

T.C.

MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

DÖRT KADIN YAZARIN ROMANLARINDA “MAKBUL AİLE”
(Halide Nusret Zorlutuna, Muazzez Tahsin Berkand,
Kerime Nadir Azrak, Sâmiha Ayverdi)

DOKTORA TEZİ

HAZIRLAYAN
FERDA ZAMBAK

DANIŞMAN
DOÇ. DR. A. CÜNEYT ISSI

MART, 2014
MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

DÖRT KADIN YAZARIN ROMANLARINDA “MAKBUL AİLE”
(Halide Nusret Zorlutuna, Muazzez Tahsin Berkand,
Kerime Nadir Azrak, Sâmiha Ayverdi)

FERDA ZAMBAK

Sosyal Bilimleri Enstitüsünce
“Doktora”
Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 09.04.2014
Tezin Sözlü Savunma Tarihi: 24.03.2014

Tez Danışmanı: Doç. Dr. A. Cüneyt İSSİ
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Nâmık AÇIKGÖZ
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Şaban SAĞLIK
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Alaattin KARACA
Jüri Üyesi: Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ

Enstitü Müdürü: Prof. Dr. Namık Kemal ÖZTÜRK

MART, 2014
MUĞLA

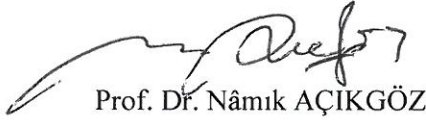
TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 10/09/2013 tarih ve 602/12 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 38. maddesine göre, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Doktora öğrencisi Ferda ZAMBAK'ın "Dört Kadın Yazarın Romanlarında 'Makbul Aile' (Halide Nusret Zorlutuna, Muazzez Tahsin Berkand, Kerime Nadir Azrak, Sâmîha Ayverdi)" adlı tezini incelemiş ve aday 24/03/2014 tarihinde saat 13.30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

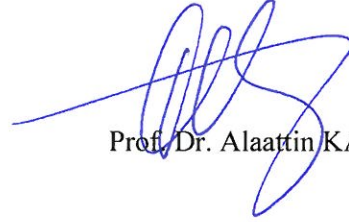
Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 20. dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin **KABUL**... olduğuna **07.BİRLİĞİ**... ile karar verildi.

Tez Danışmanı
Doç. Dr. A. Cüneyt ISSI

Prof. Dr. Nâmik AÇIKGÖZ

Prof. Dr. Alaattin KARACA

Prof. Dr. Şaban SAĞLIK

Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ

YEMİN

Doktora tezi olarak sunduğum “Dört Kadın Yazarın Romanlarında ‘Makbul Aile’ (Halide Nusret Zorlutuna, Muazzez Tahsin Berkand, Kerime Nadir Azrak, Sâmiha Ayverdi)” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

09/04/2014

Ferda ZAMBAK

İMZASI

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN

MERKEZİMİZCE DOLDURULACAKTIR.

Soyadı : ZAMBAK

Adı : Ferda

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : Dört Kadın Yazarın Romanlarında “Makbul Aile” (Halide Nusret Zorlutuna, Muazzez Tahsin Berkand, Kerime Nadir Azrak, Sâmiha Ayverdi)

Y. Dil : “Acceptable family” in the novels of four women writers (Halide Nusret Zorlutuna, Muazzez Tahsin Berkand, Kerime Nadir Azrak, Sâmiha Ayverdi)

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans

Doktora

Sanatta Yeterlilik

O

X

O

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ

Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

Fakülte : Edebiyat Fakültesi

Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN :

TEZ YÖNETİCİSİNİN

Soyadı, Adı : ISSI, Ahmet Cüneyt

Ünvanı : Doç. Dr.

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Dört Kadın Yazarın Romanlarında "Makbul Aile"
2. Halide Nusret Zorlutuna, Muazzez Tahsin Berkand, Kerime Nadir Azrak, Sâmiha Ayverdi
3. Cumhuriyet Modernleşmesi

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :

1. Cumhuriyet Modernleşmesi
2. Aile
3. Yeni Toplum
4. Vatan
5. Yurttaşlık

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

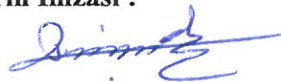
İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'u kullanınız.

- 1.Rebuplican Modernization
- 2.Family
- 3.New Society
4. Homeland
5. Citizenship

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum	☐
2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir	☐
3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir	☐

Yazarın İmzası :

Tarih : 09/04/2014

ÖZET

Bu çalışmada, Cumhuriyet dönemi kadın yazarlarından Halide Nusret Zorlutuna, Muazzez Tahsin Berkand, Kerime Nadir (Azrak) ve Sâmiha Ayverdi'nin 1925-1983 tarihleri arasında yayımlanan telif romanları üzerinden aile yapıları incelenmiştir. Yeni bir ulus inşa etme projesiyle beraber hız kazanan modernleşme çabaları ekseninde aile, yeni toplum-yeni insan oluşturma sürecinin etkin ve aracı bir unsuru olarak görülmüştür. Çalışmada devlet politikaları tarafından oluşturulmaya çalışan makbul aile yapısı ile yazarların bu aile tipi hakkındaki eleştirileri, kurgulanan anne, baba ve çocuk karakterleri vasıtasıyla açıklığa kavuşturularak yazarların kendi makbul aile algıları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Kişilerin okul'dan önce sosyalizasyon süreçlerinin başladığı yer olan aile, Cumhuriyet'in modernleşme hareketleri çerçevesinde kadının, erkeğin ve çocuğun görevlerinin yeniden tanımladığı bir alan olmuştur. Modern aile, yanibaşında güçlü bir devlet arzusunu taşıyan, toplumu bizzat inşa eden politik bir uğrak, bir kök metafor olarak tahayyül edilmiştir. Bu yüzden annelik, babalık ve çocukluk, kişilerin doğal davranışları ve ihtiyaçları ekseninde oluşan kimlikler olarak ortaya çıkmadığı için, gerek toplumsal hayatta gerekse romanlarda içinde pek çok çelişkiyi, sancıyı barındıran kadınlık ve erkeklik bilinçlerinin oluşmasına neden olmuştur. Zorlutuna'nın romanlarında dikkat çekici bir vatan vurgusu, ulusal bilinç üzerinden kurgulanan aile, Berkand'ın ve Nadir'in romanlarında daha çok medenî hayat göstergeleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Sâmiha Ayverdi ise Cumhuriyet'in makbul aile anlayışına, İslam ve tasavvuf merkezli bir bakış açısı getirmiştir.

Anahtar Sözcükler: Cumhuriyet modernleşmesi, aile, yeni toplum, vatan, yurttaşlık.

ABSTRACT

In this study, the family structure was investigated via the copyright books of the women writers, Halide Nusret Zorlutuna, Muazzez Tahsin Berkand, Kerime Nadir (Azrak) ve Sâmiha Ayverdi published in 1925-1983 during the period of the Turkish Republic. In the perspective of accelerating modernization efforts with the aim of construction of a new nation, family was seen as an effective mediator in the process of creating a new society and new man. In this study, those writers' perception about their own accepted family concept was determined by examining fictional father, mother, child figures by examining the intended family structure created by governmental policies and the criticism of authors upon this kind of family type structure.

The family in which individuals make a step toward socialization before schooling, was an area where the roles of men and women were re-defined in the perspective of the modernization of the republic modern family was considered as a political haunt which directly constructs the society as a root metaphor. Hence, motherhood, fatherhood, childhood were not emerged from their own natural behaviours and their own identities created by their own needs, so this leads to create the awareness of masculinity hosting suffers and conflicts in social life and novels. As a comparison to the novels of Zorlutuna in which the family concept was constructed on the basis of the emphasis on homeland, the novels of Berkand and Nadir mostly focus on modern life. Sâmiha Ayverdi contributed to the concept of the accepted family by taking the perspective of Islam and Islamic sufism.

Key Words: Republican modernization, family, new society, homeland, citizenship.

ÖNSÖZ	II
KISALTMALAR	IV
GİRİŞ	5
<i>a. Türk Modernleşmesi, Kadın ve Aile</i>	5
<i>b. Makbul Aile</i>	11
<i>c. Popüler Kültür ve Popüler Edebiyat Bağlamında Aile Kavramına Genel Bir Bakış</i>	19
BİRİNCİ BÖLÜM	25
MAKBUL ANNELER	25
1. <i>Eşine Sadık ve Ona Arkadaş</i>	25
2. <i>Fedakâr ve Tahammüllü</i>	52
3. <i>Çocuklarından Sorumlu</i>	76
4. <i>Eğitilmiş ve Ahlaklı</i>	93
İKİNCİ BÖLÜM	119
MAKBUL BABALAR	119
1. <i>Ailenin Geçimini Sağlamakla Görevli Baba</i>	119
2. <i>Otoriter Aile Reisi Olarak Baba</i>	136
3. <i>Bilginin ve Gücün Sahibi Olarak Görülen Baba</i>	151
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	156
MAKBUL ÇOCUKLAR	156
1. <i>Çevik Bedenli, Medenî Çocuklar</i>	156
2. <i>Millî Eğitilmiş Çocuklar</i>	172
3. <i>Millî Ahlaklı Çocuklar</i>	188
SONUÇ	200
İNCELENEN ROMANLAR	211
KAYNAKÇA	215

ÖNSÖZ

Bir ulus inşa projesi olarak görülen aile, Cumhuriyet'in modernleşme hareketlerinin üzerinde hassasiyetle durduğu, 'modern aile' yapılanması içinde, kadın, erkek ve çocuk rollerinin yeniden belirlendiği, devlet tarafından korunan ve toplum tarafından kutsal addedilen bir kimlik özelliği gösterir.

Anne, baba ve çocuk, kendi gereksinimleri ve istekleri etrafında oluşturdukları doğal kişilikler yerine, daha çok devlet politikaları tarafından belirlenen sorumluluk alanları ve yurttaşlık bilinci ekseninde tanımlanmaya çalışılmıştır. Gelenek-görenek ve kültürel hafızanın da dahil olduğu bu süreç, Cumhuriyet dönemi politikalarının modern bir icad'ı olarak toplumsal hayatta olduğu kadar romanlarda da kendine yer edinir. Anne, baba ve çocuk olmak, kişinin kendisi olmaktan ziyade içinde bulunduğu bir rol hâline dönüşür. Bu roller, bazen kişilerin kendisiyle öylesine özdeşleşir ki kendine ait olan ile role haiz olan özellikler birbirine karışır. Dolayısıyla annelik, babalık ve çocukluk, çoğu zaman kişilerin sancılı olarak yaşadıkları bir yaşam alanı hâline gelir. Nitekim çalışmada incelenen Halide Nusret Zorlutuna, Muazzez Tahsin Berkand, Kerime Nadir (Azrak) ve Sâmîha Ayverdi romanlarında, aile, kişilere yüklenen çoğu zaman cinsiyetçi ayrıma dayalı sorumluluk alanları etrafında şekillenmiştir. Gelenek ve görenek de bu davranış kalıplarını denetleyen, modernleşme çabalarına rağmen, kadının ve erkeğin kendilerini geçmişin alışkanlıklarından kurtaramadığı, yeni ile eski arasında bocaladığı bir yer hâline gelmiştir. Adı geçen dört kadın yazarın telif romanları üzerinden yapılan çalışmada, devletin modernleşme ve yurttaşlık anlayışından hareketle makbul olarak belirlediği anne, baba ve çocuk kimlikleri ile yazarların bu kimliklere getirdiği eleştiriler, teklifler belirlenmeye çalışılmıştır. Uyum gösterilmeye çalışılan noktalarda yaşanan zorluklar değerlendirerek, kurmaca söylem ile tarihi ve siyasi söylem arasındaki ilişkiler ağı değerlendirilmiştir. Gelenek ve göreneğin, aile üzerindeki tesirleri de dikkate alınarak romanlarında Türkçülük vurgusunun dikkat çektiği Halide Nusret Zorlutuna, popüler aşk romanları kategorisinde değerlendirilen Muazzez Tahsin Berkand ve Kerime Nadir, İslamî ve tasavvufî bakış açısının yoğunluklu olduğu Sâmîha Ayverdi romanları, aynı dönemde (1925-1983) farklı bakış açılarına sahip olmaları nedeniyle çalışma

kapsamına alınmıştır. Böylece Cumhuriyet modernleşmesinin ‘aile’ merkezli kurgusu ile yazarların bu kurguyla olan ilişkileri, uyumları veya uyumsuzlukları, politik söylemler ışığında araştırılmıştır.

Çalışmam boyunca benden yardımlarını esirgemeyen hocalarım Prof. Dr. Alaattin Karaca’ya ve Prof. Dr. Nâmık Açıkgöz’e, çalışmamla ilgili karşılaştıkları kaynakları benimle paylaşan, mânevi anlamda desteklerini her zaman gösteren değerli arkadaşlarım Arş. Gör. Duygu Dinçer’e, Melis Tuncel’e, Kubilay Ünsal’a ve Selma Cömert’e teşekkürlerimi sunarım. Çalışmayı hazırlarken ilgi gösteremediğim zamanlar için bana sabır ve anlayış gösteren, beni her zaman destekleyen sevgili aileme, karşılaştığım her sorunda bana yardımcı olan ve yazdıklarımı tek tek özenle okuyup düzeltme zahmetini, ilgisini gösteren ve çalışmanın ortaya çıkmasını sağlayan danışmanım Doç. Dr. A. Cüneyt İssı’ya çok teşekkür ediyorum.

KISALTMALAR

age. Adı geçen eser

agm. Adı geçen makale

S. Sayı

s. Sayfa

Et. Erişim tarihi

GİRİŞ

a. Türk Modernleşmesi, Kadın ve Aile

Cumhuriyet dönemi edebiyatına ilişkin çalışmalarda sosyo kültürel değişme sürecinin gözlemlenebileceği yapılardan biri olan aile, batılılaşma hareketlerinin hız kazandığı Tanzimat yıllarından bugüne kadar, kadın-erkek ilişkilerinin toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden irdelendiği bir konu olmuştur. Birçok bakımdan yeni düzenlemelerin yapıldığı bir devri beraberinde getiren 3 Kasım 1839 tarihli Tanzimat Hatt-ı Hümayûnu, aynı zamanda sosyal ve siyasal hayatta, Batı tesirini kabul edişin de ilânı olmuştur. Kültür hayatının zenginleşip gelişmesinde ‘okul’ görevini yerine getiren gazeteler, bütün yenileşme hareketlerinde olduğu gibi kadınla ilgili gelişmelerin de önünü açan önemli bir işlevi yerine getirmiştir. Kadınların eğitilmesini esas alan kadın hareketi ile ilgili ilk yazılar ilk defa *Terakki* gazetesinde görülmeye başlanmış, kadın ve aile meselesine ait makaleler, okur mektuplarına ilk defa bu gazetede yer verilmeye başlanmıştır.¹ Aynı yayın organının çıkardığı kadınlara yönelik ilk kadın gazetesi *Terakki-i Muhâdderât* (1869), 48 sayı olarak çıkarttığı haftalık ilâvede, birinci planda genç kızların terbiyesi ve onların yetiştirilmelerinde faydalı olacak yazıları imzasız olarak neşretmiştir. Genç kızların yetiştirilmesini hedef alan ilk dergi de *Vakit* gazetesinin haftalık eki *Vakit Yahud Mürebbi-i Muhâdderât* (1875)’tır. Daha sonra yayımlanmaya başlayan *Aile* (1880), *İnsaniyet* (1882), *Hanımlar* (1882), *Şükûfezar* (1885), *Mürüvvet* (1887), *Hanımlara Mahsus Gazete* (1895)’dir. II. Abdülhamit’in büyük destek ve teşviki ile yayımlanan gazetede kadınlara ait konular, edebî yazılar, kitap neşriyatı, hayır işleri için tertip edilen faaliyetler ve devrin entellektüel kadınlarına başyazarlık, muhabirlik ve daimi olarak yazı kadrosunda bulunma fırsatları vermesi yanında yine devrin okuyucusu olan kadınlara yazı yazma, neşretme, polemiklere katılabilme şansı tanınması açısından da kadın basını içinde farklı bir yere sahip olmuştur. Bu derginin en büyük hususiyeti kadınlar için ‘okul’ olan bir yayın vasıtalığı yapmasıdır.² Tanzimatla başlayan yayın faaliyetleri ile birlikte kadınlar yavaş yavaş seslerini duyurmaya başlamışlar ve Meşrutiyet döneminde de bu süreç daha yoğun bir şekilde devam

¹ Emel Aşa, “1869-1923 Yılları Arasında Yayınlanan Türk Kadın ve Aile Dergileri,” *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, cilt:3, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1993, s. 124.

² agm., s. 125.

etmiştir. “1842’de Avrupa’dan getirilen ebe kadınların Tıbbiye’de verdikleri kurslarla başlayan, kadınlara eğitim ve özellikle mesleki eğitim verme çabası, 1858’de ilk kız rüştiyelerinin, 1869’da sanayi okullarının, 1870’de “Darülmuallimat” yani kız öğretmen okullarının açılmasıyla devam etmiştir. Ancak bu atılımların son derece dar bir zümreyi etkilediğini, imparatorluğun İstanbul, Selanik gibi büyük merkezlerinin ötesinde pek yayılmadığını, ürünlerini Tanzimat’tan hayli sonra Abdülhamit devrinde vermeye başladığını belirtmek gerekir.”³ “Avrupa modeline göre örgütlenen dönem okulları, medreselerden yetişmiş ulemanın kültür tekeli elinden alan yeni bir kültürlü insanlar sınıfı yetiştirmiştir. Bu okulların yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu’nda bir düşünce basınının doğuşu da Türklere Avrupa’da neler olup bittiğini günü gününe izleme ve Batının kimi kültürel ve toplumsal olaylarını yakından görebilme olanağı sağlamıştır. Gazete ve dergiler, her çeşit düşüncenin çekiştiği, yarıştığı birer arena idi. Avrupa’da olduğu gibi, kadının yükselmesi düşüncesi de, sessizce, fakat kararlı bir biçimde etkinliğini göstermeye başlamıştı.”⁴

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise 1 Mart 1947 yılında yayın hayatına başlamış ve 1967’e kadar devam etmiş olan *Kadın Gazetesi* görülür. Gazetenin kuruluş amacı, kadını sosyal hayatta faal kılmak, sahip olduğu hakların farkında olarak bu haklarını olgunlukla sosyal hayatta kullanmasını sağlamaktır. Aynı zamanda, kadının bir ülkenin ekonomik bünyesindeki önemini vurgulayarak kadınları çalışma hayatına sevk etmek ister. Gazetede memlekete ve aileye yararlı görülen ve kadınlığımızın tekâmülüne yardım edecek, ilim, sanat, fikir hareketlerine ve kadınla ilgili düşüncelere açık oldukları belirtilir. Cumhuriyet döneminde *Kadın Gazetesi*’nin yanında pek çok gazete ve dergi yayın hayatına başlamış ve fakat *Kadın Gazetesi*, diğer gazete ve dergiler gibi moda ve lüks eksenli değil, daha çok yaptığı sosyal ve ekonomik vurgu ile ön plana çıkmıştır. Ayrıca gazetenin ev hanımlarının

³ Sezen Coğun Karabulut, “Türk Basınında Kadın Gazetesi’nin Yeri (1947-1962)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt IV, S. 11, 2005, s. 188.

⁴ Bernard Caporal, *Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Cumhuriyet Yayınları, cilt: I-III, İstanbul, 2000, s. 51-54.

yetiştirilmesi için birtakım kurslar açmış olmayı ihmal etmemesi, gazetenin her alanda etkin bir şekilde yer almasını arzulayan bilincini de ortaya koymaktadır.⁵

Kadın Gazetesi dışında pek çok dergi, gazete ve derneklerin faaliyet gösterdiği Cumhuriyet döneminde, modernleşmesinin öznesi durumuna getirilmiş olan kadınlar, hem kamusal alanda hem de özel alanda mercek altına alınmış, yeni insan yeni toplumun projesinin önemli aktörleri görülmüşlerdir. Bu bir taraftan aile eksenli belirtilen yuvayı dışı kuş yapar söyleminin geniş mânâdaki çağrışımına bir atıf gibidir. Kadınlar kamusal hayatta yer alacaklar fakat bu annelik vazifelerini ihmal etmeyecek derecede ve şekilde olacaktır. Dolayısıyla kadınlık, ataerkil anlayışta annelik rolünün vazifeleri üzerinden denetlenen bir kimlik olarak yaşanacaktır. Çünkü kadınların eğitimi, toplum yaşamında yer almaları onların öncelikle iyi bir yuva yapıcı olmalarına hizmet edecektir. Kadınların eğitilmiş, iffetli ve çalışkan olması, yetiştirecekleri çocukların da sağlıklı, eğitilmiş, çalışkan, terbiyeli olması anlamına gelecektir. Böylece toplumun geleceğinin güvencesinde analık, kadınlık kimliğine nazaran daima ön planda ve kutsal sayılacaktır. Başka bir deyişle, Cumhuriyet modernleşmesinin medenileşmenin yanında kültürel özü muhafaza etme düşüncesi, tamamen batılılaşmaya çalışan kadın tipinin de karşısında duracaktır. Bu bakış açısı, Tanzimat dönemi yazarlarına bakıldığında tam bir ikilik göstermektedir. Özellikle ilk dönem edebiyatçılarında (1860-1876) bunu daha bariz bir şekilde görmek mümkündür. Tanzimat dönemi yazarlarından Ahmet Mithat, Şemsettin Sami, Namık Kemal, Fatma Aliye gibi yazarlar, gerek romanlarında gerekse şahsi yazılarında kadın konusu üzerinde dikkatle durmuşlardır. Çok eşlilik, giyim, kölelik, eğitim, aile konularındaki fikirlerini dile getiren yazarların batılı fikirleri kabul etmek konusunda istekli olmadıkları dolayısıyla doğu-batı arasında sürekli bir ikilem yaşadıkları görülür. Örneğin Şemsettin Sami'nin aile ve kadın ilişkisi üzerine fikirleri şöyledir: "Aile demek kadın demektir. Erkek küçükken kadınların elinde bulunur; büyüdükten sonra ailenin dış üyelerinden olur, erkekler gündüzün işlerine gidip, akşam evlerine döndüklerinde, yiyeceklerini, içeceklerini, çamaşırlarını, giysilerini, her bir rahat ve ihtiyaçlarını hazır bulmak isterler; hep bu şeyleri bütün zorunlu

⁵ Sezen Coğun Karabulut, "Türk Basımında Kadın Gazetesi'nin Yeri (1947-1962)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt IV, S. 11, 2005, s. 190.

gereksinimleri sağlayan kadınlardır.”⁶ Ona göre aynı zamanda kadınlar ailenin temel direğidir, çocukları yetiştiren evi düzenleyen kişiler olarak kadınların eğitilmesi şarttır. Çocukların terbiyesi konusunda annelere özellikle vurgu yapan Şemsettin Sami'nin kadınları özellikle aile içindeki görevleri ekseninde tanımlamak ihtiyacı, batılılaşma politikaları çerçevesinde kadını ailesinden ve annelik vazifelerinden mahrum bırakacak anlayışların da önüne geçmek tedbiridir. Tanzimat dönemi yazarlarından Namık Kemal ise 1872 tarihli *İbret*'te yayımlanan Aile başlıklı yazısında, kadınların daha çok ev içinde babaları, kocaları ve valideleri ile yaşadıkları sorunları dile getirir. Görücü usulü ile evlenmeye, kadınların bir meta olarak görülmesine ve şiddete karşı çıkan Namık Kemal'in diğer yazarlara nazaran aile kurumuna daha eleştirel bir şekilde yaklaştığı gözlemlenir.⁷ Nitekim Tanzimat dönemi edebiyatçıları batı medeniyeti ile karşı karşıya kaldıklarında edebî ürünler vermenin yanı sıra toplumu aydınlatmayı ve bu uğurda da sanatı kullanmayı kendisi için önemli bir vazife olarak görür.⁸ Batılılaşma bu dönem romancılarının birincil konuları olmakla beraber, kadının sosyal hayattaki yeri, aile, eğitim gibi meseleler de batılılaşma cereyanlarına bağlı olarak işlenen önemli konular olmuştur.

Türk düşünce tarihi içinde yazılanlara bakıldığında, batılılaşma veya çağdaşlaşma teriminin sadece sanayileşme ve kalkınma anlamında kullanılmadığı, kültürün de bu terminolojinin önemli bir parçası olduğu bilinmektedir. Modernleşme çabalarında asıl ikilem, doğu ve batı arasındaki kültürel karşıtlıktan kaynaklanmış, batı kültürünün alınıp alınmayacağı konusundaki ayrılıklar, Türk modernleşmesinin bir çelişkisi olarak karşımıza çıkmıştır. Özellikle “kadın” merkezli rahatlıkla takip edilebilecek modernleşme çabaları, onları toplumsal dönüşümlerin âdeta nabzı hâline getirmiştir. Tanzimat'tan itibaren batılılaşma çabaları çerçevesinde konu edilen kadın, Cumhuriyet döneminde de uluslaşma sürecinin vazgeçilmez temsilcileri olarak inşa edilmek istenmiş, gerek kamusal gerekse özel alanın dikkat çeken yurttaşları olarak işaret edilmiştir. Cumhuriyet'in modernleşme hareketleri içerisinde kadınlara tanınan siyasal ve iktisadî hayatın içerisinde yer alma, istediği mesleği

⁶ Şemsettin Sami, *Kadınlar*, (haz: İsmail Doğan), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996, s. 24.

⁷ Safiye Akdeniz, “Tanzimat Dönemi Edebiyatçılarının Kadın Problemine Yaklaşım Biçimleri”, (http://cws.emu.edu.tr/en/conferences/2nd_int/pdf/safiye%20akdeniz.pdf), s. 9.

⁸ Jale Parla, *Babalar ve Oğullar Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 19.

seçme serbestliği gibi haklar olmasına rağmen, onların öncelikle ‘analık’ rolü üzerinden tanımlanan kimlikleri, meslek seçiminden, aile içindeki davranışlarına kadar pek çok konuyu etkilemiştir. Bu yüzden bütün modernleşme çabalarına rağmen, medeniyetçilik ve milliyetçilik ilkeleri üzerine inşa edilen Türk modernizminin⁹ aile söz konusu olduğunda, yaşadığı tedirginlikten kaynaklanan, kadını öncelikle ev içindeki kimliğiyle tanımlamadaki ısrarı, onu yine analık kimliği ve “yuvayı dışı kuş yapar” gelenekçi söyleminin yüklediği sorumlulukların gölgesinde bırakmıştır. Dolayısıyla modernleşme çabalarının görünür bir simgesi hâline getirilen kadınlar, gelenek ve görenek gibi bireyleri sözselleşen olarak denetim altına tutan anonim bir anlayışın kontrolünü gündelik yaşamlarında hissetmeye devam etmişlerdir.

Cumhuriyet döneminde kadını özgürleştirilerek, daha eşitlikçi ve uyumlu bir aile hayatının temellerinin atılması ve kadınların da erkekler gibi enerjilerini ve kapasitelerini çeşitli rollerde verimli ve üretken olarak kullanabilecekleri bir ulusun temel taşları oluşturulmak¹⁰ istense de sosyal hayatın bütün alanlarında erkeklerle yanyana görev almaları arzulanan kadınların eğitimi, daha çok çocuklarını ilk eğiten kişiler olmaları itibarıyla önem kazanmıştır. Bu durum, aile ve toplum eksenli erkeklik/babalık bilincinin yeniden nasıl inşa edileceğini de merak konusu hâline getirmiştir. Nitekim aile reisi göreviyle hem geçim sağlayan hem de otorite’yi elinde bulunduran eril anlayış, demokratikleşme sürecine rağmen, tamamen kaybolmamıştır. Sadece kendisini değişen kadınlık parametreleriyle kimi zaman belirsiz bir alanın, bunalımın içerisinde görmüştür. Çocuklar ise öncelikle ailede, anne baba tarafından Cumhuriyet’in iyi yurttaş olma şartlarına göre yetiştirilen millî ve medenî kişiler olarak yetiştirilmeye çalışılmıştır. Çünkü “Ailenin modernlik ideolojisinde ‘doğal’ insani gereksinimler alanı olarak tanımlanmasına paralel olarak gelişen durum, toplumsal gelişimi gerçekleştirmek için aileyi değiştirme gerçeğine olan inanç, modern bir ‘icat’tır. Dünya tarihinin önemli toplumsal değişim-dönüşüm dönemlerinde öncelikle ‘aile’nin değiştiğini ve toplumsal değişim arzulan siyasi hareketlerin de yeni bir toplum inşa etme aracı olarak öncelikle yeni bir aile modeli

⁹ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*, Metis Yayınları, İstanbul, 2010, s. 171.

¹⁰Nermin Abadan Unat, *Women in the Developing World: Evidence From Turkey*, University of Denver, Colorado, 1986, s. 29.

geliştirmeye yöneldikleri görülür. Yani aile ‘inşa etmek’ etkin bir toplum inşa stratejisidir. Erken dönem Türk modernleşmesinde bu anlamda ailenin sadece doğal gereksinmelerin karşılandığı sosyalleşme ya da yeniden-üretim alanı olarak düşünüldüğü söylenemez. Tersine çok erken tarihlerden başlayarak ‘aileyi düzenlemek’ apolitik bir söylem değildir; toplumu bizzat inşa eden ‘politik’ uğraklardan biridir.¹¹ Bütün bu özellikleriyle aile, bir taraftan Cumhuriyet’in kurguladığı yeni insan-yeni toplum projesinin önemli bir aktörü, öte yandan kadınların ve erkeklerin değişen sosyal şartlara kendilerini kurguladıkları bir hazırlık evresi ve en önemlisi de analık-babalık ve çocukluk rollerinin devlet ve gelenek tarafından belirlenen davranışlar, fikirler ve duygular çerçevesinde yerine getirilmeye çalışıldığı, “modern toplumsallığı tahayyül etmede bir epistemolojik öncelik, bir kök metafor olarak” işlev görür.¹² Bu yüzden aile pek çok araştırma alanının olduğu gibi, edebiyatın da araştırma alanlarından biri hâline gelmiştir. Öncelikle yeni toplum projelerinin dışında kalmamaları gerektiğini vurgulanan kadınların, siyasi otoriteye sadık ve bağlı kalmalarının¹³ istenmesinden hareketle, kadınlık ile annelik, kadınlık ile modernlik pratikleri arasında mesafe ciddi bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkar. Çünkü Cumhuriyet’in kurucu seçkinleri, ideal toplum, modern aile, güçlü devlet, modern kadın-erkek ilişkisi gibi konularda kendi arzularını dile getirirken kullandıkları diller incelendiğinde, onların muasır medeniyet, millî kültür, insan doğası derken yani zihinlerindeki iyi’yi anlatırken bu anlatıların en önemli dolayımının kadınlar hakkında konuşmakta oldukları anlaşılır.¹⁴

¹¹ Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 199.

¹² Ahmet Murat Aytaç, *Ailenin Serencamı: Türkiye’de Modern Aile Fikrinin Oluşumu*, Dipnot Yayınları, İstanbul, 2007, s. 24.

¹³ Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılâp*, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s. 229.

¹⁴ Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 84.

b. Makbul Aile

Modernlik, en genel tanımıyla insanlar tarafından düzenlenebilir bir toplum hayal etmektir. Gerçekten de modernleşme süreçlerinin toplumu düzenleme işlevi, toplumsal yaşamın aslında birbiriyle bütünleşik alanlarını zihinlerde ayrıştırma ve farklılaştırma ile var oluyor. Modernleşme, insan yaşamını toplum-devlet, aile-toplum, özel-kamusal, sivil-siyasal, kişisel toplumsal gibi farklı alanlara bölme ve insanların bir arada yaşamasından doğan sosyalliklere farklı nitelikler atfetme özelliği ile çok güçlü bir düzenleyici kavram olarak görünmektedir. Dünyanın erken endüstrileşen toplumlarında gelişen modernlik, insan yaşamını *aile yaşamı* ve *toplumsal yaşam* diye bölümlenmiş ve aileyi duygusallığın, biyolojik ve manevi gereksinmelerin alanı olarak tanımlamıştır.¹⁵

Modernist ideolojide ‘doğal’ insani gereksinmeler alanı olarak tanımlanan aile, toplumsal değişimi gerçekleştirmek için en etkin olacağı düşünülen bir kurumdur. Dünya tarihinin önemli toplumsal değişim-dönüşüm dönemlerinde öncelikle aile değiştiği gibi, toplumsal değişimi arzulayan siyasal hareketlerin de yeni bir toplum inşa etme aracı olarak onun üzerinde çalıştıklarını görürüz. “Aile inşa etmek” etkin bir *toplum inşa stratejisidir*.¹⁶ Bu yüzden, ulus denen yurttaşlar birliği oluşturulurken izlenen eğitim politikaları, sadece vatandaş yetiştirmeye değil, aynı zamanda aile kurmak bilinci üzerine odaklanır. Dolayısıyla, vatandaşlık eğitiminin önemli işlevlerinden birinin ailenin kuruluşu ve devamı ile yakından ilişkili olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Vatandaşlık eğitimi, “Batı’da yurttaş eğitimini hedefleyen bir öğretim programının benimsenmesi, bu bağlamda “Yurttaşlık Bilgisi”nin bağımsız bir ders olarak okul programlarında yer alması, temelde üç boyutlu bir sürecin ürünü olarak ortaya çıkar. Bu durum, modern merkezi devletlerin gelişimi ve daha sonra konsolidasyonu sürecinde eğitimin (özellikle de ilkokulun) dönüştürücü rolünün yönetici seçkinlerce teşhisiyle ilgilidir. Ayrıca, batı dünyasında, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hız kazanan dünyevileşme ve laikleşme sürecinin de bunda

¹⁵Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 196.

¹⁶ *age.*, s. 197.

katkısı olmuştur. Başka bir anlatımla, tanrısal kaynaklı egemenlik anlayışına karşı egemenlik kaynağının ve kullanımının “millî egemenlik” ilkesi çerçevesinde dünyevileşmesi ve kimi yerlerde de devletin laikleşmesi sonucu yönetici seçkinlerin ihtiyaç duyduğu insan ve yurttaş modeliyle ilgilidir. Bir diğer yönü ise, 18. yüzyıldan itibaren Batı’da çocukluğa ilişkin bakıştaki dönüşümle ilişkilidir.

18. yüzyıl, çocukların ‘kusurlu yetişkinler’ ya da en iyi değerlendirmeyle yetişkinlerin küçük bir modeli olmaktan kurtularak bağımsız bir aktör, başlı başına bir değer olarak kabul edilmeye başladığı bir dönem olarak karşımıza çıkar.”¹⁷ Eğitimde altı dikkatle çizilen temel husus, bireye ulusun birliğini ve âhengini güçlendirecek tutum ve davranışları kazandırmaktır. Bireysel akı ve eğitilmiş iradeyi temel alan pedagojik yöntemler sayesinde ahlâk ve yurttaşlık eğitimi, geleceğin yurttaşlarının birlikte yaşamasının temel koşulu olarak görülmüş ve özellikle ‘ölçülülük’ ve ‘kendine hakimiyet’ geliştirilmek istenmiştir.

19. yüzyılın reformcu Osmanlı aydınları, III. Cumhuriyet Fransa’sındaki gelişmeleri ve eğitim alanındaki radikal dönüşümleri yakından izlemişlerdir. Özellikle II. Abdülhamit rejiminden kaçıp Avrupa’nın belli başlı kentlerine yerleşmiş aydınların II. Meşrutiyet’in ilanının hemen ertesinde, *Malumat-ı Medeniye* dersinin öğretim programlarına dâhil edilmesinde çok önemli katkılarının olduğunu söylemek gerekir.¹⁸ II. Meşrutiyet dönemi aydınlarının “yeni insan-yeni toplum” projesi çerçevesinde üzerinde hassasiyetle durdukları bir konu, “okul”da vatandaş eğitimidir ve bu konu, Cumhuriyet’in ilanını izleyen dönemde de kurucu önderlerin ulus inşa projesinin önemli bir boyutunu oluşturmuştur. Cumhuriyetçi ideoloji ile özelden Fransız cumhuriyetçilerinin ‘okul’dan beklentileri büyük ölçüde örtüşmüş ve okul, Cumhuriyet seçkinleri için öncelikle bireylerin sosyalizasyonu, yeni toplum projesine eklemlenmeleri ve böylece projeyi tanımlayan norm ve değerlerin genç kuşaklar tarafından içselleştirilmesinde merkezî bir yere sahip olmuştur.¹⁹

¹⁷ Füsün Üstel, “*Makbul Vatandaş*”ın Peşinde: *II Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İletişim Yayınları, 2004, s. 11-12.

¹⁸ age., s. 23.

¹⁹ age., s. 127.

II. Meşrutiyet’le birlikte ulus-devletin önemli bir ‘aktör’ü haline getirilen ‘vatandaş’, Cumhuriyet döneminde de aynı ilgiyi görmüştür. Kitaplarda yer alan vatandaş anlayışı, birey-vatandaşa değil, ‘topluluk-vatandaş’ anlayışına dayanır. Vatandaşlık organik bir bütünün üyesi, ailenin bir ferdi olmaktadır. ‘Vatan’ bir ortak ev’dir. Vatandaş, vatanın evladı’dır.²⁰

Makbul anne, baba ve çocuk olmanın özelliklerine de değinen vatandaşlık bilgisi kitaplarıyla birlikte hayat bilgisi kitaplarında da aile fertlerinin hak, ödev ve tutumları belirlenmeye çalışılmıştır. Devletin eğitim politikasında anne babalık ve çocuk, kişilerin doğal olarak kendiliğinden oluşturdukları ya da geliştirdikleri bir varoluş şekli değil, iktidar/lar tarafından öğretilen, kazandırılan roller olarak karşımıza çıkar. ‘Makbul’ kelimesi, bu açıdan ideal olan anlamında değil, oluşturulmaya çalışılan anne, baba ve çocuk tipini ifade etmektedir.

Cumhuriyet ideolojisinde makbul anne olmak, kadınlığın/anneliğin daha çok duygu üzerinden tanımlandığı bir alana oturur. Sadakat, arkadaşlık, fedâkarlık, tahammül, eğitilmiş olmanın hemen yanında işaret edilen ahlâk, sorumluluk gibi kavramlar, anneliğin başat özellikleri olarak imâ edilmiştir. Gerek kamusal gerekse özel alanın dikkat çeken yurttaşları olarak işaret edilen kadınlar, Cumhuriyet’in modernleşmesinde kendilerine tanınan siyasal ve iktisadî hayatın içerisinde yer alma, istediği mesleği seçme serbestliği gibi haklara rağmen, öncelikle ‘analık’ rolü/vazifesi üzerinden tanımlanmışlardır. Bu yüzden, bütün modernleşme çabalarına rağmen, medeniyetçilik ve milliyetçilik ilkeleri üzerine inşa edilen Türk modernizminin²¹ aile söz konusu olduğunda, kadını öncelikle ev içindeki analık kimliğiyle tanımlamadaki ısrarı, cinsiyetlendirilmiş bir vatandaşlık ve modernleşme projesine işaret etmektedir. Özellikle ulusların inşa sürecinde ailenin işlevleri üzerine yapılmış çalışmalarda ideal kadın’ın bireyden ziyade egemen bir koca ya da ona bağımlı bir eş/anne olarak kabul²² edildiği görülür. Erkeğin velayet ve vesayet

²⁰ age., s. 73.

²¹ Nilüfer Göle, *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme*, Metis Yayınları, İstanbul, 2010, s. 171.

²² Nühket Sirman, “The Making of Familial Citizenship in Turkey” *Challenges to Citizenship in a Globalizing World: European Questions and Turkish Experiences*, (der. F. Keyman ve A. İçduygu), Routledge, Londra, 2005, (<http://books.google.com.tr/books?id=qi5hr88lecwC&pg=PA1977&lpg=PA1977&dq=%E2%80%9CThe+Making+of+Familial+Citizenship+in+Turkey%22&source=bl&ots=gqCAhaM7Dd&sig=BIp5Q47nOfyyZx1NU31VmvVf4TI&hl=tr&sa=X&ei=nmX2UqXvBcK4hAf46IHQ>)

hakkına sahip aile reisi olarak konumlandırılması, ulusun inşa sürecine hâkim olan milliyetçi bakış açısıyla ilgili olduğu kadar, ulus tanımının kendisiyle de ilgilidir. “Ulusun tanımı, devletin tanımında karşılaşılanlardan daha da ciddi zorluklar göstermektedir. Her ne kadar çağdaş insan, merkezi devleti bir veri gibi kabul etse de, görece az bir çabayla, merkezi devletin koşullara bağımlı olarak oluştuğunu görebilme ve devletin mevcut olmadığı toplumsal bir durumu hayalinde canlandırabilme yetisine de sahiptir. Dolayısıyla kabilelerin aslında devletin küçük bir şekli olmadığını ve devlet olmadan da kabilelerin çeşitli şekillerde örgütlenebileceğini söylemek yanlış olmaz.”²³

Gellner’e göre, ulusları insanlar yaratır ve uluslar insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarının bir ürünüdür. Diğer basamakta kültür devreye girer ve kültür düşünceler, işaretler ve çağrışımlar, davranış ve iletişim biçimleri sistemi anlamına gelmektedir.²⁴ Bu noktada aidiyet; bir millete mensup olma duygusu, ancak ortak şartlar oluştuğu sürece gerçekleşebilecek bir bilinç olarak karşımıza çıkar. Vatandaşlık düşüncesi, işte bu şartları oluşturabilme idealinin önemli bir gösterenidir. Bunun yanı sıra modernleşme, kültürel hafıza ve gelenek gibi kavramlar da ulus bilincinin ve yanı başında oluşturulmaya çalışılan aile olgusunun vazgeçilmez unsurları olarak karşımıza çıkar. Bu kavramlar görünürde her ne kadar birbirinden ayrı duruyor gibi olsalar da, birbirinden beslenirler. Ortak bir davranış ve duygu dizgisinin oluşturulmaya çalışıldığı vatandaşlık süreci, aynı zamanda makbul kadın, erkek ve çocuk imgesini de kurgulamayı ihmal etmeyerek geleceğin aile fertlerini oluşturmaya başlayacaktır.

Cumhuriyet modernleşmesinin öznesi olarak görülen kadınların daha çok aile ile ilişkili konumlandırılması millî özün korunması, saklanması, manevî bir alan yaratılması için gereken sembolün aile, ev ve kadınla ilişkili olmasındandır. Çünkü aile kültürel özü koruyabilecek kadar bilgili, eğitilmiş bir orta sınıf kadın yönetiminde kurulur.

[Bg&ved=0CDIQ6AEwAg#v=onepage&q=%E2%80%9CThe%20Making%20of%20Familial%20Citizenship%20in%20Turkey%22&f=false](#)), E.t: 8 Şubat 2014.

²³ Ernest Gellner, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Hil Yayın, İstanbul, 2013, s. 77.

²⁴ age., s. 78.

Ulus inşasında eril konumlar devlet kurma/koruma ile ilişkilendirilirken, dişil konumlar ulusun kültürel modernleşmesi diyebileceğimiz, yani modern hanelerin, çocuk terbiyesinin, sivil kültürel alanların şekillendirilmesi ile ilişkilendiriliyor.²⁵ Bu yüzden, modern merkezi devletlerin kuruluşunda kadın, ulusal imgelemi şekillendirmiş, toplumun tahayyül edilmiş önemli bir unsur olarak işlev görmüştür.²⁶ Devlet kuran erkekler, ideolojik anlamda da aileyi kuran ve kadınlara bu birlik içerisindeki tutum, davranış ve görevlerini sık sık hatırlatan aile başkanlarıdır. Yeni kadın'ı, yani geleceğin makbul anne adaylarını yönlendirme stratejileri, eril modernleşmenin önemli bir özelliği olarak karşımıza çıkar, kadınlara uzak durmaları gereken davranışları, öykünmemeleri gereken modelleri hatırlatarak onlara millî bir form kazandırmaya çalışılır. Kadın ise, kurulan ailede birlik, bütünlük ve huzuru sağlamakla görevli kişi olarak görülür. Bu ise Cumhuriyet'in makbul ailesinde anne kimliğinin daha çok duygu alanına ait özellikler üzerinden tanımlandığını ortaya koyar. Cumhuriyet'le beraber kadınların kamusal alanda yer alma haklarına rağmen, erkekler/babalar geleneksel anlayışın etkisi ile ailenin geçimini sağlamakla görevli, aile fertleri üzerinde etki alanına sahip, bilginin, iradenin ve otoritenin birinci elden sahibi özellikleri ile modern aile içerisindeki yerlerini alırlar. Cumhuriyet'in modern ailesindeki makbul baba'nın akıl, irade ve otorite üzerinden tarif edilen kimliği, onların doğuştan sahip oldukları düşünülen özellikleridir. Bu yüzden, makbul anne bütün modernleşme çabalarına rağmen, kocasına bağlı, erkeğin aile reisi kimliğini çoğunlukla gönüllü olarak kabul etmiş bir portre üzerinden tanımlanır. Çünkü makbul anne ve makbul baba, modern ailenin varsayılan demokratik görünümüne rağmen, geleneksel/kültürel hafızanın etkisinden tamamen bağımsız bir yapıda şekillenememiştir. Bunun nedeni ise modern kelimesinin kendi içindeki dolanık çağrışım alanı ile ilgilidir. Antony Giddens, *Modernliğin Sonuçları* adlı eserinde geleneksel ile modern olanın birbirinden tamamen ayrı parçalar olmadığına, bu yüzden geleneksel ile modern çok genel bir biçimde karşılaştırmanın yanıltıcı olacağına işaret eder.²⁷ Ona göre, “modernlik”

²⁵Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 202.

²⁶Rubina Saigol, “Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri”, *Vatan Millet Kadınlar*, (der. Ayşe Gül Altınay), İletişim Yayınları, 2000, s. 218.

²⁷Giddens, Antony, *Modernliğin Sonuçları*, (çev. Ersin Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 12.

düşüncesinin özünde gelenek ile bir karşıtlık vardır. Somut toplumsal ortamlarda gelenek ile modernliğin birçok birleşimi bulunabilir. Bazen de bu ikisi, esasen herhangi bir genel karşılaştırmayı anlamsız kılacak kadar, sıkı biçimde, iç içe geçmiştir. Gelenek, düşünümsel davranış izlenmesiyle topluluğun zaman-uzam düzenlenmesinin bir araya getirilme tarzlarından biridir ve geçmişin, bugünün ve geleceğin sürekliliği içine yerleştiren bir zaman ve uzam kullanma yoludur. Bütünüyle durağan da değildir; çünkü kültürel mirasını kendinden önce gelenlerden devralan her yeni kuşak tarafından yeniden icat edilmek zorundadır. Gelenek, değişimin herhangi bir anlamlı biçimine sahip olabileceği birkaç ayrılmış geçici ve uzamsal sınırların bulunduğu bir bağlama ait olduğundan, değişime çok fazla bir direnç²⁸ göstermediği gibi, yeni tarafından tekrar biçimlendirilmeye çalışılan fakat geçmişin uzamsal ve düşünsel hafızasından tam bir kopuşu da ifade etmeyen bir özellik gösterir. Bu yönüyle modernlik ikilemlilik olmaktan ziyade, dolanık, geçmişle olan ilişkisi bakımından sistematik olmayan bir yapı arz eder. Ayrıca, onun “öz-bilgi üretimine doğrudan katılan düşünümselliği ile gündelik eylemlerde uygulanan bilgi arasındaki ilişkiyi istikrarlı kılmayan yapısı²⁹ bireyleri dolayısıyla da toplumları teori ile pratik arasında oluşan süreksizlikte yaşama mücadelesi deneyimine de sevk eder. Bu yüzden, Cumhuriyet’in kültür ile medeniyet arasında kurmaya çalıştığı birliktelik aslında “modern” kelimesinin içindeki bu paradoksta gizlidir.

Modern olanın istikrarsızlığı, toplumsal yaşam deneyimlerinde olduğu gibi anne, baba ve çocuk olma rollerinde de kendisini göstermiştir. Her ne kadar aile içinde kadının ve erkeğin rolleri daha çok akıl, duygu ve irade alanına bağlı olarak kategorize edilmeye çalışılmış ve bu yönüyle geleneğe bağlı cinsiyetçi bir tavır sergilenmiş olsa da, Cumhuriyet’le beraber kadınlara verilen pek çok hak, onların kamusal hayatta aktif bir şekilde yer almalarını sağlamıştır. Ayrıca, onları evlerinin bekçisi ve sadece çocuk dünyaya getirmekle görevli gören eski anlayıştan da kurtarmıştır. Cumhuriyet’in makbul ailesi’nde yeniden icat edilmekten kendini kurtaramayan gelenek, annelik söz konusu olduğunda eğitimli, iffetli fakat analık görevlerini ihmal etmeyecek kadınla karşımıza çıkar. Babalık söz konusu olduğunda ise ailenin ekonomisini elinde tutan demokratik görünümlü lakin özünde otoritesini,

²⁸ age., s. 41-42.

²⁹ age., s. 46.

yaptırım gücünü kaybetmemiş iradeli/güçlü baba imgesi, modern dönemin tanımladığı bir bilinçtir. Çocuklar, hem geleceğin makbul ailesinin fertlerini oluşturacak kişiler hem de Cumhuriyet'in emanet edileceği vatandaşlar olarak gereken eğitim ve terbiyeyi almış, sağlıklı ve gülbüz çocuklar olarak tahayyül edilirler. Burada vurgu, çocukların millî bir eğitim ve terbiye sistemi dahilinde yetiştirilmesine dairdir. Çünkü ailenin millî olması hususunda gösterilen bir hassasiyet vardır ve bu, en net şekliyle Ziya Gökalp'in Yeni Mecmua'da yayımlanan yazılarında karşımıza çıkar. "Aile Ahlâkı Asri Aile ile Milli Aile" adlı yazısında Gökalp, iki aile arasındaki ideolojik farkları ortaya koymaya çalışırken ailenin ne Fransız ne İngiliz ne de Alman ailesine benzemeyeceğini vurguladıktan sonra, Türk kadınının da ne Fransız ne İngiliz ne de Alman kadınının bir taslağı olmayacağını öne sürer. Gökalp'e göre Avrupa medeniyetinden alınacak yeni zihniyetlere yer verilecek ve aile asrileşecek fakat onun bir kopyası, taslağı hâline gelmeyecektir.³⁰ Gökalp ailenin nasıl olması gerektiğinden bahsederken, ailenin kurucusu ve devam ettiricisi olarak gördüğü kadınlar için de aynı hususiyetlere önem verir. Ailenin batının kopyası olmaması düşüncesi, kadınlar için de üzerinde durulan bir konudur. Gökalp, şarkçıların manevî aile bozulacak endişesi ile asri aileyi reddetmelerine, garpçıların da millî harsın mevcudiyetinden haberdar olmadıkları için aile sahasında körü körüne Avrupa'yı taklit etme çabalarına karşıdır. Ona göre asıl önemli olan, millî kültür ile medeniyetçilik arasında kurulması gerektiğine inandığı birlikteliktir. Serpil Sancar'a göre Gökalp'in bu düşünceleri ideolojik bir kurgudur ve doğrudan gündelik hayatta olup bitenlerle birebir ilişkili değildir. Fakat bu bakış açısı zaman içinde, en azından devlet eliyle oluşturulan "resmi ideoloji" üzerinde çok etkili olmuştur. Fakat Türk ailesinin gündelik hayatta çoğu zaman "Avrupai" denen şeyin giyim kuşam, çocuk eğitimi, ev dekorasyonu, beslenme, karı-koca sohbeti, moda ve geziler gibi birçok alanda modern Türk ailesinin pratiği olmaya başladığı görülür.³¹ Bütün bu "Avrupai" olarak adlandırılan davranış şekillerinin, Cumhuriyet dönemi modern Türk ailesini ne anlamda modernleştirdiği, aile içi kadın, erkek ve çocuk ilişkilerine bakılarak değerlendirilebilecek bir süreçtir. Çünkü aile ile ilgili öne sürülen fikirler, sadece olması gerekeni ifade eden bir teori, yaşama ait karşılığı henüz sınanmamış bilgi ve

³⁰ Ziya Gökalp, "Aile Ahlâkı Asri Aile ve Milli Aile", *Yeni Mecmua*, cilt 1, S. 20, Kasım 1917.

³¹ Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 215.

tekliflerdir. Bu bilgi ve teklifler, edebi eser dahilinde, bir kurgu da olsa yaşama ait gerçekliği yansıtmaya potansiyelini de taşımaktadırlar. Yazar, eserinde gerçek hayatın değil düşlediği hayatın, ortamın, yok-ülkenin, yok-ilişkilerin hikâyesini anlatabilir; içinde yaşadığı toplumsal gerçekliği olduğu gibi aktarmayabilir, bu gerçekliği dönüştürüyor yahut da bozuyor olabilir. Fakat son tahlilde yapıp etmelerinde sosyal ortam ve kendi bireysel gözlem alanı/düşsel dünyasını bir arka plan olarak kullanmak, yani örnekliliğini toplumsal ortamdan almak durumundadır. Gerçekliği dönüştürse dahi eserini oluştururken kullandığı *malzemeyi*, sosyo-kültürel ortamı gözleminden ve bizatihi orada tecrübî bir hayat sürmesinden sağlamaktadır. Dolayısıyla toplumsal ortamın yönleri ve özellikleri yazarı etkilemektedir.³² Bu yüzden yapılan bu çalışmada, 1925-1983 tarihleri aralığında eser vermiş olan Halide Nusret Zorlutuna'nın, Sâmîha Ayverdi'nin, Muazzez Tahsin Berkand'ın ve Kerime Nadir'in telif romanları incelenmiştir. Cumhuriyet'in adı geçen makbul aile anlayışına karşılık, yazarların/anlatıcıların romanlarında okura sunduğu aile tabloları incelenmeye çalışılmıştır. Bu noktada Cumhuriyet'in makbul aile anlayışı ile kadın yazarların bu aile anlayışına karşı kurguladıkları aile yapıları karşılaştırılmalı bir şekilde ele alınmıştır. Özellikle kadın yazarların seçilmiş olmasının nedeni ise, kadınların Cumhuriyet ideolojisinde aile'yi kuran ve onun devamından sorumlu kişiler olarak görülmüş olması, aile içerisindeki rol dağılımının ve cinsiyetçi iş bölümünün, kamusal hayattaki etkinliklerini de derinden etkileyerek onları çatışmalı, sancılı bir dünyada yaşamaya maruz bıraktığı bilgisiyle ilgilidir. Bu yüzden adı geçen kadın yazarların romanlarında kurguladıkları aile yapıları, ilişkileri yaşamsal gerçekliği/deneyimi birebir yansıtmaya da onların bireysel deneyimlerinden, eleştirilerinden ya da özlemini duydukları ilişki biçimlerinden uzak olmayacaktır.

³² Köksal Alver, "Edebiyatın Sosyolojik İmkânı" *Edebiyat Sosyolojisi*, (ed. Köksal Alver), Hece Yayınları, Ankara, 2007, s. 13.

c. Popüler Kültür ve Popüler Edebiyat Bağlamında Aile Kavramına Genel Bir Bakış

Çalışmada Halide Nusret Zorlutuna ve Sâmiha Ayverdi'nin romanlarıyla birlikte, popüler aşk romanları kategorisi içinde değerlendirebileceğimiz Muazzez Tahsin Berkand ve Kerime Nadir Azrak'ın da romanları bulunmaktadır. Bu yazarlar dolayısıyla çalışmaya dâhil edilen romanlar, gazetelerde tefrika edildiklerinde de kitap olarak yayımlandıklarında da yoğun bir ilgiyle karşılaşmışlardır. Bu yüzden, toplumsal hayat ile kurmaca arasındaki alışverişi takip etmek gayesiyle, geniş okur kitlesine ulaşan popüler roman türünün göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünüyoruz. Çünkü, bugün özellikle 'içli genç kız kitapları' olarak görülüp ihmal edilmiş popüler aşk romanları, kamusal ve özel alanın medeni görünüme kavuşturulmasında birincil önemi hâiz adab-ı muaşeret kurallarının topluma aktarılmasında çok önemli işlevler yerine getirmiştir. Öte yandan, bürokratik elitin anlatıları olarak popüler aşk romanlarının medeniyetin sınıfsal yorumunu sunduğu, medenileşme seferberliğinde üst kültür yaratmanın bir aracı gibi görüldüğü unutulmamalıdır.³³ Genel anlamda bir üst kültür yaratma endişesi içerisinde ve medenileşme anlayışı etrafında eskinin/geleneğin ve kültürel hafızanın daha fazla yıkıma uğradığı alanlar olarak algılansa da, bu romanlarda, aile söz konusu olduğunda tuhaf bir şekilde muhafazakâr eleştirinin ve kabullerin kendisini gösterdiği bir resim ile karşı karşıya kalınır. Bu yüzden, aile ilişkileri etrafında anne-baba ve çocuk kimliklerinin çoğunlukla ataerkil bir şablon içerisinde resmedildiği bu romanlarda geleneksel yargılara takılıp kalan hayat hikâyeleriyle medenileşme arzusu tartışılması gereken bir konu haline gelmektedir. Güçlü, sağlıklı bedenler, eğitilmiş, çalışan kadınlar, birbirleriyle tanışıp âşık olarak evlenen çiftler kendi hayatlarını ve istedikleri aileleri kurmaya çalışırken, eleştirdikleri bir önceki kuşağın anlayış ve alışkanlıklarından kendilerini tamamen kurtaramamışlardır ve bazen benzer hayat hikâyelerini yaşamaya devam etmişlerdir.

Popüler romanlar, tür olarak okura sadece "aşk" duygusu etrafında gözyaşı döktürüp onları felsefî ve zihnî manâda rahatsız etmediği, okuru sıkmadığı için

³³ Aslı Güneş, *Kemalist Modernleşmenin Adab-ı Muaşeret Romanları: Popüler Aşk Anlatıları*, Türk Edebiyatı Bölümü,, Bilkent Üniversitesi, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Ankara, 2005, s. 2.

şimdiye dek hep edebiyat dışında tutulmuştur.³⁴ Oysa, geniş bir okur kitlesine hitap ettiği için çoğunluk kültürüne ait anlatılar oldukları gibi, ait olduğu kültürden beslenen veya onu besleyen özelliklere sahiptir.³⁵ Bu durum, popüler kültür kavramıyla yakından ilişkilidir. Popüler kültür üzerinde çalışanların bir kısmı nicelik ve nitelik arasında ters orantılı bir gidiş olduğunu, dolayısıyla çoğunluk tarafından paylaşılan popüler kültürün nitelikten, yani kaliteden yoksunluğunu savunurlar. Bu yöndeki görüş, popüler olanı çoğunlukla kitle toplumu ve kitle kültürü kavramları ile ilişki içinde ele alır. Buna göre, nicel büyüklük ile kitle kültürü toplumu, dolayısıyla da kitle kültürü arasında doğrudan bir ilişki olduğu savunulurken bunun temel sorumlusunun da teknoloji olduğu ileri sürülür. Teknik gelişmelerin, özellikle de baskı ve çoğaltma tekniklerindeki önemli gelişmelerin çoğaltma teknikleri için geniş bir kullanım alanı yaratması, kitlesel üretim için oldukça elverişli bir ortam oluşturmuştur. Popüler kültür de bu teknolojik çoğaltma ortamında kendisini gösteren ve hızla yaygınlaşmakta olan kitlesel bir olgu olarak dikkati çeker. Fakat, bir diğer önemli görüş niceliğin niteliğe karşı olmayacağı, dolayısıyla böyle bir iddianın yersiz olacağı üzerine kuruludur. Burada üzerinde uzlaşılması gereken temel husus, popüler kültürün toplumda geniş bir paylaşım alanına sahip olmasıdır. Bu yüzden sorgulanması gereken popüler kültürün tam olarak ne olduğu ve nasıl bir işleyiş süreci içinde bulunduğu ve ne tür etkiler yarattığıdır.”³⁶

Popüler kültür dâhil, aslında bütün kültürler içlerinde siyasal, toplumsal ya da estetik bazı değerler barındırır. Birden fazla popüler kültür olduğunu belirten Herbert Gans, –yüksek kültür de içlerinde olmak üzere-, bunlara *beğeni kültürleri* der. Çünkü bunların her biri, paylaşılan ya da ortak estetik değerler ve beğeni ölçütleri içerir. Estetik kabaca güzellik ölçütleri ile beğeni anlamında kullanılmaz. Aynı zamanda insanların ifade ettikleri ya da bir beğeni kültürünün içeriğini seçtikleri zaman doyurdukları pek çok çeşit diğer duygusal ve entelektüel değeri de içerir. Kısaca Gans, insanların yalnızca yüksek kültürde değil tüm beğeni kültürlerinde belli ölçütler uyguladıklarını varsayar.³⁷ Bu ölçütlerin siyasi iktidarlarla ilişki içerisinde

³⁴ Şaban Sağlık, *Popüler Roman Estetik Roman*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010, s. 127.

³⁵ Semih Gümüş, *Roman Kitabı*, Adam Yayınları, İstanbul, 1991, s. 163.

³⁶ Nazife Güngör (der.), *Popüler Kültür ve İktidar*, Vadi Yayınları, Ankara, 1999, s. 10.

³⁷ Herbert J. Gans, *Popüler Kültür ve Yüksek Kültür*, (çev. Emine Onaran İncirlioğlu), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 21, 22.

olması, onlardan bağımsız hareket edememesi, popüler kültürün ve hemen yanı başında üretilen popüler malzemenin de ideoloji yüklü göndergeler olarak hayatımızda yer almasını sağlar.

Nazife Güngör *Popüler Kültür ve İktidar* adlı makalesinde, popüler kültürel metinlerin, bu metinleri donatan mesajların toplumun güç sahibi, yani egemen kesiminin ideolojik değerleriyle yüklü olduğunu ileri sürer. Bu yüzden, ister popüler kültür, ister kitle kültürü olarak adlandırılınsın, özde aynı şey olan söz konusu kültürel olgu egemen konumdakilerin bağımlı konumdakiler üzerinde egemenliklerini güçlendirmek ve sürekli kılmak için kullandıkları önemli bir araçtır.³⁸ Ünsal Oskay'a göre ise popüler kültür, bir yandan bizi sisteme sınımsız bağlarken diğer yandan da sisteme başkaldırışımızı dile getirmek ister gibidir. Ancak bu, gerçek bir karşı çıkış değildir ve genellikle popüler kültürün tüketim anıyla sınırlıdır. Popüler kültür aracılığıyla yaşanan farklılık, başkaldırış ve karşıtlık içinde bulunan sistemi kesinlikle tehdit etmeyecek bir dozda ayarlanmıştır."³⁹ Oskay'ın ifade ettiği anlamda bir eleştiri ve başkaldırış, Kerime Nadir ve Muazzez Tahsin Berkand'ın popüler aşk romanlarında da görülmektedir. Aşk'ın merkeze alındığı bu romanlar, kadın karakterler özelinde oldukça hazin kadınlık ve annelik deneyimleri etrafında örülmüştür. Bu yüzden, gözyaşı kaçınılmaz olarak tekrar edilen bir motiftir. Bununla birlikte gözyaşı, salt aşk'tan dolayı çekilen bir ızdırabın belirtisi değil, aile özelinde kültürel hafıza, gelenek ile medenileşmenin getirdiği yeni hayat telakkisi arasındaki sıkışmışlığı, bunlar arasındaki bocalamayı dışa vuran bir gösterge olarak da okunmalıdır. Fakat bu doz, ifade edildiği üzere çok iyi ayarlanmış, kendisini açıktan ifade eden bir feryad şeklinde ortaya çıkmaz. Annenin kocası ve çocukları ile olan ilişkiler ağında, kadınlık kimliğini sürekli olarak annelik vazifesi ile ilişkilendiren söylemin denetleyici rolünden ortaya çıkan bir varoluş krizi olarak belirir. Nitekim bu tür romanların gerek gazetelerde tefrika edildiği anlarda gerekse kitap olarak yayımlandıktan sonra yoğun bir ilgi ile karşılaşması, gündelik yaşam içerisinde, medenileşme çabalarının, kültürel bellek ve gelenek karşısında yenik düştüğünü içten içe fark ettiren ses ile ilgilidir. Çünkü erkek/baba ve kadın/anne olmanın ataerkil geçmişi, görev tanımları ve epistemolojik temelleri, bu romanlarda da yaşam

³⁸ Nazife Güngör (der.), *Popüler Kültür ve İktidar*, Vadi Yayınları, Ankara, 1999, s. 12.

³⁹ Ünsal Oskay, *Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 156.

deneyimlerini sancılı hâle getiren, kadınlık ve erkeklik bilincini hem kamusal hem de özel alanda makbul resmin dışarısına çıkmamak üzere uyaran bir dikkat olarak vardır. Arzu ettiği hayatın peşinden giden karakterler, hikâyelerinin bir yerinde ya hüsrana uğrarlar ya da kendilerini benzemek istemedikleri atalarından bağımsız olarak yeniden kurma çabaları, bir yerde sekteye uğrar. Dolayısıyla başkaldırı, bir noktadan sonra kendini ya zorunlu bir boyun eğişe veya gönüllü bir razı oluş alanına terk etmek zorunda bırakır. Kısacası, popüler romanlarda bu doz çok iyi ayarlanmıştır. Elias Canetti'nin *Kitle ve İktidar* adlı kitabında, kitlenin gerçek anlamda mevcut olabilmesi için deşarj olması gerektiğine vurgu yapması, çok okunan popüler aşk romanları ile ilgili önemli bir bağlantıyı da beraberinde düşünmemizi sağlar. Canetti'ye göre, deşarj anı, kitleye dâhil olarak herkesin farklılıklarından kurtulduğu ve kendilerini diğerleriyle eşit hissettiği andır. Esas olarak dışarıdan dayatılan farklılıklar mevki, sosyal konum ve mülkiyet ayrımlarıdır. İnsanlar birey olarak her zaman bu ayrımların bilincindedir; bunlar üzerinde derin derin düşünür ve bu ayrımların her birini diğerinden ayrı tutar. Bir insan güvenli ve belirlenmiş bir noktada tek başına durur, her jesti öteki insanları belirli bir mesafede tutma hakkını ifade eder. İnsan orada, devasa bir düzlükte, son derecede etkileyici bir yel değirmeni gibi durur. Bildiği kadarıyla, bütün hayat mesafe üzerine kuruludur: Kendisini ve sahip olduklarını içine kapattığı ev, bulunduğu konum, arzuladığı mevki, bunların hepsi *mesafeler* yaratmaya, mesafeleri korumaya ve genişletmeye hizmet eder. Başka bir insana yönelik serbest ya da rahat her hareket baskılanmıştır.”⁴⁰ Kişilerin sahip oldukları eşyalardan, mevkilerden ya da dâhil oldukları gruplardan bağımsız olarak düşünme ihtiyacına mukabil bunu gerçekleştirememesi, oluşturulan duygusal ve düşünsel mesafeler aslında sürekli hatırlatılan kimlikler ya da roller etrafında gerçekleşir. Başka bir deyişle, insan özünde hiçbir şeyden bağımsız hareket edemez, serbest değildir. Çünkü, her hareketi kitle tarafından kontrol edilip baskılanmaktadır. Popüler aşk romanları da “aşk” teması etrafında örgütlenmiş olay örgüsüyle kişilerin her şeyden bağımsız olarak hareket etme, insanlar arası mesafeyi kaldırma ve onları aynı duygu etrafında birleştirme potansiyelini taşıyan itekleyici ve cazip bir duygu, bir varoluş şekli olarak işlenir. Böylece okur, yaşama ait gerçeklikten ancak aşk sayesinde kurtulabileceği

⁴⁰ Elias Canetti, *Kitle ve İktidar*, (çev. Gülşat Aygen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 18.

‘romantik bir yalan’la karşı karşıya bırakılmış olur. Burada aşk’tan beklenen, okurun deşarj olmasını sağlamaktır. Roman karakterleri, kendilerini kontrol eden toplumsal belleğe, onaylanma endişesine; kısaca makbul olmak için beklenen davranış kalıplarına yenik düşseler bile, aşk uğruna verdikleri mücadele okura deşarj olma hissi telkin ederek onu yaşadığı toplumsal gerçeklikten uzaklaştırır. Popüler aşk romanlarının çok okunma nedenleri olarak tespit edilen kolay okunmak, ucuz (fiyat anlamında) olmak, aşktan bahsetmek gibi hususlar görünen nedenlerdir. Ancak, daha dipte okura ciddi bir zihinsel deşarj sağlaması en önemli bir neden olarak göz önünde bulundurulmalıdır.

Ahmet Oktay, *Türkiye’de Popüler Kültür* adlı çalışmasında, popüler kültürün ‘gündelik yaşamın kültürü’ olduğunu ve daha dar anlamında, emeğin gündelik olarak yeniden üretilmesinin bir girdisi olan eğlenceyi içerdiğini söyler. Geniş anlamında ise, belirli bir yaşam tarzının ideolojik olarak yeniden üretilmesi için gereken ön koşullarını sağladığını, gündelik ideolojinin yaygınlaşma ve onaylanma ortamını yarattığını vurgular.⁴¹ Popüler kültür ürünlerinin belirli şemalar ve *stereotip*’ler üzerinden kurgulanma nedeni de bundan kaynaklanır.⁴² O nedenle, popüler romanların karakterleri, esasen egemen ideolojinin istediği insan tipinin bir modelidir. Bu eserlerde makbul insan’ın fiziksel özelliklerinden tutun da yaşam alışkanlıklarına, ilişkilerine ve nasıl âşık olacağına vb. kadar bir harita çıkarılmıştır. Bu harita, özellikle karakterlerin fiziksel görünüşleri, meslekleri, gittikleri mekânlar gibi hususlarda oldukça belirgindir. Bu sayede medenî bir kimlik ile karşı karşıya bırakılmak istenen okur, aile söz konusu olunca bunların medenî görüntülerini korumakla beraber, düşünce ve alışkanlıklarında ataerkil yapılanmadan, anne-baba-çocuk üçlüsündeki hiyerarşinin belirlediği mesafeden tam anlamıyla kurtulamadığını görür.

Sonuç olarak, Kerime Nadir ve Muazzez Tahsin Berkand’ın romanları, popüler kültüre ait ürünler olarak araştırmacılar tarafından öne sürülmüş birtakım ortak varsayılan roman özelliklerini taşıyalar da, aile ilişkileri söz konusu olduğunda bu niteliklerini muhafaza edemezler. Annelik-babalık deneyimi, kadınlık ve erkeklik

⁴¹ Ahmet Oktay, *Türkiye’de Popüler Kültür*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994, s. 39.

⁴² age. s. 30.

deneyimi çerçevesinde geleneksel, ataerkil ve cinsiyetçi bir anlayış içerisinde yaşanmıştır. Bu bağlamda aşk, bir taraftan egemen ideolojiye, kültürel hafızaya, kişileri denetleyen her türden mekanizmalara ve onları diğer insanlardan ayırıştırarak bir hiyerarşinin basamağı hâline getiren aksesuarlara meydan okuyan bir görev üstlenir. Aile söz konusu olduğunda karakterler, kendilerine devredilen mirasın, göreneğin ve alışkanlıkların peşlerini bırakmadıkları gerçeğiyle yüzleşmişlerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MAKBUL ANNELER

1. Eşine Sadık ve Ona Arkadaş

Cumhuriyet dönemi reformlarıyla birlikte yeni bir dünya ve sosyal ve politik gerçekçilik anlayışı, halkın uzun süre içselleştirmekte zorlandığı bir süreci beraberinde getirmişti. Reformlar, bir yandan toplumun gündelik kişisel alışkanlıkları ve göreneklerine tehdit oluştururken, diğer yandan, hem gündelik yüz yüze ilişkileri hem de daha temel olan siyasal ve ekonomik ilişkileri kökten bir değişime zorlamaktaydı.⁴³ Bu durum, sadece halkın değil, bürokrasinin de zorlandığı bir değişime işaret etmektedir.

Değişim, öncelikle toplumun gündelik yaşam pratiklerinde kendini gösterir. Buna bağlı olarak, kurmaca dünyanın kahramanları da yeni rol dağılımlarıyla okurun karşısına çıkmaya başlar. Romanlarını Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında vermeye başlayan Kerime Nadir, Muazzez Tahsin Berkand, Halide Nusret Zorlutuna ve Sâmîha Ayverdi, eserlerinde çizdikleri kadın ya da anne tipleriyle esasen bu yeni dönemin kadın bağlamındaki algı değişikliğine ait süreçleri yansıtmaya çalışırlar. Cumhuriyetle başlayan algı değişimi, sadece kadına ilişkin değildir. Erkek de, çeşitli düzeylerde bu süreçten etkilenir; davranış ve düşüncelerini yeniden gözden geçirmek zorunda kalır. Dolayısıyla, bu romanlar kimi zaman satır aralarında, kimi zaman da açıktan, karakterleri bahanesiyle toplumsal değişimi, değişimin olumlu ya da olumsuz yönlerini eleştirel bir okumaya açarlar. Romanlarda eleştiri, genel olarak iki seviyeden yapılmaktadır. Bunlardan biri, kendini gizlemeye çalışmayan ve yanlı tutum benimsemekte bir beis görmeyen anlatıcılar seviyesinde yapılan eleştiri (bu tavır, anlatıcıyla yazar arasında sınırın olmaması, kısacası anlatıcı/yazar anlamına gelmesidir), diğeri, romanın bütün düşünce (mesaj) yükünü üzerine almış kadın kahramanların, sözel ya da dramatik yolları kullanarak ortaya koydukları eleştiridir. Bu başlık altında inceleyeceğimiz kadınların “eşine sadık ve ona arkadaş olma” bilinci, daha çok tipler ve bu tiplerin ilişkileri etrafında ortaya konur.

⁴³ Leyla Kırkpınar, *Türkiye’de Toplumsal Değişme*, Zeus Kitabevi Yayınları, İzmir, 1999, s. 120-121.

Eşiyile arkadaş olan kadın ya da Nükhet Esen'in ifadesiyle "arkadaş kadın"⁴⁴ konusu, ilk defa Cumhuriyet modernleşmesiyle tartışılan bir konu değildir. Tanzimat döneminden itibaren başlayan modernleşme hareketleri içinde, pek çok meselede olduğu gibi, kadın meselesine ilişkin kimi hususlar –derli toplu olmasa bile- bazı romanlarda eleştirilmiştir. Daha çok görücü usulü evlilik, tek eşlilik/çok eşlilik, ihanet, boşanma, sosyal hayatta kadın, kılık kıyafet vb. hususlar üzerinde durulduğu bu dönem romanlarında yazarlar, modernleşmenin izdüşümleri olabilecek tipleri, kurmaca dünyanın sınırları çerçevesinde ele alırlar. Tartışmalarını da oluşturdukları bu tipler üzerinden yürüterek olması ya da olmaması gerektiğine inandıkları modernleşme şeklini okurlarına sunmaya çalışmışlardır. Özellikle kadın yazarlar, eserlerinde tıpkı Ahmet Mithat Efendi'nin Felatun Bey ve Rakım Efendi tiplerine karşılık gelebilecek kadın karakterler oluşturmuşlardır. Felatun Bey'le Rakım Efendi romanındaki gibi keskin bir mukayese olmamakla birlikte, her iki Batılı tipi temsil eden kadın tiplmesi kadın yazarların eserlerinde de mevcuttur.⁴⁵ Mesela, Fatma Âliye'de "hoppa kadın", Halide Edip'te "süs bebek, süs kadını", Güzide Sabri'de "asrî kukla" olarak eleştirilen kadın tiplerinin⁴⁶ karşısına, ideal modern kadın tipler konulmuştur. Bunlar, "asrî kukla" ya da "süs bebek" olarak adlandırılan kadınların aksine iffetli, bilgili, siyasî ve sosyal gündemi takip eden, vazife ve haklarının farkında, toplumsal yaşamda varlığını gösterme ve kabul ettirme çabası içindedirler. Dolayısıyla, ideal kadın örnekleri olarak onlar, "öteki"lerden farklıdır: Ev içi ilişkilerinde kendilerine aynı zamanda arkadaşlık edebilecek erkeklere meylederler, görücü usulü evliliğe karşı çıkarlar. Hatta, ideal ilişki şeklini arzulamak, bu kadınları kimi zaman toplumca yasak olan birtakım duygularla bile karşı karşıya getirecektir. Fakat, "ideal kadın" tipi, sadakat ve iffetinden taviz vermeyeceği için, ailesinin ve dolayısıyla toplumun ahlâkını korumaktan da vazgeçmeyecektir. Vazgeçtiği takdirde, toplumsal normları koruyup kollama erkini elinde tutan anlatıcı tarafından cezalandırılması, an meselesidir. "İdeal kadın"ı anlatan anlatıcı, erkek karakterlerini de "süs bebek" olarak nitelendirdikleri kadınları eleştiren ve onları birkaç ilişki deneyiminden sonra olumsuzlayan tipler olarak

⁴⁴ Betül Coşkun, "Türk Modernleşmesini Kadın Romanları Üzerinden Okumak -Tanzimat'tan Cumhuriyet'e-", *Turkish Studies*, Volume 5/4 Fall 2010, s. 936.

⁴⁵ agm. s. 933.

⁴⁶ agm. s. 935.

sergiler. Böylelikle, “sadık ve arkadaş kadın”ı erkek bakış açısına da onaylatmış olur. Bu durum, ilişkide “mücadele eden kadın ve tercih eden erkek” ekseninde değerlendirildiğinde, bütün vazifenin kadınlara yüklendiği gibi bir düşünce akla gelebilir. Nitekim, “makbul” olmak bir taraftan kadını haklı, ama zor bir süreci yaşamak zorunda bırakırken erkeklerin değişimi için bir kapı aralamış olması bakımından dikkat çekicidir. Ancak, bahsedilen değişim, Tanzimat ve Meşrutiyet romanlarında kendisine istikrarlı ve ısrarcı bir zemin oluşturamamıştır. Bu dağınık modern inşa projesi, kendini en belirgin olarak Fatma Aliye Hanım, Halide Edip Adivar ve Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın eserlerinde gösterir. Erkek romancıların bu konuyla yoğun olarak ilgilenmeleri ise, kadınların birçok haklarını kanunen elde etmesinden, yani 1930’lardan sonradır.⁴⁷

Başta, romanlarda “eşine sadık ve ona arkadaş” olan kadın vurgusu, kadınları kocalarının yanında bir süs, sadece ev işlerini yapan bir görevli ya da çocuk doğuran aygıt olarak gören ve böylece onları metalaştıran, değersizleştiren algıya bir tepki olarak çıkmıştır denebilir. Hak ve hürriyetlerini elde etmek isteyen modern/yeni kadının sözcüsü olmak üzere faaliyet gösteren *Kadınlar Dünyası* adlı dergideki şu cümleler, yukarıdaki tespitleri Cumhuriyet öncesi dönem için oldukça geçerli bir hâle getirir: “Bir zevce kocasının evini, namusunu bekleyen bir bekçi değildir. Zevcenin kendi haysiyeti namusu vardır. Farazâ ben zevcimin namusunu muhâfaza ile kendimi mükellef gördüğüm için değil, kendi şeref ve haysiyetimin kıymetini bildiğim için ona hıyanet etmem. Biz kadınların her iki mevkide de gasb edilmiş hakkımız vardır. Evvela hayât-ı ailedeki hakkımızı istirdâd ederek muvâzeneti te’sis ve bu sûretle saâdeti tevlîd edeceğiz. Sânîyen hey’et-i ictimâî hukukumuzu istirdâd ederek hey’et-i ictimâiyeyi saâdete ilka edeceğiz. Ma’mafih bu iki gaye de beraber gidiyor. Her ikisi de aynı zamanda olacaktır.”⁴⁸ Yine aynı dergide, “Ne acı hayat, bir insan şahsında kudret görsün, meziyet görsün ve buna îmân etsin sonra hayatını idâme için hür olmayarak başkasının –velev ki pederinin zevcinin- lütfuna, îânesine muhtaç bulundurulsun. Bu ne kadar acı bir hayattır. Ne kadar acı bir zilletdir. Bugünkü kadınlık kurûn-ı vustâda yaşayan kadınlık değildir ki bunu idrâk etmesin. Bu zillete

⁴⁷ Nüket Esen, *Modern Türk Edebiyatına Üzerine Okumalar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 204-205.

⁴⁸ Serpil Çakır, *Osmanlıda Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul, 1994, s. 157.

karşı hukukunu hukûk-ı umûmiye arasında tanıtmağa çalışmasın ve buna âzim etmesin.”⁴⁹ II. Meşrutiyet’le hızlanan modernleşme hareketleri çerçevesinde pek çok kadın dergi ve gazetesinde kadınlara ilişkin benzer açıklamalara rastlamak mümkündür. Ancak, burada şu noktalar gözden kaçırılmamalıdır: Kadınlar, yavaş yavaş kendilerini birey olarak algılamaya başlamışlar ve ‘mahrem’ sıfatı altında *ev*’in *bekçi*’si ve *namus*’u değil, öncelikle kendi haysiyet ve şereflerini temsil edebilen kişiler olarak tanımlamışlardır. Ayrıca, ev içinde olduğu gibi dışarı’da, toplumsal hayatta da birey olarak yer almak istemişlerdir. Bu istekleri, onların sadakat kavramını tekrar yorumladıklarının açık bir göstergesi olmakla beraber, “sadakat”ın artık kadının sadece cinselliğini denetim altında tutan, evden dışarı çıkmamayı, düşüncelerini paylaşmamayı, görüşlerini dile getirmemeyi ifade eden bir hapsilik/yalnızlık psikolojisini ifade etmemesi gerektiğini de vurgular. Dolayısıyla kadınlar, “sadakat”ı “arkadaş” kavramıyla eşleştirmek suretiyle cinsiyet merkezli ayrımı ortadan kaldırmaya, ruh ve düşünce dostu olan bir koca ile aynı düzeylerde, samimiyet içerisinde ona eşlik eden kadın tipini yaygınlaştırmaya çalışmışlardır. O nedenle, bu projenin zeminindeki asıl talebin eşitlik arzusu olduğunu görmek gerekir.

II. Meşrutiyet yıllarının kadın söyleminin çok üzerinde durduğu eşitlik arzusu, dönemin romanlarında kendine adanmışlık bulamamışsa da Cumhuriyet dönemi kadın yazarların -Halide Nusret Zorlutuna, Sâmiha Ayverdi, Muazzez Tahsin Berkand ve Kerime Nadir- romanlarında kadını ve erkeği daha ısrarlı, fakat yine de tartışmaya açık bir senaryolar içinde eşitlikçi olmaya davet etmişlerdir. Çalışmaya dahil edilen yazarlar, toplumsal paradigmalara bağlı olarak kimi zaman Cumhuriyet ideolojisine uyumlu davranışlar sergilemiş olsalar dahi, bu ideolojiyi eleştirmek suretiyle kimi zaman da kendi makbul karakterlerini ortaya koyma yolunu seçmişlerdir. Dolayısıyla, başlıkta yer verilen makbul kadın ya da anne, bu romanlarda sadece Cumhuriyet ideolojisinin vurguladığı makbul vatandaş kavramına göndermede bulunmaz. Cumhuriyet söylemi karşısında özgün birtakım öneriler de eleştiriye açıktır. Eleştirinin birinci durağını, yukarıda da belirtildiği üzere, Tanzimat ve Meşrutiyet yıllarından itibaren tartışılan ve hâlâ pek çok bakış açısı etrafında

⁴⁹ age., s. 152.

tartışılmaya devam eden eşlerin birbirlerine arkadaş ve sadık olabilmeleri hatta evlilik boyunca sadık ve arkadaş kalabilmeleri durumu oluşturur.

Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi yazın hayatında bu ilişki biçimini arzulayan, tercih eden kadın karakterlerin birtakım mücadelelerine şahit olmak mümkündür. Cumhuriyet döneminde ise, kadınların yasa önünde kazandığı bazı haklar onları evlenme, boşanma, çok eşlilik gibi konularda rahatlatmış olsa da, “eşine sadık ve ona arkadaş olabilme” ya da böyle bir anlayışa dayalı ilişki biçimi, “yuvayı dışı kuş yapar” algısını dışarıda bırakamayan Cumhuriyet ideolojisinin belirlediği görev ve değerler hiyerarşisinin bir sonucu gibidir. Nitekim, Halide Nusret Zorlutuna’nın *Sisli Geceler* (1925), *Gül’ün Babası Kim?* (1939), *Büyükanne* (1971) ve *Aydınlık Kapı* (1974) adlı eserlerinde konuların daha çok kadın, aile ve çocuk üzerinden kurgulanması, ev içi yaşantıda merkeze kadınların yerleştirilerek tıpkı “yuvayı dışı kuş yapar” söyleminde olduğu gibi yuva ve kadınlık arasında sıkı bir ilişkinin kurulması, “makbul” kavramının ev içi yaşantıda yuva ve kadın eksenli olarak kurgulanmaya devam edildiğinin göstergeleridir. Bu bağlamda, *Sisli Geceler*’de Zehra’nın, *Büyükanne*’de büyükanne karakterinin ve *Aydınlık Kapı*’da Vildan’ın kocalarına sadık ve onlara arkadaş olabilecek donanıma sahip ve özverili karakterler olarak çizilmeleri tesadüf değildir.

Halide Nusret Zorlutuna’nın 1925 yılında yayımlanan *Sisli Geceler* adlı romanında, kadının eşine sadık ve arkadaş olması gerektiği vurgulanır. Fakat, kadının sadık ve arkadaş bir eş olması, evliliğinde mutlu olabilmesinden çok yuvanın devamlılığı, bütünlüğü, daha geniş bir bakış açısıyla vatanın devamlılığı, bütünlüğü için önemli ve anlamlıdır. Cumhuriyet ideolojisine paralel düşünen Zorlutuna için eşe sadık ve ona arkadaş olmak, mutlu yuva’nın ‘mutlu vatan’ şeklinde metaforlaşmasıdır ve bu anlamda o, bireyin mutluluğuna odaklanmaz. Hatta aşırı bir yorumla denebilir ki vatan, onda âdeta bir kocadır ve kadın, yuvaya karşı sorumludur. O nedenle, yuvayı yapan figür olmasına rağmen, onun romanlarında son kertede kadının çok geçmeden cinsiyetsizleştiğini söylemek mümkündür.

Sisli Geceler (1925) romanının doktoru Fikret ve hemşire Zehra, görev yaptıkları hastanede tanışır ve kendi istekleriyle evlenirler. Zehra, kocası Fikret’le

aralarına Mine girinceye kadar, kocasına duygu ve düşünce dünyası bakımından yakın, onunla birlikte hareket edebilen bir kadın profili çizer. Aynı zamanda, ona sadıktır da. Söz gelimi, ressam Ömer Naim Bey'i reddederek ahlâkını ve eşine sadakatini okura göstermiş, romanın makbul kadını/annesi olmuştur. Fikret'in kendisini Mine ile aldattığını öğrenmesine rağmen yuvasını terk etmez, sadakatini sürdürür ve kendini çocuğuna adar. Romanın sonunda, onu kendini kızına ve öğrencilerine adanmış bir öğretmen olarak görürüz.

Aydınlık Kapı'da (1974) eşine gösterdiği sadakat, bağlılık ve arkadaşlıkla ideal bir kadın olarak sunulan Vildan örneği okurun karşısına çıkar. Vildan da kocası Ali'nin kendisine karşı olumsuz tutumlarına rağmen, ona muhabbetini kaybetmemek için hep mücadele eder ve çocukları uğruna yuvanın devamlılığını sağlamaya çalışır. Bunu yaparken, tıpkı Zehra gibi, iffetinden de asla taviz vermez. O da Zehra gibi, kocası tarafından aldatılmakla birlikte buna yuvanın dağılmaması için tahammül eder. *Gül'ün Babası Kim?* (1939) adlı romanda ise manevî ve kültürel yozlaşma yaşayan genç bir kızın dramatik öyküsü anlatılır. Meclâ, ancak anlatıcı tarafından inançsızlığı ve toplumsal sorumsuzluğu yüzünden cezalandırıldıktan sonra, mutlu bir aile tablosu içine yerleştirilir. Meclâ, roman boyunca okuyan ve yazar bir kadın olarak okurun karşısındadır. Bu yüzden kendisi gibi yazar bir erkekle evlendirilir. Meclâ'ya anlatıcı tarafından ödül gibi sunulan ideal koca, sadece ünlü bir yazar olmasıyla değil, kadınların ev içerisindeki sorumluluklarının çalışan kadının iş verimini düşürdüğünün bilincinde olan ve bu yüzden Meclâ'ya evde bir yardımcı teklifi sunan özellikleriyle dikkat çekici bir hâle gelir. Böylece karı koca hem duygusal hem de düşünsel planda iyi anlaşan bir çift olarak okura sunulur ve böylece sadakat karı koca arasında herhangi bir teste tabi tutulmaz. Çünkü çizilen aile tablosu aslında Meclâ'ya verilen bir ödül gibidir. Dolayısıyla toplumsal sorumluluk bilincini ve inançlarını geri kazanmış olan Meclâ, bir daha sadakat gibi bir kavram üzerinden test edilmez. Erkek karakter de kadının bu duygusunu zedeleyecek bir davranışta bulunmaz. *Büyükanne* (1971) romanında ise, büyükanne olarak adlandırılan ana karakter, kocasıyla arasındaki duygusal mesafeye rağmen ona sadık ve arkadaşır. Nitekim romanda, "Büyükanne ona bir saniye hayran hayran baktı: 'Gençlikte bu kadar yakışıklı değildi' diye düşündü. 'Ve gençlikte Onu bu kadar çok sevmezdim!' Gerçekten de geçen her yıl onları birbirlerine biraz daha yaklaştırmış; biraz daha

kaynaştırmıştı. Birbirlerini her yıl evvelkinden biraz daha fazla seviyorlardı. Büyükanne birkaç adım daha attı ve yarım yüzyıla yakın bir zamandan beri kocasına söylemeye alışık olduğu bir cümleyi tekrarladı: ‘Beni emretmişsiniz paşam?’⁵⁰ şeklindeki ifadeler, büyükannenin gençken kocasıyla kuramadığı duygusal bağın zamanla kurulduğunu belirtse de kadının kocasına “Beni emretmişsiniz...?”⁵¹ şeklindeki hitâbı, tam anlamıyla aşılamayan duygusal mesafeyi ya da bilerek aşılmak istenmeyen ya da uyulması gerekli görülen bir öğretiyi imler. *Emretmek* ve *paşa* kelimelerinin askerî söyleme ait ifadeler olduğu göz önünde bulundurulursa özellikle Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında dikkat çekici hâle gelen yurttaşlık anlayışının merkezindeki millîlik vurgusu, askerlik vazifesinin vatandaşın birincil ve kutsal görevleri arasında sayılması ve aileye, vatan ile eşdeğer anlamlar yüklenmesi, özel alandaki ilişkiler bütünü de etkilemiş ve kullanılan dil militarist bir söyleme doğru kaymıştır. Nitekim Muallim Orhan Fuat’ın ilkokulların 4. sınıfları için yazdığı 1926 tarihli *Musahabat-ı Ahlâkiye ve Malumat-ı Vataniye* kitabında, Başkalarına Karşı Vazifelerimiz başlığı altında verilen “Bir millet adeta bir aile demektir. Bunlar aynı iklimde otururlar, aynı hissi taşırlar. Aynı terbiyeyi alırlar. Müşterek vatanlarının muhafazası, müdafaası için aynı fedakârlığı yaparlar. Şu halde; içinde doğup büyüdüğümüz ev, nasıl bizim aile ocağımız ise üstünde yaşadığımız (vatan) da millet ocağımızdır. Milletın büyükleri bizim manevi babalarımız, analarımız, ağabeylerimiz, ablalarımız oldukları gibi bizden küçük olanlar da kardeşlerimiz demektir. Öyle ise milletdaşların hukukunu, malını şerefını muhafaza etmek için elimizden gelen fedakârlığı yapmalıyız. Çünkü ecnebilere karşı bir vatandaşın namusu, şerefi bizim müşterek namusumuz, şerefimiz de demektir. Vatanın bir köşesine bir zarar gelse; bütün milletdaşlar acısını çekerler.”⁵² şeklindeki bilgiler, Cumhuriyet döneminde aile söyleminin dolayısıyla da karı koca arasındaki ilişkinin yukarıda da belirtildiği gibi, sadece ailenin/yuvanın kendisiyle sınırlı kalmadığına ve vatan kavramını imleyerek ilerlediğine, ilerlemek gerektiğinin vurgusuna işaret eder. Vatan imgesiyle bir bütün olarak görülen ailede yuvanın kurucusu ve modernleşmenin simgesi olarak görülen kadın, *Zorlutuna*’nın romanlarında –en

⁵⁰ Halide Nusret Zorlutuna, *Büyükanne*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1971, s. 26.

⁵¹ *age.*, s. 26.

⁵² Füsün Üstel, “*Makbul Vatandaş*”ın *Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İletişim Yayınları, 2004, s. 164.

belirgin şekliyle *Büyükanne*'de- toplumsal vazifelerin oluşturduğu dil karşısında, kendi duygularını veya düşüncelerini ifade etmek için bireysel ve cinsiyetli olabilecek dilini/söylemini göz ardı etmek durumunda bırakılır ve kendisine yüklenen mesafeli, kontrollü ve hiyerarşileri gözetten bir dili kullanması tercih edilir. Üstel'in, ailenin hem bir kurum hem bir metafor olarak millet kurgusunun merkezinde yer aldığını, bu kurgulamanın aile ve yurttaşlar bağlamında kan birliği temeline dayandığını dolayısıyla pek çok modern ulus gibi erken Cumhuriyet dönemi yazarlarının da aile metaforuyla hareket ettiklerini⁵³ ifade etmesi, toplumsal bilinçaltının Cumhuriyet ideolojisi tarafından özel alan olarak değerlendirilebilecek karı koca ilişkilerinde, millî birlik ve beraberlik vurgusuyla beraber yol aldığını ve şahsî duygulanımları, davranışları da bir nevî kontrol altına aldığını söylemek yanlış olmaz. Nitekim büyükanne ve paşababa, roman boyunca birbirlerine duygusal bir mesafeye yaklaşmışlardır. Fakat birbirlerinin düşüncelerine önem veren, fikir alışverişinde bulunan sadık ve arkadaş karakterler olarak çizilmekten de alıkonmamıştır. Onlar, sadakat konusunda denenmemişler hatta onları birbirlerinden şüpheye düşürecek bir durumla karşı karşıya bırakılmamışlardır. Romanda bahsedilmeyen ya da denenmeyen sadık olma hâli, böylelikle anlatıcı tarafından karı koca ilişkilerinde olmazsa olmaz bir unsur olarak en başa yerleştirilmiştir.

Sadakat konusunda herhangi bir tereddüdün yaşanmadığı *Büyükanne* romanında büyükanne ve paşababa birbirlerine aynı zamanda arkadaş gibidirler. Fakat bu arkadaşlık birbirlerine sevgilerini, öfkelerini ya da tedirginliklerini söyleyen ya da gösteren bir çerçevede değil, gündelik yaşamda paylaşılan birtakım fikirlerden ibarettir: “Kütüphanede bulunduğu sırada Büyükanne’yi çağırırsa, bir yazma kitapta rastladığı yepyeni bir bilgiyi ona sunmak için çağırması olabilirdi. Yahut da, yazdığı bir paragraf için onun fikrini almak isterdi. Eğer kütüphaneden değil de çiçek bahçesinden çağırması yine iki ihtimal vardı: Biri üzücü, öteki sevindirici iki ihtimal ya çiçeklerin birinde bir hastalık başlamış yahut yeni bir aşı beklenen olağanüstü sonucu vermiştir.”⁵⁴ Büyükanne ve paşababa romanda her ne kadar birbirlerine arkadaş bir şekilde çizilmiş olsa da cümlelerde kendisini hissettiren tedirginlik, roman boyunca hiçbir zaman sorgulanmamış, “arkadaşlık” olarak görülen tabloda

⁵³ age., s. 164-165.

⁵⁴ age., s. 25.

beliren duygusal mesafe ve hiyerarşi, karı-koca arasındaki ilişkileri düzenleyen, en önemlisi kadının/annenin davranışlarına yön veren, onu denetleyen ya da ona istediği şekli veren bir mekanizma olarak karşımıza çıkar. Nitekim “Çünkü ilk defa onunla konuşup onun fikrini almadan önemli ve acele bir karar vermiş bulunuyordu. Eğer Paşababa öfkeliyse bu kararı kendisine açmak ve kabul ettirmek güç olurdu. Ama eğer neşeliyse, kolay.”⁵⁵ şeklindeki ifadeler, erkeğin/babanın vereceği tepkileri tartarak tahmin etmeye çalışarak davranmaya çalışan yada davranması salık verilen bir kadın modelini de gözler önüne serer.

Aile hayatı içerisinde kadın ya da anne profillerinin, öğrenilmiş veya öğrenilmeye çalışılan roller şeklinde yaşanmasının göstergesi romanlarda, kadınların arada kalmış halleridir. Erkekler aile hayatına adına çok fazla tercih yapmak zorunda kalmazlar ya da duygu ve düşüncelerini dile getirmekte kadınlar kadar tereddüt yaşamazlar. Oysa kadınlar, aile içerisinde uğradıkları haksızlıklara ya da ihanetlere rağmen, çoğu zaman toplumsal bilinçaltının etkisiyle hem bedenleri üzerinden tarif edilen namuslarını korumak hem de yuvayı yapmış hatta yapmak zorunda olanlar olarak onu sonsuza kadar korumak yükümlüğüyle de yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Nitekim Halide Nusret Zorlutuna'nın *Sisli Geceler* (1925), *Aydınlık Kapı* (1974) adlı romanlarında Zehra ve Vildan örneklerinde bu durum kendisini çok keskin bir şekilde hissettirmiştir.

Çalışmanın konusu olan dört kadın yazarın romanlarında, erkekler daha çok eve para getiren, çocuklarının ve eşinin masraflarını karşılayan fakat çoğu zaman aile içerisinde bireyler arasındaki duygusal ilişkileri eleştiri süzgecinden geçirmeyen ve buna bağlı olarak birtakım duygusal gel-gitler/sancılar yaşamayan kişiler olarak resmedilmişlerdir. Oysa Samihâ Ayverdi'nin 1942 yılında yayımlanan *İnsan ve Şeytan* adlı romanındaki erkek karakter Şevket, çalışma kapsamındaki diğer yazar ve romanlardan bu yönleriyle ayrılan bir şekilde okurun karşısına çıkar. O, karısı İsmet'in, çocuklarının duygu dünyasını iyi tanıyan ve roman boyunca zaman zaman bunları değerlendiren bir erkek/babadır. İsmet ile ilgili olarak: “Ben bütün hayâtımca karımın şefkat ve insanlığının bacını topladım ve bu büyük kadın bir kere olsun beni

⁵⁵ age., s. 26.

minnettar mevkie düşürmedi.”⁵⁶ “Ben, meslek ve ilim hayâtımda onunla muzaffer oldum, onunla yükseldim, o beni her müşkülümde destekledi, her yokuşta arkamdan itti, her tehlikede elimden tuttu.”⁵⁷ “İsmet, alnımın hoşnutsuz çizgilerinden içimin yorgunluğuna yol bulmuş gibi dikkatle yüzüme bakıyor. Beni faâliyetten ziyâde atâletin yordüğunu, karım herkesten iyi bilir; fakat buna rağmen şu bir aylık dinlemeyi sıhhatim için o derece lüzumlu görüyor ki –şüphesiz haklı- her şeye rağmen karârını çelebileceğimi zannetmiyorum.”⁵⁸ “...Zâten karım, dâima benim hatırlayamadığım şeyleri en ince teferruatına kadar hesapladıktan ve düşündükten sonra hazır olarak karşıma getirir ve ben onun tekliflerini tatbik ederken asla yorulmam ve sıkıntı çekmem.”⁵⁹ cümleleri, bir taraftan Şevket’in karısı İsmet’in kişiliği üzerine düşündüğünü gösterirken öte yandan İsmet’in kendisine ne kadar bağlı, duyarlı ve duygularını çok iyi anlayabilecek şekilde ona arkadaşı/yoldaş bir kadın olduğunu gösterir. Ayrıca İsmet’in evlenmeden önce kendisinin mesleğine olan düşkünlüğünü kabul ettiğini ve karısının kendisini kayıtsız şartsız sevdiğini söyleyerek ölçülü ve gururlu kadınlığa işaret eder ve buna hürmet ettiğini belirtir: “Karım pekâlâ da bilir ki, her şeyden evvel bir meslek âşığı olan kocası, bu ihtirastan başka her türlü çılgın ve taşkın alâkalardan uzaktır. Fakat o, beni derin, zebun ve asil bir muhabbetle sever; yetiştiği muhîtin göreneklerine ve îcaplarına rağmen onu ahçı Şâban Ağa’nın oğluna kayıtsız, şartsız iten de bu sevgi değil midir? Evet, karım, aşkımin ağırlık merkezinin meslekî gayelerim olduğunu bildiği gibi, asla sevgisine karşılık bekleyen çekimsiz ve sırnaşık bir kadın derekesine düşmemiştir. Sevgisine rağmen bu ayarlı kadınlık gurûruna da ayrıca hürmet ederim.”⁶⁰ Şevket, kayıtsız şartsız sevmekle kendisine müdahale etmeyen, kocasından kimi zaman belki de fazlasıyla arzu ettiği sevgiyi, ilgiyi kadınlık/annelik gururundan ötürü isteyemeyen İsmet’i ölçülü olmasıyla takdir eder. Bu durum toplumsal açıdan düşünüldüğünde, kadını bir taraftan kocasına duyduğu sevgiyi ya da bekleyebileceği ilgiyi bile kontrol etmeye iten düşünce mekanizmalarının kısılcasına alır. Kadın kendisine atfedilen kocanın aile reisliğini kabul etme, ölçülü davranışlarda bulunma, duygu, düşünce ve eleştiride aşırıya kaçmama, yuvaya bağlı ve ev içi görevlerini lâıkiyle yerine

⁵⁶ Sâmiha Ayverdi, *İnsan ve Şeytan*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2009, s. 31

⁵⁷ age., s. 141-142.

⁵⁸ age., s. 70

⁵⁹ age., s. 71

⁶⁰ age., s. 99

getirme gibi hususlarda başarılı ise “ayarlı gururluluk” ve “mesafeli kadınlık” algılarının içerisine yerleşiverir. “Türkiye Cumhuriyeti’nin yönetici elitleri tarafından yürütülen makbul vatandaş projesinin “yukarıdan aşağıya modernleşme” eğilimiyle birlikte modern olanı millî olanla uzlaştırmaya dayanan laik, Batı yönelimli bir kültür politikası üzerine kurulu”⁶¹ ve kendini yeni insan vurgusu üzerinden kurup denetlemeye çalıştığı göz önünde bulundurulursa ortaya aşırılıkları kontrol etmek isteyen bir söylemin de çıkması kaçınılmaz bir hâl alır. Sibel Bozdoğan’a göre yeni, modern ve asrî kelimeleri her şeyiyle birlikte olumlanır ve bu yenilikler özellikle Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerindeki geleneklerinin karşıtı olarak yer alır.⁶² Yeni olan “sadece kendi içinde, bir ilerleme simgesi olarak değil, daha çok artık geri kalmışlığın işareti olarak gözden düşen zıt eski imgesiyle karşı karşıya konarak”⁶³ değerli bulunur. Fakat mesele, Kemalist kadın kurgusuna gelince, medenî ve yurtsever bir kimlik olarak inşa edilmeye çalışılan modernlik, aşırılıklardan korkma, kaçınma ve aşırılığı, ölçülü olmamayı bir tehlike olarak görme durumunu beraberinde getirir. “Bu noktada, “yeni” vurgusuna içkin olarak değerlendirdiğimiz - özellikle de modern olma hususunda aşırıya kaçılması gibi - korkuların, kadın meselesi söz konusu olduğunda daha da şiddetlendiğini belirtmek gerekir. Medeni olmanın sınırlarının büyük bir titizlikle, dikkatle çizildiği, yurtseverlik vurgusunun etkin kılındığı söylem tekrar edilerek, sözü edilen bu korkular, ülke gerçeklerine duyarlı, yurtsever, eğitilmiş, özverili, iyi ahlâklı, mücadeleci yeni bir kadın modeliyle hafifletilmeye çalışılır.”⁶⁴ Romanda İsmet için övgüye değer bulunan ayarlı kadınlık gururu, kadının davranışlarında aşırılığı kontrol eden hâliyle değerli bulunur, böylece ev içinde çıkabilecek pürüzleri ya da ayrılıkları baştan engelleyerek yuvanın/vatanın geleceğini de teminat altına almış olur.

Sâmiha Ayverdi *İnsan ve Şeytan* adlı romanında, başlangıçta Şevket ve İsmet karakterleriyle okura makbul anne ve baba profilleri çizer. Fakat Şevket’in maddi olana merakının manevî/rûhani olanı perdelemesinden kaynaklanan sapkınlıkları, karısı İsmet’e olan ihaneti nedeniyle babayı hemen makbul olanın dışına iterek

⁶¹ Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür*, Metis Yayınları, 2012, s. 18.

⁶² *age.*, s. 72-73.

⁶³ *age.*, s. 76.

⁶⁴ Deniz Aktan Küçük, *Aylaklık*, Boğaziçi Üniversitesi, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, 2007, s. 73.

cezalandırma yolunu seçer. Fakat İsmet, yuvaya bağlılığını devam ettirir, Şevket'in ihanetine karşılık sesini çıkarmayarak köşkten kocası tarafından çıkarılmayı kabul eder. Hatta Şevket, karısının ayrılık sonrasında yazdığı mektubu şöyle değerlendirir: "Karım hep o arkadaş, dost sesiyle konuşuyordu. Halbuki ben ona yazdığım mektubu, Lâle'nin ihtârıyla, ilerde bir vesîka olarak kullanabilmesini göz önünde tutarak, gayet hesaplı ve kuru bir ifâde ile yazmışım."⁶⁵ İsmet'in mektubundaki "...benden düşmanlarıyla birleşmemi isteyecek kadar eski bir yoldaşın karakterini unutmuş yâhut anlamamış olmana yalnız hayret değil, teessüf de edilir.... Olup bitenleri yadırgamıyorum; seni her şeye tercih eden bir muhabbetle sevmiş olmamın bu kadarcık acısını nasıl çekmem?" ifadeleri, İsmet'in bir kadın olarak evliliği süresince kocasına daima sadık hatta ayrıldıktan sonra da ayrılığı bir isyan ile değil "ayarlı kadınlık gururu"nu her zaman göz önünde bulundurarak kabul etmeye çalıştığına göstergeleri olarak okunmalıdır. İsmet için evliliği süresince belirlenmiş olan sabırlı, arkadaşça, dozunda ve sınırlı eleştiri hatta nihâî noktada tıpkı evliliği boyunca kayıtsız şartsız sevmeyi göze aldığı gibi yine kayıtsız şartsız, ihanetle gelen ayrılığı aynı dinginlikle kabul etme durumu, romanda duygusal planda hiç kırılmaya yani geçici de olabilecek bir öfke belirtisine sapmadan devam eder. Nitekim "Eğer bugün Allah bağımı yakmış, bostanımı vîran eylemişse, bana bağısız bostansız üzüm veriyor... Bana bu cefayı takdir eden kudretten sızıldanmak acemiliğini göstereyim de: 'Buyruğuma râzı olmayan, benden başka Rab arasın' sitemine mazhar mı olayım? Hatta ben onun kazasından korunmak için duâ etmek küfrünü dahi işleyemem."⁶⁶ cümleleri de İsmet'in gururlu ve ölçülü davranışlarının yanında dini inancının makbul kimliğinde önemli bir yer tuttuğunu gösterir. Zorlutuna'nın romanlarında kadın kahramanların satır aralarında kimi kez hastalıkla kimi kez kendini tamamen çocuklara adamakla yön değiştiren duygu fırtınalarına İsmet'te rastlanmaz. İsmet bir taraftan Cumhuriyet'in makbul kadın/anne imgesinin temel özelliği olan eşine sadık ve ona arkadaş özelliklerini taşıırken öte yandan onu isyana sürüklemekten kurtaran manevî dünya bilinci ve Allah inancı ile isyandan daima kaçır ve yaşanan kötü durumları da olduğu gibi kabul etmeye çalışır. Nitekim, Kemalist bir kanon yaratılması doğrultusunda yazılan romanlarla birlikte, özellikle 1930'lardan sonra, değişen gündelik yaşam içinde, Cumhuriyet'in toplumsal

⁶⁵ Sâmiha Ayverdi, *İnsan ve Şeytan*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2009, s. 202.

⁶⁶ *age.*, s. 202.

projesinin gün geçtikçe daha fazla hissedilmeye başlanan çelişkilerini, zayıflıklarını, Kemalist devrimlerin muvaffakiyeti bağlamında, bu projeyi uygulama sürecinde karşılaşılan sorunları konu alan romanlar belirlemeye başlamıştır. Özellikle, modernleşme bağlamında karşılaşılan sorunlar, yeni vurgusu açısından incelenen korkuları, yeniden romanların merkezine yerleştirir. Sınırları titizlikle çizilmiş, milli olanı bastırmayan ya da İslami gelenekleri, ahlâki meziyetleri yok saymayan modernleşme tasarımlarının sözcülüğünü yapan bu romanlar, devrimci bir yeniden yapılanma arzusu taşımaktan çok rejimin devamını sağlayacak çözüm önerileri ile yazarlarının, sürmekte olan Kemalist yeniden yapılanma sürecinin gidişatında söz sahibi olma isteğini yansıtırlar.”⁶⁷ Bu çerçevede Ayverdi'nin romanlarında karşılaşılan İslamî anlayış, Cumhuriyet modernleşmesine getirilen bir eleştiri ve modernleşmeyle beraber hayatın her safhasında yer alması gerektiğine inanılan bir algı olarak ortaya çıkar. Ayverdi, Cumhuriyet modernleşmesinin medenileşme ve kültürel özü muhafaza etme arasında kurmaya çalıştığı dengeye, madde ve ruh arasında oluşturulması gereken bir bütünlük, bir denge felsefesi içerisinden bakar. Referans noktası İslamiyet temelli olmasına rağmen, romanlarında çizdiği eğitimli, kültürlü, pek çok bakımından batıyı tanımış, davranış ve duygularıyla aşırılıklardan kaçmayı tercih eden kadın profilleri, Cumhuriyet modernleşmesinin istediği kadın kimliğinden ayrı düşmemektedir. Fakat Ayverdi'ye göre, eksik olan ya da dışarıda bırakılan, bireylerin toplumsal aitlik geliştirmelerini sağlayan ve onları denetleyen millîlik ya da yurtseverlik vurgusunun, insanın varoluşunu tamamlayan, onları yaşamsal mânâda bir iç kontrole sevk eden tüm özellikleri barındırmadığı düşüncesidir. Çünkü Ayverdi'ye göre, her şeyden bağımsız, insanın sorgulandığı ya da sorgulanmaya tâbi tutulacağı nokta madde ve ruh arasındaki dengeyi bulup bulamadığıdır. Bu yüzden romanlarındaki karakterlerin iç sorgulamaları, daha çok bu türden bir arayış çerçevesinde yoğunlaşmıştır.

Ayverdi'nin 1943 yılında yayımladığı *Son Menzil* adlı romanında olaylar pek çok karakter etrafında geçiyor olmasına rağmen, Seniha ile kocası Siret arasındaki ilişkinin, *İnsan ve Ateş*'tekine benzer bir şekilde, Seniha'nın sadakati, sabrı ve tahammülü üzerine kurulu olması dikkat çekicidir. Romanda Seniha “...hor

⁶⁷ Deniz Aktan Küçük, *Aylaklık*, Boğaziçi Üniversitesi (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, 2007, s. 79.

görmekten ve tahkirden şiddetle çekinen mülâyim ve geniş mizacı...”⁶⁸ şeklinde tarif edilirken kocası Siret, “Her meclise intibak eden, her tempoya ayak uyduran, her cereyâna sürüklenen en garîbi her büründüğü kaftanı kendi ölçüsüne elverişli bulan bu adam, kâh işret âlemlerinde çiftetelli oynar, kâh kır eğlencelerinde kuzu çevirir ve bu tip eğlenceleri, muâsır zevklere tercih ettiğini söyler, kâh viskili, kokteylli ziyâfetlerde rakının avâmı bir zevk vasıtası olduğunu ileri sürer.”⁶⁹ şeklinde tarif edilerek iki karakterin birbirine zıt olduğu gösterilir. Seniha, romanda pek çok kez Siret’i davranışlarından ötürü uyarır fakat Siret bunlara aldırmaz. *İnsan ve Şeytan* romanına benzer bir şekilde, Seniha da İsmet gibi gördüğü manzara karşısında kocasının ihanetlerine göz yumar fakat onun uygunsuz davranışlarından en azından evlerinin çatısı altında vazgeçmesi konusunda kocasını uyarır. Seniha’nın, “-Evet Siret, korkma sözü uzatacak değilim yalnız tekrar edeyim ki, bu çatının nezâhetine daha fazla leke sürmene müsâade edemem. Yarın öbür gün senin yüzünden evime kimse gelemeyecek. Düşün ki sahne hayâtı yaşayan bir kadın olmama rağmen, sana ve kendime söz getirecek hiçbir hareketimi gördün veya duydun mu? Ben kimseden iltifat görmedim mi, ben yüzüne bakılmaz bir kadın mıyım? Gelen aşk mektuplarını berâberce yırtıp atmaz mıyız? Küçük bir kız talebe gibi temiz ve lekesiz hayâtıma olsun hürmet et. Dışarıda ne yaparsan yap, fakat evimin eşîğini atlayan kimselere ilişme.”⁷⁰ şeklindeki cümleler, oyunculuk mesleğini paylaştığı kocasıyla kişilik yönünden taban tabana zıt olduğunu ortaya koyduğu gibi, “temiz ve lekesiz”, ahlâki bakımdan yüksek bir hayatın Seniha’nın şahsiyetini oluşturan önemli bir değer, bakış açısı olduğu görülmektedir.

Seniha, roman boyunca yuvasındaki bütün uyumsuzluklara rağmen, Siret’e olan sadakatini kaybetmemiş ve kocasını düzeltmeye çalışan davranışlarıyla ona her zaman yardımcı olmaya çalışmıştır: “Gerçekten de genç kadın, bu adamla tanıştığı günden itibaren, onu yükseltmek için elinden gelen her şeyi yapmış, cemiyette kendi kocası olduğu için değil, kendi kendisi olduğu için bir mevkiin sâhibi etmeye bütün kuvvetiyle çabalamıştı. Fakat gayretleri boşa gitmişti. Zîra Sîret’ten yardım görmemiş, her âfetten daha yaman, daha öldürücü ve şifâsız bulduğu şahsiyetsizlik

⁶⁸ Sâmiha Ayverdi, *Son Menzil*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2007, s. 78.

⁶⁹ *age.*, s. 78.

⁷⁰ *age.*, s. 79.

hastalığının tedâvisi için, genç aktör, karısının himmetine tamâmen bîgâne kalmıştı.”⁷¹ Seniha'nın kocasına yardımcı olmaya çalışan tavırları onu hem bir eş hem de bir arkadaş olma gayreti çerçevesinde, Cumhuriyet'in makbul kadın'ı yapar. Fakat ilişkilerinde düzelmeyen bütün olumsuzluklara rağmen, Seniha'nın kocasından boşanmayı düşünmemesi, tıpkı Zorlutuna'nın kadın kahramanlarında da görüldüğü gibi, anlatıcı/yazarın sanki Seniha'yı medenî haklarından biri olan boşanmadan men etmek isteyen tavrını imler. Böylece Cumhuriyet rejiminin“makbul vatandaş” projesi içinde oluşturulan makbul kadın/anne kimliği, kadının tahammüllü olması ve bu tahammülün sınırları ekseninde kendi içinde bir çelişkiye düşer.

Muazzez Tahsin Berkand'ın romanlarında da makbul kadınlar/anneler, eşlerine sadık ve onlara arkadaş olabilen kadınlar olarak belirlenmiştir. Yazarın 1933'te yayımlanan *Sen ve Ben* adlı romanında, roman kahramanları Leylâ ile Bedi Muammer romanın başlangıcında birbirlerinin teyze çocukları olduğundan habersiz yaptıkları bir İstanbul gezisinde tanışırlar ve bir daha birbirlerini görmezler. Yıllar sonra Leylâ, teyzesinin evinde Bedi Muammer'e rastlar. Adını bilmediği ama önceden görüp beğendiği bu genç adamı hemen hatırlar. Aradan uzun yıllar geçmesine rağmen, Bedi Muammer de Leylâ'yı hatırlar. Fakat Nejat ve Bedi Muammer'in teyze çocukları olması ve Leyla'nın da Nejat ile nişanlı olması, Leyla ile Bedi Muammer arasındaki aşkın yaşanmasına engel olacaktır.

Aşkî öncelikle okuduğu kitaplardan öğrendiği Leyla, romanda nişanlısı Nejat'ı hep bir ağabey gibi sevmiştir. Bedi Muammer'i gördükten sonra da karışan hisleriyle kimi zaman Bedi Muammer'e yönelmiş fakat her iki taraf da teyzelerini üzmemek adına aralarındaki duygusal mesafeyi roman boyunca korumaya çalışmışlardır. Nitekim Leyla, hem teyzesini memnun etmek hem de akrabalık ilişkilerinin zarar görmemesi uğruna, Nejat'la evlenmeyi tercih etmiştir.

Leyla ve Bedi Muammer, roman boyunca aşklarını kimi zaman birbirlerine belli etmekten geri duramamışlar fakat birbirlerinden uzak durmayı da hep tercih etmişlerdir. Bu esnada Leylâ, kocası Nejat'ı aslında sevmeye çalışmış fakat Nejat'ın bir kadına nasıl davranılması gerektiğini bilmeyen halleri, buna engel olmuştur.

⁷¹ age. s. 78.

Romanda “-Allah için olsun, şu lâkayt ve kendinden başkasını düşünmeyen soğuk tavırlarını bırak, bana yaklaş, beni kendine ısıtmak için bir şey yap! Senin kocam olduğunu, bütün benliğimin, kalbimin ve vücudumun sana ait bir şey olduğunu düşündükçe, bu görmeyen gözlerinin soğukluğu karşısında donuyorum. Bilsen genç kalbimde, bilmeyen ve anlamayan, fakat bilmediği ve anlamadığı için taşan ve coşan hislerimle ne kuvvetli bir ateş, nasıl bekleyen bir ümit var.”⁷² cümleleri, Leyla’nın kocasına yaklaşılmaya çalışan hâllerini ve kendisini beklediğini bildiği tehlikeyi gözler önüne serer. Leylâ, kocası Nejat’la olan ilişkisini duygusal bir yakınlığa dönüştürmeye çalışır. Beraber gezilen yerler, gidilen suvareler fiziksel olarak bir arada bulduklarını gösterse de görünüşte okura arkadaşlık olarak görülen durum, Leyla’nın çabalarına cevap vermeyen Nejat’ın duygusal uzaklığını işaret eder. Leylâ, Nejat’ın bütün duygusal mesafesine ve Bedi Muammer’e olan aşkına hatta etrafında ona meyleden diğer erkeklere rağmen, eşine sadık kalmayı başarır ama kocasıyla arkadaşlıkları sadece beraber karar alma düzeyinde devam eder. Bu durum Leyla’yı aslında duygusal olarak pek çok ikilemde bırakır. Suvarelerde başka erkekler tarafından kendisine gösterilen ilgi hoşuna gider fakat bu erkeklere ümit vermez, duyduğu heyecandan, duygularını tanımlamaktan korkar. Fakat Nejat’la olan ilişkisini her seferinde sorgulamaktan da kendini alıkoyamaz: “İyice biliyorum, artık Nejat, hiçbir zaman benim içimdeki boşluğu dolduramayacak; hiçbir zaman onun kolları arasında, kalbimin saadete çarptığını duymayacağım. Genç Fransız hislerimi anlar gibi bana bakıyor, fakat onun aşkı da kalbimi ısıtacak kadar kuvvetli değil. Sevmek istiyorum. Sevmek nedir bilmek, anlamak ve duymak istiyorum. Sahiden bunu bilmiyor muyum? İçimdeki karışık duygulardan korkuyorum, bu duygulara bir isim vermekten korkuyorum artık.”⁷³

Roman, Leyla’nın mutsuz olduğu evliliğinde kimi zaman kendisine bile itiraf etmekten korktuğu duygu bocalamaları arasında, Nejat’tan bir çocuk sahibi olmasıyla son bulur. Fakat çocuğuna vakfettiği ömrü bile, ona yaşadığı duygusal

⁷² Muazzez Tahsin Berkand, *Sen ve Ben*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1983, s. 75.

⁷³ *age.*, s. 93-94.

boşluğu ve Bedi Muammer'den uzak oluşunun ızdırabını unutturamaz. Hatta kendisini çocuğuna rağmen “meyus bir anne”⁷⁴ olarak nitelendirir.

Romanda Leyla, Bedi Muammer'e âşık bir kadın olarak tarif edilse bile akrabalık ilişkileri, teyzeye olan minnet duygusu anlatıcı tarafından aşkın fizikî olarak yaşanamaması için bir engel olarak ortaya konulmuştur. Fakat anlatıcı, Leyla'yı ne tam anlamıyla kocasını aldatan bir kadın ne de kocasına her şeye rağmen duygusal bağlılığını devam ettiren hatta yasak duyguları bile asla ifade etmeden evliliğini devam ettirmek zorunda olan bir kadın olarak resmetmek istememiştir. Bu durum, aile'yi bütünlüğü her şartta korunması gereken vatan kurgusuyla eş değer görmeyen anlayıştan kaynaklanmaktadır. Muazzez Tahsin Berkand'a göre, eşe sadık ve ona arkadaş olabilme, tıpkı Halide Nusret Zorlutuna'da olduğu gibi önemli ve vazgeçilmezdir. Fakat iki yazar arasındaki fark, kadınların anlatılan hikâyeler içerisinde cinsiyetli bir duruş sergileyip sergileyemediği noktasında ortaya çıkar. Zorlutuna'da kadınlar, eşleri tarafından haksızlığa uğrasalar, aldatılsalar, duygusal yakınlık kuramamaktan rahatsız olsalar bile şikâyetlerini, isteklerini, isyan ya da öfkelerini açıkça kocalarına ifade etmezler. Roman boyunca bu türden duygularını okurla paylaşmaktan da çekinirler. Ancak bunu okura, satır aralarında, hastalık nöbetleri şeklinde beliren birtakım sayıklamalarla hissettirmeye çalışırlar. Oysa erkek karakterler, çoğu zaman kadınların yaşadığı duygusal çöküntülerin farkında bile olmaz. Zorlutuna'da kadınlar, yaşadıkları kötü olayları, kadınlık hislerini perdeleyerek kendi içlerinde katlanılabilir bir sürece dönüştürme ve böylece aile birliğini devam ettirme yolunu seçerek hem cinsiyetlerini hem de bireysel düşünce ve hislerini dışarıda bırakırlar. Cinsiyetsiz ve eşlerine olduğu kadar toplumsal normlara da sadık, ödevlerini yerine getiren kadın vatandaşlar olarak romanlardaki yerlerini alırlar. Muazzez Tahsin Berkand ise çizdiği Leyla karakteriyle ev içi ilişkilerde, toplumsal vazifelerin ya da kuralların, bireysel duygulanımların önüne geçmesine izin verilmesini onaylamayan bir tavır içindedir. Eşe sadık ve arkadaş olabilme, Zorlutuna'da olduğu gibi, karı kocayı birbirine bağlayan, onların mutluluğunu sağlayan ve eşler arasında olması gerektiğine inanılan bir öncelik olarak vurgulanmıştır. Anlatıcı bu vurguyu Leyla örneğinde okura göstermiştir. Leyla,

⁷⁴ age., s. 158.

kendi tercihleri doğrultusunda teyze engeline takılarak âşık olmadığı Nejat’la evlenmiş ona her seferinde sadık ve arkadaş kalmayı tercih etmiştir. Fakat evliliğinde olan duygusal eksikliği itiraf etmekten ve bunu okura açık açık anlatmaktan asla kaçınmamıştır. O, evlilik kurumuna ve toplumsal normlara riâyet etmiş fakat kendi duygulanımlarını dile getirme konusunda cinsiyetli olmayı tercih ederek Cumhuriyet ideolojisinin makbul kadın/anne imajını, cinsiyetli ya da cinsiyetsiz olma noktasında tartışmaya açmıştır.

Muazzez Tahsin Berkand *Sevmek Korkusu* (1953) adlı romanında da evlilik kurumuna önem verdiğini ortaya koyar. Ferhan adlı genç kız, arkadaşı Nemide’nin kocası Nevzat’ı sever. Fakat Nevzat evli olduğu için bu duygularını her zaman saklar. Nevzat ise karısı Nemide’ye aslında sadece güzelliğe olan zaafından dolayı düşkündür. Fakat bunun Ferhan’ı tanıdıktan sonra, bir evlilik için yeterli olmadığını görür ve Ferhan’ı sevmeye başlar. Ferhan, roman boyunca bu duyguların dile getirilmesinden daima kaçır. Nevzat duygularını açıkça itiraf etmiş olsa bile Ferhan, romanda Nevzat’ı sevmek korkusu yaşayan bir genç kız olarak okurun karşısına çıkar. Daha sonra Nemide’nin Nevzat’a ihanetleri neticesinde gerçekleşen boşanma ile Ferhan Nevzat ilişkisi evlilikle sonuçlanır. Fakat burada dikkat çekici olan durum, Ferhan’ın tıpkı *Sen ve Ben* (1933) romanındaki Leyla karakteri gibi duygularını, cinsiyetli olmayı tercih ederek okurla paylaşması ama toplum tarafından kutsal sayılan aile kurumuna, kutsallık değerleri çerçevesinde bakmaya devam ederek davranışlarını ona göre şekillendirmesidir: “-Demek böyle Ferhan. Bundan sonra ikimiz de hem kendimize, hem de başkalarına karşı komedi oynayacağız. -Öyle olacak. -Ben artık sevmediğim karıma karşı yüklendiğim vicdan borcu ve sorumluluk uğruna, sen de... -Ben de bir arkadaşımın yuvasını bozmak, onu uçuruma düşürmekten korumak uğruna... -Allah yardımcımız olsun!... Bu iş çok, çok güç... Yükün altından kalkmamak da var. Cevap vermedim. Artık ona bakmak istemiyordum. Anladı, yerinden kalktı. -Veda ederken beni bir defa daha öpmez misin? Son bir defa... Korku ve dehşet içinde geriledim. Bu saniyede birbirimize yaklaşarak bir daha ayrılamayacağımızı bütün güzel prensiplerimizin toz halinde dağılıp uçacağını anlamıştım. Boğuk bir sesle: -Hayır Nevzat, dedim. Çabuk git!...”

⁷⁵ Ferhan'ın Nevzat'tan kaçması bir taraftan kutsal olarak görülen ailenin korunmasına ve evlilikte eşler arası sadakatin gerekliliğine işaret ettiği gibi, Berkand'ın bunu Ferhan gibi bekâr bir genç kız aracılığıyla okura telkin etmesi, bir kez daha aile, yuva kavramlarının kutsallığına ve korunması gerektiğine dikkatleri çeker. Nitekim Berkand'ın 1957'de yayımladığı *Kırılan Ümitler* adlı romanında da benzer bir durumla karşılaşır. Teyze çocukları olan Emel, Bülent ve Seza ilişkisinde, Emel, Bülent'i sevmektedir fakat Bülent ve Seza evlenirler. Bülent ve Seza'nın mutlu bir evlilikleri vardır. Emel ise bu mutluluğa sadece uzaktan bakmakla yetinir ve duygularını asla Bülent'e belli etmez. Tıpkı Ferhan gibi, Bülent'ten daima kaçmaya çalışır ve bu duygulardan kurtulmak için sevmediği fakat kendisini çok seven başka biriyle evlenir. Emel, toplumsal öğretilere, davranış olarak uygun davranır fakat düşünce planında duygularını okurla paylaşmaktan kendini alıkoymaz: “Bülent'i büsbütün başka türlü seviyorum. Ona karşı kardeş şefkatinden başka bir de çılgın aşkım var ki o bana her şeyi ve herkesi unutturuyor.”⁷⁶ Bu itirafların sadece okurla paylaşılıyor olması, Berkand'ın romanlarında kadınların duygusal olarak cinsiyetli olmayı tercih ettiklerini göstermekle beraber, eyleme geçmeden önce, toplumsal sorumlulukların ve ahlâk kurallarının, kadın karakterlerin iç sorgulamalarında her zaman denetleyici bir rol üstlendiğini ortaya koyar.

Sevmek Korkusu'nda (1953) ve *Kırılan Ümitler*'de (1957) sadakat kavramı, sadece karı-koca söylemi üzerinden ele alınmamış aynı zamanda bekâr kadın karakterler de kimi zaman karşılıklı kimi zaman karşılıksız aşklarına rağmen, zarar görmesini istemedikleri yuvaya uzak durmayı tercih ederek toplumsal ahlâk ve aile bütünlüğünü öncelemişlerdir. Bu öğretinin dışında kalan davranışlar ve duygular, şeytanî olarak adlandırılmıştır. Nitekim Ferhan, zaman zaman yanibaşında konuştuğunu hissettiği iç sesini “şeytan” olarak nitelendirilir: “Aynı saniyede bir şeytanın sesini duydum. Kulaklarıma şu sözleri fısıldamakta idi: -Sakın ona bir şey söyleme... Madem ki Nevzat'ı seviyorsun, o da seni seviyor ve senin uğruna karısını boşamağa, evini dağıtmaya razı oluyor, Turan'ı ve bütün ahlâk teorilerini unut, kendi vicdanından yükselen sesleri sustur ve saadete doğru koş! Sen elini uzatır, Nevzat'ı kendine çekersen o da dün geceki kararını unutacak!...Bu erişilmesi zor saadeti fedâ

⁷⁵ Muazzez Tahsin Berkand, *Sevmek Korkusu*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978, s. 309.

⁷⁶ Muazzez Tahsin Berkand, *Kırılan Ümitler*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978, s. 19.

etmen için hayat çok kısa!... Bugüne kadar mesut olmadın, son birkaç yıldan istifade et Ferhan! Biraz bencil ol! Hayat sana karşı çok hasis davrandı, sen istersen ondan intikam alabilirsin şimdi... Bu büyük fırsatı kaçıрма!...”⁷⁷ Bu ses, Ferhan tarafından hemen uzaklaştırılır ve eşlerin birbirine sadık olması gerektiği, sadece karı-koca arasındaki ilişki üzerinden değil, evlilik kurumunun dışında kalan kişiler tarafından da ifade edilmiş olur. Böylece hem yuva içerisindekiler hem de yuvanın dışında kalanlara yuvayı korumak adına bir sorumluluk ve vazife bilinci aşılanmış olur.

Makbul kadın/anne başlığı altında incelenen eşe sadık ve ona arkadaş olma durumu, ailenin bütünlüğünü koruyup devamlılığını sürdürmek için birinci şart olarak görülmüştür. Cumhuriyet döneminde birbiriyle yakından ilişkili olan bu iki durum, Zorlutuna'nın romanlarında sadakatin koca tarafından zedelenmesi ve paylaşımın duygusal/düşünsel anlamda kaybolması durumlarında dahi, yuvanın bütünlüğünü koruma bilinci, bunu bir zorunluluk olarak görme eğilimi kaybolmamıştır. Kadınlar romanlarda karakter, şahsiyet, kişi ya da birey olmanın ötesinde âdeta bir kahraman profili çizmişlerdir.

Zorlutuna'da kadın kahramanların iç seslerini duymak, Berkand ve Ayverdi'ye göre daha zordur. Onlarda duyguların sadece okurla aslında paradoksal bir şekilde milyonlarla paylaşılmasına müsaade edilmez, bu anlamda sıkı bir toplumsal sorumluluk ve ahlâk anlayışıyla okur karşı karşıya bırakılır. Zorlutuna'nın kadınlarında, kocaları dışında bir duygusal arayışın izlerini nadir olarak görmek mümkünken böyle bir arayışa kalkışan kadınlar da romanın sonunda muhakkak cezalandırılırlar. Berkand'ın kadın karakterlerindeki anne olma hâli ise “ayarlı bir gurur” ve “mesafeli kadınlık”ın durak noktaları konusunda okura belirli işaretler sunar. Hatta bu durum, aileyi korumakla yükümlü görülen diğer kadınlar için de devreye girer. Dolayısıyla Berkand'ın romanlarındaki kadın karakterler, kendilerini aşırılıklardan sakınan özellikleriyle Ayverdi'nin kadınlarına yaklaşan özellikler gösterirler. Her iki yazarın kadın karakterleri, Zorlutuna'nın aksine, kendilerini eşlerine karşı ifade edebilme imkânını bulabilmiştir. Hatta Berkand, kadın karakterlerin anne/eş olmalarına rağmen, gizli duygularını okurla paylaşmalarında bir

⁷⁷ Muazzez Tahsin Berkand, *Sevmek Korkusu*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978, s. 294-295.

sakinca görmeyerek bu noktada hem Ayverdi'ye hem de Zorlutuna'ya göre daha cesaretli bir duruşu tercih etmiş fakat kadın olmanın sınırlarını çizerek ya da bu sınırlara riâyet ederek ne tam anlamıyla geleneklere ne de tam anlamıyla korkulan, tedirgin olunan batılı anlamdaki modernlik algısına yaklaşmak istememiştir.

Çalışma kapsamındaki yazarlardan Kerime Nadir'in romanlarındaki kadın/anne kimliği ise, Muazzez Tahsin Berkand'ın kadın/anne tiplerine uygun olmakla beraber, Nadir'de kadına/anneye bakış açısı, daha cesaretli bir söylem ve davranış şekilleriyle kendini ifade etmeye çalışmıştır. Kerime Nadir'in 1938 yılında yayımlanan *Hıçkırık* adlı romanı da bu durumu ve yazarın Muazzez Tahsin Berkand'dan ayrılan yönlerini vurgulaması açısından önemlidir. *Hıçkırık*'ta öksüz kalan bir çocuğun evlatlık olarak alındığı evin büyük kızına âşık olmasıyla başlayan olaylar dizisi anlatılır. Ana karakterler Nalan ve Kenan'dır. Evin büyük kızı Nalan'a âşık olan Kenan, karşılık bulamadığı aşkı karşısında çaresizdir. Nalan, başlangıçta bir kardeş yakınlığı olarak adlandırdığı Kenan'ın sevgisinin, şiddetli bir aşk olduğunu anladığında üzülür fakat onu kendisinden uzaklaştıramaz. Nalan evlenir ve mutlu bir yuva kurar fakat Kenan'ın aşk itirafları karşısında onu bu imkânsız sevgiden vazgeçirmek için çabalar fakat başarılı olamaz. Nitekim bir gün Kenan'ın ondan cinsellik bekleyen “-Nalân, dedim, hiçbir çare aranmadan ele geçmez... Her şeye rağmen... Evet her şeye rağmen... Evet her şeye rağmen beni ömrümün sonuna kadar mutlu etmeye yetecek bir teselliyi, daha açıkçası, çektiklerime karşılık önemsiz sayılabilecek bir fedakârlığı benden esirgemeyebilirsin...”⁷⁸ cümleleri karşısında, “-Rezil!. , -Ben öyle bir kadın mıyım?, -Yazık Kenan! Kafamın içindeki güzel hayalini mahvettin... Çekil... Çık odamdan!...”⁷⁹ şeklindeki cümleleri, onu kendisinden uzaklaştırmak isteyen tavrını ortaya koyar niteliktedir. Nalan'ın kocası İlhami Bey'le ilişkisinden roman boyunca az bahsedilmesine rağmen, Nalan'ın ölümünden sonra kızı Handan'a bıraktığı mektupta yuvasında çok mutlu olmadığı, kızına evlilik kararında aşkı çok önemsemesini tavsiye etmesinden anlaşılır. Ayrıca kızının evlilikte tercih etmesini önerdiği erkek tipinin Kenan'ın özelliklerine uyması, Nalan ve Kenan arasındaki, Nalan tarafından aslında roman boyunca hiçbir zaman itirafi

⁷⁸ Kerime Nadir, *Hıçkırık*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1980, s. 117.

⁷⁹ age., s. 120.

tercih edilmeyen aşkı son anda gözler önüne serer. Böylece romanda aşk, yaşanılmamış cinselliğiyle “biricik ve saf” olarak okura sunulur.

Romanda Kenan’ın hatıralarını anlattığı notlardan birinin İlhâmi Bey’in eline geçmesiyle çıkan kavgada İlhamî Bey ile Kenan arasında geçen konuşma sadakat konusuna getirilebilecek yorumlar açısından dikkat çekicidir: “-Alay mı ediyorsun, küstah?!... Sana soruyorum: Karım hangi yıldan beri senin metresindi? Kaşlarını çatarak şaklıyan bir sesle: -Karınız benim metresim olmadı! dedim....-Nalân’la düşüp kalkmış olmak ve bugün bunu sizin yüzünüze söylemek herhalde bana zevk verecekti. Çekinecek hiçbir şeyim yok! Bana ne yapabilirsiniz? Fakat işte, yine tekrar ediyorum: Nalân bir kere bile benim olmadı...”⁸⁰ cümleleri ile “-Karım tamamıyla günahsız sayılamaz... dedi. Mademki seni sevmiş...-Sevmek günah değildir!...dedim. Cevap vermedi. Başı önünde merdivenleri inip gitti.”⁸¹ cümleleri kadının eşine sadık olmasına verilen değerın önemini açığa vurur. Nalan’ın Kenan’a sevgisini sadece ölüm anında itiraf etmesi fakat Kenan’ın cinsel isteklerine cevap vermemesi, Kerime Nadir’in anne tipini, korunaklı, duygularına olduğu kadar bedenine de sahip çıkan iffetli kadın olarak kurguladığını gösterirken yazarın sadakat konusunda Zorlutuna’dan ve Ayverdi’den farklı olarak bireysel duygulanımlara sıkı sıkıya arkasını dönmediği ve bunların üstü kapalı bir şekilde ifade edilmesinde de bir sakınca görmediğini söylemek gerekir. Toplumsal ahlâk ve öğretileri önemsemesine rağmen, “Sevmek günah değildir!...”⁸² söylemiyle aşkı slogana yakın bir dille vurgulamak isteyen Kerime Nadir’in, modernleşmesi arzu edilen kadının sıkı bir denetim altında tutulmasına karşı çıktığı fakat kadının iffeti konusundaki hassasiyetinin ortaya çıkardığı aşk anlayışının, uzaktan sevmeye odaklı gözü yaşlı bir romantizm anlayışı olduğu görülür. Nitekim Nalan, roman boyunca aşkını Kenan’a itiraf etmediği gibi, okurla da bu gizli duygularını paylaşmayı tercih etmez, sadece ölüm anında yazdığı mektuplarla sevgisini dile getirir: “Kenan!... Seni şu son günlerde her zamankinden çok seviyorum... Bana öyle geliyor ki, şimdi şu sırada yanımda olsan, bütün acılarım dinecek!... Ayağa kalkacağım... Fakat ben ne kadar divaneyim!... Seni sevdiğimi niçin itiraf ediyorum?... Hayır, hayır!.. Seni

⁸⁰ age., s. 167.

⁸¹ age., s. 169.

⁸² age., s. 169.

sevmiyorum Kenan... Ben senden de nefret ediyorum.”⁸³ Bu cümleler, Muazzez Tahsin Berkand’ın yukarıda değinilen romanlarındaki kadın karakterlerin sadece okurla paylaşmayı tercih ettiği gizli ve yasak olarak görülen duygularına benzer bir yaklaşımı hatırlatır. İtiraf, Berkand’da âşık olunan kişinin kendisine yapılmadığı yani ötekine ümit verilmediği müddetçe insanî bir duygu olarak değerlendirip tehlikeli bulunmaz ve olumsuzlanmaz. Kerime Nadir’de ise ölüm döşeğindeki bir kadının itirafları, aşkın yaşanma ihtimalinin ölümle birlikte imkânsızlaştığı düşüncesini barındırdığından, yasak duygular olumsuzlanma ihtiyacı içerisinde değerlendirilmez ya da eleştirilmez. Anlatıcı sadece “makbul kadın”ın aşırılıklardan kaçınması gerektiği fikrine dikkat çekmek ister gibi, İlhami Bey’e kızı Handan’ı karısına göstermeme kararını aldırır ve böylece anneyi ölüm döşeğinde bile olsa cezalandırılmış olur. Fakat Kerime Nadir, Nalan, İlhami ve Kenan arasında yarattığı gerilimle aslında kendisinin de bir paradoks içinde kaldığını belli etmek ister. Kenan ve Nalan ilişkisinde sözü İlhami Bey’e teslim etmekten çok Nalan ve Kenan’a emanet etmeyi tercih eder. Çünkü onların gizli kalan ve yaşanmamış aşklarını anlatarak kutsal olarak görülen evlilik’i ve analık’a yüklenen anlamların kadınları, her an öfkesini, hıncını, üzüntülerini bastırmak zorunda olan kişiler hâline dönüştürdüğünü âdeta okura fark ettirmek ister. Böylece Cumhuriyet rejiminin makbul kadın/anne kimliğine duygusal anlamda bir eleştiri getirmiş ve okuruna tarif edilen ve yaşana gelen annelik tasavvurunun dışında bir varoluş alternatifini sunmuş olur. 1931 tarihli *Cumhuriyet* gazetesine röportaj veren Sabiha Zekeriya Hanım’ın toplumda yaygın olan aile anlayışına karşı çıkan görüşleri, Kerime Nadir’in romanlarıyla yapmaya çalıştığı eleştiriye yakın bir çizgide olsa da “Rusya’daki serbest izdivacı, riya bağları ile bağlanan aileye tercih”⁸⁴ eden Sabiha Hanım kadar cesaretli bir söylem içerisinde değildir. “İzdivaçta aşk lazımdır. Aile ne bir istirahat koltuğu, ne de ekmek sepetidir. Bugün bu mahiyette olduğu içindir ki, herkes izdivaca yaldızlı bir tabut, çocuklara da bu tabutun altın çivileri nazarile bakıyor. Aile birbirini seven, hayatla beraber mücadele eden, müşterek fikir ve gayeler etrafında koşan çiftlerin yuvası olmadıktan sonra, hikmeti vücudu yoktur.”⁸⁵ Bu

⁸³ age., s. 162.

⁸⁴ Cevat Fehmi, “Sabiha Hanım Evlenme Kanunlarını Beğenmiyor!”, *Cumhuriyet*, 1931 Teşrinisani 15, s. 4.

⁸⁵ age. s. 4.

yüzden Kerime Nadir romanlarında iki taraf arasındaki aşkın dramatize edilerek anlatılması, bir yandan romanı gerilimli bir hâle getirirken öte yandan acıma duygusunun harekete geçirilmesi okuru duygu ve düşünce açısından değişmeye sevk ederken bunun çok da kolay olmayacağını sinyallerini verir. Zorlutuna'da ve Ayverdi'de böyle bir ihtimalin kapıları okura sınıksız kapatılırken, Muazzez Tahsin Berkand'da sloganlaşmamış, daha örtülü, Kerime Nadir'de ise daha açıktan bir şekilde eleştiriye açılması önemli bir farklılık olarak romanlarda yer alır. *Hıçkırık*'ta Kenan'ın Balkan savaşları dolayısıyla cepheye gitme esnasında, "Bavulum öteki elimde, Nalân yanımda bahçe kapısına geldik. Handan'la bavulu bıraktım. Nalân'ı kollarımın arasına çektim. Başı göğsümün üstünde hıçkırıklarla sarsılıyordu. Böylece bir dakika geçti. Sonra ateşli dudaklarımız birleşti... Nalân bana dudaklarını verirken öyle bitkin, öyle kendinden geçmiş bir haldeydi ki!... Bir kardeş, bir kardeşi hiç böyle öper miydi?... Kollarımdan sıyrıldığı zaman düşmemek için kapının kenarına tutunarak gülümsemeye çalıştı."⁸⁶ cümleleri, sadık olmayı tartışmalı bir noktaya taşıdığı gibi, sadakati "aşk"ı merkez göstererek daha cesaretli ve sarsıcı bir şekilde gündeme getirmeyi tercih eder. Kerime Nadir'in *Hıçkırık* romanının, döneminde çok okunduğu göz önünde bulundurulursa yazarın bunu toplumsal endişelerden ya da toplumsal sorumluluk ve ahlâk fikirlerinden bağımsız kaleme alabildiği düşüncesi de geçerliliğini, özellikle anne olarak Nalan'a yaşatılan sancılar dolayısıyla yitirmiş olur. Romanın yayımlandığı dönemde çok okunarak *Hıçkırık*'ın devamını isteyen okurlar için yazılan *Son Hıçkırık*, Nalan'ın kızı Handan ile Kenan arasında gelişen evlilik, Kenan'ın hayallerini süsleyen Nalan üzerinden tekrar anlatılır. Romanda Kenan'ın "-Dediklerini takdir ediyorum Nalân!... Evet, iffet ve ismetten örülmüş bir zırh içindesin... Aşılmaz, geçilmez bir kalesin... Ve böyle kalmak zorundasın... Yuvana bağlı, kocana sadık bir kadınsın!... Ve nihayet bir annesin!"⁸⁷ cümleleri, Nalan'ın romanda eşine, yuvasına sadık ve iffetli bir kadın olarak tanımlandığını belirttiği için, Nadir'in anneyi, sınırları keskin, tahammül gücü yüksek bir sadakat anlayışı içinde resmetmek istemediğini fakat kutsal addedilen analık imgesinden de taviz veremeyecek bir algıyı devam ettirme zorunluluğu içerisinde sıkışıp kaldığını ifade eder. Ayrıca Sabiha Zekeriyya Hanım'ın "Karısına ihanet eden bir erkeğe veya kadına, silâhla mukabele etmek, vahşettir. Kalbini başkasına veren bir adama, ölümle

⁸⁶ age., s. 132.

⁸⁷ Kerime Nadir, *Son Hıçkırık*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1971, s. 123.

ceza vermeğe hakkımız yoktur...Kadının nikâhla tasarruf senedi erkeğin eline, veya kadının eline geçebilir.... Fakat kalplere tasarruf için elimizde cibrî hiçbir kuvvet yoktur ve olamaz. Beni sevmiyen, beni istemiyen, beni aldatan adama vereceğim cevap, ayrılmaktadır. Fakat kanunlar bu hakkı ne kadına, ne de erkeğe vermiyor. Sevmemek sevilmemek bir talak sebebi olmuyor.”⁸⁸ ifadeleri, kanunen evliliklerin sonlandırılmasının kolay olmadığına işaret ettiği gibi, bizi gerek geleneğin, toplumsal alışkanlıkların gerekse kanunların evlilik/aile konusunda çoğu kez işbirliği içerisinde hareket ettikleri sonucuna da götürür.

Nadir’in *Funda* (1941) adlı romanında ise, Vedat ve Fehiman’ın evliliği üzerinden işlenen sadakat ve arkadaşlık konuları, Fehiman’la evlenmek isteyen uzak akraba Süha’nın devreye girmesiyle gündeme gelir. Süha, evliliği boyunca Fehiman’ın peşini bırakmayarak onunla konuşmaya çalışır. Vedat’ın kötürüm olması ve başlangıçta Fehiman’la bu yüzden evlenmek istememesi durumunu kullanan Süha karşısında Fehiman, mutlu olduğu yuvasında kocasına sadık kalmayı tercih eder. Süha ile Fehiman arasında geçen konuşmada Fehiman’ın “-Süha Bey, dedi. Benden ne bekleyebilirsiniz? Ben artık evli ve kocasıyla çocuğuna delicesine düşkün bir kadını; bir anneyim...”⁸⁹ cümleleri, mutlu yuvada kadının/annenin dışarıdakilere, tehlikeli addedilen ötekilere karşı kendini koruması gerektiği düşüncesi ortaya konulurken, Süha’nın “-Ben Vedat’ı sevdim, dedi. Yoksa sizinle evlenmeyi reddetmezdim... Bugün yine mutsuz olsaydım eğer... Süha sözü genç kadının ağzından kaptı: -Bana gelir, beni mutlu eder miydin? Yani kocandan ayrılır benimle evlenir miydin? Fehiman gerçekçi bir tavırla: -Evet! dedi -Buna inanmam ben...- İnanın...-Ah, Fehiman! Sen bugün gerçekten mutlu olduğundan emin misin?-Elbette eminim!-Yanıyorsun. Sen mutlu değilsin...Sen bir kötürümün malısın!...İşte bu kadar...-Rica ederim...Kocam benim için eşi bulunmaz bir erkektir...Sayısız meziyetleriyle, her şeyiyle...Uğramış olduğu felaketle de kendisi benim için bir kat daha değerlidir... Beni onun kadar hiç kimse sevmez ve mutlu edemez!...”⁹⁰ ifadeleri, yazarın kadınları/anneleri mutlu olamadıkları yuvada tahammül güçlerini denemelerini, yuva için kendilerini feda etmelerini anlamsız bulduğuna işaret eder.

⁸⁸ Cevat Fehmi, “Sabiha Hanım Evlenme Kanunlarını Beğenmiyor!”, *Cumhuriyet*, 1931 Teşrinisani 15, s. 4.

⁸⁹ Kerime Nadir, *Funda*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978, s.73.

⁹⁰ age., s. 73-74.

Süha'nın Fehiman'a, Vedat'ın katılmak istemediği bir seyahatte bunları söylemesi bir taraftan okura eşler arasındaki yaşanması muhtemel sancılı durumlardan dışarıdaki tehlikeli ötekilerin her an yararlanma potansiyelleri olduğunu gösterir ki ilerleyen sayfalarda Fehiman'ı bir oyunla kandırarak ona tecavüz eden Süha, yuvanın sarsıcı şekilde zarar görmesine sebep olur.

Romanda, Fehiman bir anne olarak roman boyunca aslında Vedat'ın kötürüm olmasından kaynaklanan kendini eksik hissetme psikolojisine her zaman destek olan hatta evlenmek konusunda Vedat'tan daha cesaretli davranan bir kadın olarak okurun karşısına çıkar. Bu durumdan haberdar olan Vedat'ın Fehiman'a, "Her şeye rağmen namusunu koruyabilirdin!...Sen istemesen çocuğumun anası temiz kalırdı. Artık senden nefret ediyorum, tiksiniyorum... Gözlerimin önünde bundan sonra yaşayamazsın!... Yatağımda ve kollarımda vücuduna tahammül edemem... Sen sadece bir günahkâr değilsin. Sadece kocasına ihanet etmiş bir vicdansız değilsin... Masum yavrusunun şerefini kirletmiş bir kadınsın... Verdiğin saadetleri böyle geri almamalıydın! Beni değilse, yavrunu düşünmeliydin!..."⁹¹ sözleri, kadının toplum ve kutsal sayılan evlilik içinde bedeni üzerinden inşa edilen namus kavramının sadece kendisi değil, analık olgusu altında çocuğunun ve yuvanın şerefini temsil ettiği işaret edilir. Süha'nın toplum tarafından kutsal addedilen aile, anne olgularına tecavüzü, onun kendi vicdanıyla yüzleştirilmesi, acı çekmesini sağlayan sahnelerle gösterilerek okura ibretlik bir tablo sunulmaya çalışılır. Muazzez Tahsin Berkand'ın *Sevmek Korkusu*' adlı romanında da görüldüğü gibi, bekâr kadın ve erkeklerin de toplumsal bir görev olarak aileyi koruyan ve bu kuruma saygı duyduğunu gösteren davranışlar içerisinde olmaları istenir. Süha'nın yaşadığı vicdan azabı ve iç sorgulamalar bunun göstergesi olmakla beraber, Nadir'in karakterlerinin vazgeçilmez özelliği olan aşk, âdeta "aşk insana her şeyi yaptırır" söylemiyle gündeme gelmesine rağmen, romanda "Vicdanını kaplayan ağır azap günden güne artmakta, fakat aşkı hiç azalmamaktaydı."⁹² ifadesi, yapılanın affedilmez fakat "aşk"ın da göz ardı edilemez bir durum olduğunu Süha'nın ağzından ortaya koymuş olsa bile yazar, romanın sonunda Süha'yı öldürerek toplumsal sorumluluk ve ahlâkı devreye sokmaktan geri durmaz. Yazar, Fehiman, Vedat ve kızları Funda üçlemesiyle tekrar mutlu aile

⁹¹ age., s. 101.

⁹² age., s. 113

tablosu çizerek sadakat ve arkadaşlık olgularını Zorlutuna, Ayverdi ve Berkand'ın çizdiği sınırların ötesine taşır. Yazarın *O Gün Gelecek mi?* (1948) adlı romanında Jülide'nin “Her ne kadar artık evlenip barklanacak, bir erkeğin hayatına karışıp uyacaksa da, kendi hayatının ayrıca bir desteği ve şahsiyeti olması, ona bir kuvvet, bir güven unsuru teşkil ederdi.”⁹³ sözleri, yazarın evlilikte kadınların kocalarına sadık olmalarının yanında, hayatlarını devam ettirebilecek ekonomik duruma, düşünce ve duygularını ifade edebilecek bir hüviyete sahip olmaları gerektiği anlayışını okura telkin etmek isteyen hâlini imler. Nitekim Kerime Nadir, çizdiği kadın/anne karakterleriyle Cumhuriyet rejiminin makbul kadın kimliğindeki batılı ve medenî kadını denetim altında tutan bilincin kısılcığını esnetmek ister gibidir. Bunu da romanlarında okurun karşısına “aşk” olgusunu çıkararak karakterlerine dolaylı olarak da okurlarına özlem duyulan fakat karşılığında acı çekilen bir dünya çizerek yapmaya çalışmıştır.

Sonuç olarak çalışma kapsamındaki Halide Nusret Zorlutuna, Sâmîha Ayverdi, Muazzez Tahsin Berkand ve Kerime Nadir romanlarında, kadının/annenin eşine sadık ve ona arkadaş olması, kimi zaman birinci dereceden bir mesele olarak işlenmemiş olsa da aile ilişkileri bağlamında yaşanan gerilimlerde, duygusal sancılarda, ayrılıklarda ana merkezde yer alması ve aslında bireysel gibi gözükken bağlanma şekillerinin siyasî söylemin telkinlerinden bağımsız olarak oluşmaması, özellikle modernleşmenin öznesi konumundaki kadının davranışlarını, duygusal tepkilerini denetleyen bir kontrol gücü olarak çıktığının görülmesi, sadakat ve arkadaşlık konularını kendi içinde sorunlu ve bulanık bir alana taşımıştır. Halide Nusret Zorlutuna'da bu sorunlu ve bulanık alan, Zorlutuna'nın sadakat konusunu sadece kocaya sadık olma noktasında ele almayı sadakati daha geniş bir mekânsal algıya taşıyarak her şartta yuvada olmayı vatanda olmayla eşdeğer gören bir bilince taşımıştır. Sınırları çizilmiş annelik mesaisi, kadının şahsiyetinin ve cinsiyetinin zedelenmesinin söz konusu olduğu zamanlarda da asla taviz verilmeyecek bir görev bilinci üzerinden tanımlanmıştır. Nitekim Zorlutuna'nın kadınlarında zaman zaman rastlanan hastalık nöbetleri, kadınları düşündükleri ve hissettikleri şekilde ifade etmekten men eden toplumsal bilinçaltına yapılan sessiz bir protesto niteliği taşır.

⁹³ Kerime Nadir, *O Gün Gelecek Mi?*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1966, s. 71.

Kerime Nadir'in ve Muazzez Tahsin Berkand'ın kadın karakterlerinde de yabancıya duyulan aşk ekseninde yaşanan duygu çarpışmaları da bir hastalığa işaret etse bile kocaya ve yuvaya, Zorlutuna'daki gibi bir adanmışlık hâli ve yuvayı vatan ile eşdeğer tutma bilinci söz konusu değildir. Fakat Berkand'ın kadınları, Nadir'e göre toplumsal öğretileri ve aile'ye yüklenen değerleri daha sık hatırlamayı tercih ederek Cumhuriyet'in aileyi koruyan tavrı karşısında kadını, kendisini ifade edebilen fakat yasak addedilen duygularını da kontrol edebilmeyi başaran bir profil içerisinde resmetmiştir. Kerime Nadir'de aşk vurgusuyla dramatize edilerek okura sunulan ilişkiler, toplumsal kontrol mekanizmasıyla sık sık karşılaşmak zorunda kalsa bile, toplumsal denetimin ve öz denetimin karşılıklı işleyişi bazı yerlerde iflas etmek durumunda bırakılmıştır. Böylece Nadir, sadakat konusuna karşılaştırma kapsamındaki diğer yazarlardan farklı olarak “sevmek günah değildir” anlayışı çerçevesinde ama “aşkı da tamamen görmezden” gelemeyiz gibi, döneminde hatta bugün bile oldukça cesaretli bir önermenin teklifçisi ve telkincisi olmuştur. Sâmîha Ayverdi ise bu konuda kadın/anne kimliklerinin, eşlerine sorgusuz bir şekilde sadık ve onlara merhametli bir yoldaş olmaları bakımından Zorlutuna'ya benzer. Fakat Ayverdi'nin romanlarının merkezinde yer alan birey olmaktan öte şahsiyet olabilmek meselesi ve karakterlerin madde-ruh arasında kurmaya çalıştıkları denge arayışı, kadınları daha dingin kıldığı kadar, kendilerine güvenli ve ifade gücü yüksek bir kadın/anne imgesi içerisine yerleştirmiştir. Ayverdi'deki İslâmi anlayış ve inanış, millî bir bilinç ile sentezlenen bir kültür dairesi içerisinde yorumlanarak aşırılıkların kıskancındaki kadınlara yol gösterici bir felsefe hâline dönüşmüştür.

2. Fedakâr ve Tahammüllü

“Canını feda etme” vurgusu, özellikle “ölmek” fiilinin kullanılmaya başlandığı 1980'lerde dikkat çekici bir boyut kazanmaktadır: “Türkler vatani ve bayrağı için ölmekten korkmazlar.” Türkler cesurdur (...) bayrağı ve halkı için gözünü kırpmadan ölmeyi bilir.”⁹⁴ şeklindeki söylem, vatan vurgusu etrafında fedakâr yurttaş işaret ettiği gibi, “Fedakârlık sadece ‘gerektiğinde canını vermek’ anlamında değil, aynı zamanda ‘malını vermek’, ‘işini canla başla yapmak’

⁹⁴ Aylin Kılıç Oğuz, *Fedakâr Eş-Fedakâr Yurttaş: Yurttaşlık Bilgisi ve Yurttaş Eğitimi*, 1970-1990, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 120.

anlamında da kullanılmaktadır. Yurttaşlardan, beşikten mezara kadar ekonomi, savunma vb. tüm alanlarda tam bir ‘fedakârlık’ beklenmektedir. 1961 Anayasası ile kurulan teşkilatlardan biri olan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) ile başlayan Planlı Kalkınma Stratejisi” çevresinde, yurttaştan “fedakârlık” göstermesi istenir. Üretimi artırma, tutumlu yaşama ve sanayi yatırıma öncelik verilmesi, elbirliği ile gelirlerin artırılması yurttaştan istenen fedakârlıklardır.”⁹⁵ Kitaplarda, yurtseverlik “fedakârlık” ölçüsünde tanımlanırken “millet çıkarlarını kişisel çıkarların üstünde tutma” vurgusuyla pekiştirilmiştir. Örneğin, 1973 tarihli yurttaşlık bilgisi kitabında; “Toplum Çıkarlarını Kişisel Çıkarların Üstünde Tutmak” başlıklı derste “bireylerin zenginliğini ve mutluluğunu sağlayanın toplum olduğu, bütün bunların karşılığında da tüm yurttaşların toplum çıkarlarını kendi kişisel çıkarlarının üstünde tutması gerektiği” vurgusu yapılmaktadır. Burada, bireyden önce toplumun düşünülmesi ve onun çıkarları için çalışılması, “milletçe çok çalışmak ve çok üretmek” ile eş anlamlı olarak ele alınmakta, “milletçe hep beraber ilerleme”nin “en büyük amaç” olduğu belirtilmektedir.”⁹⁶

Cumhuriyet ideolojisinin kuruluşundan itibaren üzerinde durduğu ve dönem dönem artan “vatan için canını feda etme” vurgusu, ev içine bakıldığında, anne ve çocuk arasındaki ilişkide anne merkezli olarak, çocuğu için canını feda etme durumuna dönüşür. “Kadının doğal ve öncelikli işi olarak görülen annelik, bütün maddeselliği bir kenara bırakılarak bir ‘his’ olarak görülme eğilimindedir. Ailenin dışında başka arzu alanları olması beklenmeyen kadın bir de anne olunca 24 saat kendini adamaya, öfkesini, hayal kırıklığını ve kinini bastırmaya hazır olmalıdır; çünkü bu tarz negatif duyguların kadını daha az anne yaptığı varsayılır. Böylece anneliğin dışında başka bir kadınlık ihtimali de reddedilmiş olur ya da söz konusu annelik mesaisi ile bu ihtimale imkân tanınmaz.”⁹⁷

Annelik için tanımlanan ya da belirlenen bu davranış ve duygu şekilleri, kadını evvelâ hissettiği gibi olmaktan alıkoyduğu gibi, çocuk ile anne arasında annenin fedakârlığı üzerine kurulu bu bağ, aile ilişkilerinde kadının kocasıyla olan ilişkilerine de yön vermiştir. “Ulus-devlet anlayışında, ailenin kurum olarak değeri,

⁹⁵ age., s. 120.

⁹⁶ age., s. 120.

⁹⁷ Sevi Bayraktar, *Makbul Anneler, Müstakbel Vatandaşlar*, Ayizi Yayıncılık, Ankara, 2011, s. 84.

nüfusun fizyolojik üretimini sağlaması ve temel sosyalizasyonu vermesinde yatar.”⁹⁸ şeklindeki anlayış, doğurganlığın, özellikle aile içerisinde gerçekleşmesi için devletin teşvikte bulunması, sadece sağlığa dair bir endişeyi değil, “ahlâkî” açıdan da vatandaşları kontrol altında tutma gayesini taşıdığına göstergesidir. Bu, devlet için aile kurumunun, normal bir yaşantının garantisi olarak görüldüğünü de ortaya koyar.⁹⁹ Milliyetçi bakış açısının ulusu aileye benzetme eğilimlerini, Joane Nagel şöyle ifade ediyor: “...ulus, kadın ve erkeklerin “doğal” rollerini oynadıkları, başında erkek reis bulunan bir ailedir. Kadınlar, milliyetçi hareketlerde ve siyasetlerde tahakküme uğrarken ulusun anneleri olarak merkezî, sembolik bir yer işgal ederler.”¹⁰⁰ Kadınlar, ulusun anneleri olarak tanımlanmalarıyla birlikte, çocuk ve eşleri ile kurdukları ilişki, yukarıda ifade edildiği gibi, kendiliğinden oluşmayan, ideolojinin oluşturmaya çalıştığı sosyalizasyon sürecinin bir parçası hâline gelir. Böylece, fedakârlık ve ailenin ya da ona eşdeğer görülen ulusun, ortak amaçları için gerekli kılınan tahammül, ev içinde yemek, çocuk bakımı, evin temizliği vb. görevlerin yanında eve ait duygusal yükü de kadına yüklemiş olur ve kadını, kendi varlığını göz ardı etmesi gereken bir duruşa sevk eder.

Anne ile baba arasında bir işbirliği öngörülür. Ancak bu, kesinlikle eşitler arasında yapılan bir anlaşma olarak sunulmaz. Baba son sözü söyleyen ‘başkan’ konumundayken, anne onun gözetiminde çalışan göreve ‘atanmış’ bir bakan statüsünde bulunur. Aile (veya toplum) içerisindeki huzur, baştakilerin işbirliği içinde çalışmalarının yanı sıra, çocukların (veya halkın) uysal olmalarına bağlıdır. Ailedeki düzenli yaşamın sürebilmesi için, herkesin tek tek rollerinin tanımlanmasına rağmen, “ev kadını” bunların arasında düzenin devamlılığı için yetkisiz ama en sorumlu kişi olarak öne sürülür: Ev kadının bütün düşünceleri erkeğini ve çocuklarını temiz, rahat ve kutlu yaşatmaktır, bunun için kendisinde bazı sıfatlar buldurmalıdır. Ev kadını bu sıfatlarla darlığı bolluğa, bolluğu da zenginliğe çevirebilir: 1) göz yumucu olmak: küçüklerin ufak tefek kusurlarına karşı, ama zayıflık göstermeden; (...) 6) ikramcı olmak: Ev kadını erkeğine ve çocuklarına ruhunun ince duygularını gösterebilmek için onların hoşlarına giden şeyleri bilip

⁹⁸ Selda Şerifsoy, “Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi 1928-1950” *Vatan Millet Kadınlar* (der. Ayşegül Altınay), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 157.

⁹⁹ agm., s. 157.

¹⁰⁰ agm. s. 159.

yapmalıdır. Bu sıfat kendisinin değerini arttırır; 7) hırçın olmamak; erkeğin hoşgörüsüzlüklerine ve hizmetçiye karşı sinirlenmemek; 8) yumuşak huylu ve alçakgönüllü olmak; 9) doğru düşünceli (tedbirli) ve korkusuz olmak (cesur).¹⁰¹ Kadınlar için belirlenen bu özellikler kadını, aile ilişkileri içerisinde sürekli “hoşgörülü olan/olması gereken” olarak tanımlamakta fakat erkeğin kadına ya da çocuklarına duygusal olarak olumlu ya da olumsuz durumlarda nasıl davranması gerektiği konusunda herhangi bir açıklamaya yer vermemektedir. Dolayısıyla kadınlar/anneler, en başta da belirtildiği üzere, “Türkler vatanı ve bayrağı için ölmekten korkmazlar.”¹⁰² vurgusuna benzer bir yaklaşımla, vatanları yani aileleri için fedakârlık yapmaktan ve kendi benliklerini bu uğurda yok etmekten korkmazlar şeklinde bir söyleme uygun hareket edebildikleri müddetçe makbul addedilmişlerdir.

Halide Nusret Zorlutuna'nın romanlarında, annelerin fedakâr ve tahammüllü davranışları, onları makbul birer yurttaş ve kadın/anne hâline getirir. Örneğin, *Sisli Geceler* (1925) adlı romanında, kocası Fikret tarafından aldatıldığını öğrendiğinde Zehra'nın evliliğine son vermemesi, evliliğini devam ettirerek çocuğunun sosyalleşme sürecini kesintiye uğratmaması böyle bir algının sonucudur. Romanın “Sisli Gecelerden Sonra Gelen Gün”¹⁰³ adlı bölümünde, kızı Gaye'nin okuduğu bir roman üzerinden tartışmaya açılan aldatma ve aile bağlarının zedelenmesi konusunda, Zehra'nın aile birliğini devam ettirme ideali çevresinde, aldatan kocayı bile affetmeyi lazım gören anlayışı ve kızı Gaye'yi de bu görüşe iknâ etme çabaları, Zehra'nın aileyi, anneliği toplumsal bir formasyon, bir görev olarak algılamış olduğunu ortaya koyar. Zehra, kocasını terk etmek yerine kendini çocuğuna ve mektepteki diğer çocuklara adayarak ruhundaki parçalanmayı aile/millet/devlet ideali etrafında katlanılabilir bir sürece dönüştürmeye, bu ideal doğrultusunda kendini rasyonel bir irade etrafında diri, güçlü tutmaya çalışmıştır. O, aslında toplumsal bir olumsuzluğa meydan vermemek için kadınlık gururunu görmezden gelmiş, ailesini koruyarak kendine göre “ayarlı ve ölçülü bir kadınlık gururu” sergilemiş ve kabul edilen olmayı başarmıştır. Kadınlardan beklenen “ayarlı/ölçülü” olma, aile içinde

¹⁰¹ agm., s. 166-167.

¹⁰² Aylin Kılıç Oğuz, *Fedakâr Eş-Fedakâr Yurttaş –Yurttaşlık Bilgisi ve Yurttaş Eğitimi*, 1970-1990, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 120.

¹⁰³ Halide Nusret Zorlutuna, *Sisli Geceler*, İkbâl Kütüphanesi, İstanbul, 1341 (1925), s. 218.

kadınları “ölçülü” örtüsü altında, fedakâr ve tahammüllü insanlar olmaya sevk etmiştir. Zehra, toplumsal bir olumsuzluğa meydan vermemek için kendi duygu ve düşüncelerini yani kişiliğini ve kadınlığını göz ardı ederek toplumsal meşruiyet görmeyi önemsemiş ve böyle bir onaylanmayı her şeyin üstünde tutmuştur. Zehra, anlatıcı tarafından birtakım ‘sorumluluk’ testlerinden geçirilmiş ve romanın sonunda, yaşadığı ihanete rağmen yuvasını terk etmeyen, sadece kızı Gaye’ye değil, tercih ettiği öğretmenlik mesleğine de uygun olarak bütün çocuklara karşı sorumluluklarının bilincinde bir kadın/anne/öğretmen olarak okur karşısına çıkarılmıştır. Zehra, yaralanan kadın benliğini, geleceğin teminatı olarak gördüğü çocuklarla tamir etmeye çalışmıştır. Ancak, fedakârlık ve tahammülü, onu bir insan ya da ‘karakter’ olmaktan uzaklaştırarak âdeta bir *tip*’e dönüştürmüştür.

Zorlutuna’nın *Gül’ün Babası Kim?* (1933) adlı romanında ise sorumsuz ve ailesine isyankâr bir genç kızın başına gelenler anlatılır. Yaşadığı ilişkiden gayr-ı meşru bir çocuk dünyaya getiren Meclâ, öncelikle toplum dışına itilerek cezalandırılır. Meclâ’nın isyankârlığının arka planında, ikide bir metres değiştiren kaprisli babası ile bütün bu sorunlar içerisinde çocuklarıyla ilgilenemeyen annesi olduğu belirtilir. Meclâ’nın, biraz da bu ihmalkârlığın kurbanı olduğuna ve ecnebî mektebinde aile sıcaklığından uzak bir ortamda büyüdüğüne değinilerek anne babasının sorumsuzluğuna vurgu yapılır. Romanın satır aralarında, onun bu durumundan babasından çok annesi sorumlu tutulur gibidir. Annesinin *Sisli Geceler*’deki Zehra gibi, kocasının ihanetine veya çeşitli kaprislerine tahammül etmesi, yuvası için mücadele etmesi tesadüf olmadığı gibi, annenin dağılmış bilinci, yaralanmış benliğiyle çocuklarına yol gösterici olamaması ve kızını yaşadıklarından koruyamaması, anneye yüklenen fedakâr ve tahammüllü özelliklerin tartışılmasını zorunlu kılmaktadır.

Anlatıcı, Meclâ’nın durumunu hem yatılı olarak ecnebî bir mektebe gönderilmiş olmasıyla, hem de anne ve babanın b/ilgisizliğiyle ilişkilendirir. Oysa, yeni kurulan Cumhuriyet’te kadınların/annelerin eğitilmiş ve bilgili olmaları önemlidir: “Kadınlar fikir ve ahlâkça yükselmedikçe kurdukları aile yuvasına ve sosyeteye karşı faydalı birer uzuv olamazlar... Kadın erkek gibi düşünmek, bilmek ve başına buyruk olarak yaşamak ister. Bunlar ancak zekâsının yükselmesi ile

imkânlı olabilir; yoksa saygıdeğer bir ana, sözü geçen bir ev kadını ve hakkını koruyabilen bir insan olamaz.”¹⁰⁴ *Gül’ün Babası Kim*’de, sadece satır aralarında geçiştirilen ve bu haliyle neredeyse “görünmez” denebilecek anne, eğitimsizdir. Kendisine sadık olmayan kocasına karşı gönüllü bir razı oluş içerisinde tahammül göstermesi, çocukları içindir. En azından tahammül eden bir duruş sayesinde, aile birliğini koruyarak çocuklarına bir yuva sunduğunu düşünen anne, romanda pek çok duygu ve düşünce çelişkisini yaşamak zorunda bırakılır. Meclâ ise, her türden kontrol mekanizmasını yok saydığı, yaşamını kendi arzuları doğrultusundaki tercihlerle belirlediği için cezalandırılmış ve gayr-ı meşru ilişki sonunda bir çocuk sahibi olmasının ardından toplumdaki dışlanmıştı. Fakat anlatıcı, ona yaptığı hatanın bedelini ödettiği gibi, çocuğuna olan sevgi ve bağlılığı üzerinden onu tekrar kadınların meşruiyet kazandığı bir alana doğru çekmeye çabalamıştır. Bununla birlikte, toplumdaki ve ailesinden dışlanmış biri olan Meclâ için çocuğu, varoluşunu anlamlı kılabilirdiği bir sığınak gibidir. Ayrıca, Meclâ’nın ablası Nezihe’nin de yuvasında mutlu olmamasına bağlı olarak söylediği “Bu ses, onların mahrum ve yeknesak hayatında yegâne rüya, yegâne ahenk, yegâne saadettir: Çocuk sesi olmasaydı, ‘Ev kadınları’ daha ne kadar bedbaht ve biçare olurlardı, Yarabbi!”¹⁰⁵ sözleri, yuvanın tüm sorumluluğunu üzerine alan ve onun devamlılığını sağlamakla yükümlü kılınan kadınların, çocukları için her şeye katlandıklarını gösterir. Bu bağlamda, Zorlutuna’nın romanlarında anne olarak kadın, kendi varoluşunu ve anlamını çocuklarıyla eşleştiren, onlar için aile içindeki tüm olumsuzluklara katlanan fedakâr ve tahammül eden tipler olarak çizilir.

Zorlutuna’nın 1974’te yayımladığı *Aydınlık Kapı* adlı romanına bakıldığında ise, bu romanda birbiriyle zıt özelliklerdeki Vildan ve Lerzan adlı iki farklı karakter ve mizaç etrafında ‘kadın’ meselesi değerlendirilir. Vildan, kendi tercihiyle kurduğu yuva içerisinde başlangıçta mutludur. Ancak, zamanla kayınvalidesinin onu hor görmesi, kocası Ali’nin Vildan’ı anlamak istemeyen tavırları Vildan’ı mutsuz etmeye başlamıştır. Lerzan ise, lüks düşkünü biridir. Mutsuz olduğunda fazla düşünmeden evliliğini bitirecektir. O, romanda ifade edildiği gibi “...yanmak ve yakmak için,

¹⁰⁴Selda Şerifsoy, “Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi 1928-1950” *Vatan Millet Kadınlar* (der. Ayşegül Altınay), İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 166-167.

¹⁰⁵ Halide Nusret Zorlutuna, *Gül’ün Babası Kim?*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul, 1933, s. 23.

yaralamak ve yararlanmak için yaratılmış avare, bedbaht, ateşin bir ruh”¹⁰⁶ tur. Bu özellikleri ve Vildan’ın kocası Ali’ye meyletmesi, romanın sonunda onun ölüme cezalandırılmasının da esas nedenidir. Çünkü o, toplumsal sorumluluk ve ahlâkı göz ardı etmiş; böylece, hem yazarın bireysel, toplumun da inanış ve gelenek eksenli makbul kadın algısının dışında davranmıştır. Vildan ise, mutsuz aile yaşantısına, kocası Ali’nin kızkardeşi Lerzan’a ümit vermesine, aralarındaki ilişkiye göz yummuş, sabırla tahammül etmiştir. Vildan, öldürdüğü kişi kızkardeşi Lerzan olmasına rağmen, Ali’yi, evlatları ‘katilin çocukları’ damgasını yemesin diye, yalancı şahitlik yaparak hapishaneye düşmekten kurtarmıştır: “Zavallı masum çocuklarımın temiz alınlarına ‘katilin çocukları’ damgasını basmamak için ablamın katilini adaletin pençesinden kurtarmaya mecburduk.”¹⁰⁷ Bu cümleler ve ailesi için sergilediği davranışlar, Vildan’ın ‘fazlasıyla’ fedakâr ve sabırlı bir kadın olduğunu göstermektedir. Bu anlamda o, Zorlutuna’nın fedakâr ve tahammüllü anne tipini örneklemektedir. Ancak, kız kardeşinin katili olan kocasını adalete teslim etmemesi, toplumsal vicdanın kabul edemeyeceği bir durumdur. Vildan’ın romandaki bu ‘aşırı’ davranışı, az sonra Ali’nin ölümcül bir hastalığa yakalanmasıyla telafi edilmeye çalışılır. Ancak, bu da okuru tatmin etmez. Çünkü Vildan, yalancı şahitlik yaparak Ali’yi cezalandırılmaktan kurtardığı gibi, hastalığında da başından hiç ayrılmamış, yaşaması için elinden geleni yapmıştır. Dolayısıyla, Zorlutuna, denebilir ki romanlarında ideal kadın tiplerini oluştururken kaçındığı ve bazen de olumsuz bir örnek koyarak -Lerzan gibi- eleştirdiği aşırılıkların tuzağına, bu sefer, kendisi düşmüştür.

Vildan, bir süre sonra kocasının ölümüyle çocuklarıyla yalnız kalır. Oğlu Sermet’in kural tanımaz davranışları, millî bilinç ve duyarlılıktan yoksun “Nefret ediyorum. Ben bu muhitte yaşayamam. Gideceğim... Yeni bir hayata... Hürriyete, medeniyete, gideceğim, anlıyor musun? Bu topraklarda, bu miskin insanlar arasında bunalıyorum ben!”¹⁰⁸ cümleleri karşısında o, “Vatansız!... Benim çocuğum?... Bütün zerreleriyle bu toprağa bağlı bir ananın çocuğu? Niçin? Olur mu böyle şey? Olur mu böyle şey? Mümkün mü?” diye düşünür. Esasen bu, yazarın tesis etmeye çalıştığı

¹⁰⁶ Halide Nusret Zorlutuna, *Aydınlık Kapı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 36.

¹⁰⁷ age., s. 235.

¹⁰⁸ age., s. 263-264

adalet'in bir fotoğrafı gibidir. Yine Vildan'ın "Fakat hayatımda –çocuklarıma ait olanlar müstesna- 'mesut hatıra'; 'yok' denebilecek kadar azdır."¹⁰⁹ cümlelerinin yanında, kocasına ölüm döşegindeki iken söylediği "-O günlerde sana inanıyordum, sana ve daha birçok iyi ve güzel şeye inanmıştım.(...) Sonra hepsini bir bir kaybettim. Sesimi de, asıl sesimi de onlarla beraber kaybettim."¹¹⁰ Şeklindeki ifadeleri, Vildan'ın fedakâr ve tahammüllü davranarak kendi şahsiyetini kaybettiğinin ve bundan rahatsızlık duyduğunun ifadesidir. O nedenle, romanda sınırları çok iyi çizilmemiş 'kendini aileye adamak' meselesi, Vildan'ı cinsiyetsizleştirdiği gibi şekilsizleştirmiştir de. Artık onun ne varoluşsal ne de ahlaki bir şekli kalmamıştır. Kadının ailesi için fedakâr olması, her tür olumsuzluğa, yanlışlığa tahammül etmesini anlatan bu romanların ataerkil bir 'makbul anne' kimliğini modelleştirmeye çalışırken adalet'i bile ıskalamayı göze aldığı söylenebilir. Fatmagül Berktaş *Tarihin Cinsiyeti* adlı çalışmasında, "Ataerkil ideoloji, daha ilk şekillenmeye başladığı andan itibaren, erkeği rasyonellik (akıl/zihin), uygarlık ve kültür ile; buna karşılık kadını irrasyonellik, doğa ve duygusallık ile özdeşleştirir. Tek tanrılı dinlerin ve Batı felsefe geleneğinin devralıp iyice sistemleştirdiği bu anlayış, Aydınlanma'nın Kartezyen "rasyonel insan" soyutlamasında yetkin ifadesine kavuşur. Bu "insan", beyaz Avrupalı ve burjuva olduğu kadar, hatta ondan önce, erkektir. Batı modernleşmesinin ve ulus-devlet yaratma sürecinin en gerilimli ve çelişkili mücadele alanlarından biri, kadının ve dişil olanın dışlanması üzerine kurulu bu "insan" ve "yurttaş" tanımlamasının kapsamının genişletilerek kadınları da içine alacak hâle getirilmesi olmuştur. Çünkü yeni yükselen kapitalizm de toplumsal cinsiyete ilişkin kalıp yargıları değiştirmez; tersine kapitalist sanayileşme, yararçı bireycilik ve ulus-devlet, bir arada, kamusal/özel ayırımının derinleşmesine, o da arzu/akıl, dişil/eril, duygusal/nesnel, tikel/evrensel gibi kutupsal karşıtlıkların daha da keskinleşmesine de yol açar."¹¹¹ Bu görüşler, kadının doğaya, erkeğin ise kültüre, uygarlığa ait bir anlayış içerisinden değerlendirildiğini belirtmekle kalmaz, bu anlayışın cinsler arasındaki ayrımı keskinleştirdiği gibi, kadına batıcı modelin, aile ve özel alandaki "doğal" görev ve sorumluluklarının yanı sıra, toplumsal alanda fedakârlık ve sorumluluk yükleyerek onun yeni bir 'çifte yük' üstlenmesine neden olduğunu ifade

¹⁰⁹ age., s. 220.

¹¹⁰ age., s. 254.

¹¹¹ Fatmagül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s. 152.

eder.¹¹² Ayrıca, kadınların yuvaya bağlılığı, kendilerini çocukları ile ifade etme eğilimi, bir taraftan geleneksel ‘yurttaşlık’ anlayışının onlara yüklediği bir bilinç iken, öte yandan, değişen sosyal, ekonomik ve kültürel koşullara rağmen “kadın olma gerçeği”nin değişmediğinin de bir kanıtıdır. Çok güçlü ataerkil aile yapısı ve bu yapı içindeki cinsiyet ayrımı, kadının uyması gereken kural ve rolleri belirlemektedir. Buna göre, kadın için “evlilik ve aile” vazgeçilemez, yegâne meşruiyet ve toplumsal alana dahil olma alanlarıdır. Ayrıca aile, ekonomik güvence, diğer güvenlik ihtiyaçları, cinsellik ve sevgi gereksinimlerini karşılayacakları ilişki biçimi olarak görünmektedir. Böylece, ‘evinin kadını olmak’ ve ‘anne olmak’ rolleri, kadına iktidar ve varoluş alanı açarken, pek çok varlık alanlarının da susturulmasına neden olmuştur. Kentlerde yaşayan-çalışan kadınlar için bu durum pek çok bunalımı beraberinde getirmiştir. Bir yandan ‘dışarı’, diğer yandan ‘içeri’ ile ilgili çeşitli kaygı ve sorumluluklar, her iki alanda üstlendikleri roller kimliklerinde derin çatlakların açılmasına, rol uyumsuzlukları yaşamalarına neden olmuştur.

Toplumsal değişmeden en çok etkilenen öğrenim görmüş kentli kadın ya kendi seçimi, ya da ekonomik zorunluluk nedeniyle çalışma yaşamına girse bile, toplumsal rolünde çok az değişiklik yapabilmektedir. Çünkü, çok zaman ya ailenin (kocanın) desteği fakat bağımlılık; ya da özgürleşme ve bağımsızlık, fakat yalnız kalma arasında bir seçim yapmaları söz konusu olmaktadır. Ekonomik açıdan bağımsız olabilecek çok az kadın bulunmaktadır. Bununla birlikte, onlar da çeşitli toplumsal ve duygusal nedenlerle, aile ilişkilerini kolay kolay boşlayamamaktadır. Bu nedenle, kadın, bireysel düzeyde de kadın-erkek eşitsizliğini, cinsiyet ayrımının yol açtığı toplumsal rolleri sorgulamaya şans bulamamaktadır.”¹¹³ Örneğin 1938’de *Cumhuriyet* gazetesinde Adile Ayda, “Türk Kadınlığının Şuuru ve ‘Kadın Gazetesi’” başlıklı yazısında, kadınların sahip olması gereken içtimai, siyasi ve millî şurdan bahsederken fedakârlığı, kadınları erkeklerden üstün kılan olumlu bir özellik olarak öne çıkarır: “Erkeklere faik olan taraflarımız bulunduğu şüphe yoktur. Onlarıkinden daha hayati ve pratik zekâmız, meşakkatlere, ıstırablara, yorgunluklara daha fazla tahammül kabiliyetimiz vardır. İçimizde kürklere,

¹¹² age. s. 163.

¹¹³ Şirin Tekeli ve Meryem Koray, *Devlet, Kadın, Siyaset*, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, Aralık 1991, s.101-102.

pırlantalara gömülü olanlar ve en şımarık bir mahluk hissini verenler bile, icab ettiği takdirde vaziyete intibak ederek, sevdikleri için sonsuz birer fedakârlık hazinesi haline gelmek istidadını taşırlar, bu fedakârlıkları tahrik etmenin yolu bilinmek şartile. Tabiatın ustaca kullandığı bu fedakârlık ve enerji kaynağından elbette cemiyetin de istifade etmesine imkân vardır. Zira kadın için kendini feda etmek çok defa bir zevktir.”¹¹⁴ Zorlutuna’nın *Aydınlık Kapı* adlı romanında Vildan’ın yaralanmış kadınlık bilincine rağmen, ‘kocasına bağımlı’ yaşamayı tercih etmesi, ancak bu türden söylem ve vurgularla toplumda yerleştirilmeye çalışılan bir kadınlık bilincinin sonucu olarak karşımıza çıkar. Ayrıca bu gerçek, Vildan’ın kimi zaman günlük yazarak kendini tekrar inşa etmeye ve yazarın da romanları vasıtasıyla kendini yeniden kurgulamaya çalışması açısından yorumlanırsa kadınların sancılı, parçalı portreleri ve varoluşsal anlamda bir bütün olmaya duydukları özlem ve ihtiyaç daha görünür bir hâle gelir. Romanda “Vildan’ın defteri”¹¹⁵ olarak belirtilen kısımlarda, “Vildan’ın defteri; tahammülümün tükendiği bir dakikada ona (...) Beyaz kâğıtlar, dertleri paylaşıya paylaşıya yüreklerini karartmayı gayet iyi bilirler... Ben de böyle avundum.”¹¹⁶ şeklinde geçen ifadeler, Zorlutuna’nın kadınlarına yüklenen aşırı fedakâr ve tahammüllü olma özelliklerinin aslında onlara yaşattığı kimlik karmaşasının örneği olarak okura sunulur. Beyaz kâğıt metaforu, henüz hiç yaşanmamış bir hayatı arzu eden bir bilinci dolayısıyla hâlden, şimdi’den duyulan şiddetli huzursuzluğu, kendini yeniden var etme biçimi olarak görülen yazma eylemiyle iyileşebilme umudunun izleri olarak okunmalıdır.

Muazzez Tahsin Berkand’ın romanlarındaki kadın/anne profillerine bakıldığında ise, çocukları için kendilerini feda ettikleri, her tür zorluğa onlar için katlandıkları görülür. 1937’de yayımlanan *Sonsuz Gece* adlı romanında, Muallâ, ablası vefat ettikten sonra hasta yeğenine bakmış, yeğeni evleninceye kadar evlenmeyi düşünmemiştir. Bu bağlamda Muallâ, yeğeni için kendi hayatından feragat eden bir anne modeli olarak okurun karşısına çıkar. Sık sık hastalanan yeğeni Bedia’nın üzerine titreyen Muâlla, aklından “Elinden gelse, hastalık nedir bilmeyen ve çocukluktan beri bir çelik parçası gibi sağlam büyüyen vücudunu Bedia’nın

¹¹⁴ Adile Ayda, “Türk Kadınlığının Şuuru ve ‘Kadın Gazetesi!”, *Cumhuriyet*, 30 Mart 1948, s. 2.

¹¹⁵ Halide Nusret Zorlutuna, *Aydınlık Kapı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 141.

¹¹⁶ *age.*, s. 142.

uğruna feda edecekti. Bu hasta kızla bu biçare ananın yanında kendi canlı ve neş'eli vücudundan ve geçirmekte olduğu mes'ut günlerden utanıyordu.”¹¹⁷ şeklinde düşünceler geçirir. Muâlla, ablasının ölümünden sonra, kendi hayatından çok yeğenin hayatına önem vermiş ve fedâkarlık konusunda zaman zaman aşırıya kaçmaktan kurtulamamıştır. Nitekim eğitimli ve çalışan bir kız olarak çıkması gereken uzun bir iş seyahati esnasında, Muallâ'nın yalnız bırakmak zorunda kaldığı Bedia ile ilgili endişeleri, anlatıcı tarafından aşırı bulunmuş ve eleştirilmiştir. Hoffman adındaki Alman iş adamının “-Birkaç günlük bir ayrılık için bu ne kadar gözyaşı Bayan Dalmen? Sizi bu kadar kuvvet ve büyük bir karakterle çalışıyor görünce metîn ve sinirsiz bir Alman kızına benzetiyordum. Bunda ne kadar yanılmış olduğumu şimdi anlıyorum. Siz Şarklılar, hepiniz hasta insanlarsınız.”¹¹⁸ ifadeleri, anlatıcının roman boyunca kurguladığı Muallâ karakterini diğer kültürlerle kıyasladığını, buradan bir genellemeye giderek Türkiye ile ilgili olumsuz bir kanaate ulaştığını yansıtır. Yeğenine fazla düşkün olan Muallâ'nın gözyaşlarının Hoffman tarafından hastalıklı bir ruh hâli olarak değerlendirilmesi, anlatıcının toplumsal bir sorgulama içinde olduğunu gösterdiği gibi, Muallâ örneğinden hareketle, özellikle kadınlık/annelik durumunun doğu toplumlarında duygusal açıdan abartılı bir şekilde yaşandığını ve annelik sürecinin pek çok kadın için zorlu olduğu eleştirisini ortaya koyar. Kendini batı toplumlarıyla karşılaştıran anlayış, aşırılığının farkında olmasına rağmen, değişime de açık değil gibidir. Romanda getirilen eleştiri, karakterin değişimine aracılık etmez. Berkand, göreneklere bağlı kalmayı, kadınlık/annelik rolünün kutsallığını oluşturan fedakârlık, çocuklarına/yuvasına düşkünlük gibi durumları eleştirmesine rağmen, tamamen karşı çıkmaz. Batının aşırı bulduğu hissiyatı, âdeta şarkın karakteristik bir özelliği gibi algılar ve sunar. Fakat Zorlutuna ile karşılaştırıldığında Berkand'ın annelerinin akıl ve ruh arasında daha dengeli bir kadınlık geliştirdikleri söylenebilir. Zorlutuna'da âdeta kendinden tamamen vazgeçiş, adayış olarak karşımıza çıkan kadınlık, Berkand'da da fedakâr; fakat kendisini de ifade edebilen, güçlü ve eyleme geçebilen kadınlar olarak gösterir.

Kızım ve Aşkım (1943) adlı romanında ise, maddi durumu iyi olmayan Perihan, zengin bir adam olan Rıza ile evlenmek zorunda kalmıştır. Evliliği boyunca

¹¹⁷ Muazzez Tahsin Berkand, *Sonsuz Gece*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1959, s. 12.

¹¹⁸ age., s. 54.

mutsuz bir hayat sürdüren Perihan'ın konu edildiği romanda, Perihan'ın yakın arkadaşı Sacide ile aralarında geçen konuşma, kadınların evlilik hayatındaki mutsuzluklarını aynı kaderi paylaştıklarına inandıkları kadınlar üzerinden kanıksamaya ve böylece durumu paydası geniş bir kader ortaklığıyla katlanılabilir bir sürece dönüştürmeye çalışmalarının göstergesidir: “Çok kadınların nasibi bu... Evli arkadaşlarına, annene, büyük annene, sor. Kaç kadın tam mânasıyla mes’ut olmuştur? Kaç kadını erkeği hakkiyle anlamıştır? Kaç kadının içinde derin bir hicran, gizli bir yara yok? Kaç kadın kocasını hodbin, kaba, kendini zevkinden başka şeylere karşı yabancı bulmuyor? Haricen en mes’ut görünen çiftlerin bile ne gizli yaraları var!”¹¹⁹ Evlilik hayatında anlaşılmadıklarını düşünen kadınların üzüntülerini dile getiren bu cümleler, aslında Perihan’a Sacide’nin genellemeleri aracılığıyla sunulan “tahammül etmek zorundasın çünkü tek sen mutsuz değilsin”i kabul ettirmeye çalışan bir yaklaşımdır. Fakat Perihan, kocası Rıza’nın kendisini aldatması üzerine evini terk eder; çocuğuna rağmen, okuru şaşırtmayı başarır ve kendi yaşamını yeniden kurmaya çalışır. *Kızım ve Aşkım*’da kocasına sadece bir süre tahammül etmesiyle farklı bir örnek olarak karşımıza çıkan Perihan, evliliğini bitirdikten sonraki yaşamını, çok zor koşullar altında, çocuğunu göremeyerek geçirse de bunun için mücadele etmeyi göze alır.

Bir karşılaştırma yapılırsa, Zorlutuna’nın kadın kahramanlarında görülen, aile içinde yaşanan sorunları katlanılabilir bir sürece dönüştürme eğilimi, Berkand’ın kadın karakterlerinde çok fazla görülmemektedir. Zorlutuna’nın kadınları, geleceğin teminatı olarak gördükleri çocukları için aile içinde yaşadıkları her türlü mutsuzluğu ve kadınlık gururlarını görmezden gelir. Hatta bireysel varoluşlarını yuvaları için feda ederken, çocuklarının bile kendilerini mutlu edemediği itirafına her zaman uzak durmayı tercih etmekle, fedâkar ve kutsal anne kimliğini başarıyla taşırlar. Oysa Berkand’ın anneleri, fedakâr ve tahammüllü olmayı denemelerine rağmen, kadınlık gururlarının ezildiği noktada eyleme geçmeyi tercih ederler. Hatta Berkand’ın *Sen ve Ben* (1933) adlı romanında Leyla’nın mutsuz evliliğinde, Bedii Muammer’e karşı hissettiği aşk, yaşadığı çelişkiler, kocasıyla arasındaki mesafeyi okurla paylaşmayı tercih etmesi, onun kadınlık bilincini bastırmadan açığa vurmaya tercih ettiğini

¹¹⁹ Muazzez Tahsin Berkand, *Kızım ve Aşkım*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1975, s. 17.

gösterir. Çocuğu bile Leyla'yı hayata bağlayabilecek kadar kuvvetli bir unsur değildir. “Bu sabah gözlerini açtığı vakit, yanındaki küçük yatakta minimini kızının kuş cıvıltısına tebessüm etmek istedi; fakat içinin heyecanı kuvvetli bir acı gibi kalbine saplanmıştı... Bütün benliğini Bedi Muammer çekiyordu.”¹²⁰ Bu noktada Muazzez Tahsin Berkand'ın, Cumhuriyet ideolojisinin görev merkezli ve kadını kadınlık duygularını ifade bile edemeyecek şekilde cinsiyetsiz bırakan makbul vatandaş söylemini eleştirdiği söylenebilir. Berkand, anne profillerini çizerken her ne kadar sorumluluk, aile bağlarını önemseme, iffetini koruma, çocukları için birtakım zorluklara katlanma, davranışlarında ölçülü olma gibi unsurlara dikkat etse de onları bir ideal etrafında kahramanlaştırıp bireysel varoluşlarını görmezden gelen ya da tamamen bastıran ‘mecburi ve zorlu bir resim’ içine hapsedmek istememiştir.

Muazzez Tahsin Berkand, *Kezban* (1941) romanında çizdiği Hacer karakteriyle, kadınların silikleştirilen, cinsiyetsiz bırakılan görüntüsünü eleştirmeye devam ederken, okurunu İstanbul dışındaki kadın gerçeğiyle de karşılaştırmak ister. Romanda Kastamonu'nun bir köyünde yaşamını devam ettiren Hacer'in İstanbullu ve eğitilmiş bir erkekle evlenmesiyle başlayan dramatik hayatından bahsedilir. Berkand'ın bu romanı, İstanbul dışındaki kadın'ı ele almasıyla önemlidir. Çünkü Türkiye'de toplumsal gerçekler, teorilerle her zaman uyuşmamıştır. Devrimi gerçekleştiren kuramcılar ve uygulayıcılar, toplumun belli kesimlerini, kendi toplumsal sınıfsal çevrelerini bir değişime zorlamışlarsa da değişmeyi bir anda Türkiye'nin geneline aynı boyutlarda yaygınlaştırmak mümkün olmamış, toplumsal değişme yöreden yöreye, kesimden kesime farklılıklar göstermiştir. Hatta coğrafi koşullar nedeniyle, iletişimin kopuk olduğu, ulaşımın imkânsız olduğu yörelerde hiçbir değişme görülmemiş ya da çok uzun bir zamana yayılmıştır. Kısacası, düşünsel ve kültürel sıçrayış, bütün kesimleri kapsayacak boyut ve ölçüde gerçekleştirilemediğinden, toplumsal farklılıklar bu dönemde iyice artmıştır. Türkiye'de, örneğin İsviçre'deki bir aile modelini ideal olarak gören ve yerini bunun içinde belirleyen kadın tipi ortaya çıktığı gibi, Güneydoğu, Doğu ya da Kuzey Anadolu'da iki-üç yüzyıl öncesinin koşullarını yaşayan aile tipi de uzun yıllar sürüp

¹²⁰ Muazzez Tahsin Berkand, *Sen ve Ben*, İnkılap ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1983, s. 167.

gitmiştir. Üstelik ikinci tip aile ve kadın, toplumda birincisine göre daha yaygın ve baskındır.¹²¹

Kadın algısındaki değişimin Türkiye'nin her tarafında aynı derecede gerçekleşmediğinin iyi bir örneği olan *Kezban*'da bir taraftan eğitimsiz, geniş bir aile içinde yetişmiş olan Hacer örneği okura sunulurken diğer yandan yaşadığı şartlara esir olmaması istenilen Kezban anlatılmak istenir. Roman bu bakımdan Hacer'i, hem geleneksel anlayış içinde hem de içinde bulunduğu şartları değerlendiren ve kızını bu şartların esiri yapmamaya çalışan bir anne modeli olarak sunar.

Olay örgüsünün, Kastamonu'nun bir köyünde geçtiği romanda, köprü inşaatında çalışan genç bir mühendis olan Ali, Hacer'e âşık olmuş ve onunla evlenmiştir. Fakat eğitim ve kültür farkı çiftin ayrılmasına neden olur. Hacer, gittikçe kendinden uzaklaşmaya başlayan kocasını kaybetmemek için çaba sarfetse de genç mühendis Ali Bey, evi terk eder ve İstanbul'a döner. Hacer hamiledir. Çocuğunu tek başına dünyaya getirir ve bundan hayatı boyunca kocasına bahsetmez. Nitekim Hacer öldükten sonra Haşim Bey'in yazdığı mektuplardan Ali Bey, Kezban adında bir kızı olduğunu öğrenir. Bu mektuplarda Haşim Bey'in şu cümlelerine rastlanır: "Hacer, kızına karşı sizi yükseltirken kendisini kabahatli gösteriyor, okumuş bir İstanbul gencini, baştan çıkardığından dolayı ıstırap duyduğunu ihsas etmek istiyor."¹²² Hacer'in evliliğinin bozulmasıyla ilgili kendisini suçladığının ifadesi olan bu cümleler ve neticesinde Hacer'in çocuğunu tek başına büyütme çabası, bunun için katlandığı zorluklar ve yaşama mücadelesi, âdeta onun kendisini cezalandırma biçimi gibidir. Çünkü Hacer, eğitimsizliğinin ve taşrada yetişen bir kadın olduğunun farkındadır ve kendisine yanlış bir eş seçtiğini düşünür. Oysa Haşim Bey, mektuplarında Hacer'den, "Zavallı ince ruhlu köy kadını, neler düşünüyordu! Son nefesine kadar sizden ne kadar hürmetle bahsediyordu!"¹²³ şeklinde bahseder. Ayrıca, "Hacer'in hassas olduğu kadar basit ve iptidaî olduğunu unutmayalım. Hem sizden, hem de kızından korkuyordu. Onun nazarında, okuma

¹²¹ Leyla Kırkpınar, "Türkiye'de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (der. Fatmagül Bertay-Ayşe Bertay Hacimirzaoğlu), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 16.

¹²² Muazzez Tahsin Berkand, *Kezban*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1967, s. 10.

¹²³ *age.* s. 11.

yazma bilenler hürmete lâyük oldukları kadar korkunç insanlardı.”¹²⁴ ifadeleri de Hacer’in bir taraftan kendini suçlarken diğer yandan kocası Ali’ye de öfke duyduğunu gösterir. Kocasını bir kızının olduğundan haberdar etmeyerek çocuğunu tek başına büyütme çalışması, bizi Zorlutuna’nın kadınlarında rastladığımız türden, kendini ifade edemeyen bastırılmış bir ‘kadınlık gururu’ ile karşı karşıya bırakır. İşte bu noktada, karşımıza, çocukları için kendini feda eden, kendi hayatlarını çocuklarının geleceğine bağışlayan ve tahammülün sınırlarını zorlayarak bu uğurda bireysel yokoluşu göze alan kadın/anne örnekleri çıkar. Makbul vatandaş olgusunun “feda etmek” üzerine kurulu olduğu hatırlanırsa, Hacer, romanda duygusal özellikleri ve kocası vasıtasıyla sürdürdüğü sorgulama süreci neticesinde ulaştığı farkındalık ile değişime hizmet eden *yeni kadın tipinin/Kezban’ın* yetiştiricisi olarak romandaki yerini alır. O, şehirli ve eğitilmiş biri olarak yetiştirdiği kızı Kezban ile neslinin devamını sağlamış; kendi varoluşunu çocuğu üzerinden tamamlayarak toplumsal onay almıştır. “1926-30 yıllarındaki önemli fikir dergilerinden *Hayat*’ın ilk kadın özel sayısında yayımlanan Mehmet Emin Erişirgil’in “İstikbalde Kadın” adlı makalesinde, kadınlara, kendi bireysel kişiliklerini geliştirme yerine kendilerini eşlerine, çocuklarına ve onların mutluluklarına vakfetmeleri öğütlenmektedir: ‘Bize göre kadın ne kadar diğer ‘mevcut’lar için fedakâr olur, ne dereceye kadar bir erkeğin muvaffikiyetini temin eyleyecek ihtiras ve kuvveti verebilir ve çocuğu için bir muhabbet ocağı haline gelebilirse o kadar mesut, cemiyetin kuvvet ve ahengi de o nispette ziyade olur.(...) Kızlarımıza şunu telkin etmeliyiz ki hakiki şahsiyet içtimai vazifenin benimsenmesiyle hasıl olur. Hanımlar bu vazifeyi ferdiyetlerini müstakilen inkişaf ettirmekte değil, bütün varlıklarını diğerlerine, çocuğuna, zevcine,... raptetmekte görmelidirler.”¹²⁵ açıklamaları, dönemin makbul kadın algısının öncelikle annelik göreviyle kuşatılmış olduğunu ortaya koyar. Kabul görececek olan kadın, bireyselliğini diğer aile fertlerinin mutluluğuna vakfederek fedakârlığı ve tahammüllü olmayı göze alabilecek anne rolünde olmalıdır. Romanda Cumhuriyet’in fedakâr anne rolüne uygun olarak çizilen Hacer’in yerini eğitilmiş, çalışan, duygularını ve düşüncelerini dile getirerek yaşayan Kezban’ın almasıyla

¹²⁴ age. s. 12.

¹²⁵ Ayşe Durakbaşı, “Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (der. Fatmagül Bertay-Ayşe Bertay Hacimirzaoğlu), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 41.

Berkand, kendi ideal kadın tipini romanına *Kezban* adını da vererek göstermiş olur. Yazar, sunduğu iki farklı örnek vasıtasıyla Cumhuriyet'in olması gereken ideal kadını, 'geleceğin annesi'ni okura tanıtır. Hacer'in içine kapanık ve bastırılmış kadınlık bilinci yerine, geleceğin duygu ve düşüncelerini ifade edebilen, eğitilmiş, çalışan medenî kızı Kezban'ı tercih eder.

Kerime Nadir'in romanlarına bakıldığında, bu romanlarda karşımıza çıkan anne profillerinin Berkand'ın kadın/anne karakterlerine benzer şekilde fedakâr ve tahammüllü oldukları görülür. Yazarın *Ruh Gurbeti* (1953) adlı romanında Danyal Bey ile evli olan Sacide ile ilgili olarak anlatıcının "Danyal Bey gibi müsrif ve iradesiz bir adamla da yirmi yıldan beri geçinen Sacide Hanım, şüphesiz evliliğin bütün güçlüklerini tanıyan ve binbir ıstırabını sineye çekmiş olan bir kadındı."¹²⁶ demesi, Sacide'nin de diğer kadınlar gibi fedakâr ve tahammüllü anne kategorisi içerisinde tanımlandığını göstermektedir.

Ruh Gurbeti'ndeki Sacide karakteri, aslında Kerime Nadir tarafından onaylanan bir karakter değildir. Çünkü Neslihan, babasının isteklerine boyun eğen annesi Sacide yüzünden hayatının büyük bölümünü acı çekerek geçirmek zorunda kalmış bir genç kızdır. Babasının iş anlaşması yüzünden istemediği bir adamla evlenerek eğitim hayatını yarıda bırakmak zorunda kalmış, kendisine kaba davranan ve hiç sevmediği bu adamdan bir çocuk dünyaya getirmiş; kocasının ölümüyle de bütün evin geçimini üstlenmek zorunda kalmıştır. Bu durum, Neslihan'ın kızdığı annesinin rolüne mahkûm edilmesi ya da kaderin onunla ironisidir. Oysa evlenmeden önce annesinin "-Dünyada umduğunu bulmak güçtür Neslihan, dedi. Ama zamanla her şey düzelebilir. Sana evvelce söylediklerimi unutma! Mutlu olabilmek için kanaatkâr olmak şarttır. Sonra... Alışacaksın..."¹²⁷ cümleleri kızına tahammüllü olmayı öğütler. Fakat anlatıcının "Lâkin yine Neslihan tatmin olamıyordu. Çünkü bütün öğütlerde, sadece sabır ve cesaret telkin etmek isteyen bir şey vardı. Kendisine hiç bir yardım vadedilmiyordu. Aksine hayatla bir başına mücadeleye teşvik ve terkediliyordu."¹²⁸ ifadeleri, Kerime Nadir'in toplumun pek çok katmanında gördüğü fedakâr, tahammüllü, bir nevi kaderine razı olarak yaşamlarına devam eden kadınları

¹²⁶ Kerime Nadir, *Ruh Gurbetinde*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 48.

¹²⁷ age. s. 49.

¹²⁸ age. s. 49.

eleştirdiğini, onları onaylamadığını ortaya koyar. Oluşturduğu Neslihan adlı karakterle de okura kafasındaki ideal kadın/annenin bazı yönlerini göstermeye çalışır. Neslihan, ailesinin geçimini sağlayıp çocuğuna bakan, yarıda kalan eğitimini de geceleri okuyup çalışarak tamamlayan ve ileriki safhalarda karşımıza ünlü bir romancı olarak çıkacak olan bir kadın/annedir. Çünkü Nadir'in onayladığı ideal kadınlar/anneler, eğitilmiş, çalışan, ailesine karşı sorumluluklarını yerine getiren fakat kendilerini hedeflerinin peşinden gitmekten de alıkoymayan tiplerdir. Fakat yukarıda incelediğimiz pek çok romanda görüldüğü üzere, evlilik içinde yara almış olan kadınların kendilerini hayata bağlayan ilk, çoğunlukla da tek noktanın çocuklar olması; kendilerini onlar üzerinden tekrar kurma isteği vazgeçilemez bir durum olarak gözlemlenir. Neslihan için de durum değişmemiştir. “Neslihan şimdi bütün ümidini Şirzat’a bağlamıştı. (...) Oh! Şirzat tamamen kendisine aitti!... Onu kimse elinden alamazdı! Yaşadığı kadar çocuğunun anası ve biricik hamisi idi. Bundan dolayı Allaha hamdediyor; onu dilediği gibi yetiştirmek, kendi kırılmış emellerini onda gerçekleştirmek; bilhassa ona parlak bir tahsil yaptırmak, en yüksek mevkilere ulaştırmak istiyordu.”¹²⁹ Çocuğun yaşam amacı hâline getirildiği romanda Neslihan'ın kendi maddi ve manevi dünyasına ait hayalleri/amaçları yoktur. “Bu tatlı hülyalar dışında Neslihan'ın hayatının hemen hiçbir romantik tarafı yoktu. Kupkuru bir realite içinde, omuzlarına aldığı ağır hayat yükünü taşımak için bir esir gibi çalışıyordu. Halbuki onun öteden beri bütün varlığı esiri bir cennetin, bir rüyalar ülkesinin daussılasına düşürdü. Neye hasret çektiğini bilmiyordu.”¹³⁰ ifadelerinde, onun hayatında âdeta annesi Sacide'den devralınan fedakâr bir duruşu devam ettirme zorunluluğunun ve zorluğunun sıkıntısı vardır. Nitekim içinde nedenini bilmediği okuma ve yazma iştiyakı, onu bulunduğu durumdan kurtarır. Böylece Neslihan, ailesinin kendisini sürüklediği hayatın koşullarından kendi iradesi ile kurtulabilmiş bir kadın/anne olarak karşımıza çıkar. Ayrıca, fedakâr ve tahammüllü yanı, romanın sonuna kadar devam etmemiş, ara sıra “Pekâlâ akranları gibi onun da neşe ve saadetten payı olabilirdi. Aksi takdirde, ağır vazifeler altında eğilen omuzları, zamanla çöküp gidecek ve bir gün gelecek, yaşanmadan kaybolan gençliği için şüphesiz esef edecekti...”¹³¹ şeklindeki sorgulamalar, onu razı oluş'tan eyleme

¹²⁹ age., s. 158.

¹³⁰ age. s. 158.

¹³¹ age., s. 162-63.

geçirecek, fedakârlık ve sabrını bu sefer kendini geliştirmek, hayallerine ulaşmak yolunda kullanan bir karaktere dönüştürecektir. Kerime Nadir'in *Kaderin Sırrı* (1975) romanında ise fedakâr bir anne modeli olarak Nüvide'yi görürüz. O, romanda çocuklarına ve kendi hayatına bir şey kazandıramayan, sonunda mutsuzluğa mahkûm olan bir anne şeklinde tasvir edilir. Çocukları ve torunları istemiyor diye evlenmeyerek hayatını onlara adayan Nüvide Hanım, önce öğretmen, daha sonra ünlü bir yazar olarak karşımıza çıkar. Eğitimli ve çalışan bir kadın olmasına rağmen, annelik rolünün ayrılmaz parçası olarak algılanan fedakârlık, Nüvide'nin hayatında da önemli bir rol oynar. Evlenip kendi hayatını kuran kızı ve torunlarının isteklerine göre davranır. Kendi hayatını onlara vakfetmeyi tercih eden Nüvide'nin mutsuz sonu, yazarın bir kez daha toplumda yaygın olan fedakâr, tahammüllü anne imgesini sorguladığını, bunun okur tarafından da sorgulanmasını istediğini ortaya koyar. Batılılaşma konusunda aşırılıkların kontrolüne dikkat eden Cumhuriyet modernleşmesi, makbul anneyi oluşturmaya çalışılırken, bireysel varoluşu tehdit edebilecek yönleri bulunan bu kavramların annelik rolünün içinde eriyip âdeta onun olağan özelliği olarak kabul edilmesini salık verir: "Cumhuriyet'in "pek de yeni olmayan" erkeğinin imgelemindeki "yeni kadın", "ailevi, içtimai, milli vazifelerini benimseyen ve başkaları için yaşayan" bir varlıktır. Bu imge, Türk erkeğinin kafasında öyle yer etmiştir ki, Kemalist ideolojiyle bağlarını kopardıklarını iddia eden (ve hatta 68'li olmakla övünen!) solcu aydınlar tarafından da; tümüyle farklı bir "kültür dairesi"nde olduklarını ileri süren İslamcılar tarafından da hiç sorgulanmaksızın paylaşılmıştır."¹³² Bu noktada, Althusser'in ideoloji tanımlamasına değinmekte yarar var. "Sokakta geçtiği sanılan şeyler gerçekte ideolojinin içinde geçerler. Demek oluyor ki, gerçekte ideolojinin içinde geçen şeyler onun dışında geçermiş gibi görünüyor. Bunun içindir ki ideolojinin içinde yer alan kişiler kendilerini tanım gereği ideolojinin dışında sanırlar: İdeoloji aracılığıyla, ideolojinin ideolojik karakterinin fiilî yadsınması ideolojinin etkilerindedir: İdeoloji hiçbir zaman: "Ben ideolojik'im demez. Ayrıca ideolojinin insanları etki altına alması, bireyleri, özneler olarak çağırması ve adlandırmasıdır.

¹³² Fatmagül Berktaş, *Cumhuriyet'in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak, 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (der. Fatmagül Berktaş-Ayşe Berktaş Hacımırzaoğlu), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 2.

İdeolojinin etkisiyle özgür bir özne olmaya çağrılan birey, paradoksal bir şekilde öznenin buyruğuna uymağa başlayacak, bağımlılığını kabul edecek, böylece o bağımlılığın gerektirdiği davranışları “kendiliğinden” yerine getirecek, ideolojik aygıtın kimi düzenlenmiş pratiklerine katılacaktır. Althusser’e göre birey, boyun eğdiği ölçüde özneleşecektir. Böylece, doğal olarak öyle olması hiç de gerekmeyen, ama ideolojinin gerekli kıldığı davranışlara insanların “kendiliklerinden” uymaları sağlanacaktır.”¹³³ “Althusser’in ideoloji kavramsallaştırmasına göre, burjuva ideolojisi, kadını “kutsal aile” mitolojisiyle kendi ideolojik hakimiyeti altında tutabilmektedir. Böylece kadın, toplum içerisinde tabi olduğu eşitsizliklere karşı çıkmamakta, hatta formel eşitlikle fiili eşitsizlikler arasındaki çelişkiyi fark etmemekte, ezilmişliğinin bilincine varamamakta ve yerini/konumunu/mevkiini bir “kadermiş” gibi kabul etmektedir. Tabii bütün bu söylediklerimiz, genellikle kadınlar için geçerli olan açıklamalardır.”¹³⁴ Ruhsal pek çok bunalımı, sancıyı barındıran bu varoluş, onların kendilerini sorgulamalarına, bunalımlarının nedenleriyle yüzleşmelerine izin veren bilinçli bir farkındalık düzeyinde olmasa bile, aslında gizliden gizliye hissedilen çelişkilerle dolu bir yaşamın içine hapsedmiştir. Bu tür bir varoluşla kutsanan analık görevi, diğer olası davranış ve düşünce şekillerine de kapatılmıştır. Özellikle, Zorlutuna, böyle bir kutsallık anlayışından taviz vermeden oluşturduğu anne örnekleriyle toplumsal kabulleri ve ideolojiyi olduğu gibi benimsemiş, bu durumu eleştiriye açmaktan kaçınmıştır. Çünkü “Cumhuriyet modernleşmesi Batılılaşmayı bir toplumsal değişim projesi olarak kabul ederken “millilik” unsurunu da dikkate almıştır.”¹³⁵ Bu anlamda, yeni hayat biçimi, Cumhuriyet modernleşmesinin kadın imajı olmakta ve Osmanlı modernleşmesinin kadında başarılı olamadığı değişim giderilmeye çalışılmakta, kadın, Batılı normlar içinde ve fakat milliyetini ve buna bağlı olarak katılmış geleneksel davranış kalıpları içinde var olmaya gayret göstermektedir.

¹³³ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 57-64-65.

¹³⁴ Şirin Tekeli, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1982, s. 340-341.

¹³⁵ Nevin Meriç, “Kadında Meydana Gelen Değişimlerin Tarihselliğinden Bir Kaç Kesit”, *Osmanlı’dan Cumhuriyete’ e Kadının Tarihi Dönüşümü* (der. Ayşenur Kurtoğlu, Nevin Meriç, Mualla Gülnaz, Nazife Şişman, Yıldız Ramazanoğlu, Cihan Aktaş, Elif H. Toros, Sibel Eraslan), Pınar Yayınları, İstanbul, 2000, s. 58-59.

Ziya Gökalp, milletin gelişmesini ve ilerlemesinin her şeyden önce ailenin sağlam temeller üzerine oturmasına bağlı olduğunu düşünür. Aileyi “asri” ve “milli” olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Asri aile, Avrupa’ya özgü bir aile şeklidir. Bizde kurulacak aile ise, “milli aile” olmalıdır. Gökalp’e göre, milli aile tamamen kültürel temeller üzerine oturacak, fertlerin terbiyesi için de ideal bir tip teşkil edecektir.¹³⁶ Bu ideal aile tipi daha çok yuva kurucu unsur olarak görülen anne merkezinde ve fedakârlık, hoşgörü ve tahammül kavramları ile kuşatılmıştır. “Yeni ulus-devletin ataerkilliği, kadınlık metaforundan, hem modernleşme amacı açısından hem de milli birlik ve düzenin istikrarının sağlanması açısından simgesel bir öge olarak yararlanır. Kadınlar hem cemaat merkezli (geleneksel), hem de devlet merkezli (modern) politikaların nesnelere durumundadırlar ve bu nedenle bütün toplumsal geçiş dönemlerini her iki cins açısından farklı şekillerde okumak mümkündür. Oysa modernleşme teorileri, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yeniden yapılanmasını modernitenin temel bir özelliği olarak yeterince ele almaz. Üstelik modernleşme teorisyenlerinin, kadınların hayatın duygusal yanıyla ilişkilendirilmesine verdikleri güçlü ideolojik destek, cinsiyetler arasındaki eşitliğin ilerletilmesine değil, kadın ve erkek alanlarının farklılaşmasının devam etmesine yardımcı olur.”¹³⁷

Muazzez Tahsin Berkand ve Kerime Nadir ise, romanlarında her ne kadar genel eğilime uygun anne karakterleri oluştursalar bile, bunların yaşadıkları çelişkileri, sancıları dramatize etme yolunu seçmişlerdir. Ara sıra, aynı roman içinde anne ve kızın seçtiği farklı duruşları okura takdim ederken aslında “annelik” görevinin kadına yüklediği fedakârlık ve tahammül etme özelliklerini pek çok açıdan sorgulamamıza imkân verirler. Dolayısıyla, romanların genel olarak ‘gözyaşı edebiyatı’ olarak geçiştirilen bu melodram yapısı, aslında, kabul edişin olduğu gibi, bir sorgulamanın, karşı çıkma arzusunun belirtileri gibi de okunabilir. Berkand ve Nadir de sıklıkla karşılaşılan, Zorlutuna’daki gibi bastırılmasına gerek duyulmayan gözyaşı, toplumsal açıdan yorumlandığında romantik, fakat bir o kadar da kadını ataerkil ideolojinin nesnesi durumundan kurtarmaya çalışma gayreti olarak anlamlıdır. Fedakârlık görevlerini yerine getiren karakterlerin duygusal bir dışa

¹³⁶ age., s. 66.

¹³⁷ Fatmagül Berktaş, *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s. 153.

vurumu olarak görülen gözyaşı, bu bakımdan okura ciddi bir zihinsel sorgulama yaptırmak ister.

Samihâ Ayverdi'nin romanlarında fedakâr ve tahammüllü anne örneklerine çok sık rastlanmadığı söylenebilir. 1942'de yayımlanan *İnsan ve Şeytan* adlı romanında İsmet Hanım, evliliği boyunca kocasına sadık ve ona arkadaşlık eden bir eş olma tavırlarıyla Ayverdi'nin ideal kadını olarak romandakini yerini alır. Kocasını Şevket'in kendisini aldatması karşısında onunla yollarını ayırır, çocuklarıyla beraber yaşamaya devam eder. Yani, kocasıyla evliliğini yürütmek için uğraşmaz. Ayrıca, kocasına öfke duymaktan da kendini korur. İnançlarıyla maddî ve mânevî dünyayı birbirinden ayıran İsmet'in maddi dünyada başına gelen felâketlere, tasavvufî bir bakış açısıyla razı olmayı tercih etmesi ve bunu, "Buyruğuma râzı olmayan, benden başka Rab arasın' sitemine mazhar mı olayım? Hatta ben onun kazasından korunmak için duâ etmek küfrünü dahi işleyemem."¹³⁸ cümleleriyle ifade etmesi, onu sorgulamadan uzak tutmuştur. Ayverdi'nin maddi ve manevî dünyayı belirgin şekilde ayırması, her şeyin maddî dünyanın ötesindeki manevî dünyada vücut bulduğuna inanması, asıl gerçekliğe ancak böyle bir inançla erişilebileceği düşüncesi, İslamî, tasavvufî bakış açısıyla ilgilidir. "Samiha Ayverdi'nin fikir hayatını, insan ilişkilerini; hatta gündelik yaşamdaki fiiliyatının ayrıntılarına varıncaya dek yeniden düzenlenmesini sağlayan gelişme, şüphesiz Kenan Rıfâî ile tanışmasıyla başlar. Kenan Rıfâî'ye intisabından sonra, hayatının tamamını tasavvuf dairesi içinde yaşamış, Şeyh'inin fikirlerini insanlara yayma, onlara ulvî aşkı anlatma derdine düşmüş, Rıfâîlik'le, İslam'ın 20. asırdaki yorumunu içine sindirmiştir. Bütün bunları 'medeniyetin yeniden inşası' idealiyle bugüne aktarmaya çalışan Samiha Ayverdi'nin davası, 'Îla-yı Kelimetullah' davasıdır. Bu davada, Kenan Rıfâî dışındaki rehberleri Yunus Emre ve Mevlana gibi mutasavvıflar olmuştur."¹³⁹ Dolayısıyla, romanlarındaki kadın karakterlerin yaşadıkları huzursuzlukları, felaketleri vb. Tanrı'nın buyruğu ile ilişkilendirerek yorumlamaları, Cumhuriyet ideolojisindeki makbul annelik kavramına manevî; fakat bir o kadar da bireysel bir varoluş çevresinden yaklaşılmamasını öneren bir eleştiri getirmiştir. Ayverdi'nin *İnsan*

¹³⁸ Sâmiha Ayverdi, *İnsan ve Şeytan*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2009, s. 202.

¹³⁹ Mustafa Sıddık Karagöz, "Samiha Ayverdi'nin 'Batmayan Gün' Romanında Kadın Kimliği Üzerine Bir İnceleme", *Turkish Studies*, Volume 7/3, Summer 2012, s. 1667-1668.

ve *Şeytan* romanındaki İsmet, yuvasına bağlı ve sorumluluklarını yerine getiren bir anne modeli olmasına rağmen o, Zorlutuna’da, Kerime Nadir’de, ve Berkand’da gördüğümüz anneler gibi, kendisini aldatan koca karşısında, aile bağlarını ayakta tutabilmek adına tüm benliğini ailesine adamamıştır. Böyle bir duruma göz yumarak kocasını tekrardan kazanma uğraşısı içerisinde girmemiş, kendini de tekrardan böyle bir amaç üzerinden kurgulama gereksinimi duymamıştır. Onun kadınlarının İslamî, tasavvufî anlayışın etkisiyle maddi dünyaya bağlılık göstermeyerek manevî âleme önem vermeleri, akıl ve ruh arasındaki dengeyi kurmaya çalışmaları, onları diğer kadınlardan/annelerden ayırır. Bu kadınlar, duygu ve düşüncelerini rahat dile getirilebilen, kararlı, daha az sancılı ve hatta daha cinsiyetli diyebileceğimiz bir dünya içinde yaşar. Sadece Ayverdi’nin *Son Menzil* (1943) adlı romanında, Seniha’nın, kocası Siret’in uygunsuz davranışları ve aldatmaları karşısında gösterdiği sabır ve tahammül, toplumsal bir portre olarak aile içerisinde tahammülün daha çok kadına düşen bir görev olduğunu gösterir gibidir. Fakat yine de Seniha’nın Siret için herhangi bir fedakârlık yapmaması, kocasını kazanabilmek adına uğraşlarda bulunmaması, bunun yerine sadece ona eleştirilerde bulunarak yetinmesi dikkat çekicidir: “-Evet Siret, korkma sözü uzatacak değilim yalnız tekrar edeyim ki, bu çatının nezâhetine daha fazla leke sürmene müsâade edemem. (...)”¹⁴⁰ Romanda Seniha, diğer yazarların romanlarında rastladığımız kadın tipleri gibi, her şeyini yuvasına adayan ve bu mücadele içinde yok olma ile içten içe varolma arzusu arasındaki gerilimi yaşamayan farklı bir karakter olarak karşımıza çıkar. Burada Seniha’nın bir çocuğunun olmayışı da önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmakla beraber, Ayverdi’nin, entellektüel, mutasavvıf kimlikli kadınları ideal olarak sunmasının payı büyüktür. Bu durum, ondaki kadın kimliklerini Cumhuriyet ideolojisiyle ancak sorumluluk bilinci noktasında uyumlu hâle getirir: “Çok defa, sadece ecdat mirası bir şifahî kültüre malik olan ana, bu emaneti evladına devretmek hususunda kendini borçlu ve mesul tutmayı bir mukaddesat borcu sayardı. Zira içinde bir imanın cezbesini yaşatan bu kadın için evlat, evvela din ile vatanın, sonra da kendinin emanet malı idi. Binaenaleyh Hak’tan gelmiş bu emaneti, onu verene layık bir insan olarak yetiştirmek elbetteki vazifelerin en mukaddesi demektir...”¹⁴¹

¹⁴⁰ Sâmiha Ayverdi, *Son Menzil*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2007, s. 79.

¹⁴¹ Sâmiha Ayverdi, *Millî Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2003, s. 130.

Bu sorumluluk ve vazife anlayışı, halktan gelip halka giden bir çizgide değil, tersine haktan gelip halka gidecek olan bir şekilde olacaktır. Çünkü Samiha Ayverdi'nin sosyal fikirleri, çağdaş bir İslâm-Türk ruhunun, tasavvufla olgunlaşmış halde topluma hız verici fikir haline gelmesi şeklindedir. Ona göre maddî kalkınmanın yanı sıra bir de mânevî, ruhani yükseliş vardır ki; çağımızın insanı hem geçmişe bakmak hem de geleceğin ufuklarına yönelmek suretiyle bu yücelişe erebilir.¹⁴² O, anneleri ahlâklı, yuvalarına sadık, ondan sorumlu, eğitilmiş, kültürlü karakterler olarak çizecek; onların yaşam alanlarını, kadın kimliklerini veya bireysel varoluşlarını zedeleyecek ya da silecek türden salt maddi olan bir hayatın içine hapsedilmeyecektir. Maddî ve manevî dünya ayrımı ve bunlar arasındaki farklılıklara müdrikiyyet, kadınları/anneleri, aşırılıkların kısılcısından ve yaralı kadınlık bilincinin çeşitli sancılarında koruyacaktır. Bu açıdan, Ayverdi romanlarındaki anne profilleri, Cumhuriyet rejimine sunulmuş yeni bir kadın/anne anlayışının ya da eleştirisinin metinleri olarak karşımıza çıkarlar.

Sonuç olarak, Halide Nusret Zorlutuna'nın anne profilleri, aile içinde gösterdikleri fedakâr ve tahammüllü davranışlarıyla yuvalarının bütünlüğünü korumaya çalışmışlardır. Çoğu zaman zedelenen kadınlık gururlarına rağmen bunu görmezden gelerek ya da bastırarak yaşamlarına devam etmeyi tercih etmişler; “anneliği” kadınca bir varoluştan ayırarak, onu, çoğu zaman, şartlara aldırmaksızın yerine getirilmesi gereken bir ‘kutsal vazife’ olarak algılamışlardır. Bu hâllerleriyle Zorlutuna'nın kadınları, iffetine asla leke sürdürmeyecek şekilde duygusal anlamda korunaklı, ahlâklı, ailesine karşı fedakâr ve tahammüllü olmalarıyla Cumhuriyet'in makbul vatandaş algısıyla uyumlu özellikler göstermişlerdir. Dolayısıyla, annelik konusunda Zorlutuna'nın Cumhuriyet rejimine getirdiği yeni bir anlayışın olmadığı, tersine, özellikle milliyetçilik vurgusu ekseninde ve onunla uyum içinde olduğu öne sürülebilir. Muazzez Tahsin Berkand ve Kerime Nadir'in romanlarındaki anne karakterlerinin ise, farklı şekillerde ve derecelerde olsa bile, fedakâr ve tahammüllü olmaları, yazarların onları realiteye uygun bir şekilde resmederek inandırıcılıklarını arttırma çabasını gösterdiği gibi, reddettikleri, onayladıkları ya da alternatif olarak ürettikleri durumları daha açık bir şekilde gösterebilmelerini sağlamıştır. Özellikle

¹⁴² Zeki Önsöz, *Milletimizi Ayakta Tutanlar*, (<http://www.samihayverdi.org/>).

melodramın, gözyaşı ve aşkın sıklıkla kullanıldığı Muazzez Tahsin Berkand ve Kerime Nadir romanlarında, toplumsal gerçeklik karşısında “aşk”ın devreye girmesiyle sergilenen duruşlar, hem “aşk”ın ne derece bireyci bir anlayışla yaşandığı ve bunun hangi noktalarda zorunlu bir toplumsal aşk formasyonuna dönüştüğünü, hem de anneliğin doğasına atfedilen gözyaşının, fedakârlığın ve tahammülün aslında toplumsal rollerin eleştirisi olduğunu ortaya koyar. Kerime Nadir ve Berkand’daki satır aralarına sıkıştırılmış itiraflar anlamına gelen gözyaşı, onların anneliği toplumsal bir vazife olarak algılamak istemediklerini belirtir. Adeta, kendilerine sunulan makbul anne imajının kadınlık bilinçlerini bunalıma sürükleyen, onların bireyselliklerini, kadınlıklarını parçalayan fedakâr ve sabırlı anne algısının kendilerine ve ailelerine zarar vermeye başladığı noktada eleştirmek isterler. Kerime Nadir ve Muazzez Tahsin Berkand, kurguladıkları olay örgüsü ve oluşturdukları bu türden karakterlerle, Cumhuriyet ideolojisinin “millet ve vatan” merkezli Kemalist kadın algısını bireyselliğin ve toplumsallığın sınırları açısından tartışmaya açmıştır denebilir. Genel olarak batılı kadın modellerine yer verdiği nitelendirmesiyle değerlendirilen Nadir ve Berkand romanları, görüldüğü üzere, aslında toplumsal normları, geleneği göz önünde bulundurmamak şartıyla anne karakterlerini oluşturmayı tercih etmiş; fakat eleştirisine de kadınların varoluşlarını zedelemekten ya da yok etmeden olması gereken bir ‘annelik’ öngörüsüyle vermeye çalışmıştır. Onların anne karakterlerinin çoğunlukla eğitilmiş, kültürlü dolayısıyla kamusal hayat içerisinde aktif olarak yer alan kadınlar olarak çizildiği göz önünde bulundurulursa geleneksel bakış açısında doğayla, duygularla eşdeğer bir şekilde algılanan kadınlara, özel alanda yüklenen ve onu ciddi denebilecek duygusal sorumlulukların altında bırakan durumlara da eleştiri getirdiği söylenebilir. Bu yüzden Nadir ve Berkand’ın anne/kadın karakterleri, duygularını en azından okurla paylaşmayı ve gerektiğinde eyleme geçmeleri açısından daha cinsiyetli ve bireysel bir duruş sergilemişlerdir. Samiha Ayverdi’nin romanlarındaki kadın/anne karakterler de maddi ve manevî dünyayı ayıran ve her ikisi hakkında da derin bir duygu ve anlayışa sahip olan, batıyı ve doğuyu bilen, entellektüel karakterler olarak karşımıza çıkarlar. Ayverdi’nin anneleri, aile içerisinde sorumluluklarını yerine getiren; fakat maddi ve manevî anlamdaki varoluşlarını parçalayabilecek ya da onları bunalıma sürükleyebilecek fedakârlıklarda bulunmayan davranışlarıyla Zorlutuna, Nadir ve Berkand’dan

ayrılırlar. Ayverdi'deki İslamî anlayış ve tasavvufî öğretiler, anne modellerini kendi içlerinde daha dingin olduğu kadar eleştirilerini ve duygularını daha rahat ifade edebilen kadınlar olarak resmedilmelerini sağlamıştır. Dolayısıyla, sadece madde değil onun arkasındaki ruhu da görebilmeyi salık veren inanış, Ayverdi'nin anne karakterlerini düştükleri zorluklarda Hakk'tan ötürü gönüllü bir razı oluşa sevk ederken, aynı zamanda, eyleme geçiren bireyler olarak romanlarda yer almalarına imkân vermiştir. Berkand, Nadir ve Zorlutuna'daki her sancılı durum, Ayverdi'de ya açıktan mantıklı bir eleştirinin yapılmasını ya da manevî bir algıyla dinginliğe ulaşılmasını sağlamıştır. Bu yönüyle, Ayverdi okurlarına, madde ve ruh arasındaki dengeyi, maddî âlemden öte manevî bir dünyanın varlığını göstermeye çalışmış, böylece Cumhuriyet rejiminin “yeni insan/yeni kadın” algısına farklı bir öneri getirmiştir denebilir.

3. Çocuklarından Sorumlu

Terbiye edilmeleri gerektiğine inanılan, öyle dilediği şekilde davranmalarına izin verilmeyerek yönlendirilmeye muhtaç oldukları düşünülen çocuklar ve onların aile içindeki sorumlulukları, Cumhuriyet ideolojisinin önerdiği ve inşa etmeye çabaladığı ‘makbul yurttaş’ meselesinin en önemli başlıklarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Anne babanın daha okul çağına gelmeden önce çocuklarına değer ve davranış alanlarına ait verdikleri eğitim, onları bir yandan az sonra dahil olacakları kalabalık okul ve sınıf ortamına hazırlarken, genel toplumsal ve siyasal ağa entegre etmede de önemli işlevler görür.

Cumhuriyet ideolojisi, okul öncesinde ailenin çocuklarına verdikleri eğitimi, onların ‘sosyalizasyon’u açısından çok kıymetli kabul eder. Çünkü “iyi vatandaş” tanımı, bireyin (çocuğun) kanunlara saygılı olmasını, dolayısıyla topluma olduğu gibi ailesine karşı sorumluluklarının farkında olmasını gerektirmektedir. Şu husus da hemen belirtmelidir ki, milliyetçi bir taban üzerine kurulmuş olan Cumhuriyet ideolojisi için “iyi evlat” veya “iyi vatandaş” yetiştirmek, son kertede aile ve devletin birbirini tamamlar nitelikteki iki alanla ilintilidir. O nedenle, az önce belirtildiği gibi, esasen aynı kapıya çıkan söz konusu iki alanın işletilmesinde aile ile okul (devlet) eşgüdümlü bir şekilde çalışır. Bu süreçte amaç, “ailesine, vatana, millete faydalı bir

evlat”¹⁴³ yetiştirmektir. Devletin makbul vatandaş’ı olması arzulanan çocukların yetiştirilmesi esnasında kadın, “annelik” rolüyle çok önemlidir. Erkek ise, bu süreçte “ailesini geçindirebilen, iş sahibi” biri rolünü üstlenir.¹⁴⁴ Bu açıdan bakıldığında, Cumhuriyet döneminin makbul vatandaşlığında sorumluluğun daha fazla annelere yüklendiği fark edilir. “Ailesini geçindirebilen, iş sahibi baba” olarak tanımlanan erkek, kadından farklı olarak, ev dışındaki sorumluluklarıyla, çalışıp para kazanmasıyla öne çıkarılmış, ev içinden ise, büyük ölçüde kadın sorumlu tutulmuştur.

Aile fertleri arasındaki işbölümünü ve rol tanımlarını belirleyen faktörler arasında toplumsal cinsiyet ayrımı, belirgin bir biçimde fark edilir. İsmail Hakkı Baltacıoğlu, dönemin ders kitaplarında yer alan bu ayrımı şu cümlelerle dile getirir: ‘Bütün ferdi ihtiyaçlarımızın tatmini için en uygun muhit ailedir. Her yönü ile inandığımız kadın kavramını erkek ailede bulur. Modern ailede iş bölümü vardır. Anne, çocuğu ahlâki yönden, baba fikrî yönden yetiştirir ve şahsiyetini geliştirirler.’”¹⁴⁵

Görüldüğü gibi, ailenin en mühim kurucu ve devam ettirici gücü olarak görülen kadın, bireysel duygu ve düşüncelerinden uzak, ona verilen rol ve yüklenen sorumluluklar çerçevesinde davranır. İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun “evli kadının on iki meziyeti” olarak belirlediği maddelere baktığımızda, kadınlardan beklenen “görev ve sorumluluk”un öyle çok kolay olmadığı anlaşılmaktadır. ‘Açlığa dayanmak; tuvalet; bilgisini satmamak; turşu, reçel, salata yapmasını bilmek; para gözlü olmamak; zevkiyle moda dışına çıkmamak; sevimlilik; tasarruf; sebepsizce kıskanmamak; neşeli olmak, erkeğin kaprislerini anlamak; çocuk nedir bilmek.’”¹⁴⁶ Sayılan görevler arasında bir kez daha dikkat çeken çocuk, “ev işleri kadının en ufak

¹⁴³ Selda Şerifsoy, “Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi, 1928-1950” (der. Ayşe Gül Altınay), *Vatan Millet Kadınlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 158.

¹⁴⁴ agm., s. 158.

¹⁴⁵ agm., s. 164.

¹⁴⁶ Fatmagül Bertkay, “Cumhuriyet’in 75 Yıllık Serüvenüne Kadınlar Açısından Bakmak”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (der. Fatmagül Bertkay-Ayşe Bertkay Hacimirzaoğlu), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 3.

ve önemsiz görevidir. Kadının en büyük görevi *analıktır*.¹⁴⁷ şeklindeki söylemle vurgulu bir hâle getirilir.

“Kadının toplum içerisinde, erkek ile eşit haklara ve imkânlarla sahip olması, Kemalistler tarafından “ilericilik” veya “medenî”liğin önemli bir simgesi olarak kullanılır. Yasal olarak pek çok Avrupa ülkesindeki hemcinslerinden daha erken bir tarihte seçme ve seçilme hakkı verilmiş olmasına rağmen, bu durum Türkiye’de kadınların ataerkil konumlanışlarında herhangi bir değişmeyi tetiklememiştir. Kızlara yönelik olarak hazırlanan “Aile Bilgisi” dersinde, Atatürk’ün ileri sürdüğü görüşlerin gerekçelendirme şekli, medenîleşmenin hâlâ ataerkil bir sistem üzerinden yürütülmekte olduğunu gösterir: ‘Kızlarımız kendilerini günden güne yükseltmeye çalışmalıdırlar ki ileride ana oldukları vakit çocukları kendilerine benzesin. Şunu da bilmelidir ki, çocuklar şekilce olduğu gibi huyca da annelerini andırırlar. Sizin bugün öğrendiğiniz şey kendinizden çok, sizden sonraki çocuklar için lüzumludur. O vakit kadınlık ve analık ödevlerinizi yaparken hepimiz ayrı ayrı ve birbirimize bağlı sağlam bir temel, insanlık temeli atmış oluruz.’¹⁴⁸ Görüldüğü üzere, kadının kendini geliştirmesi, esasında sadece “analık” görevini daha iyi yerine getirmesi ve çocuklarına iyi bir rol model olması için önemsenmektedir. Eğitimli ve ev işlerinde meziyetli anne, bu bağlamda Cumhuriyet’in makbul anne’sidir ve sahip olduğu becerileri çocuklarına aktarabildiği, tüm bu niteliklerini çocuklarını geleceğe hazırlamada kullanabildiği ölçüde bu tanımlama yerli yerine oturur. Ülkenin ve milletin geleceği olarak görülen çocuklar, geleceğin makbul anne ve baba kimliklerini oluşturacaklardır. Dolayısıyla, rol modelleri ve aldıkları eğitim-terbiye, ulus-devletin geleceğinin garantisi niteliğindedir. Söz konusu vurgu, Cumhuriyet döneminin popüler kadın yazarlarının romanlarında da karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyet modernleşmesinin erken dönemlerinden 1983’lere kadar eserler vermiş Halide Nusret Zorlutuna, Samiha Ayverdi, Muazzez Tahsin Berkand ve Kerime Nadir’in romanlarında kadınlar/anneler, erkeklerle karşılaştırıldığında ailede çocukların eğitim, terbiye, yaşadıkları duygusal değişimler ya da yapacakları seçimlerle ilgili kendilerini babalara oranla daha sorumlu hisseden karakterler olarak

¹⁴⁷Selda Şerifsoy, “Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi, 1928-1950” (der. Ayşe Gül Altınay), *Vatan Millet Kadınlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 165.

¹⁴⁸ agm., s. 165.

çizilmişlerdir. Onların romanlarında kadınlar, kocalarıyla yaşadıkları pek çok sorunu göz ardı ederek çocuklarına kendilerini adamayı, onların iyi birer yurttaş ve gelecekte kuracakları aile için makbul anne-baba olmalarını sağlamaya çalışırlar. Bu bilinç, daha çok annelerin çocuklarıyla ilişkilerinden belli olmaktadır. Halide Nusret Zorlutuna'nın 1925'de yayımlanan *Sisli Geceler* adlı eseri, kadın/anne karakterin böyle çizildiği bir romandır.

Sisli Geceler, Zehra'nın kızı Gaye için yuvasını terk etmemesine bağlı olarak gelişir. Kocasının aldattığı Zehra, bunu öğrendiğinde çok üzülür, öfkelenir. Ancak, yuvasını terk etmeyerek kocası Fikret'le evliliğini devam ettirir. Zehra, bir kadın olarak bütün öfke ve kırgınlığını içine hapseder ve kızı Gaye'nin adı gibi, yaşama amacını onun merkezinde dondurur. Romanın sonunda öğretmen olarak gördüğümüz Zehra, öğrencilerini de çocukları gibi sahiplenerek yeni kurulmuş Cumhuriyet'in gelecek nesillerine kucak açar.

Kadınlık gururu kocası tarafından zedelenmiş olmasına rağmen, Zehra'nın Gaye için bireysel kimliğini ya da benliğini görmezden gelmesi, analık sorumluluğunu, kızını babasıyla birlikte büyümesi gerektiği fikri etrafında oluşturması ve âdeta kendini bu uğurda kurban etmesi, aşırılıkların Zorlutuna tarafından kontrol edilemediğinin bir göstergesidir. Güven duygusunun yara aldığı aile ortamı, görüldüğü gibi, ebeveyn birlikteliği içerisinde büyütülmesi salık verilen çocuk için korunmuştur. Böylece, annelik rolü, çocuğun geleceği etrafında yönlendirilmiş; aşırı sorumluluk ve fedakârlık alanıyla sınırlandırılmıştır. Romanda, Gaye'nin okuduğu "Kadın Severse..." adlı bir romanda kocası tarafından aldatılan kadınla ilgili babasına yönelttiği "-Ne yapması lâzımdır?"¹⁴⁹ sorusuna babanın "...Bu kadın, erkeğini seviyor mu imiş, Gaye? -Şu halde, onu affetmiştir (...)"¹⁵⁰ şeklindeki cevabı onu hayal kırıklığına uğratar: "-Aşkolsun baba! Sen de mi böyle düşünüyorsun?..."¹⁵¹ Zorlutuna romanda bu diyalogla kadınlık kimliğini çocuk üzerinden hatırlatma ve kocayı da yine çocuk üzerinden ihtar etme yoluna gitse de, hemen ardından Zehra'yı devreye sokması ve ona "Seven kadın belki affeder Gaye.

¹⁴⁹ Halide Nusret Zorlutuna, *Sisli Geceler*, Kenan Basımevi, İstanbul, 1938, s. 145.

¹⁵⁰ age., s. 220.

¹⁵¹ age., s. 220.

Evet, affedebilir. Fakat asla unutmaz!”¹⁵² dedirtmesi, kadın/annenın aile bütünlüğü için bireyliğini bir fedakârlık çerçevesi içinde yok sayması gerektiği inancını dışa vurur.

Zorlutuna'nın romanlarında, çocukların geleceğinin sorumluluğunu taşıyan en önemli figür anne'dir. Ailenin devamından ve abartılı bir şekilde çocuklarından sorumlu tutulan anne, alt üst olmuş benliğinin ve kadınlık duygularının telafisini bu sorumlulukla sağlamaya çalışır. Dolayısıyla, vazife bilinci, *Sisli Geceler*'de annelerin yaşama tutunmalarında önemli bir prensip, var edici bir amaca dönüşmüştür.

Zorlutuna'nın 1974'te yayımlanan *Aydınlık Kapı* adlı romanında da *Sisli Geceler*'deki Zehra ile aynı kaderi paylaşan Vildan karakteri ele alınır. Vildan, Ali Bey ile evlendikten sonra kocasının ailesiyle birlikte yaşamaya başlar. Kayınvalidesinin eleştirel ve kocasının ilgisiz mizacı yüzünden pek çok kez duygusal şiddete ve yaralanmalara maruz kalmasına rağmen, hiçbir zaman kocasına veya çevresindekilere bunlardan söz etmez. Vildan'ın onca gayret etmesine rağmen, gerek karı koca arasındaki bağın zayıflığı gerekse babanın ilgisizliği yüzünden çocuklarını dilediği ve istediği şekilde yetiştirememenin üzüntüsünü yaşar. Gerçi, Zorlutuna'nın romanlarında kadın/anne, çocuklarıyla ilgilenen, onlara önerilerde bulunan ya da birtakım alışkanlıkları kazandırmaya çalışan karakterler olarak tasvir edilmezler. Bununla birlikte, tüm olumsuzluklarına rağmen, onlar aile kurumunun devamı için kendilerini feda eden tiplerdir. Dolayısıyla, çocuklarının yetişmesinden sorumlu olmak, onlarda daha çok “kendini feda etme” izleği üzerinden kurgulanır. Söz konusu kadınlar, kendilerini çocukları için feda ederek kendilerini “gerçekleştirirken” aslında içinde buldukları negatif duygusal süreçte farkına varmaksızın çocuklarını ihmal eder; onları gerektiği gibi gözlemleyip değerlendirme fırsatını bulamazlar. Bu, Vildan örneğinde çok net görülür. Kocasının kendisini kız kardeşiyle aldatmasına, bir tartışma esnasında kızkardeşinin kocası tarafından öldürülmesine rağmen Vildan, ailenin reisi olarak gördüğü kocasını korur. Varoluş gayesini ailesini bir arada tutmak, asla yuvayı dağıtmamak şeklinde belirlemiş olan Vildan, daha çok kendi kırıklık ve kırgınlıklarına gömüldüğünden esasen çocuklarıyla da yerince ilgilenemez. Bu yüzden, duygusal tavırları ve sabırlı mizacı

¹⁵² age., s. 220

ile farkında olmadan pek çok hata yapar. Bu hatalar, babanın ölümünden sonra şu cümlelerle anlatılır: “... çocuklar arasında eskiden beri mevcut nefret, babalarının ölümünden sonra daha artmıştı.”¹⁵³

Katil ve sadakatsiz bir kocanın çocuklar uğruna örtbas edilmesi, sevgi ve güven duygularının eksikliği, fedakâr anne rolünü sınıfta bıraktığı gibi, çocuklarından sorumlu olması gereken anne imgesini de tartışmaya açar. Zaten, Zorlutuna'nın romanlarında sorumluluk duygusu, tartışmasız bir şekilde annelik ve kadınlıkla eşleştirilir. Fedakârlıkların hepsi Cumhuriyet'in emanetçileri, geleceği olarak görülen çocukların bütünlüklü bir aile ortamı içerisinde büyümesi koşuluyla yapılmakta fakat kendini duygusal ve düşünsel anlamda ifade etmeyi tercih etmeyen kadının yaralı bilinci, her seferinde anneyle beraber çocukları da travmatik bir sürecin parçası hâline getirmektedir. Çocuklarına duygusal ve düşünsel anlamda yol gösteremeyen Vildan, onları istediği gibi yetiştiremediğini ancak romanın sonunda farkeder: “Birbirlerini çekemiyorlardı. Bilhassa Sermet Behçet'i bulsa bir kaşık suda boğacaktı. Onun her yaptığı, her dediği batıyordu. Büyük ne kadar ağır başlı, uslu, temkinli, düşünceli bir genç ise; küçük o kadar serseri ruhlu, aklına eseni yapan, apaş, zıpır bir çocuktur. Her an, bütün manevi kıymetleri çiğnemeğe hazır bir pervasız hali vardı ki Vildan'ı en çok bu harap ederdi.”¹⁵⁴ Özellikle Sermet'in Vildan'a “Sende bu yufka yürek, bu yumuşak başlılık varken; valide hanım, daha neler olacak bu evde, neler!...”¹⁵⁵ şeklindeki haykırıları ve “-Nefret ediyorum. Ben bu muhitte yaşayamam. Gideceğim... Yeni bir hayata... Hürriyete, medeniyete, gideceğim anlıyor musun?”¹⁵⁶ şeklindeki haykırıları çocukları için yaşayan anne Vildan'ın aslında onlar için hiçbir şey yapamadığını göstermesi bakımından önemlidir. Fakat Vildan, romanın sonunda ailesi için kocasına gösterdiği tahammülü ve yaptığı fedakârlıklar için herhangi bir sorgulamaya tâbî tutulmamış, sadece, maddi dünyada ne kadar çok çabalasa da hiçbir yere varamayacağını anlayan bir anne olarak kurtuluşu, “Aydınlık Kapı” olarak adlandırdığı Allah'a yönelmekte bulacağına inanmıştır. Dolayısıyla o, aile sorumluluğu bağlamında iyi bir eş olmakla birlikte, çocukları için iyi bir model olamamıştır.

¹⁵³ Halide Nusret Zorlutuna, *Aydınlık Kapı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 259

¹⁵⁴ age., s. 259

¹⁵⁵ age., s. 268

¹⁵⁶ age., s. 263.

Muazzez Tahsin Berkand'ın *Saadet Güneşi* (1944) adlı romanında olaylar, ana karakter Semra ile onun sorumluluğunu üstlenmiş anne ve teyzeleri etrafında gelişir. Yıllar önce anne babası ayrılan Semra, teyzelerinin yanına yerleşen annesiyle yaşamaktadır. Genç kız, annesi ve teyzeleriyle çok iyi anlaşmakta ve onlar da Semra'nın bütün sorumluluğunu üstlenmişlerdir.

Babasını hiç tanımayan Semra'nın hayatı, özellikle anne tarafından takip edilmektedir. Genç kız, gideceği yerler konusunda annesinden izin alarak hareket etmektedir: “Anneme, haftada üç gün Nilüfer’le birlikte derslere çalışmak için İstanbul’a ineceğimi söyledim. Rızı oldu.”¹⁵⁷ Genç kızın, arkadaşı Osman’la aralarında geçen bu konuşmalar, Berkand’ın romanda Semra aracılığıyla çocukların kimlerle arkadaşlık yaptığının veya nereye gittiklerinin aileleri tarafından kontrol edilmesi gerektiğini vurgular niteliktedir. Bu görev, kocası olmadığı için anneye devredilmiş ve anne, genç kızın hayatında otoritesini hissettiren bir karakter olarak yerini almıştır. Romandaki çarpıcı bir diğer örnek, Semra'nın arkadaşı Osman’la aralarında geçen şu diyalogdur: “-Çaya geleceksin değil mi Semra? -Tabîî. -Beraber gideriz. -Annem beni yalnız göndermiyor, teyzemle gideceğim. -Öyle mi? (...) -Artık evde seni tanıyorlar. Nilüfer ve Celâl’le bizim masaya gelirsiniz.”¹⁵⁸ Bu konuşmalar, annenin çocuğunun sosyalleşmesine engel olmamakla birlikte denetleyen, böylelikle onu koruma altına alan kişiliğini ortaya koyar. Teyzeler, bunun sağlanmasına yardımcı olan ikinci annelik rolleriyle romanda yer almışlardır. Ayrıca, az önceki konuşmanın devamında yer alan “Bazı ailelerin hâlâ kızlarını fazla serbest bırakmadıklarını bilmiyormuş gibi söylüyorsun. Ben böyle toplantılara her zaman teyzemle giderim.”¹⁵⁹ şeklindeki cümleler, yaygın ve kabul gören aile anlayışını da ortaya koyar. Bu tipte, kadın bedeni ve iffetine gösterilen hassasiyet, sadece Cumhuriyetçi anlayışın değil, Tanzimat dönemi aydınlarının da üzerinde durduğu bir konudur. “Kadın ahlâkının sağlamlığı toplumu ayakta tutan ana payandalardan biri olarak kabul edilir. Bu bakımdan oluşacak zaaf ise genel toplum gidişatında erkeklerin ahlâki düşüklüklerden daha ziyade zararlı olacaktır. Bu önemsenmesi gereken bir konudur. Aksi halde kadın karakterinde oluşacak kötülük erkek

¹⁵⁷ Muazzez Tahsin Berkand, *Saadet Güneşi*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978, s. 57.

¹⁵⁸ age., s. 38-39.

¹⁵⁹ age., s. 38-39.

dünyasını da etkileyecek ve sonuçta bir toplumda reform ve devrimlere sebep olacak kadar da düzeni sarsabilecektir. Kadınlar kendi iffetlerini korumada asıl sorumludurlar ama bu sorumluluk onlara verilecek sıkı bir ahlâki eğitimin sonucu olacaktır.¹⁶⁰ Dolayısıyla, kadınların asli görevi sayılan çocuk yetiştirme işinde anne ve babalara düşen en önemli görev, toplumun geleceğinin emanet edileceği çocukların güzel ahlâklı bireyler olarak yetiştirilmesidir.¹⁶¹ Cumhuriyet döneminde bu anlayış, Tanzimat döneminden biraz farklı olarak, şu şekilde devam eder: “Kemalist sosyalizasyon, kadınlarda ilk bireyselleşme tohumlarını ekti; kadınlar kendi cins tohumlarıyla hesaplaşırken bireysel bir ahlâk da geliştirmek zorunda kaldılar. Bu yeni ahlâk, modernist Püriten bir ahlak anlayışına dayanıyordu, buna göre, kadınların ve erkeklerin cinselliklerini denetleyebilmeleri önem kazandı. Namus, erkekler için yeni bir duygusal anlam kazandı; babalar için kızlarının modern eğitim almaları kadar, aile namusuna uygun davranmaları ve uygun evlilikler yapmaları da önemliydi. Kadınlar için ise “namus” bireysel ahlâk normları içinde önem kazandı; kadınlar, kendilerine toplumsal alan açarken ve erkeklerle ilişkilerini, arkadaşlıklarını geliştirirken bunların toplum nazarında zararsız olarak nitelenmesini de sağlamak zorundaydılar.”¹⁶² Buna bağlı olarak, Berkand’ın *Saadet Güneşi*’nde annenin kızı Semra’yı sosyalleşme sürecinde yalnız bırakmak istememesi, babaya ayrılan görevleri baba olmadığı için üstlenerek kızını “ahlâk” ve “namus” gibi kavramlar açısından da denetlemeye çalışması, onun Cumhuriyet ideolojisine uygun bir anne tipolojisinde olduğunu göstermektedir.

Saadet Güneşi’nde annenin çocuklarından sorumlu olması, Zorlutuna’daki gibi eyleme dayanmayan duygusal bir fedakârlık manzarası arz etmez. Bununla birlikte, annenin kızı Semra’nın ameliyat masrafı için kıymetli bir broşunu satması, babadan kalma mücevherler ve bazı antika kapkacağın elden çıkarılması gibi eylemleri, çocuğunun sorumluluğunu birtakım yapıp etmelerle somut davranışlara dönüştüren bir anne tipini karşımıza çıkarır. Nitekim bu durum, Semra’nın “Zavallı

¹⁶⁰Ayşenur Kurtoglu, “Tanzimat Dönemi İlk Kadın Yayınında Dinin Yer Alış Biçimleri”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadının Tarihi Dönüşümü*, (der. Ayşenur Kurtoglu, Nevin Meriç, Mualla Gülnaz, Nazife Şişman, Yıldız Ramazanoğlu, Cihan Aktaş, Elif H. Toros, Sibel Eraslan) Pınar Yayınları, İstanbul, 2000, s. 31

¹⁶¹ agm, s. 28.

¹⁶²Ayşe Durakbaşı, “Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve “Münevver Erkekler”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (der. Fatmagül Bertay-Ayşe Bertay Hacimirzaoglu), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 46.

annelerim, ne fedakâr kadınlar!”¹⁶³ cümlesiyle başka türden bir fedakârlık örneği olarak nitelendirilir. Semra'nın bakış açısından fedakârlık olarak görülen durum, Halide Nusret Zorlutuna'nın romanlarındaki annelerle karşılaştırıldığında, sadece “sorumluluk” olarak tanımlanabilir. Çocukları uğruna hayatlarındaki çeşitli olumsuz durum ve kişilere bir tavır geliştiremeyen Zorlutuna'nın anneleri, sorumluluklarını kadın kimliklerini göz ardı edip gerçek duygu ve düşüncelerini bastırarak çocuklarına göstermeye çalışmışlardır. Nihayetinde bireysel kimliklerinin zarar gördüğü böyle bir varolma çabası, Zorlutuna'nın annelerini çoğu kez hem kendileri hem de çocukları açısından olumsuz figürlere dönüştürmüştür.

Berkand'ın 1945'te yayımlanan *Lâle* adlı romanında ise “otoriter anne” modeli ele alınır. Anneye göre daha yumuşak başlı olan babanın kızıyla aldığı kararlar, her zaman annenin muhalefetiyle bozulur. Babası yüksek bir maliye memuru olan Lale'nin üniversiteye devam edememesinin nedeni, annesidir. Geleneksel bir düşünce yapısının taşıyıcısı olan annenin “Buna ne lüzum vardı? Yakında evlenecek değil miydi? Kaç yaşına kadar okuyacaktı? Okuyup da ne olacaktı? Evini, çocuklarını idare etmek için Üniversiteden diploma almak mı lâzımdı?”¹⁶⁴ şeklindeki görüşleri, Lale'nin yapmak istediği pek çok şeye engel teşkil etmiştir. Geleneksel rolü benimsemiş anne, romanın ilerleyen bölümlerinde, ‘çocuğunu korumak’ kaygısıyla onun oyuncu olma isteğine de karşı çıkmıştır. Çünkü oyuncu olmak, ahlâk kurallarını çiğnemek ya da ahlaksız olmak’la birdir; “Biz, eski terbiye ile büyütülmüşüz. İyi bir aile kızının oyuncu olmasını hoş görmeyiz. Bilâkis, bunu aile için bir leke, bir ayıp sayarız. Sen bize san’attan, heyecandan bahsediyorsun. Biz bunu anlayamıyoruz. Bizim anladığımız bir tek şey var; Biricik kızımız bizden gitti, giderken ailemizi de dillere destan etti.”¹⁶⁵ ve “Sanatkârı sahnede alkışlar, sokakta onlara baş çevirirler... Piyesi yazanı takdir ederler oynayanı tahkir...”¹⁶⁶ şeklindeki cümleler, kadın bedeni üzerinden algılanan veya yorumlanan ahlâk anlayışının izlerini sergilediği gibi, ironik şekilde Berkand'ın geleneksel düşünceye karşı eleştirel tavrını ortaya koyar. Berkand'ın roman vasıtasıyla ortaya koymaya çalıştığı eleştiriyi, 1937'de *Son Posta*'da Naci Sadullah

¹⁶³ Muazzez Tahsin Berkand, *Saadet Güneşi*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978, s. 50.

¹⁶⁴ Muazzez Tahsin Berkand, *Lale*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1959, s. 7.

¹⁶⁵ age., s. 25

¹⁶⁶ age., s. 15

“Kızlarımız sahneyi niçin hor görüyorlar?” adlı yazısında, sahneye ilgili genç kızların korkularını bir kadın okuyucu mektubuna yer vererek yapmaya çalışmıştır: “Birkaç gün evvel Ankara’dan bir mektup aldım. (M.) imzalı mektubundaki yazısından, ifadesinden ve yazdıklarından kadın olduğunu anladığım bir okuyucum, Ankara’da açılan tiyatro mektebi etrafında çıkarılan son dedikodulardan bahsediyor ve ‘-Ben, diyordu, yeni tiyatronun uyandırdığı dedikoduların gazete sahifelerine akseden safhalarını dikkatle takip ettim. Yazıldığına göre, memlekette müthiş bir ‘kadın sanatkâr’ buhranı varmış. Genç kızlarımız, Ankaradaki tiyatro mektebine hiç rağbet etmiyorlarmış. Bence, kadınlarımızın sahne san’atkârlığına burun kıvrışlarının sebebi, ne sahne hakkındaki telâkkilerinin geri oluşundan ne de kazanç azlığındandır. Ben, kadınlarımızın, sahneyi hor görecekt kadar dar ve geri zihniyetli sayılmalarını kadınlığa hakaret sayarım. İkinci sebep ise hiç varit değildir: Ben ve benim gibi sahneyi seven arkadaşlarım, şu müşterek kanaatteyiz ki, sahneyi sevenleri sahneye koştuktan kaçırın sahne san’atkârlarına gösterilen lâkaydinin uyandırdığı korkudur.”¹⁶⁷ Toplumda hâkim bakış açısının izlerinin bulunduğu mektupla romanın temel çatışması arasındaki paralellik, Berkand’ın toplumsal yaşantıları göz ardı etmediğini gösterdiği gibi, özellikle kadın okurlarına çıkacakları yolda onları bekleyen zorlukları da işaret etmek ister. Böylece Berkand, roman yazarken güttüğünü söylediği “...bizde hiç olmayan genç kız romanı janrını meydana koymaktır. Bundan maksadım da okuyucunun hayalini şöyle latif bir şekilde tatmin edecek, ona kitabi zevkle, tatlı tatlı okutacak bir yazı üslûbu meydana getirmektir. Benim romanlarım, ne tezli roman ne de roman eleftir. Hiçbir edebî iddiam yok. Gayem eserimi, mümkün merteye zevkle okutmak ve okuyucuyu bir müddet için oyalamaktır.”¹⁶⁸ gayesinin dışına istemeden de olsa çıkmış olur.

Romanın devamında, Lale ailesinin sözünü dinlemeyerek başarılı bir tiyatrocunun yolunda ilerler, nihâi hedefine ulaşır fakat yapmış olduğu yanlış izdivaçla mutsuz bir hayatın içerisine sürüklenir ve kocasından ayrılır. Önceden, ailesinin etkisiyle Lale’den ayrılan eski nişanlısı Necil, romanın sonunda Lale’yi yalnız bırakmaz; onun mutluluğu yeniden yakalamasını sağlar. Necil, işte o yeniden bir araya gelme sürecinde ailesine sanat heyecanı taşıyan kişinin yolundan

¹⁶⁷ Naci Sadullah, “Kızlarımız sahneyi niçin hor görüyorlar?”, *Son Posta*, 13 Mart 1937, s. 9.

¹⁶⁸ İbrahim Hoyl, “Kadın Romancılarımızla Mülâkat” *Son Posta*, Birinci Teşrin 1941, s. 5.

çevrilmemesi gerektiğini vurgular. Ayrıca, “Vaktile, resim yaptığı için ailesinin tardettiği çocuklar da az mı?”¹⁶⁹ diyerek, eski düşüncelerin yıkılması gerektiğine işaret eder ve böylece o, romanda bir nevi yazarın sözünü emanet ettiği kişi olur. Berkand, *Lâle* romanında çizdiği anne modeliyle, çocuklarından sorumlu olması beklenen kadın bakış açısına bir eleştiri getirmek ister. Anneleri, çocuklarının yetenekli olduğu işleri yapmalarına engel olmayacak şekilde, yani ‘medenî’ davranmaları konusunda uyarır. Ayrıca, çocuklarını seçtikleri meslekler yüzünden yargılayıp onları yalnız bırakan ailelere veya annelere gerçek sorumluluklarını tekrar hatırlatmak ister. Dolayısıyla, Berkand romanda çizdiği sorumlu gibi gözüken ancak bunu dar ya da geleneğin ataerkil anlayışı çerçevesinde algılayan Anadolu anne örneğiyle aslında okurlarına yeni ve modern anne modelinin ipuçlarını vermeye çalışır. Bu anne, sorumluluğunu sadece duygusal bir adanmışlık hissiyle ya da kendi isteklerini çocuklarına kabul ettirmek suretiyle değil, onları eğitilmiş, kültürlü ve medenî bireyler olmaya teşvik edici olmalıdır. Çünkü medeni ve modern anne, “çocuklarının özellikle kız çocuklarının büyüdüğü zaman aile içindeki ödevlerini bilinçli ve olumlu bir şekilde yapabilmeleri için okutulmasına ve eğitilmesine çalışacak, ayrıca ileride onların toplum içi çalışmalara katılabilmeleri için de bir meslek sahibi olacak şekilde yetişmelerini sağlayacaktır.”¹⁷⁰

Mesela Semiha Berksoy anılarında, özellikle de babasına yazdığı mektuplarda, bir yandan profesyonel bir sanatçı olurken bir yandan da namusunu korumak için bireyin kendisinin geliştirmek zorunda kaldığı ‘bireysel ahlak’a ilişkin bazı ipuçları verir. Baba, kızının toplumsal değerler içinde “meşru” bir yaşam sürmesini temin etmek istiyor; kızı ise sanatsal yeteneğinin Cumhuriyet rejimi tarafından desteklenmesinin verdiği güvenle kendi yolunu çizmeyi arzuluyor. Bu dönemin dergilerine bakıldığında da kadınlara benzer tavsiyelerin yapıldığı görülür. Kadınların kadın haklarının peşine düşüp “asri kadın” gösterişiyle ev işlerini ve çocuklarına, kocalarına karşı vazifelerini boşlamaları kesinlikle istenmez.¹⁷¹ *Lâle* adlı romanda karşılaşıldığı üzere Berkand, Lale vasıtasıyla anne-babanın tutumlarını

¹⁶⁹ age., s. 151.

¹⁷⁰ Avukat Beria Onger, *Atatürk Devrimi ve Kadınlarımız*, Türkiye İleri Kadınlar Derneği Kitaplığı:1, İstanbul, 1965, s. 18.

¹⁷¹ Ayşe Durakbaşa, “Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve “Münevver Erkekler””, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, (der. Fatmagül Bertay-Ayşe Bertay Hacımiraçoğlu), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998 s. 47.

eleştirmiş, çocuklarının isteklerine engel olmaya çalışan anne ve babayı, sanatı ve eğitimi dışarıda bırakan anlayışlarıyla Cumhuriyet'in olumsuz karakterleri olarak romana yerleşmiştir.

Kerime Nadir'in romanlarında da anneler, çocuklarındaki duygusal değişimleri fark eden, onlara adâb-ı muaşeret dahilinde birtakım davranışlar kazandırmaya çalışan karakterler olarak karşımıza çıkarlar. Onun romanlarında çocuklarının özellikle "aşk" konusundaki farklı duygu ve düşüncelerini fark eden anneler, ya onlara yardım etmeye çalışır veyahut çocuk yetiştirme anlayışlarını gözden geçirmeye başlarlar. Örneğin, 1936'da yayımlanan *Gönül Hırsız* adlı romanında, kızı Nesrin'in yaşadığı ümitsiz aşkı fark eden anne Rana Hanım'ın kocası Murat Bey'i ikna etmeye çalışması, onun sorumlu bir anne olduğunu gösterir: "-Hayır! Hayır!... Mes'eleye önem vermek istemediğin için bu sudan sözlerle beni teselliye çalışıyorsun. Nesrin'in halini hiç beğenmiyorum. Sen de onun günden güne solduğunu ve iştahdan kesildiğini görüyorsun pekâlâ!... (...) - Murat, sende evladına karşı ilgi uyandırabilmek için ne söylemek lazım geldiğini bilmiyorum!"¹⁷²

Roman boyunca Rana Hanım kızı Nesrin için endişelenip üzülür, onu içinde olduğu durumdan tek başına uzaklaştırmasa da bu çerçevede gelişen olaylara karşı ilgisiz kalmaz. Bu hassasiyetiyle o, sorumluluğunun sadece çocuğunun maddi ihtiyaçlarını karşılamakla bitmediğini, onu duygusal açıdan da anlayıp yardımcı olmanın önemli olduğunu düşünen bir anne tipini temsil eder. Bu yönüyle Rana Hanım, Muazzez Tahsin Berkand'ın *Lâle* romanında teklif ettiği anne tipine benzer.

Kerime Nadir'in *Kırık Hayat* (1957) adlı romanındaki anne Ferhunde Hanım da çocuk sorumluluğu bilinci bakımından Rana Hanım gibidir. Onun kızı Ayla'yla ilgili olarak büyük kızı Süheylâ'ya söyledikleri bu bakımdan anlamlıdır: "-Süheylâ, ben bu kızın gidişatını hiç beğenmiyorum... Başına buyruk oldu çıktı... Oğlan çocukları gibi eve barka sığmıyor... O züppe arkadaşlara kendini bu kadar kaptırmasını anlamıyorum..."¹⁷³ Fakat Ferhunde Hanım, kızının hareketlerini, ondaki duygusal değişimleri fark edip zaman zaman onu kontrol altında tutmaya çalışsa bile,

¹⁷² Kerime Nadir, *Gönül Hırsız*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978, s.6.

¹⁷³ Kerime Nadir, *Kırık Hayat*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978, s. 8

başarılı olamaz. “Bu benim, aklına güvendiğim kızımdı... (...) Onu yüksek okullarda okuttum... Bilgili olsun dedim... Dedim de ne oldu?...Vah yazık!... Bu kızın gidişatı tehlikeli...Yine bunu derim, bunu söylerim...Allah onu ıslah etsin!...”¹⁷⁴ Ayrıca, bir roman yazmaya çalışan Ayla'nın başına buyruk davranmasını kontrol altında tutamayan annenin Süheyla'ya “Sen de benim evlâdımsın... Pekâlâ akıllı uslu yetiştin... Yoluyla iziyle namuslu bir erkeğe vardın... O ne olacak Allah bilir...”¹⁷⁵ şeklindeki sözleri, onun annelik sorumluluklarının arasında çocuklarını dışarıdaki tehlikelere karşı korumak, onları namuslu insanlarla evlendirmek gibi hususların da bulunduğunu gösterir. Bu, kadının sosyal ve ekonomik güvencesini evlilikte gören, bir başka deyişle, kadına meslek olarak evliliği öngören düşüncenin¹⁷⁶ toplumsal bilinçaltında hâlâ devam ettiğinin göstergesidir.

Ailenin birlik ve bütünlüğünün, toplumun birlik ve bütünlüğü olarak algılanması, çocuğun ülkenin geleceği olarak görülmesi, anneye önemli görevler yükler. Kadınların hem evden hem de çocuklardan sorumlu olması ve daha çok eve ait karakterler olarak çizilmeleri, bu mânâda tesadüf değildir. Analığı kadının en önemli işlevi ve erdemi olarak vurgulayan Atatürk, kadınların eğitimini bir hak, kendi başına bir amaç ya da kadınları özgürleştirmek için bir araç olarak değil, ülkenin gelecek erkek kuşaklarının daha iyi yetiştirilmesi için önemser. Ona göre, “Kadının en büyük vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse bu vazifenin ehemmiyeti layıkıyla anlaşılır. Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün levazımından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir. Binaenaleyh kadınlarımız da âlim ve mütefennin olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün derecatı tahsilden geçeceklerdir. Sonra kadınlar hayatı içtimaiyede erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin muin ve müzahiri olacaklardır.”¹⁷⁷ Zehra Arat Atatürk'ün bu görüşlerinin “beraber yürümek” işbirliğini ima ettiğini söylese de bu, kadının ve erkeğin mutlaka aynı sorumluluklara sahip olacağı anlamına gelmez. Cumhuriyet döneminde cinsler arasında işbölümü kaçınılmaz görülmektedir. Çünkü kadının birincil işlevi analık olunca, aldığı eğitimi öncelikle

¹⁷⁴ age., s. 163.

¹⁷⁵ age., s. 8.

¹⁷⁶ Prof. Dr. Günsel Koptagel-İlal, “Toplumsal Değişim İçinde Türk Kadının Psikososyal Kimliği”, *Yeni Türkiye'de Kadın* (yay.haz. İffet Halim Oruz), Ankara, 1933, s. 103.

¹⁷⁷ Zehra F. Arat, “Kemalizm ve Türk Kadını”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (der. Fatmagül Berktaş-Ayşe Berktaş Hacimirzaoğlu), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s. 53.

evinde uygulamaya koyması beklenmektedir. Bu kabul, Atatürk'ün başka bir konuşmasında söylediği “erkeğe ilk öğüt ve eğitimini veren, ona ilk anne telkininde bulunan kadındır” cümlesiyle temel kazanır. Anlaşıldığı gibi, Mustafa Kemal Atatürk erkeklere yeni rejim ve anlayışta özel ve ayrıcalıklı bir önem atfederken modernleşme sürecinin dolaylı hızlandırıcısı olarak kadına periferik bir rol biçmekte, öngördüğü modern toplumda ana olmanın kadınlar için ek ve daha ileri nitelikler gerektirdiğini vurgulamaktadır¹⁷⁸

Kerime Nadir'in 1973 yılında yayımlanan bir başka romanı *Zambaklar Açarken*'de kızı Perran'la uzun süredir görüşmeyen annenin gizlice onun düğününe gelmesi ve kiminle evlendiğini kontrol etmesi, bu anneyi yazarın *Kırık Hayat* romanındaki Ferhunde Hanım'a benzetir. O da, konuşmalarına rağmen kızının namuslu, düzgün biriyle evlenmesini ister.

Nadir'in *Kaderin Sırrı* (1975) adlı eserinde büyükanne rolündeki Nüvide, torunlarının yaramazlıklarını, kızının ve damadının buna göz yuman davranışlarını eleştirmeyen, buna karşılık kendi hayatını onlar için feda eden bir kadın olarak karşımıza çıkar. Nüvide, kızı ve torunları istemiyor diye evlenmekten vazgeçmiş, hayatını onlara adamıştır. Sonunda, büyüdüklerinde bile ortalığı kırıp geçiren, yalan söylemekten vazgeçmeyen torunlarıyla, parasına göz diken damadı ve bencil kızıyla karşı karşıya gelir. Onlar için yapmış olduklarından pişmanlık duyar: “-Hayatımı boş bir umuda kurban etmişim!... Ne oldu bu dünyaya Tanrım? Bu gençlik nedir böyle?... Neden, neden böyle?... Bu sorunun cevabını bulabilmek için kafasını zorladı bir süre... Bir değil, birçok cevabı vardı bu sorunun... İnkâr götürmez gerçek şuydu ki, kendi kuşağının ve daha sonraki kuşakların zincirleme hatalarından doğmuştu bu sonuç... Ailede, çevrede, toplumda ve bütün dünyada büyük bir sorun, hatta korkunç bir sorundu bu...”¹⁷⁹ Kerime Nadir, görüldüğü üzere, sözü edilen aile çerçevesinde toplumsal bir sorunu; gelecek nesillerin kimliksiz, adâb-ı muâşeret kurallarını bilmeyen, bencil bireyler yetişmelerini tartışırken aslında Nüvide'nin fedakâr anne rolünü eleştirir. Çünkü, sorumlu anne olmakla fedakâr anne olmak arasındaki farkı göremeyen Nüvide, çocuklarının her istediğini yerine getirerek onların bencil,

¹⁷⁸ agm., s. 53.

¹⁷⁹ Kerime Nadir, *Kaderin Sırrı*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1991, s. 291.

şımarık ve sorumsuz yetişmelerine neden olmuştur. Bu durum, çocuklarını hayatının merkezine alan aşırı duygusal modelin çocukları düşünce ve duygu olgunluğuna eriştirmekte eksik bırakacağı fikrini ortaya çıkarır. Annelerin rasyonaliteyi geriplanda bırakan davranışları, Kerime Nadir romanlarında olumlu karşılanmaz. Dolayısıyla, anneyi merkeze alan romanlarının satıraralarında Cumhuriyet kadınlarının akılcı, çocuklarını iyi eğiten kişiler olması gerektiğinin altı çizilir.

Kerime Nadir'in romanlarında annelerin kızlarının evlilikleriyle ilgili endişeleri, onların namuslu ve aileyi geçindirebilecek erkeklerle evlenmeleri noktalarında toplanır. Bunda, kendilerinin evliliklerinde yaşadıkları tecrübeler belirleyici olmaktadır. Onların, çocuklarını benzer zorluklardan korumak istemeleri, kadınların sosyal güvenlik ve sevgi ihtiyaçlarını ancak evlilik yoluyla sağlayabileceklerine inandırıldıkları geleneksel anlayışla ilişkilidir. Bununla birlikte, Kerime Nadir'in romanlarındaki anne modellerinin çocuklarının davranışlarını değiştirebilecek güçlülükte olmadıklarını da söylemek gerekir. Onun romanlarında çocuklar, genellikle kendi başlarına karar alırlar ve hatalarının sonuçlarına da kendileri katlanır. Bu bağlamda, denebilir ki söz konusu romanlardaki anne tipi 'endişeli', ancak güçlü ve yönlendirici değildir.

Cumhuriyet'in çocuklarından sorumlu olmasını istediği anne örneklerine Sâmîha Ayverdi'nin romanlarında da rastlanmaktadır. Fakat sorumluluk, Zorlutuna'da olduğu gibi yuva, çocuk ve vatani eşitleyen bir algı üzerinden inşa edilmemiştir. Onda vurgu, daha çok çocukların manevî dünyasıdır. Maddî dünyaya ait şeyler olarak görünen eğitim ve terbiye gibi gereksinimlerin karşılanmasından sonra, onların, ruh ve akıl arasındaki dengeyi kurarak zenginleşmeleri ve böylece manevî yönden derinleşmeleri sağlanmalıdır. Bu bağlamda, 1939'da yayımlanan *Batmayan Gün* adlı romanının ana karakteri Aliye'nin manevî dünyasına, kendini bulmak yolundaki macerasına odaklanılır.

Hayatın maddi unsurlarına fazlasıyla önem veren bir anne ile kızını anlamaya çalışan bir babanın yanında büyüyen Aliye, manevî âlemi ve bu âlem içinde kendisinin yerini bulmaya çalışır. "Bu kız, babasının basit ve dümdüz rûhunu, anasının sahte ve boş hislerini atlayarak, büyük babasının mîzacının, duygu ve

kabiliyetlerinin mîrasçısı olmuştu. Tahsîlini Avrupa'nın muhtelif şehirlerinde yapmış, fakat babasının emekliye ayrılmış olmasından dolayı, diploması geri kalmıştı.”¹⁸⁰ cümleleriyle anlatılan Aliye, aldığı iyi eğitim, entellektüel mizacı ve ölmüş büyükbabası gibi manevî dünyası derin biri olarak tasvir edilir. Fakat, babasının kendisini anlamaya çalışmasına rağmen, hassasiyetleri bakımından birbirlerine benzemezler. Annesi ise sık sık onu eleştirir. Çünkü o, maneviyattan çok maddî dünyaya önem veren bir kadındır. Aliye, anne babasının sorumluluklarını yerine getirmediikleri için zaman zaman eleştirir: “-Bildiğim bir şey varsa, ne sen, ne de annem, ruh hayâtıma bir istikamet vermediniz. Sen sadece rahatımı ve sıhhatimi düşündün. Disiplinli bir hayat içinde yalnız sistemli ve müspet bir zihnî terbiye verdin. Fakat maddenin mekanik hudûdunu aşmadın, bu sûretle de rûhî bünyemin teşekkülü hâsıl olmadı. Böylece de yalnız bilginin sathında kaldım. Kazandığım bu sermâye ile hayatta bir mevkî sahibi olabilirim, fakat bir insan olamam.”¹⁸¹ Genç kızın bakış açısından anne ve babaya hatırlatılan sorumluluklar, görüldüğü üzere, sadece maddî ihtiyaçlar ve zihnî terbiyeyle sınırlandırılmış görev anlayışından ibaret değildir. Bu noktada, Ayverdi'nin bireyin manevî dünyasına dikkat çeken tarafıyla diğer yazarlardan belirgin şekilde ayrıldığı söylenebilir. Dolayısıyla o, Cumhuriyet'in göz ardı ettiği inanç alanını da anne babanın çocuklarına ilişkin sorumlulukları dizgesine dahil eden bir yazardır, denebilir. Özellikle anneyi de bu noktada eleştiri oklarının hedefi haline getirir.

Yazarın Aliye'nin annesi Fikriye Hanım ve o günün kadınlarıyla ilgili düşünceleri şöyledir: “Halbuki annesi ve annesi gibi olan cemiyetin dedikodu ile gıdâlanan tabakası, midelerine rastgele her şeyi dolduran pisboğazlar gibi, seve seve bu dışı yaldızlı içi zehir lokmayı yutuyor, fakat mide fesadından ve hafakandan da bir an kurtulmuyorlardı.”¹⁸² Öte yandan, “Hayatı anlamış olmak, onun ölçülerine göre, cemiyette sükse yapmak, hassas bir terazi aleti gibi kadın duygularını daimi bir muvazenede tutarak gaf yapmamak, muâsır sosyetenin icaplarıyla eklenmiş,

¹⁸⁰ Samiha Ayverdi, *Batmayan Gün*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2009, s. 11.

¹⁸¹ *age.*, s. 17.

¹⁸² *age.*, s. 47.

yamanmış adam olmak demektir.”¹⁸³ cümleleriyle yöneltilen eleştiriler, aynı zamanda manevî duyarlılıklardan yoksun cemiyete de dönüktür.

Aliye, böylece daha çok kendi içine çekilerek toplumdan kaçma yolunu tercih eder. Eğitimini tamamlamak için gittiği Avrupa’dan yaşadığı ruhî sancılar sonucu hastalanıp tekrar eve dönmek zorunda kalır. Fakat, “her fırsatta kızını üzüp hırpalamaktan âdeta zevk alan”¹⁸⁴ Fikriye Hanım, aynı davranışlarını sürdürmektedir.

Ayverdi’nin *Yolcu Nereye Gidiyorsun?* (1944) adlı romanında da çocuklarıyla yeterince ilgilenmeyen bir anne figürü etrafında sahici makbul annenin nasıl olması gerektiği ima edilmektedir.

Özetle, Ayverdi’ye göre sağlıklı toplumsal yapının oluşabilmesi için manevî dünyanın göz ardı edilmemesi, çocukların ruhsal duyarlılıklarını harekete geçirecek İslamî, tasavvufî anlayışın onlara verilmesi gerekmektedir.

Sonuç itibariyle Halide Nusret Zorlutuna, Muazzez Tahsin Berkand, Kerime Nadir ve Sâmîha Ayverdi, çocukların yetiştirilmelerinde annelere daha fazla sorumluluk yüklemişlerdir. Zorlutuna’da sorumluluk annenin ‘fedakârlık’ı olarak tezahür ederken, bu durum annenin sorumluluğunu etkin ve yapıcı bir şekilde yerine getirmesini engellemiştir. Sorumluluk, yuvayı dağıtmamak ve çocukları aile ortamı içerisinde yetişmesi olarak algılanınca, anne, kocasının pek çok olumsuz davranışlarına ancak ‘sabır’ yoluyla mukabelede bulunmuştur. Bu esnada, çocukların iyi eğitilmeleri hususu ihmal edilmiş, sorunlu ‘sorumluluk’ kaygısı sadece sevgi ve merhamet gibi duygusallıkları öne çıkarmıştır.

Kerime Nadir ve Muazzez Tahsin Berkand romanlarında ise, annelerin duygularından çok akıllarıyla davrandıkları bir sorumluluk bilinci öne çıkarılır. Buna göre sorumluluk, çocukların ahlâklı, eğitilmiş, meslek sahibi bireyler olmasını sağlamakla yerine getirilmiş olur. Kız çocukları için ise, onların iyi bir erkekle evlendirilmesi çok önemlidir. Berkand ve Nadir’in romanlarında altı çizilmesi

¹⁸³ age., s. 73.

¹⁸⁴ age., s. 13.

gereken en belirgin husus, Cumhuriyet'in medenî, eğitilmiş, kültürlü anne modellerine ihtiyacı olduğudur. Bu bağlamda, çocuklarına baskı uygulayan ya da onların sanat ve eğitim hayatına engel olan anne babalar olumsuzlanmış, onlar üzerinden de olumlu model işaret edilmiştir.

Sâmiha Ayverdi'nin romanlarında ise, annelerin sorumluluklarının çocukların sadece maddi yönden değil, manevî yönden de eğitilmelerini içerdiği vurgulanır. Ayverdi'ye göre, akılcı bir perspektifin belirlediği sorumluluk anlayışı çocukların zihinsel terbiyeleri için önemliken, bunun manevî eğitimle tamamlanması beklenir. Dolayısıyla, yazarın çocuklarından sorumlu anne algısında İslamiyet ve tasavvuf önemli bir yer tutar.

4. Eğitilmiş ve Ahlaklı

Batılılaşmanın ilk amili siyasal yapının dönüşümü, ikinci amili bunun eğitim süreçleriyle somutlaştırılması, nihayet üçüncü amili bu iki açılıma içkin anlayışın ideolojik hâle getirilmesidir.”¹⁸⁵ Cumhuriyet'in medenileşme projesi sürecine bakıldığında ise, nesnel bir kaynak olarak sunulan Batının, hızla kültürel bir içerik kazanarak bir ideolojiye dönüştüğü görülür. “Batılılaşma, başlangıçta, basit bir ‘metafor’ ve hatta o haliyle aşkınsal bir gerçeklik-ötesi kabulken hızla dönüşmüş ve Türkiye’de siyasal, toplumsal ve kültürel yapının modernleştirici edeni (agent) niteliği kazanmıştır. O nedenle modernleşmeyle Batılılaşma Türkiye’de birbirinin tamamlayıcısı olan hususlardır. Her ne kadar modernleşme, doğasına uygun olarak kendi iç alternatiflerini de üretirken zaman içinde Batılılaşmanın ötesinde bir yerde somutlaşmıştır ama onu da Batılılaşma dışı bir olgu diye görmemek gerekir. Tersine o batılılaşmanın içselleştirilmesi ve bir melezleşme unsuru haline gelmesidir.”¹⁸⁶

Cumhuriyet'in Klasik Kemalist kadroları için Batılılaşma bir öz olarak algılanmış, dönemin siyasal iktidarını yakalamış olan muhafazakâr kesim için ise artık o bir öz olmanın dışında bir araç olarak algılanmıştır. Gerçeğini kendi içinde

¹⁸⁵Hasan Bülent Kahraman, “Bir Zihniyet, Kurum ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık*, cilt 3 (der. Tanıl Bora, Murat Gültekinil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 126-127.

¹⁸⁶agm., s. 126-127.

dönüşerek yaratacaktır.¹⁸⁷ Bu dönüşüm ise ancak eğitim yoluyla oluşturulacak bir sınıfla sağlanacaktır. Batılılaşma konusundaki sorunları halletme girişimi sadece milliyetçi-muhafazakâr siyasete indirgenemeyecek kadar genel bir temayülü yansıtmaktadır.¹⁸⁸ Bu konuda da örnek Japonya olmalıdır. Mümtaz Turhan *Garplılaşmanın Neresindeyiz?* adlı eserinde, eğitilmiş insanın önemine ve bunun toplumun her kesiminde işlevsel bir hâle getirilmesinden bahseder. Çünkü ona göre, terbiye ve tahsil sisteminin gayesi sadece mevcut nizamı, bilgiyi, bir kelime ile kültürü gelecek nesillere aktarmaktan ibaret olmayıp bizi daima yüksek bir medeniyet seviyesine¹⁸⁹ çıkaracak anlayışta olmalıdır. “Türkiye’de eğitim hareketleri ve eğitim sisteminin çeşitli yönleri ve sorunlarına ilişkin fikir ve tartışmalar, toplumun Batı’ya yönelme süreciyle doğrudan ilişkilidir. Batılılaşma sürecinde eğitim, hem bağımsız değişken hem de bağımlı değişken olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal yapının dinamikliği özelliğinden dolayı, eğitim bir taraftan toplumun sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal yapısındaki değişmelerin lokomotifini olmakta, diğer taraftan da toplum yapısındaki global değişmeler bizzat eğitim düşüncesini ve hareketlerini belirlemektedir.”¹⁹⁰ Bu açıdan bakıldığı zaman eğitimin gerek batılılaşma politikaları açısından gerekse sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi hayat açısından değişimin sistemli ve olabildiğince hızlı bir şekilde gerçekleştirilebileceği önemli bir basamak olarak algılandığı ortaya çıkar. Ulusun ilerlemesi açısından gerekli görülen eğitim, Cumhuriyet’in modernleşme projesinin etkin bir basamağı olarak görülmekle beraber, yurttaş olma bilincinin de kazandırılacağı bir sistemdir. Bu sistemin merkezinde ulusun bütün yurttaşları yer almakla birlikte modernleşmenin önemli göstergeleri olarak kabul edilen kadınların eğitimi ayrı bir önem ihtiva etmektedir. “Bir ulusun ne kadar ilerlediğini anlamak için onun bir tek ailesine bakmak yeter. Herhangi bir aileyi yapan da yıkan da kadındır. Enstitünün gayesi ev bayanına kendi mevkiini ve bu mevkie ait vazifeleri bildirmektir. Bir kadın bu vezaifi ne kadar iyi bilir ve ne kadar iyi yaparsa o mertebe

¹⁸⁷ agm., s. 138.

¹⁸⁸ Ahmet Çiğdem, “Türk Batılılaşması”nı Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkaldığı Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık*, cilt 3 (der. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 81.

¹⁸⁹ Mümtaz Turhan, *Garplılaşmanın Neresindeyiz?*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1972, s. 77-102.

¹⁹⁰ Osman Kafadar, “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık* cilt 3 (der. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 351.

mesut olur ve ailesini de saadet içinde bırakır. Saadeti evlerde ve ailelerde aramalıdır. Teklerin ve ailelerin refah ve saadeti ulusun ve yurdun saadeti demektir. Bir evi yıkan ve yapan kadın olduğu gibi bir ulusu da yükselten yine odur. Enstitümüz kadınlarımızı yetiştirmekle yurda ve Türk Cemiyetine çok büyük hizmet etmiş olur. Yalnız erkeklerin talim ve terbiyesiyle uğraşmak temelsiz ev kurmak demektir. Kadın erkeğin yardımcısıdır.”¹⁹¹ şeklindeki ifadeler, bireylerin mutluluğu ailede araması gerektiği düşüncesinin yanında aile ve ulus arasında kurulan sıkı ilişkinin, bir kez daha vatan ve kadın merkezli görüldüğünü ortaya koyar. Mutluluğun başlatıcısı ve devam ettiricisi olarak görülen kadın, yuvayı dışı kuş yapar söylemine bağlı kalarak eğitimini alacak ve bu eğitimi ailesinin saadeti, devamlılığı dolayısıyla ulusunun bekâsı için faydalı bir hizmete dönüştürecektir.

Kadınların Cumhuriyet’le beraber kazandıkları sosyal-siyasal haklar, eğitilmiş, meslek sahibi kadınlar olarak toplumsal hayatta aktif bir şekilde yer almaları Cumhuriyet modernleşmesi açısından önemli bir değişim olmasına rağmen, makbul kadın ya da anne olma noktasında cinslerarası eşitlikten ziyade cinsiyete dayalı politikalar uygulanmıştır. Örneğin “Onların modern iyi eğitilmiş anneler olarak yetişmeleri toplumun modernleşmesinin ön koşulu olarak görülmüştür. Bu amaçla eğitim kurumlarında, gerek genel olarak ilk öğrenimden başlayarak tüm bir eğitim müfredatında, gerekse meslek yüksek okullarında cinslerarası eşitlikten ziyade, cinsiyete dayalı işbölümü teması vurgulanarak, kız çocukları hem özel olarak ev içinde annelik rolüne özendirilmiş, hem de anneliğin işlevsel bir uzantısı olarak algılanan öğretmenlik gibi alanlara yönelmeleri için teşvik edilmiştir. Bu annelik anlayışı Batılı orta sınıf kadınlık ideali içinde şekillendiği gibi, genel olarak annelik kurumu da modernleşmenin taşıyıcısı olarak tasavvur edilmişlerdir. Bu noktada 1930’ların sonlarına gelindiğinde, dönemin devlet kurumları tarafından yayımlanan kimi kadın dergilerinden de izlenebileceği gibi, cinsellikleri ancak evlilik kurumu içinde kabul gören kadınların, kamusal yaşamda kendilerinden beklenen görece cinsiyetsiz, ciddi, erkeksi kimliğin tersine, ev kadını ve anne olarak bakımlı, modayı takip eden, Batılı standartlarda vücut ölçülerine sahip, şık sofralar kurup, davetler veren, eşiyile uyum içinde, mutlu, şen bir kadın modeline uyum sağlamaları

¹⁹¹ Elif Ekin Akşit, *Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 163.

beklenmiştir. Bu kadın tipinden varolan medenî ve siyasî haklarından haberdar olması beklenmiş, ancak verili çerçevenin bir adım ötesini sorgulaması da istenmemiştir. Bu iki kadın modeli, yani kamusal alanda ciddi, erkeksi, meslek kadını olan ile özel alanda neşeli, alımlı, bilgili, doğurgan kadın modeli arasında sıkışan ve iş yaşamına katıldığı takdirde de her iki rolü birlikte oynaması beklenen kadınlar için gösterilen yegâne ortak hedef Batılılaşmayla özdeşleştirilen bir modernleşme olmuştur. Ayrıca bu ikili model kadınlar için özel ve kamusal alan arasındaki farkın arasını açan bir varoluş biçimini pekiştirerek, kadınları kamusal yaşama katmak suretiyle geleneksel bağlarından kurtarmayı amaçlamış modern Kemalist toplum idealinin kendi iç çelişkisini de oluşturmuştur.¹⁹² Bu çelişkiler toplumsal realitede kendini açık bir şekilde gösterdiği gibi, Cumhuriyet dönemi kadın yazarlarından Halide Nusret Zorlutuna, Muazzez Tahsin Berkand, Kerime Nadir, Samiha Ayverdi'nin romanlarında da kimi zaman bu çelişkilerle uyumlu kimi zaman bu çelişkilerden rahatsız bir bakış açısıyla oluşturulan kadın/anne karakterlerine rastlamak mümkündür. Bu noktada Cumhuriyet modernleşmesinin kültürel özü muhafaza etme ile medenileşme/batılılaşma arasında kurmaya çalıştığı denge arayışları, aşırı batılılaşma tehlikesi karşısında duyulan kaygılar, yurttaşlık bilincinin birinci planda olması gerektiği ve bunun etkilerinin aile yaşamına kadar sızması gibi pek çok durum bu dönem romanlarında görülmekle beraber, eğitilmiş kadın/anne karakterlerinin yaşadıkları durumlar karşısındaki tercihleri aile merkezli değişebilmektedir. Eğitilmiş de olsa yaşadığı olumsuzluklar karşısında ailesinin mutluluğu ve devamlılığı için sabırla çalışan kahraman kadın karakterler romanların birçoğunda yer almakla beraber, eğitilmiş olmanın getirdiği sorgulama isteği çoğu zaman dizginlenmiştir.

Halide Nusret Zorlutuna'nın *Sisli Geceler* (1925) romanında Zehra'nın hemşire olarak romanda yer alması ve doktor Fikret'in Zehra'ya âşık olup geleneğe bağlı olarak önyargılı düşünen annesinin karşı çıkacağını bilerek Zehra'yla evlenmekte ısrar etmesi, Zorlutuna'nın Cumhuriyet'in oluşturmaya çalıştığı eğitilmiş/çalışan kadın profillerine dikkat çekmek istediğinin önemli bir göstergesidir. Bu hem çalışan kadının romanda kendini göstermesi anlamına gelirken öte yandan

¹⁹²Ayşe Saktanber, "Kemalist Kadın Hakları Söylemi", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce, Kemalizm* cilt 2, (der.Tanıl Bora, Murat Gültekinil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 329-330.

erkeklerin de eğitimli/çalışan kadınları kendilerine eş olarak seçmeyi tercih ettiklerini gösterir. Değişim bu durumda Zorlutuna'nın bu romanından hareketle tek taraflı gösterilmemiş, erkek zihni de değişen şartlara kendini adapte etmeye ve isteklerini buna göre belirlemeye başlamıştır. Romanda Zehra bir hemşire olarak resmedilse bile dikkat çekici olan husus, Fikret'in Zehra hakkında ablasına söylediği şu sözlerdir: “Bu bizim hastanede kâtime (sekreter) sıfatıyla çalışan bir hanım; asıl beni korkutan nokta da budur. Anlarsın ya ablacığım... Annemin çalışan kadınlara karşı bilmem nasıl garip bir kini, bir nefreti var. Onların hepsini havaî meşrep, adı telâkki ediyor! Bu hususta ne müthiş yanıldığını anlamak için Zehracığı tanıması kâfidir fakat yine korkuyorum abla. Şayet annem onunla evlenmemizi istemezse ben ne olurum? Biz ne oluruz?... Düşün bir kere, abla: Birbirimizi en temiz, en güzel, yani en kat’i bir aşkla seviyoruz. Sonra bu kızda öyle ince, kuvvetli bir izzetinefis vardır ki ailemin bu evlenmeye ufak bir itirazını sezecek olursa... Bir daha yüzüme bakmaz! Kendisi asil, çok asil bir aileye mensupdur. Babası Ahmet Münir paşayı tanıyanlara göre pek çok; cesur, namuslu bir askermiş. Çocuklarını mükemmel yetiştirmiş; onlara yüksek bir tahsil ve terbiye vermiş.”¹⁹³ Fikret'in Zehra ve ailesi ilgili söylediği bu cümleler, Cumhuriyet modernleşmesinin eğitimli ve çalışan kadın imgesini kurgularken onun aynı zamanda ahlâklı ve izzet-i nefesine düşkün olmasına önem gösterdiğinin açık bir belirtisidir. Annenin eğitimli/çalışan kadınları havaî, âdi olarak gördüğünün itirafı da Cumhuriyet'in medenileşme projesinin batılılaşma karşısında duyduğu tedirginliği, kadın merkezli olarak dile getiren bir söylemin yansıması olarak okunabilir. “Erken modernleşme romanında en önemli düzenleme stratejilerinden biri ‘modern düşünceleri aşırılıklardan arındırma’dır. Aşırılığa kaçmayacak kadın ahlâkının yaratılması adına saf ve temiz, biyolojik ve kültürel üretkenliği ve koruyuculuğu anneliğinde cisimleşmiş “Anadolu kadını” özellikle milliyetçi-muhafazakâr düşünürlerin dilinde “etkinleştirilmiş cinsiyet” olarak ortaya çıkar. İdeal niteliklerle tanımlanmış Türk kadınlığına davet edilen İstanbul kadınıdır. Kadının annelik ve ev içi rollerinden her türlü uzaklaşma ihtimalini hafifmeşrepleşme, orospulaşma olarak gören bu modernleşme tarzı “yabancı/öteki kadın”ın orospuluğa yakınlığına ve buna bağlı akıbetine ilişkin tasvirler içerir. Bu sayede “bizim kadınınızın” gayri milli davranış anlamına gelen iffetsizliğe

¹⁹³ Halide Nusret Zorlutuna, *Sisli Geceler*, Kenan Basımevi, İstanbul, 1938, s. 32-33.

meyletmesi halinde karşılaştacağı yaptırımı ima eder.”¹⁹⁴ 1938 tarihli dönemin meşhur sinema yıldızı Marsel Şantal’ın görüşlerine yer verilen *Yeni Sabah* gazetesinin Yuvada saadet köşesinde “Sürekli bir surette sevilmek istiyorsanız samimi, anlayışlı, müsamahakâr ve bilhassa iffetli olunuz!...”¹⁹⁵ vurgusu, modernleşen kadını tehdit etmesine müsaade etmek istemeyen anlayışı, batılı ve meşhur bir kadın artistin gözünden de uyararak böyle bir ihtimal karşısındaki endişeye tedbir getirmek istemiştir.

Romanda Fikret’in “çocuklarına yüksek bir tahsil ve terbiye vermiş bir aile”nin kızı olan Zehra’yı tercih etmesi ve bunun özellikle vurgulanması Cumhuriyet’in oluşturmaya çalıştığı makbul kadın/anne tipiyle uygunluk göstermektedir. Romanda Zehra ve Fikret evliliği gerçekleştikten sonra, karı kocanın Anadolu’ya gitmeleri ve mesleklerini orada cephede yaralanan askerleri tedavi ederek gerçekleştirmeleri, ailenin/evliliğin ve eğitilmiş olmanın vatan çıkarları için ve onun uğrunda seferber edilmesi gibi bir anlayışı da romana yerleştirmiştir. Vatan ile eşdeğer olarak görülen aile bireylerinin/yurttaşlarının eğitilmiş olması, sadece medenileşmenin gereklerinden biri değil ulusun bekâsına hizmet eden millî bir amaç olarak da algılanmıştır. Zehra ve Fikret’in aralarındaki konuşmada geçen “ (...) Kimbilir, belki doktorsuzluktan ölüp giden Türk çocukları vardır orada... Gidelim Fikret... -Gidelim benim melek karıcığım, dünyadaki bütün kadınların en yükseği şüphesiz sensin, hem de en güzeli” şeklindeki cümleler, kadınlar açısından eğitilmiş ve meslek sahibi olmanın tek başına Cumhuriyet’in makbul kadın anlayışında bir değer olarak görülmediğinin, bunun ancak ailenin ve ulusun refahının sağlanmasında bir amaç olarak hissedildiğinde yüce ve ideal olarak adlandırıldığı görülmektedir. Cumhuriyet’in makbul kadını olarak çizilen Zehra, Cumhuriyet modernleşmesinin başlatıcısı ve devam ettirici zihniyeti/erk’i tarafından yani Fikret tarafından “melek” olarak adlandırılmıştır. Bu durumda bu davranışların dışında davranan ya da davranmaya meyilli kadınların/annelerin, kötü/şeytan olarak adlandırılma potansiyelinin her zaman saklı bir ihtimal olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Nitekim Zehra kocasının ihanetine rağmen bunu sabırla karşılayacak ve bakmakla,

¹⁹⁴ Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 151.

¹⁹⁵ “Eşinize hoş görünmek mi istiyorsunuz?” *Yeni Sabah*, 29 Mayıs 1938, s. 7.

kendisine bir aile bütünlüğü sunmakla yükümlü olduğu kızı Gaye için aldatılmayı kabul edecektir. Böylece “kadınların analık ve kadınlık rollerinden feragat etmemeleri gerektiği telkini, basitçe erkeksileşmiş değil, ama Cumhuriyet’e anaç bir koruyuculukla sahip çıkan görece cinsiyetsizleşmiş, pederşahi erkle azami uyum içinde, modern otoriter yeni bir materyalist kadın tipi” desteklenecektir.¹⁹⁶

Zorlutuna'nın *Gül'ün Babası Kim?* (1933) adlı eserinde Meclâ'nın yaşadığı dramatik öykünün sebeplerinden biri, küçük yaşta devam ettiği ecnebi mektebi olarak gösterilir. Ailesinin yatılı olarak gönderdiği bu mekteple beraber Meclâ değişir ve ailevî problemler, babanın sorumsuzluğu ve annenin acizliği, Meclâ'yı sonunu kestiremeyeceği bir hayata sürükler. Meclâ'nın, babasının sorumsuzluğu, ihanetleri karşısında annesini acımasızca eleştiren hatta evliliklerini bir cürüm olarak nitelendiren düşünceleri, abla Nezihe'yi kızdırmakta, aralarında birtakım tartışmaların olmasına yol açmaktadır. Tartışmaların birinde geçen şu diyaloglar, romanda Meclâ'yı cezalandırmaktan çekinmeyen ve ona âdeta düşüncelerinin bedeli imişçesine gayr-i meşru bir çocuk sahibi ederek toplumdaki bir müddet dışlanmasını sağlayan yazarın önemle üzerinde durduğu millî bilinç, imân ve kültürel değerlere yaptığı vurgu dikkat çekicidir: “ –Annemiz de evet, hiç şüphesiz, annemiz de! Babam gibi adamla ömür geçirip ondan evlât yetiştirmek cürüm değil de nedir? (...) –“Yegâne hatası” dediğin nedir acaba? –Seni küçük yaşta ecnebi mektebine vermesi?... Size mektepte bunları mı öğretiyorlar, Meclâ? –Evet hanımefendi. Size bunları öğretmezler miydi? -Hayır. –Sahi, size namazın farzlarıyla abdestin sünnetlerini ezberletirlerdi, değil mi? –Bize insanlığı öğretirlerdi. Meclâ, bizim mekteplerimizde gene de öğretirler. –İnsanlığı mı?... Ne müphem (belirsiz) kelime!...O nasıl bir anka kuşu imiş acaba ablacık?... –Anka kuşu değil yavrucuğum; “insanlık” demek. Büyüklere hürmet, itaat; küçüklere şefkat, muhtaçlara yardım, haktan hiçbir zaman... Meclâ bir kahkaha attı: (...) Hürmet, itaat, merhamet, bilmem ne... Bunlar boş lâflar! (...) –Ya sen neye inanırsın Meclâ?... –Hürriyet!... Ben insanların hürriyetine inanırım, Zizi! Anladın mı?... Hürriyet!... Bu ne demektir, bilir misin?...Oh!... Bilâkayt ve şart (kayıtsız şartsız) hürriyet! Yaşasın büyük

¹⁹⁶Ayşe Saktanber, “Kemalist Kadın Hakları Söylemi”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Kemalizm* cilt 2, (der.Tanıl Bora, Murat Gültekinil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 328.

hürriyet!...”¹⁹⁷ Romanda abla Nezihe aracılığıyla düşüncelerini aktaran yazar, eğitimde millî, kültürel ve İslamî değerlerin önemli bir yer tutması gerektiğine işaret ederken, yabancı okulları bu anlayışın uzağında resmetmiş ve batılılaşmayı Cumhuriyet modernleşmesinin tehlikeli bir tuzağı olarak yansıtarak kadın ve eğitim konusundaki ulus/aile kimliğinin muhafazası üzerinde dikkatle durulmuştur. Meclâ'nın annesi'nin kocasıyla kopan ilişkilerine rağmen, annenin yuvayı devam ettirme yönünde gösterdiği tahammül ve *Sisli Geceler*'de Zehra'nın eğitilmiş/çalışan bir kadın olmasına rağmen kocasından ayrılmayı hiçbir zaman aklına bile getirmemesi, Cumhuriyet ideolojisinin eğitilmiş kadın imajına rağmen ev içi ve ev dışı rollerini cinsiyetlerine göre belirlediğinin ve kadının varlığının, iffetinin aile/koca kavramı ile koruma altına alındığının da bir resmidir. Kadınların aile içinde yaşadıkları pek çok olumsuzluk karşısında evini terk etmesi ya da sahip olduğu yasal haklar gereği boşanmayı talep etmesi aile kurumunun yani metaforu olan ulus geleceğinin teminatını sekteye uğratan bir düşünce olarak algılandığı için Zorlutuna'nın romanlarında tercih edilmemiştir. Bu noktada kadınlar/anneler, eğitilmiş ve meslek sahibi olmayı tercih ederek hem rejimin gerektirdiği dönüşüm sürecine dahil olacaklar ancak bu eğitimi ailesinin ve ulusunun saadetini birinci planda tutarak ve kendilerini buna adamayı ihmal etmeyerek içselleştireceklerdir. “Cumhuriyet’in erken dönemlerinde yurttaş kimliği adına kadın erkek eşitliği kuvvetle kabul görmüş olsa da aynı bağlamda cinsler arası farklılığa dayalı sorunların ele alınması da bir o kadar göz ardı edilmiştir. Dolayısıyla bu anlayışın bir uzantısı olarak Kemalist kadınlar otoritelerini kendi sınıfsal muadilleri olan erkeklere karşı göstermekten ziyade, bilhassa “öteki”, modernleşmemiş kadınlar ve erkeklere karşı sergilemeyi tercih etmişlerdir. Böylece kadın sorunlarına da farklı varoluş biçimlerine kulak tıkayan, düz çizgisel, modernleşmeci bir tutumla eğilmişlerdir. Bu anlamda seçkin bir Kemalist kadın kimliğinin ön plana çıkmasına neden olmuşlardır. Buna ek olarak, ulus kimliğinin etrafında şekillenmemiş her türlü kadın kimliği ve kadın hakları talebini şiddetle dışlayarak söz konusu seçkin modeli siyasî platforma da taşımışlardır. Öte yandan, anneliğe atfedilen ataerkil değer ve işlevleri sorgulamadan, olduğu gibi kabul ederek buna uyum göstermeye çalıştıkları oranda ve öncelikle bu nedenle kadın hakları açısından muhafazakâr bir tutum

¹⁹⁷ Halide Nusret Zorlutuna, *Gül'ün Babası Kim?*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul, 1933, s. 12-13.

sergilemişlerdir.”¹⁹⁸ Şöyle ki Saktanber’in yaptığı bu tespit, modernleşmenin kendi içindeki birtakım tutarsızlıklarını göstermesi bakımından önemlidir. *Gül’ün Babası Kim?*’in ilerleyen kısımlarında Meclâ’nın karşısına çıkan Meclâ gibi okur-yazar Mümtaz Bey’in “Herkesin adamsızlıktan şikâyet ettiği bu zamanda iyi, hamarat bir de hizmetçi buldum. Mümtaz’a kalsa, evi hizmetçi ile dolduracak: Bize bir aşçı, bir orta hizmetçisi, bir de dadı lâzımmış. Ben, yazı yazmaktan başka hiçbir şey düşünmemeliymişim. Gerek fikren, gerek bedenen hiçbir şeyle meşgul olmamalıyım. Dünya yüzünde her kadının, küçük farklarla, yapabileceği âdi işlere benim zaman sarfetmekliğim pek günahmış! Büyük bir cinayetmiş! O, böyle şeylere müsaade edemezmiş.”¹⁹⁹ şeklindeki düşünceleri, birtakım yanımlarının cezasını çekerek Cumhuriyet ideolojisinin istediği modernleşmeyi gerçekleştirebilmiş Meclâ ile annesinin ve ablası Nezihe’nin sadece çocuklarıyla avunmaya çalışan ve kocalarına tahammül göstermekle yetinen hâlleri, seçkin bir modernleşmenin romanlar vasıtasıyla da oluşturulmaya çalışıldığının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Zorlutuna’nın *Büyükanne* (1971) romanında da böyle bir seçkin modernleşmenin izlerini görmek mümkün olmakla beraber, “Büyükanne Çiftliği”²⁰⁰ adı altında halk ile bütünleşen, onlara yaşamları ve eğitimleri konusunda imkân sunarak modernleşmeyi, değişimi halkın bütün tabakalarına yaymaya çalışan bir anlayışın izleri görülmektedir. Çiftliğin bütün ihtiyaçlarını karşılayarak halkın imkânlarını arttırmaya âdeta seferber olmuş Paşababa’nın yanındaki Büyükanne’de Cumhuriyet’in eğitilmiş ve çalışan makbul kadın imajını başarılı ile taşır. Torunlarına gösterdiği ihtimam kadar çiftlikte yaşayan diğer çocuklara gösterdiği ihtimam da onun “anaçlık” yönünü ortaya koyar ki bu da Cumhuriyet kadınının her alanda “analık” duygusu ile resmedildiğini dolayısıyla “annelik” duygusunun kamusal alana “ulusun annelik”i göreviyle taşındığını gösterir. Böylece “annelik”e ithaf edilen kutsallık, ev dışında da kadınların bir niteliği olarak devam ettirilmiş ve bu durum “aile”ye yüklenen kutsallığın devlete sağladığı yasal denetim sistemlerinin bir benzerini kadınlar için de sözlü yollarla işletilmek istendiğinin ifadesi hâline gelmiştir. Nitekim kutsallık içinde barındırdığı “yüce, dokunulmaz ve korunmalı”

¹⁹⁸ Ayşe Saktanber, “Kemalist Kadın Hakları Söylemi”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Kemalizm* cilt 2, (der. Tanıl Bora, Murat Gültekinil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 329.

¹⁹⁹ Halide Nusret Zorlutuna, *Gül’ün Babası Kim?*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul, 1933, s. 209.

²⁰⁰ Halide Nusret Zorlutuna, *Büyükanne*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1971, s. 5.

anlamlarıyla kadınları, bireysel varoluşlarının dışında resmetmek isteğini ortaya koyar. Bunu tehlikeli gördüğü kadın cinselliğini görmezden gelmek veya onu “kutsal” adlandırmasıyla cinsiyetsizleştirmek isteğini ortaya koyduğu gibi, bu kutsallığın korunması gerektiği içgüdüsüne bağlı olarak kadının davranış şekillerini, iffetini, duygulanımlarını vs. kısacası varoluş şeklini denetlemek yetkisini toplumsal anlamda meşru kılmaya çalıştığını gösterir. Romanda büyükannenin çiftlik halkı için yaptırdığı okuma odası, tamir ettirdiği mescid vs. şöyle tasvir edilir: “Ertesi yıl, Büyükanne; köyün harap mescidini tamir ettirmiş, incecik, bembeyaz minareli bir cami haline koydurmuştu. Bu minare, köyün güzel manzarasını tamamlıyor, ona çok tatlı ve yüce bir mânâ ekliyordu. Cami ile okulun arasında geniş, aydınlık bir “Okuma odası” da yaptırmışlardı. Ergene ailesi –ihtiyarı genci hep beraber- eşlerine dostlarına mektuplar yazmışlar; köy kitaplığını bir yıl içinde adamakıllı zenginleştirmişlerdi.”²⁰¹Büyükanne çiftlikteki çocuklar, insanlar için yaptığı bu hizmetleriyle bir eğitim seferberi gibidir. Fakat burada dikkat çekici olan bu hizmetin sadece okul, okuma odaları ya da kitaplıklarla sınırlı kalmayarak inanç mekanizmasının böyle bir değişimin ve gelişimin mutlak yanında olması gerektiğini imâ eden “Cami ile okulun arasında yaptırılan okuma odası” nitelendirmesi, Cumhuriyet’in medenileşme/modernleşme projesinin makbul kimliğini yansıtmaları bakımından önemlidir.

Muazzez Tahsin Berkand’ın *Aşk Fırtınası* (1935), *Sonsuz Gece* (1937), *Kızım ve Aşkım* (1943) ve *Kırılan Ümitler* (1957) romanlarında da eğitimli, meslek sahibi kadınları/anneleri görmek mümkündür. Berkand’ın *Aşk Fırtınası* (1935) adlı romanında, Feriha mektebi bitirdikten sonra öğretmen olur. Karşısına çıkan Refik ile bir aşk evliliği yapar. Bu esnada mecmualara yazı göndermeye başlar ve sonunda ünlü bir romancı olarak eserdeki yerini alır. Feriha, yakın arkadaşı Nermin’in kıskançlıklarından dolayı pek çok üzüntü yaşamasına rağmen, Berkand’ın eğitimli, yazma yeteneğini kitlelere duyurmayı başarmış ve en önemlisi romandaki tehlikeli/kötü kadın olarak işaret edilen Nermin’in aksine iffetine düşkün, kocasına sadık ideal bir kadın olarak resmedilir. Ayrıca romanda Feriha’nın Berkand’ın diğer kadın karakterleri gibi yabancı bir dile -Fransızcaya- hâkim olması da hem dönemin

²⁰¹ age., s. 6.

eğitim politikalarının batıya dönük yüzünü göstermesi hem de yabancı bir dil bilmenin özellikle kadınlar için modern olmanın, kamusal hayatta görünürlük kazanmanın önemli bir şartı olarak sunulması dikkat çekicidir. Berkand'ın *Sonsuz Gece* (1937) adlı romanında da Mualla'nın Muallim Mektebi mezunu olması, çok iyi derecede Fransızca, Almanca ve İngilizce bilmesi, kendisinin ve yeğeninini geçimini sağlayabilmek için özel bir Şirkette bildiği yabancı dilleri kullanarak çalışmayı tercih etmesi, romanlar aracılığıyla okura sunulan modern kadın imajının yaygınlaŐtırılmaya çalışıldığının bir diğer göstergesidir. Serpil Sancar *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti* adlı çalışmasında dönemin kamusal görünürlüğüne sahip kadın imgeleri içinde çalışan kadın fotoğraflarının önemli bir yer tuttuğunu ve bu görünürlüğün bir kısmı hemşirelik, öğretmenlik gibi 'sıradan-kadınıŐ' işler ile ilgili olduğunu fakat ŐaŐırtıcı bir biçimde 'aykırı durumlar' olarak tanımlanabilecek örneğin pilot ya da subay olmuş kadınlar, askeri okul kız öğrencileri resimlerinin de dikkat çekiciliğine işaret eder.²⁰² Berkand'ın romanlarında ise Sancar'ın belirttiği gibi öğretmenlik mesleğini tercih etmiş kadınların yanı sıra yazar, yabancı dil bilgisini kullanarak Őirketlerde tercümanlık yapan ya da sanatın tiyatro, opera, müzik gibi dallarını seçerek bu alanda ulusal/uluslararası başarılar gösteren kadın karakterlere çokça rastlanmaktadır. Bu durum, popüler aşk romanları yazan Berkand'ın kadınları/anneleri, hemşirelik, öğretmenlik gibi kadınların ailelerine diğer mesleklere oranla daha fazla zaman ayırabilecekleri meslekler ile sınırlamak istemediğini ve onları uluslar arası düzeyde de kamusal bir görünürlük kazandırmak gerektiğini vurgulayarak Cumhuriyet'in muhafazakâr politikalarına karşı çıkan bir duruş sergiler.

Kızım ve AŞkım'da (1943) olay rgs, Darülmuallimat'dan mezun olan Perihan'ın tayin olacağı yere gitmesinin yerine tazminatını ödeyerek ailesinin yanında kalmasına vesile olan Rıza Bey ile evlenmesini ve rahat bir yaşam sürmesini isteyen annesinin ısrarları zerine Perihan'ın Rıza Bey ile evlenmesiyle başlar. Tanımadığı ve aÇık olmadığı Rıza Bey ile evlenen Perihan evliliğinde mutsuz olur, ihanete uğrar ve sonunda dayanamayarak kocasından boŐanır. BoŐandıęı andan itibaren ŐiŐli'de bir hastanenin Amerikalı mdiresine iyi İngilizce bildiği için

²⁰² Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 275.

muavinlik yapmaya başlar. *Kızım ve Aşkım*'da gereken eğitimi almış olmasına rağmen çalışmamayı ve geleneksel kadın imajını yansıtan annenin sözünü dinleyerek evlenmeyi tercih eden Perihan'ın dramatik öyküsü Berkand'ın kadın okurlarına âdeta “çalışma hayatında olmalısınız” mesajı gibidir. Perihan, geleneksel düşüncenin temsili olan annesinin sözünü dinlemeyi tercih etse de yazar ona yaşattığı dramatik evlilik öyküsü aracılığıyla en başta yapması gerektiğine inandığı mesleğine dönüş şansı vermiştir. Bu noktada Perihan okurların karşısına, ihanete uğradığı kocasından boşanmış ve çalışmaya/mesleğini yapmayı başlamış bir kadın olarak çıkar. Berkand'ın bu kadın modeli, bu açıdan Zorlutuna ile karşılaştırıldığında, toplumsal hayatın içerisinde aktif olarak yer almayı tercih eden ve Cumhuriyet'in kendisine verdiği hukukî hakların gerektiğinde kullanılmasını salık veren bir bakış açısını içerir.

Yine Berkand'ın *Lâle* (1945) romanında Lâle'nin tiyatro sanatçısı olmak için kendisine karşı gelen ailesinden ayrılarak İstanbul'a gelmesi ve orada eğitim alarak başarılı bir tiyatro oyuncusu olması, Cumhuriyet'in erken dönemlerinde kadınların sanat dalları içerisinde yer alması gerektiğinin altını çizen fakat onları hemşirelik, öğretmenlik vb. mesleklerle sınırlandırmaya çalışan düşünceleri eleştiren bir diğer romandır. Lâle'nin romanda kendisi gibi tiyatro oyuncusu olan Hamit'le evlenmesi fakat Hamit'in kendisini aldatması üzerine yine dramatik bir evlilik hikâyesiyle okuru baş başa bırakan Berkand'ın gözyaşı üzerine kurulu romanlarında gözyaşı metaforu, duygularını dışavuran, yaşadıklarını Zorlutuna'nın kadınlarından farklı olarak bireysel bir bakış açısıyla değerlendirerek istekleri için sancılı fakat nihâî noktada cesur, girişimci davranmanın altını çizen özellikler taşır. Berkand'ın *Kırılan Ümitler* (1957) adlı romanında teyze çocukları olan Emel ve Seza iyi eğitim almış iki genç kızdır. Fakat evlilik hayatlarında okur onları çalışma hayatında göremez. Eserde “Seza'nın daha ziyade matematik ve fen derslerine aklı eriyor, o sahada muvaffak oluyordu. Emel'e gelince, o piyano ve resim derslerinin dışında edebiyat ve tarihi seviyor, durmadan şiirler ezberliyordu.”²⁰³ şeklinde iyi eğitim aldıkları belirtilen genç kızların evlilik öncesi ve sonrasında hiçbir zaman çalışma hayatı içerisinde resmedilmemesi dikkat çekicidir. Bu durum Serpil Sancar'ın Feray Saygılıgil'in

²⁰³ Muazzez Tahsin Berkand, *Kırılan Ümitler*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978, s. 13.

1933-1950 tarihleri arasında çıkan haftalık Yedigün dergisi üzerinde yaptığı çalışmadan aktardığı şu veriler, Sancar'ın yorumlarıyla açıklık kazanır: “Türk Kadını'nın fedakâr, anlayışlı, kocasının yardımcısı olan ve aile sorumluluklarını çalışmanın, kariyerin ve diplomanın önüne koyan bir kadın olarak tanımlandığını söyler. Neredeyse kızların okumasının ve çalışmasının aileyi bozacağı ve sağlıklı nesiller yetiştirmeyi engelleyeceği anlayışının çeşitli örneklerinin görüldüğü bu yayından örnekler verir. Aslında Türk modernleşmesinin kız çocuklarının eğitimi ile ilgilenmesine rağmen onların meslek sahibi olmaları ve çalışmaları karşısında gayet ikircikli hatta zaman zaman olumsuz eğilimler taşıdığını görürüz. Hatta ibre muhafazakâr modernlik düşünürlerine döndükçe iyiden iyiye kadınların evin dışında çalışmasının aileyi bozacağı ve çocukları sokağa düşüreceği konusunda ‘koru psikolojisi’nin egemenliği ortaya çıkar. Diğer deyişle Türk modernleşmesi kadınların çalışma hakkı konusunda iyi bir tahminle suskun, gerçekçi bakışla olumsuz ve ayrımcıdır.”²⁰⁴ Berkand'ın resmettiği kadın karakterlerden bu ikircikliği -*Kırılan Ümitler* hariç- tespit etmek zor olsa da özellikle genç kızların yaşamlarına evlilikle devam etmelerini söyleyen hatta ısrarcı davranan romandaki birinci kuşak annelerin bu ikircikli anlayışı taşıdıklarını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Dönemin en çok okunan yazarlarından Kerime Nadir'in romanlarında da kadınların/annelerin eğitilmiş, çalışma hayatında aktif olarak yer almayı tercih eden, bunun için kimi zaman geleneksel düşüncenin temsili olan aileleriyle çatışmaya girmekten kaçınmayan ikinci kuşak modern anneler olarak tasvir edilmeleri tesadüf değildir. Popüler aşk romanları olarak adlandırılan Kerime Nadir'in ve Muazzez Tahsin Berkand'ın romanlarındaki kadınlar/anneler, eşlerine sadık, kimi zaman beklenen ötesinde fedakâr, çocuklarından sorumlu yuvaya sadık kişilikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada popüler aşk yazarlarının -Kerime Nadir, Muazzez Tahsin Berkand-, Halide Nusret Zorlutuna'dan ve Sâmiha Ayverdi'den kadına yüklenen annelik özellikleri bakımından çok belirgin farklılıklarla ayrıldığını söylemek yanlış olur. Geleneğin “annelik”e ithaf ettiği kutsal imajı, kanonik ya da popüler farketmeksizin onları farklı derecelerde de olsa denetlemeye, sadakat, fedakârlık ve sorumluluk'un duygusal bir bilinç olarak aktarımına müsaade edecek

²⁰⁴ Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 149-150.

şekilde kurgulanmasına özen gösterilmiştir. Dolayısıyla medenîleşmenin kısır bir döngü içerisinde âdab-ı muaşeret ya da gözyaşı romanları olarak görülen popüler aşk romanları, kültürel öz ile batılılaşma/medenileşme arasındaki sancılı gel-gitleri özellikle “anne”lik rolü üzerinden açık bir şekilde gösterir. Bu noktada bu romanlar için belirlenen “milliyetçi-muhafazakâr modernleşmenin tersine, kültür-medeniyet karşıtlığının olmadığı, medeniyeti tümüyle bürokratik elitin sınıfsal kökeniyle bir ve aynı şey olarak işleyen metinlerdir”²⁰⁵ ibaresi geçerliliğini kaybeder.

Nadir’in *Hıçkırık* (1938) adlı romanında ana karakter Nalan’ın piyano dersi aldığı Madam Janet’in kızının nişanına gitmek istemesi üzerine Kenan’la aralarında geçen şu diyalog, medenileşme politikalarının kadının iffeti konusundaki hassasiyeti göstermesi bakımından dikkat çekicidir. “...-Ricalarına ısrarlarına dayanamadım... Yarın gece beni gelip alacaklar. -Peki ama, onlar erkek- kadın bir arada eğlenirler. - Evet biliyorum... Fakat ne zararı var? Ben de başımı örter, aralarına karışıırım. -Fakat bu doğru olmaz Nalân! Kocan bu işe ne der acaba? -O nereden duyacak? -Öyle şey mi olur?... Hem babandan nasıl izin alacaksın?... -O işler çoktan görüldü. Babama nişanda hiç erkek davetli olmadığını söyledim...”²⁰⁶ Kadın ve erkeğin bir arada bulunup eğlenebildiği Fransız aile modeli karşısında Nalan’ın böyle bir eğlenceye babayı ve kocayı atlatarak başını da örterek gitmeyi tercih etmesi, kadının iffetinin evin erkekleri olarak görülen baba ve koca tarafından denetlendiğini fakat ev dışındaki yabancı erkeklerin ise her zaman tehlikeli addedildiğinin göstergesidir. Bu noktada kadının eğitilmiş olması yeter bir seçenek olarak görülmez. Nalan romanda Fransızca bilen, piyano ve keman çalan eğitilmiş, medenî bir kadınmış gibi resmedilse bile ona verilmiş olan eğitim hakkı ahlâklı olma ve bu ahlâkın erk tarafından denetlenmesine müsaade eden bir yapıda olması beklenir ve Nadir bu düşüncüyü haklı çıkarmak istercesine Nalan’ı gittiği davette yabancı erkeklerle dans ederek kendinden geçen ve gecenin sonunda içki, eğlence ve danstan baygın düşen bir şekilde tasvir eder. “Nalân geniş bir koltukta baygın yatıyordu. Başını tamamiyle açılmış, yüzü ve göğsü kolonyalarla ıslatılmıştı.”²⁰⁷ Bu manzara karşısındaki Kenan’ın “İçimden kabaran sonsuz bir hırsıyla söz dinlemediği için bu hale düşen şu

²⁰⁵ Aslı Güneş, *Kemalist Modernleşmenin Adab-ı Muaşeret Romanları: Popüler Aşk Anlatıları*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2005, s. 3.

²⁰⁶ Kerime Nadir, *Hıçkırık*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1980, s. 71.

²⁰⁷ age., s. 73.

bitkin kadını tokatlamak, parçalamak istiyordum. Bereket versin ki yanında yalnız kadınlar vardı.”²⁰⁸ ifadeleri, kadının ahlâkını zedeleyebilecek her türlü ölçsüz davranışa karşı olan öfkeyi gösterdiği gibi, kadına sınırlarını öğretmeyi kendinin görevi sayarak ve bunu gerekirse canını da yakarak yapabileceğini imlemesi bakımından önemlidir. Bu noktada pek çok okuyucu bularak sinemaya da uyarlanan *Hıçkırık*’ın aslında okura, seyirciye kadın ve erkek rolleri açısından pek çok davranışı, duyguyu öğrettiğini ve bunun kadınlar açısından modern olduğu kadar sıkı bir ahlâki ölçüyü ve sorumluluğu gerekli kıldığını ortaya koyar.

1950’de yayımlanan *Posta Güvercini* ‘nde başarılı bir doktor olan Mübeccel, Müeyyet Turhan adlı bir tiyatro oyuncusuyla evlenir. Evlendikten sonra iş yaşamından feragat etmeden çalışmalarına devam eden Mübeccel, romanda şöyle anlatılır: “Ama Mübeccel, yaz mevsiminde, Yakacık’a geçtikten sonra da çalışmalarına ara vermemişti. Pazar Günleri dışında tatil yaptığı yoktu. Bazan Pazar’ları bile önemli operasyonlar için hastaneden çağrıldığı oluyordu. Operetin yaz temsillerini verdiği küçük hava tiyatrosunun semtine bile uğramıyordu. Tiyatronun hafta tatili yaptığı Cuma günleri, Yakacık’ta yapılan bu neş’eli toplantılarda ise ancak bir iki defa bulunabilmişti. Diğer taraftan büyük bir tıbbî eser de hazırlıyordu. Sonuç olarak evlilik hayatı onun iş hayatını zerre kadar etkilememişti. Mesleğinde dev adımlarıyla ilerliyor, şöhreti günden güne artıyor, daha şimdiden memleketin en büyük operatörlerinden biri olmak vasfını kazanmış bulunuyordu.”²⁰⁹ Mübeccel’in kendini mesleğine adanmış ve işinde başarılı olmak isteyen mizacı, kocası Müeyyet Turhan’ı rahatsız etmemekle beraber tersine kocanın işine gelmekte ve etrafındaki genç kızlarla birlikte olmaktadır. Bunu öğrenen Mübeccel, hiçbir şeyin farkında değilmiş gibi davranıp çalışmaya devam etse bile mutsuzdur. Bunu anlayan arkadaşı/anlatıcı, mutsuzluğunun faturasını kocasını ihmal ettiğini düşündüğü Mübeccel’e keser: “Onun o yorgun gözlerine dikkatle baktım. Bu gözlerin sahibi mutlu bir insan olamazdı. Bu harap çehrenin altında, muhakkak ki daha harap bir varlık, hattâ baştanbaşa bedbahtlık vardı. Bunu sezdiğim o anda, Mübeccel’in her şeyi bildiğini de sezmiş oldum. Demek ki, nihayet hatasını anlamış bulunuyordu!

²⁰⁸ age., s. 73.

²⁰⁹ Kerime Nadir, *Posta Güvercini*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1950, s. 253.

Hattâ mağrur kalbi bu hatayı ikrara varacak kadar dolup taşmıştı.”²¹⁰ Mübeccel de bu durumu hata olarak görmeye ikna edilmiş bir kadın olarak anlatılır. Dolayısıyla evlilik hayatında çok çalışan kadın, kocasını ve evini ihmal edebileceği gerekçesiyle istenmemiş, karısı dışında pek çok kadınla birlikte olan kocanın davranışlarına ise bir eleştiri getirilmeyerek bir kez daha evliliğin yapıcı ve devam ettirici gücü olarak kadın merkeze konulmuştur. Oysa operet sahibi olan Müeyyet’den, romanın başlangıcında Mübeccel’e yakışmayan, gözü dışarıda bir karakter olarak bahsedilmiş fakat evlilik sürecinde “hata”lı olarak görülen kocanın kusurları bir yana bırakılarak Mübeccel olmuştur. Bu noktada kadınların eğitilmiş ve ahlâklı olmalarının yanında, çalışırken evlerini ihmal edecek kadar kendilerini işlerine adanmalarına olumlu bakılmadığı gibi, evlilik gerçekleştikten sonra aile ve onun devamlılığı kocadan çok kadının sorumluluğuna bırakılmış hatta kocanın ahlâksızlıklarının nedeni, kimi zaman romanda da görüldüğü gibi, evi ile işi arasındaki dengeyi kuramayan kadından bilinmiştir.

Kerime Nadir’in romanlarında kadınlar, Halide Nusret Zorlutuna ve Sâmîha Ayverdi’den farklı olarak daha çok müzik, tiyatro, sinema gibi sanat dalları içerisinde gösterilmişlerdir. Örneğin Kerime Nadir’in *Sisli Hatıralar* (1967), *Güller ve Dikenler* (1970) adlı romanlarında bu kadın profillerini görmek mümkündür. *Sisli Hatıralar*’da ünlü bir soprano olarak karşımıza çıkan Dürrin Arbel, geçirdiği bir trafik kazası sonucunda ailesine haber verilir fakat Dürrin’in ailesi ona bakmak istemez, seçtiği mesleği onaylamazlar. Çünkü Dürrin sadece bir opera sanatçısı olarak görülmez. “Halk onu değerli bir Opera Sanatçısı olduğu kadar, eşsiz bir güzellik ve seks sembolü olarak da alkışlıyordu. Sözün kısası, Dürrin Arbel İstanbul’u birbirine katmıştı. Her yerde, herkes ondan söz ediyordu.”²¹¹ Bu tanımlamalar, Dürrin’in hakkındaki toplumsal imajı gösterdiği gibi, çalışma hayatı yoğun ve herkes tarafından takip edilen bir kadının evlenmek için ideal bir kadın olmadığını da göstermektedir. “Hayatı turnelerde geçen, boyuna dünya sahnelerini dolaşan bir kadının yanında bir valiz gibi taşınmak ne hoş değil mi?... Böyle kadınlarla evlenilmez dostum... Onlarla evlenmeyi düşünen erkek, bütün

²¹⁰ age., s. 281.

²¹¹ Kerime Nadir, *Sisli Hatıralar*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978, s. 41.

özgürlüğünü, bütün gururunu, bütün kişiliğini feda etmeyi göze alıyor demektir. O kadınların kocası bir valizden farksızdır!...”²¹²

Romanlarında çizdiği çalışan kadın/anne karakterlerinin hemen hemen çalışma alanlarının her kesiminde resmeden Kerime Nadir, kadınların eğitilmiş olduğu kadar ahlâklı olması gerektiği konusunda hassas olsa bile, “toplumsal adalet ve ahlâk”ın karşısına “romantik aşk’a ait olan ahlâk ve adalet” anlayışını yerleştirmiş gibidir. “Romantik aşk” ibaresi içinde, evlilik dışı aşkları da aşkın başlama ve gelişme şekline bağlı olarak sebep ve sonuç göstermeyi de ihmal etmeden kimi zaman mutlu sona ulaştırmasıyla Zorlutuna, Berkand ve Ayverdi’den büyük ölçüde ayrılır. Bu durumda Nadir’in kadınları/anneleri, kutsallık imajının onlara yüklemiş olduğu görevler üzerinden tanımlanmaya çalışılsa da, “aşk” üzerinden kurulmaya çalışılan romantik adalet dönem içerisinde oldukça etkili olmuştur. Mesela Dürrin’in kendisine tecavüz etmeye kalkışan ve onu tuzığa düşürerek evlenen Atıf’la sürdürdüğü mutsuz evlilik esnasında tekrar Sezan ile karşılaşmış evliliğine rağmen ondan kendini alıkoyamaması romanda âdeta “aşkın adaleti” olarak resmedilmiştir. “-Bu akşam şampanya içmek istiyorum. Kederleri boğmak, uyuşturmak lâzım!... Fakat mazinin günahını Tanrı bize bağışlayacak mı acaba?... Onu kollarımın arasına alarak: -Elbette!...dedim. Tanrı bağışlayıcıdır. Hem çektiğimiz acılarla bu günahı çoktan ödedik biz... Dürrin gözlerimin içine bütün ruhiyle baktı: -Sevgili Sezan’ım, sevmek günah olur mu hiç?...-Günah olsa da, onu tekrar işlemek için bir o kadar daha acı çekmeye razıyım Elvan!... -Galiba ben de...”²¹³ Bu noktada Nadir’in, toplumsal normlara karşı çıkan, “yasak” olmasına rağmen, romansal hakikate göre yasak olmaktan çıkarılan “aşk”ları aslında Kerime Nadir’in iki uçta savrulan, ortak bir noktada karar kılamayan toplumsal ahlâk, normlar ve bireysel duygulanımlar arasında kalan anlayışını göstermesi bakımından önemlidir.

“Romancılıktaki gayesinin, hakiki hayatı bütün teferruatı, şeniyetleri ile sayfalarda aksettirmek”²¹⁴ olduğunu söyleyen Kerime Nadir’in romanlarında eğitilmiş, işlerinde başarılı olmak isteyen ya da herhangi bir sanat dalında başarılı ve meşhur olmuş kadınların maruz kaldığı toplumsal tepkileri görmek mümkündür.

²¹² age., s. 40.

²¹³ age., s. 241.

²¹⁴ İbrahim Hoyl, “Kadın Romancılarımızla Mülâkatlar”, *Son Posta*, 1941 Birinci Teşrin 25, s. 2.

Romanlarında belirli bir eğitimi aldıktan sonra evlenmeleri uygun görülen ya da çalışma ve aile hayatı arasında mutlak bir denge kurması gerektiği görülen kişiler olarak resmedilen kadınlar/anneler, çok kez sanata olan meyilleri konusunda da eleştirilmiş ve hor görülmüştür. Fakat Kerime Nadir bu eleştirileri daha çok kocalar ya da birinci kuşak diyebileceğimiz ebeveynler üzerinden dile getirmiştir. İkinci kuşak anne-babalar ise çoğu kez tökezleseler bile, bu anlayışları kırmaya çalışan girişimleri ile Nadir'in romanda sözünü emanet ettiği kişiler olarak yerlerini alırlar. *Güller ve Dikenler* (1970) adlı romanında Haşim'in ünlü bir besteci olan karısı Verda'ya "...bütün vaktini piyano başında nota çizistirmekle geçiren budala bir kadınsın sen... Başka şeye aklın ermez."²¹⁵ cümleleri, erkek-kadın, akıl-duygu ayırımına okurun dikkatini bir kez daha çeker. Sanat görüldüğü üzere iş adamı Haşim'in gözünde daha çok duygulara hitap eden, budalaca bir iş olarak görülür ve bununla uğraşan karısı onun gözünde değersizdir. Haşim'in aklın gücünü ve ait olduğu yeri gösteren "Ben bir iş adamıyım ve işimi bilerek yaparım... Kimsenin öğüdüne ihtiyacım yok... İşte o kadar."²¹⁶ şeklindeki cümleleri de aslında genel olarak erkeklik ve ona yaraştığı düşünülen iş adamlığını, sanatı da kadınlara ait bir alan olarak gördüğünü ortaya koyar. Böylece erkek "akıl"ın sahibi olarak "söz"ün sahibi de olan bir noktaya yerleştirilmiş olur. Eğitim ve meslek seçimi konusunda romanlarda genellikle ya koca ya da anne-baba engeli ile karşılaşan kadın karakterler, bu açıdan toplumsal realiteden kopuk bir şekilde temsil edilmezler. Tersine modernleşme sürecinde karşılaşılan engeller, kafa karışıklığı, kadının eğitim hakkına rağmen erkeklerle eşit bir şekilde kamusal hayat içerisinde yer alamaması ve bunun ahlâk, ailevî sorumluluklar gibi pek çok duygusal süreçlerle denetleniyor olması, kadını özellikle de anne rolünü kıskaç altına alan bir çıkmaz hâline gelmiştir. Özellikle yaptıkları meslekler erkekler tarafından önemsiz ve küçük görülen kadınlar, bir de buna annelik sorumluluğu yüklenince kendilerini duygusal açıdan tamamen yalnız hissetmektedirler. Kocasından nefret eden Verda'nın, bu açıdan kocasının düşmanı Eşper'e âşık olması, romansal olduğu kadar romantik bir hakikat olarak da toplumun ilgisini ve beğenisini kazanmayı başarır.

²¹⁵ Kerime Nadir, *Güller ve Dikenler*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1977, s. 12.

²¹⁶ *age.*, s. 12.

Kerime Nadir *Zambaklar Açarken*'de (1973) Perran örneği üzerinden romanlarındaki modern kadın anlayışının ipuçlarını bir kez daha ortaya koymak ister. Heykeltraş olmak isteyen Perran, annesinin rızası olmadan İstanbul'a gelir fakat parasızlık yüzünden akademiye bırakıp mankenlik yapmaya başlar. Fakat bu meslekten de memnun değildir. Çünkü Perran mankenlik hakkında şöyle düşünür: "...Mankenlik, hayata bir başlangıç olarak fena meslek sayılmaz. Kazancı bakımından demek istiyorum... Ama ben, bu işi sevmedim... Kendi kişiliğini başkalarının zevkine satmak... Birtakım kuralların canlı makinesi olmak... Her şeyiniz ölçülü... Adımlarınız, gülücükleriniz, hatta nefes alışınız... Ben özgürlüğü severim... Kendi kişiliğimle yaşamak isterim... Kimsenin davranışlarına karışmasına, beni bir başka biçime sokmasına tahammül edemem."²¹⁷ Kişiliğini başkalarının zevki uğruna satmak olarak değerlendirilen mankenlik mesleği, aslında okura -özellikle de kadın okurlara- mesleklerinde tercih etmeyecekleri bir duruş olarak tavsiye edilir. Fakat bu anlayış, kadını sadece meta olarak görüp onu beden ve davranış olarak belirli bir şekle sokmaya çalışan anlayışa bir karşı çıkış değil, kadınların kendi kişilikleri ile yaşamaları serbestliğinin tanınmasını savunan bir anlayışın izlerini taşır. Kadının üretimin nesnesi değil öznesi olması gerektiği bilinci, Nadir'de "millî birlik ve beraberlik" vurgusundan öte, toplumsal üretime erkekler gibi katılmak ve onlarla üretkenlik açısından eşit birey ve özne kadın olma isteğinin vurgusudur. Dolayısıyla kadınlar için sadece eğitilmiş olmak yeterli görülmez, bedenleri üzerinden gerçekleştirdikleri seçimler, seçtikleri meslekler ya da onları icrâ ediş şekilleri özellikle görselliğin ön planda olduğu sanat dallarında büyük önem kazanır. Kadınların mesleklerinde nasıl bir yol izlediği, onların her an iffetlerinin ve ahlâk anlayışlarının sorgulanmasına zemin hazırlar.

Güzel sanatlar dahil olmak üzere pek çok meslek dallarında gördüğümüz Kerime Nadir'in kadın/anne karakterlerinde *Zambaklar Açarken* adlı romanındaki mankenliğe bakış açısı, Nadir'in modern kadın anlayışının önemli bir noktasını vurguladığını söylemek gerekir. Bu vurgu, ahlâk ya da ahlâksızlık algısından öte, üretimin öznesi olmak ve nesnesi olmayı tercih etmemek gibi bir düşünce üzerinden gösterilmiş fakat yazarın diğer romanları göz önünde bulundurulduğunda bunun tam

²¹⁷Kerime Nadir, *Zambaklar Açarken*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978, s. 18.

anlamıyla eşitlikçi bir şekilde olamayacağı gerçeği de kabul edilmiştir. Nitekim annelik ya da kadınlık, bu eşitliği en başından sekteye uğratan ve ayrıca mesaisi olmak zorunda olan bir rol olarak görülmüş ve eleştiriye açılmamıştır. Örneğin *Kaderin Sırrı*'ndaki (1975) ana karakter Nüvide'nin bir öğretmen ve yazar olarak kendini çocuklarına ve torunlarına adamış, sadece onlar için yaşıyor olma hâli eleştiriye açılırken bu durumun sadece aşırılığı konusuna dikkat çekilmiştir. Anneye yüklenen duygusal sorumlukların aşırılıklarını romanlarında her zaman eleştiriye açan ama toplumsal öğretilerin alışkanlığa dönüşmüş döngüsünü çoğu zaman devam ettiren Kerime Nadir, sürecin kadınları sekteye uğratan pek çok çıkmazını sezmiş olduğu görülmekle beraber, ısrarlı ve derinlikli bir tasvir ya da gösterme içerisine girmemiştir. Örneğin *Kaderin Sırrı* (1975) adlı romanında sır ya da kader gibi gözüken muammanın aslında toplumsal öğretilerin bireysel alışkanlıklar hâline dönüşen şekilleri olduğu hissettirilmek istenir. Nitekim okul müdürü ve yazar olan Nüvide'nin işi ve ailesi arasında kurmaya çalışmadığı denge onları hayatının merkezi hâline getirmesi, onu mutsuz etmekten öteye geçememiş olsa bile “ÜÇ YAVRU” adını verdiği eserin başarı kazanması yazarın da bu konuda bir çıkmaz içinde olduğunu gösterir. “Vakıa yakın zamanlara kadar “NÜVİDE ANTEL” adı edebiyat alanında pek tanınmış değildi. Seyrek yazan bir yazardı. “ÜÇ YAVRU”ya gelinceye kadar da pek dikkati çeken bir eser vermemişti. O yıl bu son romanıyla bir edebiyat ödülü kazanmıştı. Gazeteler, dergiler bu başarıdan söz etmişler, hatta bir iki resmini de basmışlardı genç kadının... Ama bu küçük sanat olayının halk arasında çok kimse farkında bile olmamıştı muhakkak!... Tekrar mahzun mahzun gülümsedi. Fakat yeni eserler yazacaktı... Büyük, güçlü, ilginç eserler... Yalnız bir jürinin değil, her sınıf halkın anlayış ve takdirine sunacağı, geniş kitlelere seslenecek ve kendisini herkese layık olduğu şekilde tanıtacak eserler...”²¹⁸ Yazmış olduğu eser başarı kazanmasına rağmen, bu başarıyı yeterli görmeyen Nüvide'nin “Üç Yavru” dışında daha geniş kitlelere seslenecek eserler yazmayı hedeflemesi, kızı ve torunları nedeniyle çembere aldığı hissettiği hayatını ona mutsuzluk veren bu döngüden kurtarmak isteği olarak yorumlanacağı gibi, yazdıklarıyla başarı kazanan bir kadının daha iyisini yapabilme ve kendisini hapsettiği feragatli anne kimliğinden kurtarma çabaları olarak değerlendirilebilir.

²¹⁸Kerime Nadir, *Kaderin Sırrı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1991, s. 15.

Cumhuriyet döneminin İslamcı-muhafazakâr çizgide değerlendirilebilecek yazarlarından Sâmiha Ayverdi'nin romanları incelendiğinde, kadınların pek çoğunun eğitilmiş olduğu görülmekle beraber, kamusal hayatta görünürlüklerine pek yer verilmediğini belirtmek gerekir. Ayverdi'nin romanlarında öne çıkan en önemli unsur, maddî bilginin yanında vicdâni bilgiye de sahip olabilmektir. 1939'da yayımlanan *Batmayan Gün* adlı romanında ana karakter Aliye etrafında şekillenen olay örgüsünde Aliye'nin annesi olan Fikriye Hanım'ın eğlenceye ve gezmeye düşkünlüğü anlatıcı tarafından olumsuz bir örnek olarak okura sunulur. Kızı Aliye'nin almış olduğu eğitimin haricinde dedesinin yaptığı tabloları anlamaya çalışan ve “Maddî bilgilerim bana yeter; artık vicdânî bilgiye muhtâcım. Zîra hayâtın, maddeden ibâret olmadığı muhakkak. Bizim gibiler yarım insanlarız. Bunu hissediyor ve tamamlamak istiyorum. Ben, rûhumdaki bu eksikliği duyuyorum da başkaları neden hissetmiyorlar?”²¹⁹ şeklindeki sorgulamaları, Aliye'yi annesinden ayıran bakış açısını ortaya koyar. Oysa annesi Fikriye Hanım, kocası Sezai Bey'in tarifiyle bir sefahat düşkünüdür: “-Annenin işi gücü yok... Tanıdığım günden beri eğlenmekle giyinmekten başka bir şey düşündüğünü bilmem. Hakkın var Aliye... Zâten her gün Boğaziçi'ni, hatta İstanbul'u sevmediğinden, Avrupa'ya hasretinden bahsedip duruyor. Burada eğlence yokmuş, dağ başında uyuklayıp duruyormuşuz.”²²⁰ Romanda garp hayatının eğlencesine düşkünlüğüyle kurgulanan Fikriye Hanım vasıtasıyla yazar, eğitimden ne anlaşılması gerektiğini kızı Aliye'nin kendini arama yolcuğu üzerinden okura sunar. Ayverdi'nin “Garb'ın ve Şark'ın Elinde İnsan” başlıklı yazısı olması gereken eğitim anlayışını belirttiği gibi, Türkiye'deki eğitimin gidişatını da eleştiren bir tutum sergiler: “Türk gençliği, hâlâ sol ile bağlantısını kesmemiş bulunan bir maârif çarkının içinde dönüp duruyor. Tanzimat'tan beri hattâ daha da evvel başlamış bulunan materyalizm hegemonyası, son devir kültür ihtilâli ile bin yıllık târihini, redd-i mîras yolu ile adem sahrâsına atmıştır. İşte bu yüzden de, kütleleri lehimleyen müşterek hâfıza ve kolektif irâde ve şuur zinciri parçalanıp dağılmıştır. Cemiyetten koğulan millî iffetin, hikmet ve irfânın yerini, his ve fikir sefâhati, döl veren hatâlar, yalınkat düşünceler, ithal malı heyecanlar, harâmiler, haram-zâdeler ve müesseseseleşen habâset kervanları almıştır. İşte bu dipten gelen tazyiki de durdurup yok edecek gene, mâzinin emzirip

²¹⁹ Sâmiha Ayverdi, *Batmayan Gün*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2009, s. 19.

²²⁰ *age.*, s. 14-15.

besleyeceği bir eğitim ve öğretimdir.”²²¹ Mâziden beslenen, hikmet ve irfânın yer aldığı ve millî iffete değer verilen bir eğitim anlayışını öne süren Ayverdi, romanlarındaki kadın karakterlerini de bu anlayışına göre kurgulamış, sadece beşeri/maddî bilgi ile yetinen kadın karakterlerini sığ ve kaçınılmaz bir şekilde garbın gösterişine hayranlık duyan tipler olarak sunmuştur. *Batmayan Gün*’deki Fikriye Hanım’ın, kızının hikmet ve irfan yolundaki arayışını küçümseyen tavırları ve köşkte verdiği büyük davetlerde yaptığı dedikodularla sürekli bir sefahat içinde resmedilmiştir. Bu noktada yazar tarafından ahlâk kavramı, sadece şehvetten arınmış bir bedenün göstergesi değil, ruh ve vicdan olgunluğu olarak da tanımlanmıştır. Onun “Yerinde söylemeyi ve yerinde susmayı bilmek için bir iç tabiat terbiyesinin şart olması ne güzel örnek. Eline ayağına, gözüne kulağına, duygu ve düşüncelerine hükmedemeyen insan kendini ne kadar hür zannetse de bir esirden başka bir şey değildir.”²²² söylemleri, eğitimin insanı esaretten kurtaran ve ona iç tabiat terbiyesi kazandıran yönlerine işaret eder ki onun ahlâk anlayışı bu mânâda kendine anlamlı bir zemin bulur. *İnsan ve Şeytan*’da (1942) Seniha’nın anlatıldığı şu satırlar kadının eğitim ve ahlâk anlayışını bir kez daha göstermektedir: “Karım, hayat sâhamın pürüzlerini temkinli ve bilgili elleriyle düzelden, hazırlayan büyük kadın, benim için bu varlık âleminde en kavî en kutsi mesnettir. Onun aslı, dürüst ve ağırbaşlı şuûru, beni en genç yaşımdan itibaren sevk ve idare etmiştir. Karım, bir yandan temkinli, irâdeli bir zevke ve iyi bir insan vasfı ile bana ve cemiyete karşı vazifelerini yaparken, mânevi bir temizlik ile de, kendine karşı mükellef olduğu kadar bir takım insanlık borçları bulunduğunu söyler ve hayâtın bin türlü cereyânına, zıt ve muhâlif rüzgârına rağmen, etrafını, bu sığındığı kaleden seyrederek ve hiçbir kuvvetle dışarı sürüklenmez.”²²³ Görüldüğü üzere Ayverdi’nin eğitim ve ahlâk anlayışı, dingin bir iç tabiat, topluma karşı vazifelerini bilen salt aklın ve ilmin rehberliğini yeterli bulmayarak hayatın bütün zıtlıklarına karşı temkinli olabilen şahsiyetle açıklanmıştır. Bu noktada eğitim vicdâni bir ahlâkla bütünleşip kendine ve topluma duyarlı bir yaradılışı oluşturabildiği ölçüde değerli ve faydalı görülmüştür.

²²¹Sâmiha Ayverdi, “Eğitim Üzerine Bir Sohbet”, *Bağbozumu: Hâtıralar-Makaleler*, Hülbe Basım ve Yayın, İstanbul, 1987, s. 255.

²²²Sâmiha Ayverdi, “Ebeveyn ve Evlât Münâsebetlerine Dâir”, *Hatıralarla Başbaşa*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2008, s. 94.

²²³Sâmiha Ayverdi, *İnsan ve Şeytan*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2009, s. 3.

Ayverdi'nin *Son Menzil* (1943) adlı romanında eğitilmiş olmasının yanı sıra çalışma hayatında da görülen Seniha karakteri, tercih ettiği oyunculuk mesleğinden dolayı geleneksel düşünceyi temsil eden Şöhret dadısı tarafından şöyle eleştirilir: “Şöhret, o zamanlar bir kadının sahneye çıkmasını gençliğinde Peruz’ların, Şamram’ların, kantocu kızlar gibi telli pullu elbiselerle oyun oynamaları kabîlinden bir şey zannediyordu. Aradan aylar ve yıllar geçip hâdiseler bu zannını fiilen tekzip etmiş olduğu halde bile, o gene Seniha’nın hayâtını şiddetle utandırıcı bulur ve onu, bu mesleğe sürüklemek mesûliyetini de tamâmen Sîret’te görmekte ısrar ederdi.”²²⁴ Seniha’nın oyuncu olmasını onaylamayan dadının, kızının günden güne artan şöhreti karşısında şaşkına dönmesi, oyunculuk mesleğine olan olumsuz bakış açısına da bir eleştiri getirir. Seniha’nın durgun mizacının bu mesleğe uygun olmadığını düşünen dadının görüşleri, çok beğeni kazanan bir oyunun ardından Seniha’nın kendisini anlattığı şu cümlelerle çürütülür: “-Bilmem neden ben dün gece bir san’atkâr değil, kendimdim. Öyle zannediyorum ki en muvaffak olduğum sahne de duâ sahnesi idi. Seccâde üzerinde olmak, içime o kadar derin bir zevk vermişti ki, yüzlerce seyircinin bakışlarını asla hissetmiyor, yalnız büyük bir kuvvetten istimdat eden, şifâ dileyen bir insan olduğumu düşünüyordum. Hayır bunu bile düşünecek halde değildim. Sanki o büyük kuvvetle birleşmişim ve sanki hakikaten cenge giden kadın bendim. Rolüm icâbı bir şeyler söyleyecek, duâ edecektim, fakat o kadar zevke batmışım ki ağzımdan, piyesle alâkası olmayan, bilmediğim, tasarlamadığım sözler dökülüyordu.”²²⁵ Oynanan oyun ve Seniha arasında kurulan ilişkide, Allah inancı önemli bir vurgu olarak romana yerleştirilmiş, Seniha’nın oyunculuğu ve eğitimi ancak inanç noktasından beslenen bir duygu ve fikir birlikteliği ölçüsünde desteklenmiştir. Bu bakımdan Muazzez Tahsin Berkand’ın ve Kerime Nadir’in romanlarında görülen sanatçı kadınların, daha çok maddenin ya da yaşanan fizikî gerçekliğin sürüklediği heyecan ve ızdıraplara bağlı şekillenen duygu ve düşünce dünyaları, Ayverdi’nin kadınlarının yaşamı ve yaptıkları mesleği algılama olgusundan oldukça farklıdır. Seniha, kendisinin tam zıddı bir mizaca sahip olan ve her türlü arzu ve ihtirasın pençesinde olan kocası Sîret’e her şeyin üstünde olduğuna inandığı Allah inancı sayesinde tahammül gösterebilmekle beraber, onu davranışları konusunda sık sık uyarmıştır. Manevî bir kuvveti hayatının merkezi, asıl gerçeği

²²⁴ Sâmîha Ayverdi, *Son Menzil*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2007, s. 69-70.

²²⁵ *age.*, s. 89.

hâline getiren Seniha, şöhret sahibi bir kadın olmasına rağmen, kendi iç dengesini ve huzurunu kaybetmemiş bir karakter olarak okurun karşısına çıkar. Oysa aynı mesleği paylaştığı pek çok kişinin huzursuz ve azap duyduğu bir hayatı olduğuna değinir ve bunu ise beşere ait hasta ve değişken şuurla temellendirir. “(...) beşer denen hasta şuur, hareketini, kendini aldatmak esâsı üzerine tanzim etmişti. Zevk meclislerinde iç darlığı ile kıvrananlar, şöhret tûfânı içinde azap ve sıkıntıdan dudaklarını ısırarak, servet ve gınâ dalgaları arasında fakrın saâdetine imrenenlerle dolu bir dünya... Hep hoşnutsuzluk, hep zan, hep ümit ve tırmanış. Esâsen hayat da her gün şekil değiştiren bir zandan ve hülyâdan ibâret değil miydi? Bugün bir hakikat zannedilen şey, yarın tamâmen kıymetten düşüyor ve yerini bir başka zanna bırakıyordu.”²²⁶

Sâmiha Ayverdi romanları haricindeki pek çok yazı ve röportajında kadınların eğitimi konusundaki görüşlerini öncelikle eski kadını anlatmayı tercih ederek şöyle dile getirir: “Eski kadının büyük çoğunlukla okuyup yazması yoktu. Fakat ona câhil demek, yanlış olduğu kadar hatâdır da. Zîra eski kadın kendisine medenî, içtimâî formasyonunu veren bir şifâhî kültüre sâhipti. Bunun neticesi olarak da memleket realitelerine âşına ve kelimenin tam mânâsı ile vatanın su katılmamış evlâdı her hâliyle, her tutumu, duygusu, düşüncesi, yaşayış ve hayâtının bütünüyle yerli ve millî damgasını taşıyan bir varlıktı.”²²⁷ Eski kadının okuma yazma bilmemesine rağmen, sahip olduğu şifâhi kültürü ve memleket realitesine olan ilgisini vurgulayan Ayverdi, vatana ve millete faydası bulunan yerli/millî eğitimi benimser. Bu yüzden varlıklı fakat çalışmayan kadınların eğlence düşkünlüğünü, zamanlarını yararsız işlerle harcamalarını eleştirir ve bunu Türkiye’nin önemli bir kadın meselesi olarak ele alır: “Çalışmayan varlıklı veya aşırı refahlı kadına gelince, kanaatime göre, asıl Türkiye’nin kadın meselesi, bu zümrenin ele alınması, daha doğrusu kazanılmasıyla bir düzene girebilir. Zamânını kumarda, gece kulüplerinde, çeşitli eğlence yerlerinde, sinema, tiyatro, berber, terzi gibi sırf şahsî zevk, îtiyat ve ihtiraslarını karşılama yolunda geçirmekte olan bu varlıklı kadın, memleketin yalnız kaybolmuş zümresini değil, aynı zamanda zararlı ve hattâ tehlikeli sınıfını teşkil

²²⁶ age., s. 157.

²²⁷ Sâmiha Ayverdi, “Kadın Hakkında Röportaj”, *O da Bana Kalsın: Röportajlar, Anketler, Kubbealtı Neşriyatı*, İstanbul, 2013, s. 95.

etmektedir.”²²⁸ Hem evde hem de dışarıda çalışan kadınların ise “(...) ya bir hemcinsine ya da bir teşekkülün yardımına muhtaç”²²⁹ olduğunu belirten Ayverdi, görüldüğü üzere eğitim ve ahlâk’ı sadece ilmî bilgi ile sınırlamayı eski kadın tipinin bünyesinde taşıdığı şifâhi ve millî unsurları yeni kadın tipine referans göstermekte ve İslami inanç’ı da kişilerin iç tabiat terbiyesinin önemli bir unsuru olarak görmektedir. Edebiyat ve din arasındaki ilişkiye dair yöneltilen bir soruya karşılık verdiği cevap ise din-edebiyat ve insan arasında kurduğu ilişkiyi ortaya koyar: “İman ve din duygusu, beşeriyetin kışbî değil, vehbî ve ilâhi ihtiyâcudur. Kılıcın iki yüzü gibi madde ile mânâyı birbirinden ayırmak istemek, kütleleri huzûra değil, buhrâna sürükler. Nitekim aynı hatâlı karar bizde de çeşitli yıkıcı hareketlere yol açmıştır. Medeniyet bir bütün olduğuna göre, bu bütünü teşkil eden her müessesenin mensûbu îman duygusundan payını alıp beslenmek vaziyetindedir.”²³⁰ Dini hayata eklemlenen bir inanç sistemi olarak görmeyen Ayverdi’nin bu bakımdan kurguladığı kadın karakterler, Cumhuriyet modernleşmesinin kadının eğitimi, analık vazifesi ve ahlâkı konusunda gösterdiği hassasiyetleri taşımakla beraber, din duygusunun ilâhi bir ihtiyaç olduğu noktasında taşıdıkları manevî misyonla dikkat çekici bir yere yerleşirler.

Sonuç olarak Cumhuriyet modernleşmesinde erkeklerin talim ve terbiyesi kadar, bir evi yıkanın ve yapanın da kadın olduğu görüşünden hareketle, kadınların eğitimine önem gösterilmiş fakat bu cinslerarası eşitlikten ziyade cinsiyete dayalı politikalarla gerçekleşmiştir. Kadınların kamusal alanda olmaya teşvik eden politikalar, kadınları bir yandan geleneksel bağlarından koparmayı amaçlamış, onları ciddi, cinsiyetsiz ve erkeksi kimlikler altında tanımlamış, ev içinde ise neşeli, alımlı ve annelik görevlerini önceleyen kişiler olarak görmek istemiştir. Bu noktada kadınların eğitilmiş ve çalışan bireyler olarak toplumda yer alması birincil vazifeleri olarak belirlenen annelik’i ihmal etmemelerine, kocalarına ve çocuklarına yeterli zamanı ayırmalarına bağlı olarak onaylanmıştır. İncelenen Muazzez Tahsin Berkand ve Kerime Nadir romanlarındaki anne modellerinin farklı iş sahalarında çalışan

²²⁸ agm., s. 97.

²²⁹ Sâmiha Ayverdi, “Kadın Ediplerimizle Röportajlar”, *O da Bana Kalsın: Röportajlar, Anketler*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2013, s. 51.

²³⁰ Sâmiha Ayverdi, “Sâmiha Ayverdi ile Konuşma”, *O da Bana Kalsın: Röportajlar, Anketler*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2013, s. 107.

kadınlar olarak resmedilmesi ve pek çoğunun İngilizce, Fransızca gibi yabancı dilleri bilmesi Cumhuriyet'in eğitim politikasının batılı taraflarını gösterirken öte yandan bu kadınların eşlerini ve çocuklarını ihmal etmemeleri vurgusu yani sürekli hatırlatılan annelik mesaisi, yaşanan toplumsal hayatın gerçekliği ile kurmaca addedilen romanların gerçekliği arasındaki paralelliği göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim romanlar aracılığıyla sunulan rol modellerin toplumun pek çok kesimine ulaştığı göz önünde bulundurulursa, annelik kimliğinin Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren öğretilen bir rol/model olduğu görüşü daha geçerli hâle gelecektir. Halide Nusret Zorlutuna romanlarında, eğitilmiş ve kendi geçimini sağlayabilecek çalışan kadın karakterlerin, uğradıkları ihanetlere rağmen yuvadan ayrılmayı tercih etmemeleri ve her seferinde kahraman kadın imajıyla okurun karşısına çıkmaları, annelik'in birincil mesai ve ailenin "vatan" ile eşdeğer görülmesi ile ilgilidir. Vatan ile eş görülen aile ve kurucusu "ana" onun yıkımından da sorumlu tutulacak kişidir. Romanları dışındaki pek çok röportaj ve yazısından anlaşılacağı üzere İslamcı-Milliyetçi muhafazakâr bir çizgide değerlendirilebilecek Sâmîha Ayverdi romanlarında, diğer yazarlardan farklı olarak insanın yaradılışında olduğunu düşündüğü inanma ihtiyacı, İslamiyet, insanı yaşamın maddi öğelerinin tutsaklığından ve oluşturacağı huzursuzluktan koruyan ilâhi bakış açısını işler. Kadın, erkek ayırmaksızın bütün karakterlerini bu anlayış çerçevesinden kurgulayan Ayverdi, özellikle kadınlar söz konusu olduğunda onların eğitilmiş olmasına dikkat ettiği gibi, bu eğitimin yerli unsurlarından oluşmasını, maneviyâtı göz ardı eden bir eğitimin kişinin kendisine, ailesine ve topluma fayda sağlayamayacağı üzerinde durur. Bu noktada batılı bir hayat tarzı ve eğitim sistemini reddettiği gibi kadına şahsiyet kazandırmayacak bir varolma hâlini de onaylamaz. Bu bakımdan özellikle kadınlarla verdiği röportajlarda eski Türk Kadınına ve onun memleket meselelerine duyarlı, şifâhi kültür geleneğinden gelen ve vatana iyi evlâtlar yetiştirmiş olan mizacını bir referans olarak kullanır. Ahlâk ise sadece erkeksi görünüp görünmemek meselesi bazında ele alınmak yerine, vicdâni değerlere sahip olmak gibi daha soyut bir bakış açısıyla tartışılır.

İKİNCİ BÖLÜM

MAKBUL BABALAR

1. Ailenin Geçimini Sağlamakla Görevli Baba

Temel toplumsal birim olan ailenin işlevi ve yapısı, toplumsal değişmeye paralel olarak değişmektedir. Toplumun tüm özdeksel ve tinsel zenginliklerinin kuşaktan kuşağa geçmesinde rol oynayan aile için belirgin bir kategori ve tanımlama, olanaksız görünmektedir. Çünkü, aynı zaman sürecinde ve aynı toplumda bile, en azından, kırsal ve kentsel alanların aile yapısı ve işlevleri arasında büyük farklar görülebilir. Bütün bu farklı görünümlerine karşın, yine de, genel bazı özelliklerinden hareketle şöyle bir aile tanımı yapılabilir: ‘Toplumun biyolojik ve kültürel sürekliliğini sağlayan toplumsal bir kurum’. Bu tanımda, aile kurumunun insan türünün devamında vazgeçilmez bir role sahip olduğu kadar, onun toplumsallaşmasında en önemli araçlardan biri olduğu görülmektedir.²³¹ Aile, üretim ve tüketim ilişkilerinin aldığı şekle göre, nesilden nesile, çağdan çağa birtakım değişiklikler gösterse de, bu değişim ve adaptasyonlara rağmen kendi devamlılığını sağlama yeteneği göstermiş güçlü bir kurumdur.

Romalılar döneminde aile denince akla ‘otorite’ gelirken (pater familias), Eski Türklerde bir arada yaşama, otorite, karşılıklı ilişkiler ve sorumluluklar, sevgi, eşitlik ve özgürlük gibi kavramlarla tanımlanmaktadır.²³² Daha içeriden bakıldığında, kadın ve erkek arasındaki ilişkiler, kadın ya da erkeğin çocuklar üzerindeki etkileri, sorumluluk kavramına yüklenenler ve öncelikler, sorumluluk dağılımı vb. aile kavramının farklı farklı yorumlamalarında başat ölçütler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmamızda değerlendirmeye tâbi tutulan Cumhuriyet dönemi kadın romancıların eserlerine bakıldığında, bunlarda özel ve kamusal alana ilişkin işlev ve görünüşleri de olan ailede bütün bu alanların birbirleriyle iç içe geçtiği görülür. Bunca iç içe geçmişlik, romanlardaki özel ve kamusal alan arasına bir ayırım çizgisi

²³¹Kadir Aslan, “Değişen Toplumda Aile ve Çocuk Eğitiminde Sorunlar”, *Ege Eğitim Dergisi*, 2002, s. 26. (<http://egitim.ege.edu.tr/efdergi/issues/2002-1-2/2002-1-2-3.pdf>)

²³² agm., s. 26.

çekmek isteyen kadın karakterlerin bocaladığı en zorlu durumdur. O nedenle, kamusal hayatta eğitilmiş, çalışan ve erkeklerle aynı ortamı paylaşmaya başlamış olan güçlü ve iradeli bir kadın bile, söz konusu eserlerde ev içinde ve çoğunlukla duygularıyla hareket eden, bir erkeğin; baba ya da kocasının rehberliğine, koruyuculuğuna muhtaç biri olarak çizilmiştir. Hayat ve roman arasındaki bu karşıtlık, aslında toplumsal birtakım cinsiyet rollerinin hayat ve eğitime rağmen hegemonyasını devam ettirdiğini; bu bağlamda toplumsal ve kültürel normların çok daha dirençli olduğunu göstermektedir. Cumhuriyet'in kuruluşuyla bir taraftan medenîleşmeye, batılılaşmaya çalışırken gelenek-görenek gibi kültürel bellekteki alışkanlıklar havzasından beslenmeye devam edilmesi, kadını olduğu gibi erkeği de iki şekilli, daha doğru söyleyişle teori ile pratiğin uyuşmadığı bir dünyaya yuvarlamıştır. Kamusal hayatta aktif bir şekilde yer almaya başlayan 'medenî bedenli' kadınlar, akşam evlerine döndüklerinde baba ya da koca egemenliği karşısında az önceki rollerinden soyunarak 'evinin kadını' tanımlamasının içine girecek rollerini yaşamaktadırlar. Dolayısıyla, ev'in bu durumu bir yandan onların kendilerini güçsüz hissetmelerine neden olurken, öte yandan, baba ya da koca otoritesi altında olmaktan belli belirsiz bir mutluluk hissi de duymaktadırlar. Esasen bu durum, kadının toplumsal kalıpyargılarını hem gönüllü hem gönülsüz kabul edişidir.

Olçay İmamoğlu'nun "Aile İçinde Kadın-Erkek Rollerini" adlı makalesinde tespit ettiği gibi, toplumsal kalıpyargılar geleneksel ailede karı koca rollerini belirlemiştir. Belirli bir toplumda kadın ve erkeklerin özelliklerini yansıttığı varsayılan bu rol ya da beklentilere ise, "cinsiyete ilişkin toplumsal kalıpyargılar" ("gender stereotypes") denebilir. Toplumsal kalıpyargılara göre, herhangi bir insanla ilgili beklentilerin neler olacağı doğrudan cinsiyete bağlıdır. Söz gelimi, erkeklerden güçlü olmaları, ailelerini geçindirmeleri, çevre üzerinde belirli bir etkinlik ve kontrol sağlamaları; kadınlardan ise sabırlı, anlayışlı olmaları, evi çekip çevirmeleri, insan ilişkilerini düzenlemeleri beklenir. Geleneksel aile düzeninde kadın ve erkek rolleri bu beklentilere göre ayrılmış; ekonomik gücü temsil eden erkeğe aktif ve belirleyici, kadına ise erkeğe bağımlı ve düzenleyici bir rol yüklenmiştir."²³³ Çalışmanın

²³³ E. Olçay İmamoğlu, "Aile İçinde Kadın-Erkek Rollerini", *Türk Aile Ansiklopedisi*, Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı, Ankara, 1991, s. 832.

“Birinci Bölüm”ünde Kadınlara/annelere atfedilen toplumsal beklentiler incelenmiş ve Cumhuriyet döneminde kadın kimliğinin daha çok kadınsı duygusallık üzerinden inşa edilmeye çalışıldığı söylenmişti. Söz konusu romanlarda sadakat, arkadaşlık, fedakârlık, tahammül gibi sıfatlar, Cumhuriyet ailesinde anne kimliğinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmiş, yuvanın yapıcı duygusal sorumluluklarının hemen hepsi annede toplanmıştır.

Ailenin reisi olan babaya gelince, Cumhuriyet’le birlikte kadının kamusal alanda yer alma hakkını elde etmiş olmasına rağmen, para kazanmak ve evin geçimini sağlamak hâlâ onun yükümlülüğüdür. Cumhuriyet döneminde yasalar seviyesinde eğitim, çalışma, para kazanma gibi ‘aklı ve pragmatik’ olduğu düşünülen eylem alanları içerisine dahil olma şansını yakalayan kadınlar, pratikte kamusala eklemlenen bir kimlik gibi görülmüş, tam anlamıyla o alanın özüne ait bir cins olamamıştır. Kısaca söylemek gerekirse, yasal düzenlemelere ve hatta bunların uygulanma imkânlarına rağmen, toplumsal yapının kadın için belirlediği rol, ev içi ile sınırlı tutulmuş ve böylelikle, erkek karşısındaki kamusal görünürlükleri her zaman tartışmalı olmuştur. Akli ve iradeyi, erk’i salt erkeklik alanına ait gören derin geleneksel görüş, kadını ise, bunların dışında kalan özellikler alanı içerisinde tanımlamıştır: “İdealleştirilen burjuva insanı -erkeği- mücadelecidir, rakipleriyle yarışmayı sever, onları alt etmeyi, yenmeyi ister, herkesten üstün olmak amaçladığı değerdir. Kendini kabul ettirebilmesi için, kendini ispatlaması gerekir. Oysa, idealleştirilen burjuva kadınından beklenenler bu niteliklerin tersidir. Yani, burjuva ideolojisinde kadın, erkeğin olumsuzlaşmıştır. Bu “ikili”, ikiye bölünmüş ideoloji, her sorun çözümünde bu çelişkiyi sürdürür. Ahlâk kuralları, kadın ve erkek için farklıdır. Hukuk kuralları farklıdır; özellikle aileye ilişkin hukuk kurallarında ailenin reisi erkektir. Bu demektir ki, kadın, erkeğin bakması, yaşatması ve koruması gereken biridir.”²³⁴ Cumhuriyet’in ailenin modernleştirme çalışmalarını üzerine kurduğu ataerkil, geniş aile tipinden çekirdek aileye geçiş, romanlarda da görüldüğü gibi, az önce sözü edilen rol ayrışmasını ortadan kaldırmakta çok başarılı olamamıştır.

²³⁴ Şirin Tekeli, “İdeolojiler ve İdeolojilerin Üstbelirleyiciliği”, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1982, s. 339.

Sosyologların yapısal-fonksiyonel bir yaklaşımla inceledikleri aile yapılarına göre aile tipleri kabaca ‘ataerkil geniş aile’ ve ‘çağdaş çekirdek aile’ olarak tanımlanabilir. Ataerkil geniş aile baba soyuna dayalı, yaşlıların gençler, erkeklerin ise kadınlar üzerinde kesin yetkesinin olduğu, daha çok tarıma dayalı topluluklarda egemen olmuş bir aile biçimi olarak tanıtılmaktadır. Ayrıca, bu aile biçimi, üretimi, tüketimi, sosyal güvenlik, koruma, psikolojik tatmin gibi çok çeşitli işlevleri kendi bünyesinde toplamaktadır. Çağdaş çekirdek aile ise, birbirini özgürce seçen eşler tarafından, ana-baba ailelerinden bağımsız bir yerde kurulur. Geniş akrabalık çerçevesinden bakıldığında bu aile tipi oldukça yalıtılmış bir görünümündedir. Hareketli bir iş gücüne gerek duyan ve statünün akrabalık ilişkilerine değil, kişisel yetenek ve becerilere göre elde edildiği endüstrileşmiş toplumlarda bu aile tipi egemendir. Yapısal-fonksiyonel görüş, endüstrileşme ve kentleşme ile geniş aileden çekirdek aileye geçiş arasında evrensel bir evrim çizgisi olduğunu varsaymaktadır. Ancak bu varsayım, çeşitli açılardan çürütülmüştür. Bir grup sosyolog, endüstriyel toplumların ‘sözde’ yalıtılmış çekirdek ailelerin gerçeği yansıtmayan bir ideal-tipten başka bir şey olmadığına, akrabalık ilişkilerinin birçok işlevlerini hala sürdürdüğüne dikkati çekmiştir. Ancak, geniş aileden çekirdek aileye geçiş hipotezine en kesin darbeyi vuran katkılar, hiç kuşkusuz sosyal tarihçiler ve tarihsel demograflardan gelmiştir. Aile değişimini irdeleyen kimi tarihsel bakış açıları, bazı sosyologların kısır, içeriksiz ve soyut kategoriler yaratma eğilimlerini ciddi bir biçimde frenlemiştir. Ancak, bu gelişme, çeşitli tarihsel yaklaşımlar arasında kuramsal bir uyum bulunduğu anlamına gelmemektedir.²³⁵ Aile konusunda sosyolog ve sosyal tarihçilerin kimi yerde birleşen, kimi yerde ise ayrışan görüşleri, Türk Aile yapısını ve aile içinde yaşanan cinsiyet rejimlerini temellendirebilmek için önemlidir. Bununla birlikte, eserlerini Cumhuriyet’in kuruluşuyla vermeye başlayan Halide Nusret Zorlutuna, Muazzez Tahsin Berkand, Kerime Nadir ve Sâmîha Ayverdi’de geniş ve çekirdek aile tipleri arasında çok belirgin farklılıkların görülmediğini söylememiz gerekir. Bu bağlamda, en doğrusu, onların eserlerinde konu edinilen aileleri, iki aile yapısından da özellikler taşıyan aileler olarak değerlendirmek olacaktır.

²³⁵Deniz Kandiyoti, “Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım”, *Türkiye’de Ailenin Değişimi -Toplumbilimsel İncelemeler-* (yay. haz.: Turköz Erder) Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1984, s. 17.

Modern zamanlarda ideal tip olarak sunulan çekirdek ailenin, aslında modernizmde içkin olan ‘geçmiş özlemi’ ve ‘şimdi ve gelecek bunalımı’ni taşıdığı söylenebilir. Endüstriyel toplum biçimine özgü olan çekirdek ailenin yeni kurulan Cumhuriyet için ideal, fakat uygulanması zor bir teklif olduğu, iki aile yapısının geçmişten bugüne karma, iç içe geçmiş, birbirinin taşıyıcısı bir şekilde dünden bugüne varlığını devam ettirmesinden de anlaşılmalıdır. İdeal ile uygulanabilirliğin çelişkisi, romanlarda kendini doğrulama potansiyeline sahip bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle, erkeğin/babanın aile reisliği rolü ve ataerkil anlayışın ona yüklediği otoriter kimlik, bunu ortaya koyar. Klasik sosyoloji, babanın bu pozisyonunu arada kalmışlık olarak değerlendirmeyerek çekirdek aileyi tipik ve ideal bir model olarak benimsemiştir. Bu modelin temel varsayımlarına göre ‘normal’ aile baba, anne ve iki çocuklu; erkeğin evin geçindiricisi’, kadının da ‘ev kadını’ olduğu orta sınıf bir ailedir.” tanımlamasını yapmıştır.²³⁶ Anne ve baba için belirlenen bu görev dağılımı, Cumhuriyet dönemi popüler romanlarında yaşam pratiklerini oluşturmaya çalışan kadın ve erkekler için çoğu zaman sorgulanan, sınırları tanımlayamayan bir çıkmaza dönüşmektedir. Özellikle, erkeğin evin geçimini sağlamakla görevli bir figür olması, aile içindeki etki ve otoritesiyle ilgili olarak ona aile fertlerinin şekillendirilmesi ya da ailesinden beklentileri konusunda önemli bazı imkânlar sağlamıştır.

Muazzez Tahsin Berkand’ın 1941 yılında yayımlanan *Kezban* adlı romanında, karısı Hacer’i genç yaşta terk edip gittikten yıllar sonra, bir kızı olduğunu haber alan Ali ve yaşadıkları anlatılmaktadır. Romanda Ali, bir baba olarak şu özellikleriyle sunulur: “Halbuki geçen her yıl kendi üzerinde de iz bırakmamış mıydı? Nerede o zayıf sarışın Ali, nerede bu şişman, kır saçlı adam! O vakit yirmi sekiz yaşında idi, bugün ellisine yaklaşmıştı. O vakit zayıf, hayalperest bir gençti. Bugün daha ziyade materyalist gibi düşünüyor, hayatın maddi taraflarına da ehemmiyet veriyordu.”²³⁷ Gençlik özelliklerinin vurgulandığı alıntıda, Hacer’den boşandıktan sonra başarılı ve ünlü bir mühendis olmak rüyasıyla İstanbul’a geri dönmesi ve orada yeniden evlenmesi, çocuk sahibi olması vb., erkeklik gerçeği ya da rüyasının temelde ne

²³⁶Yıldız Ecevit, “Aile, Kadın ve Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesinde Klasik ve Yeni Yaklaşımlar”, *İ.Ü Kadın Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi Dergisi*, S.1, İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, 1992, İstanbul, s. 18.

²³⁷ Muazzez Tahsin Berkand, *Kezban*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, 1967, İstanbul, s. 14.

kadar materyalist ögelere dayandırıldığıının kurmaca üzerinden bir kez daha gösterilmesidir. Ali'nin hissi davranış şekillerinin baba olduğunda onaylanmaması, babalık yani olgun erkekliğin aklî, iradî ve maddî bir güç olarak görülmesiyle ilgilidir. Hatta, erkekler arası rekâbet de bu özellikler arasında sürdürülmekte; birbirleriyle bu özellikler bakımından karşılaştırılmaktadırlar. Daha fazla maddi gücün daha fazla erkeklik anlamına geldiği şeklindeki bu algı yapısı, Serpil Sancar'ın *Erkeklik: İmkânsız İktidar* adlı çalışmasında şu şekilde açıklanır: “Emeğinden başka satacak bir şeyi olmayan mülksüz erkekler”, üzerinde otorite sahibi olacakları saygın bir statü elde ederler ve bu da en yaygın “erkeklik inşa stratejisi” haline gelmiştir. Mülksüz erkeklerin kapitalist piyasada çalışacak bir iş buldukları her koşulda emeklerini satmaya razı olmalarının arkasındaki önemli sâiklerden biri, kapitalizmin sınıfsal sömürü ilişkilerine aldırmandan, ancak çalışarak (para kazanarak) sahip olabilecekleri bu “erkek ayrıcalığı”nın peşinden koşmalarıdır. Mülksüz bir erkeği bulduğu her koşulda emeğini satmaya razı hale getiren “sınıf bilinç”sizliği” durumu aslında “erkeklik gereği” olarak yaşanır. Bir erkek, bu sayede “ekmek parası kazanmak” sınavından başarı ile geçerek kendisini erkek olarak topluma kabul ettirebilecek, bir kadına ve çocuklara “sahip olabileceği” bir konuma gelerek “erkek” olabilecektir.”²³⁸ *Kezban*'da Ali'nin hissilikten olgunluğa geldiği noktayı materyalizm olarak tarif etmesi ve bunu olumlaması, esasen “aile reisi/baba” kimliğinin ailenin geçimini sağlama göreviyle doğrudan ilintilendirildiğini göstermektedir. Bu, aynı zamanda erkeklik varoluşunun ancak maddi güç ile sağlanabildiğine de işaret eder.

Aile reisliği, babaya ailenin geçimini sağlama sorumluluğunun dışında, devlet (kamu) karşısında bir “muhatap olma” özelliği de kazandırır. Bu anlamda yasalara göre koca/baba, çocuklarının geçimini sağlamak ve onları eğitmekle yükümlü vatandaş, yani “velâyet ve vesâyet sahibi” erkek demektir. Kısacası babalık, aile, piyasa ve devlet (kamu) arasındaki ilişkiler ile şekillenen ve bütün bu alanları birbirine bağlayan; ailede “geçim sağlayan”, piyasada “çalışan” ve devletin karşısında “aile reisi” olarak konumlanan toplumsal pratik, bir “dolayım”

²³⁸Serpil Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar -Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler-*, Metis Yayınları, İstanbul, 2011, s. 63-64.

konumudur.²³⁹ Bu açıdan bakıldığında, Hacer'in ölümünden sonra Ali'nin kızı Kezban'ı yanına almayı istemesi, yazar anlatıcının gençlik hissiyatıyla sorumluluğunu bilmemiş babaya babalık; “velayet ve vesayet” sorumluluğunu hatırlatması olarak değerlendirilebilir.

Saadet Güneşi (1944) adlı romanda, boşanmış bir anne babanın çocuğu olan Semra, birlikte yaşadıkları annesi ve teyzesine yardımcı olabilmek için bir yandan okuyup bir yandan da evin geçimine katkıda bulunmak ister. Bu sırada, bir tesadüfle hiç tanımadığı babasıyla karşılaşır. Yazar anlatıcının tam da bu sırada Semra'yı babasıyla karşılaştırması, babaya olduğu gibi baba olan okurlarına kızlarını riskli sokak ortamlarından uzak tutmanın birincil görevleri olduğunu hatırlatması olarak yorumlanabilir. Buna göre, romanın bir yerinde babasıyla irtibatı kesilen ya da babalarını hiç tanımamış çocukların “para kazanıp aileye katkı sağlamak” için sokağa çıktıkları bir sırada babalarıyla karşılaşmaları, babanın “çocuğunun ve ayrılrsa bile eşinin geçimini sağlaması gerektiği”ne işaret eder. İki roman örneğinde de görüleceği gibi, babanın çocuğuyla duygusal iletişimi söz konusu edilmez ya da çok geri planda tutulurken, çocuğuna bakması birincil görevi olarak belirlenir. Babanın çocuklarıyla kurmak istediği ilişki, ideal düzlemde birlikte olma ve paylaşma esasına dayansa bile, pratikte paylaşım, daha çok para, bilgi veya akıl odaklı bir paylaşım olarak karşımıza çıkar. Bu bakımdan, denebilir ki Berkand'ın romanlarındaki babaların çocuklarıyla ilişkileri sınırlı bir kısır döngü içerisinde gibidir. Çocuklarıyla uzun boylu diyaloga girmeyen babalar, bu anlamda görünürlüklerini kaybetmişler; ancak, para ve geçim ekseninde ortaya çıkan figürler olarak romanlardaki yerlerini almışlardır. Aslında duygusal ve aşk ağırlıklı olduğu varsayılan popüler aşk romanlarının duygu ve aşk yükü, baba merkezinde değildir. Baba-çocuk, karı-koca arasındaki aile içi duygusal iletişim diyaloglarının kısa tutulması, erkeklikle ilişkilendirilen ve aile reisliği kimliğini besleyen akıl, irade, mesafe ve otorite gibi kavramlarla açıklanabilir. Bu noktada, babanın ya da erkeğin ailenin geçimini sağlamak ile başlayan birincil görevi, diğer alanları etkileme ve şekillendirmeye açık, riskli bir otoriterlik şekline dönüşmüştür. Çünkü babalıkla, yani aileye sahip olmak gibi bir yükümlülükle meşrulaşan erkek (bilinci), duygusal alandan kendini ne kadar

²³⁹ age., s. 121.

çeker ve bu alanı anneye terk ederse kendisi için belirlenmiş görev ekseninde kalır ve aynı zamanda böylelikle aile içinde oluşturduğu mesafe ile otoritesini de garantiye almış olur.

Yazıldığı dönemin baba'ya yüklediği misyonu kurmaca baba profillerine yansıtılmış olan Berkand, *Uğur Böceği* (1974) adlı romanında Esra vasıtasıyla okurunu yukarıdakilere benzer bir görev bilincine sahip baba ile bir kez daha, karşı karşıya bırakır: “Babam sağ iken nasıl geçindiğimizi, onun albay aylığının bütün ihtiyaçlarımıza yetip yetmediğini düşünecek kadar olgun bir kız değildim. O zamanki malî durumumuzun iyi olduğundan emindim. Şimdi düşünüyorum da, kardeşlerimi, beni hattâ annemi biraz şımarık ve biraz da kayıtsız yapan sebebin babacığımın bize hazırladığı bu rahat ve sorumsuz günler olduğuna inanıyorum. O zaman her istediğimi elde ediyor ve dilediğim okulda okuyor, dilediğim gibi yaşıyor, bunu çok normal görüyordum. İşte sonradan, babasız kalınca ve iş başa düşünce, özellikle bana çok acı oyunlar oynayan bu yanlış görüşüm değil midir?”²⁴⁰ Babanın zorluklarını eşi ve çocuklarına hissettirmeden ailenin geçimini sağlaması ve ailenin bunu ancak o vefat ettiğinde öğrenmesi, eleştirilen bir anlayış olarak romandaki yerini alır. Bununla birlikte, Berkand'ın ailesine bütün olanakları sunmak üzere resmettiği çalışkan, para kazanan baba'sı, Esra'nın hafızasında kalan hatıralarla sürekli olumlanır ve aileyi mutlu sona ulaştıran dinamiklerin en önemlilerinden biri olarak sunulur.

Babaya yüklenen görevler bakımından Kerime Nadir'in romanları, Berkand'ınkilerle benzerlik gösterir. Söz gelimi, *O Gün Gelecek mi?* (1948) adlı romanda, Nemide ve Jülide'nin yetim kaldıktan sonra yanına yerleştikleri dayıları Kudret Bey'in onların sorumluluklarını âdeta babaları gibi üstlendiği dikkat çeker. Vefat etmiş babanın bütün sorumluluklarını üstlenen Kudret Bey'le aslında biyolojik babalık ile yetim çocuklara babalık yapan akrabadan erkekler arasında bir fark gözetilmemesi gerektiğinin altı çizilir. “Kendi midesinin boşluğunu, sırtının çıplaklığını düşünmeden bütün kazancını bu uğurda harcadı. Onları yatılı okullarda okuttu. İyi giydirdi, temiz gezdirdi.”²⁴¹ Görüldüğü gibi, yine babalığın maddi

²⁴⁰ Muazzez Tahsin Berkand, *Uğur Böceği*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1974 s. 12-13.

²⁴¹ Kerime Nadir, *O Gün Gelecek mi?*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1966, s. 13.

fedakârlık üzerinden tanımlandığı bu cümleler, babalık görevini birincil olarak aileyi geçindirmek, çocukları okutmak ve onları iyi giydirmek, gezdirmek temelleri üzerine oturtur. Ancak, diğer yandan baba ile çocuk arasındaki duygu ve fikir paylaşımlarına değinilmemesi, baba kimliğinin erkek akıl ve egemenlik anlayışı çerçevesinde, bir ciddiyet mesafesi içinde tutulduğunu gösterir. Böylece, erkeklik alanına ait olan aileyi geçindirmek sorumluluğu, tıpkı annenin kendini çocuklarına feda etmesi durumunda olduğu gibi, babalığın önemli ve büyük bir kısmını oluşturan görev alanı olarak addedilmiştir. Daha açık bir ifadeyle, annelik duygusu eşi ve çocukları için kendini feda etmeye hazır olmakla tatmin edilirken baba, bu tatmini para kazanma ve ailesini geçindirmekle sağlar. Ancak, bunun tam anlamıyla annedeki gibi gerçekleşmediği aşikârdır. Evini geçindirmekten kaynaklanan ve annenin fedakârlığına karşılık gelen bu tatmin duygusu, çoğu zaman babanın çocuklarını ve eşini reddetmek tehdidini de sürekli gündemde tutar. Geçim tehdidi, babanın eş ve çocuklarını kontrol ederken kullandığı önemli bir argüman haline gelir. Dolayısıyla, akıl ve maddi erk üzerinden tanımlanan erkeklik, en çok babanın otorite anlayışında kendisini gösterir.

Romanlarda babalık söz konusu olduğunda, onun duygusallığı ancak eş ya da çocuğunun kendisine itaat etmemesiyle ortaya çıkar. Daha açık bir ifadeyle, annelik kadın için her ne şartta olursa olsun yok sayamayacağı bir bağlılıkken, erkek, geçindirdiği aile bireyleri otoritesine baş kaldırdığında bu rolden vazgeçebilmekte; onları reddedebilmektedir. Cumhuriyet dönemi yurttaşlık bilgisi kitaplarında kadının yuvasına karşı şefkatli ve merhametli olması pek vurgulanmazken babanın ailesine karşı müşfik olması gerektiğinin altının çizilişi, erkeklik alanının maddeselliği ve gücünü bu maddeselliğin sağladığı otoriteden almasının tehdit edici yanından kaynaklanıyor olmalıdır.

Halide Nusret Zorlutuna'nın *Aydınlık Kapı* (1974) adlı eserinde ise şimdiye kadar karşılaşılan durumların dışında bir durumla karşılaşılır. Zengin bir aile kızı olan Vildan, çiftliklerinde kâhyalık yapan Ali ile evlenir. Ailesini geçindirmek için para kazanmasına gerek olmamasına rağmen Ali, geçimi sağlayan bir erkekmiş gibi davranır. Vildan'ın harcamalarını kontrol eder, kendince gereksiz bulduğu harcamalar yüzünden eşine homurdanır. Buna rağmen yazar, Vildan'ı kocasıyla

tartışan bir kadın olarak resmetmez; tersine, kocasıyla yaşadığı pek çok soruna rağmen susan, kavga etmeyen bir tip olarak ele alır. Bunun nedeni, asalet ve terbiyesidir. “Sabrımın tükendiği anlar olurdu ki, onlara kafa tutmak, birikmiş ıstıraplarımı hep birden yüzlerine haykırmak için çıldırırdım. Fakat o anlarda elimi kolumu, dilimi bağlayan başlıca kuvvet, kendi servetim idi. ‘Bizim bir şeyimiz yok. Her şey onun, onun sayesinde yaşadığımız için bize kafa tutuyor!’ diyeceklerdi. Bunu dedirtmek benim asaletime, benim terbiyeme, benim duygularıma sığmazdı.”²⁴² Terbiye ve asaletinden ödün vermemek için susmaya ve koca otoritesine boyun eğmeye mahkûm edilen Vildan, hayatını ve aile birliğini Ali’nin otoritesi altında devam ettirecektir. Romanda dikkat çeken durum, Ali’nin Vildan’a ait olan serveti yönetmesi ve aile içindeki harcamaları kontrol ediyor olmasıdır. Dolayısıyla, bu romanda erkek, paranın kazanıcısı olmadığı halde, aile içinde onu denetlemeyle yetkili kişi olarak tasvir edilmiştir. Vildan’ın adaletsiz bir denetim altında olduğunu düşünmekle birlikte “asalet ve terbiye”si gereği sessiz kalışı, onun bu kez toplumsal norm ya da örf adı verilen başka türlü bir otoriteye itaat ettiğini göstermektedir.

Baba olmayı sadece çocuklarının birtakım ihtiyaçlarını karşılamak, okula göndermek olarak düşünen erkeklik bilincine, Zorlutuna’nın romanlarında da rastlanmaktadır. Onun romanlarında, kadınların çılgınlıkları sessizdir. Bunun nedeni, aile içerisinde erkeklerin akıl olarak kabul edildiği toplumsal normla ilintilidir. Yazarın gerek *Aydınlık Kapı*, gerekse *Gül’ün Babası Kim?* adlı romanlarında babaların/erkeklerin eşlerini aldatması, çocuklarıyla duygusal iletişim kurmamaları, buna karşılık ailenin yükünü tek başına taşımak zorunda kalan annelerin çeşitli duygusal travmalar yaşamaları dikkat çekicidir. *Gül’ün Babası Kim?*’de (1933) baba, karısını aldatmasına, kızı Gül’ü küçük yaşta ecnebi bir mektebe yatılı olarak göndermesine rağmen, ilerleyen zamanlarda Gül’ün gayr-ı meşru çocuk sahibi olmasını kabul etmez, onu evlatlıktan reddeder.

Yazarları kadın olan bu romanlarda, ailenin geçimini sağlama görevinin erkeklik algısını pek çok açıdan olumsuz etkilediği, salt para kazanma fonksiyonunun erkeklik algısındaki babalık ve kocalık bilincinde pek çok

²⁴²Halide Nusret Zorlutuna, *Aydınlık Kapı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 193.

eksikliklere yol açtığı görülmektedir. Cumhuriyet döneminde ideal aile tipi olarak öne sürülen çekirdek aile, her ne kadar demokratik özelliklerle donatılmaya çalışılsa da aile içi görevlere göre belirlenen cinsiyet politikaları, kadın-erkek hatta baba ve çocukları arasında hiyerarşik mesafeyi azaltmamıştır. “Aile reisliği” ve “para” eksenli babalık inşası, erkeğe güç ve egemenlik kazandırmış, aile içi duygusal iletişim alanı ise tamamıyla kadına terk edilmiştir. Halide Nusret Zorlutuna, Muazzez Tahsin Berkand ve Kerime Nadir’in romanlarında karşılaşılan bu özellikler, Cumhuriyet’in modernleşme hamlelerine rağmen, babalık bilincinin ataerkil özelliklerini devam ettirdiğini göstermektedir. Romanlarda, erkeklik/babalık söz konusu olduğunda başlayan sessizleşme, babalık özelliklerini olduğu gibi kabul eden bir toplumsal bilinci sezdirmektedir. Söz konusu olan kadın olduğunda ise sessizliğin bir çığığa dönüştüğü ve onların birtakım mahrem duyguları sadece okurla paylaştığı fark ediliyor. Bu bağlamda, “baba” etrafındaki senaryo, her zaman bağlılık ve itaat kavramları etrafında döner. Babaların aile içinde ortaya çıkış biçimleri, kendilerini anlamlı kılmaya çalıştıkları duraklar, erkekliğin/babalığın otoritesini işaret eden bir kimliği işaret eder ve kadınlar, çoğu zaman bu duruma gönüllü bir rıza ile boyun eğerler. Popüler aşk romanlarındaki bol gözyaşı, bu türden bir gönüllü razı oluşun yaşattığı sıkıntılarla ilişkili olmalıdır. Tam bir “itaat” olarak adlandırılmayan bu sistemde babalık, annelik gibi korumacı ve duygusal olma çizgisinden giderek uzaklaşır. Böylece, aile bireyleri gönüllü bir razı oluş, bağlılık şeklinde hissettikleri, fakat özünde aslında ciddi bir itaat felsefesini barındıran bu riskli alanda yaşamaya mahkûm edilir. Dolayısıyla, ataerkil özelliklerin baskın olduğu iddiasıyla geniş aile tipinden ideal aile olarak öne sürülen çekirdek aile yapısına geçilmesi, bu noktada henüz aile içi ilişki dinamiklerinin sorgulanmaya açılmadığı bir kategoriyi işaret etmektedir. Babanın hakimiyetinin sarsılmasına müsaade etmek istemeyen toplumsal algı, Tanzimat’la kaybettiğini düşündüğü metaforik baba’ya Cumhuriyet’in ilk yıllarında, özellikle aile ekseninde, sıkı sıkı sarılır ve bundan da oldukça memnun gibidir.

Sâmiha Ayverdi’nin romanlarında ailenin geçimini sağlama görevi, erkeğin aile içindeki paylaşım sürecine etki edecek bir düzeye taşınmıştır. Böylece yazarın baba karakterizasyonu, çocuklar ve eş ile gerçekleşen uzun sohbetler, iç monologlar ve öz eleştiri duraklarında yoğunlaşmış, baba sahnede okurun sık sık karşılaştığı bir

kişilik hâline gelmiştir. Aslında bu durum, Ayverdi romanlarının sadece babaya attığı özel bir duruşla ilgili değildir. Aileyi oluşturan kişilerin aile üyesi/ferdi gibi kurumsal bir kimliğe ait bir bakış açısıyla kurgulanmaması, onları kendi başlarına birer şahsiyet olarak görme, Ayverdi'deki aile hatta insan bilincinin en temel özelliği olarak okurun karşısına çıkar. Aile denilince akla gelen kurumsal kimliğin içinde barındırdığı, gelenek, hiyerarşi, iş bölümü, alışkanlıklar, öğretiler gibi pek çok kavram, kişileri şahıs olarak algılamamanın ötesinde rolleri ile tanımlamayı ya da kurmayı öncelik hâline getirir. Oysa Ayverdi, karakterlerini kurgularken toplumsal kodların, rollerin hatta üzerinde tartışılan bireyciliğin de dışında her birini bir şahsiyet olarak kurgulamayı tercih etmiştir. Bu bakımdan onun romanlarında anneler gibi babalar da öncelikle kendi içlerinde bütün olmaları salık verilen kişiler olarak kurgulanmıştır. Bütünlükten kastedilen, kendisine varoluşsal anlamda bir zemin arayan duygu ve fikir birlikteliğinin oluşturduğu şahsiyet olma çabası olarak düşünülmelidir. Bu bakımdan Ayverdi'de kişilerarası ilişkileri zedeleyebilecek, sekteye uğratabilecek davranışlar ya da kişileri bu türden bir bütünlükten yoksun bırakabilecek düşünce ve duygular anlatıcı tarafından sıklıkla eleştiriye açılmıştır. Eleştiriler aile içinde kadın/anne, erkek/baba ya da çocuk ayrımı yapılmaksızın yapılmıştır. Aile reisi olarak addedilen baba'nın diğer romanlardaki dokunulmazlığı, ilk defa çarpıcı bir şekilde Ayverdi romanlarında ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla anne karakterlerinde olduğu gibi, erkeğin de aile kurarak üstlendiği babalık rolü toplumsal kalıp yargıların ya da öğretilerin dışında öncelikle insan olma planında tartışmaya açılmıştır. Bu durum, çalışmanın birinci bölümünde de görüldüğü üzere Nadir, Berkand ve Zorlutuna'dan farklı olarak kendisini daha iyi ifade edebilen, güçlü kadın/anne karakterlerinin oluşmasını sağlamıştır. Babalık söz konusu olduğunda ise, ailenin geçimini sağlamakla yükümlü olan erkeklik bilinci yeniden karşımıza çıkmasına rağmen, Ayverdi bu bilincin ya da yükümlülüğün aileyi tehdit edebilecek davranışlar ortaya çıkarabileceğini öngörmüştür. *İnsan ve Şeytan* (1942) adlı romanda, başarılı bir doktor olan Şevket Bey, ailesine her türlü maddi imkânı sunabilen bir babadır. Kendisini mesleğine adanmış olan Şevket'in diğer yazarların romanlarında görülen aksine, çocukları ve eşi İsmet Hanım'la iletişimi vardır. Karısının ve çocuklarının duygu ve fikir dünyalarını yakından bilen Şevket, onları olduğu gibi kabul eder. Romandaki temel çatışma Şevket'in maddi, beşeri dünyaya

olan düşkünlüğü ve mesleki ihtiraslarıdır. Başarılı bir doktor olan Şevket, bütün hayatını mesleğinde başarılı olmak için planlamış ve manevî dünyasını bu noktada ihmal etmiştir. Hayattan istediği her şeyi mesleğindeki başarısıyla elde edebileceğini düşünen zihni, romanın ilerleyen bölümlerinde ona yol gösterememiş ve ailesini terketmek durumunda kalmıştır.

Romanda evin geçimini sağlayan Şevket, romanın ana karakteri olmasına rağmen, diğer yazarlarda görüldüğü gibi, ev içerisinde otorite konumunda bir erkek olarak çizilmemiştir. O, karısının ve çocuklarının duygu ve düşünce dünyalarını yakından tanıyan biridir: “Kızım sabah yürüyüşünden gelmiş, gölgede bir kanapeye oturmuştu. Hem dinleniyor hem de bahçıvanın, komşunun kedisinden şikâyetini sabırla dinliyor ve bu hiddetli sesin öfkesine iştirak etmiş görünerek: -Sen sağ ol, Recep Ağa kırılan çiçek olsun, gene yetiştirirsin! diye basmakalıp tesellî sözleri söylüyordu. Ben ise tıpkı biraz evvel kendimi seyrettiğim dikkatle kızıma yukarıdan bakarken, onun bana ne kadar benzediğini düşünüyorum. Fakat teşekkülât ve çehre itibârı ile babasının bir kopyası olan genç kızın içinde anasının ruh tecellîleri ve aşırı bir hassâsiyet zembereği vardır. Lâkin bu zembereğin, karımda olduğu gibi istediği zaman açılan, istediği zaman kapanan uysal ve hesaplı bir mekanizması yoktur. Evet onda ne anasının hazımlı ve temkinli sükûnunu ne de dayanıklı âsâbını bulmak kâbildir. (...)”²⁴³ Şevket, çocuklarının kişiliklerini yakından tanımakla beraber, onların hayatlarıyla da yakından ilgili bir baba profili sergiler. Fakat buradaki temel mesele, Şevket’in hayatı algılama ve yaşama şekliyle ilgili ortaya çıkan problemlerdir. Karısı İsmet, Şevket’in maddi dünyaya olan bağlılığın aksine, beşeriyetin ötesindeki hayata önem veren ve eleştirilerini buna göre yapan bir kadındır. Kendisini olduğu gibi kabul ettiğini söyleyen karısı İsmet’in “ yaratıcı kuvvetin önünde beşeriyetin, küçüklüğünü bildiği nispette büyüdüğünü iddia”²⁴⁴ eden mizacını çok iyi bilmekle beraber, hayatı anladığı şekliyle yaşamaya devam eder. İki farklı anne ve baba karakterini sunan anlatıcı, söz konusu çocuklar olduğunda da fikir ayrılığına düşerler. Kızları Güzin’e talip olan doktor Ferhat’ı değerlendiren İsmet’in “(...) zekâ başka, seciye başka şeydir. Bu ikiyi birbirine

²⁴³ Sâmiha Ayverdi, *İnsan ve Şeytan*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2009, s. 16.

²⁴⁴ *age.*, s.11

karıştırma ve zekî dediğin kimselerin behemehal şahsiyet sâhibi olmalarını iste.”²⁴⁵ cümleleri karşısında Şevket’in “-Ferhat gibi zekî, girgin, atılgan ve becerikli bir adam, her genç kız için nâdir bir fırsattır.”²⁴⁶ söylemleri, karı kocanın birbirinden ayrılan mizaçlarını bir kez daha ortaya koyar. Ayverdi romanlarının ana merkezinde bulunan şahsî yolculuklar, aile söz konusu olduğunda etkisini kaybetmemekte dolayısıyla aile içindeki cinsiyetçi ve hiyerarşiye bağlı karakter kurgulaması romanlarında görülmemektedir. Evin geçimini sağlayan ve mesleği konusunda ihtiraslı ve çalışkan olan baba imajı, diğer romanlarla benzer bir şekilde aklıyla ön plana çıkmasına rağmen, bu durum aile üyelerini değil, bireysel varoluşun kendisini tehdit eden bir unsur olarak karşımıza çıkar. Akla ve maddeye olan inancı ve ihtirası, evin bütün maddi yükümlülüğünü karşılaması, onu otoriter ve mesafeli bir baba yapmamasına rağmen, çocuklarının hayatlarıyla ilgili yaptığı değerlendirmelerin referansı, karısı İsmet’in aksine beşeriyet ve madde olan yerde düğümlenir ve nihâi noktada kendisine zarar veren bir duruma dönüşür. Şehvetine yenik düşen Şevket ailesini terkeder, yaşadığı pek çok rezilâne durumdan sonra ancak kendini bulabilir. Bir kişiliğin dönüşümünün anlatıldığı *İnsan ve Şeytan* romanında, ana karakter olan Şevket, görüldüğü üzere diğer yazarların kurguladığı baba profillerinin oldukça uzağındadır. Bu durum Ayverdi’nin insana olan bakış açısıyla yakından ilgilidir. Ayverdi “Ebeveyn ve Evlât Münasebetlerine Dâir” başlıklı yazısında insanın hayattaki varolma gayesini şöyle özetler: “(...) insanlar dünyaya yaratılışlarıyla beraber getirdikleri fazlalıklarını atmak, eksiklerini tamamlamak böylece de kontrollü ve düzenli olmak seviyesine varıp egolarının esaretinden kurtularak mânevî hürriyete erişmek için gelirler. İnsanoğlu için ferahlık ve huzur ancak buna bağlıdır.”²⁴⁷ İnsanın, kendisine zarar vereceğini düşündüğü egosundan ve yaratılışı itibariyle onu huzursuz edecek fazlalıklardan arınması gerektiğini söyleyen Ayverdi, *İnsan ve Şeytan*’da olduğu gibi romanlarının merkezine manevî bir arayışı yerleştirir. Ancak bu türden bir arayış yolculuğu, karakterleri egolarından, arzu ve ihtiraslarından vs. arınmasını sağlayabilir. Nitekim Şevket’in romanın sonlarına doğru yaşayacağı dönüşüm, kurbanı olduğu ihtiras ve şehveti fark etmesiyle

²⁴⁵ age., s. 25.

²⁴⁶ age., s. 25.

²⁴⁷ Sâmîha Ayverdi, “Ebeveyn ve Evlât Münasebetlerine Dâir”, *Haturalarla Başbaşa*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2008, s. 94.

başlamıştır. Dolayısıyla *İnsan ve Şeytan*'da baba kimliği, yukarıda tartışmaya açmaya çalıştığımız aile reisliği ve geçim sağlama endişesi üzerinden kurgulanmamıştır. Fakat dikkat edilmesi gereken husus, böyle başat bir görevin Şevket'in ihtiras ve arzuları nedeniyle son bulmuş olmasıdır. Ailenin geçimini sağlarken eş ve çocuklar ile kesintiye uğramayan iletişim ve buna bağlı olarak ortaya çıkan ilgili baba imajı, Şevket'in şehvetin peşinden sürüklenmesiyle tamamen sona ermek zorunda kalmıştır.

Mesihpaşa İmamı'nda (1948) ise *İnsan ve Şeytan*'dakine benzer bir eleştiriyi bulmak mümkündür. Şevket'in çocuklarına ve karısına olan ilgili hâlinin tersi bir şekilde Mesihpaşa İmamı'ndaki Halis Efendi, çocuklarıyla ve karısıyla ilişkisinde otoriter, mesafeli ve kuralcı bir kişilik olarak okurun karşısına çıkar. Şekilci bir İslamiyet anlayışına sahip olan Halis Efendi'nin kuralcı ve katı davranışları, karısı ve çocuklarını mutsuz etmektedir. Babalarına karşı saygıda kusur etmemeye çalışan çocuklar, diledikleri hayatı aslında babalarından gizli şekillerde yaşamaya başlamışlardır. Büyük oğlu Abdullah tıbbiyede küçük oğlu Zahid hukukta okumaktadır. Bacağı sakat olan kızı Zehra ise Halis Efendi'nin kızların okumasına karşı çıkan tavrı yüzünden eğitim görememiştir. Çocuklarıyla bayram ve kandillerde el öpmekten başka ilişkisi olmayan Halis Efendi, karısı Gülsüm'ü ise sevimsiz bulmaktadır.

İmamlık göreviyle ailesinin geçimini sağlayan Halis Efendi, çocukları üzerindeki nüfuzunu kızının müzik dersi aldığını öğrendiğinde ve büyük oğlu Abdullah'ın arkadaşlarını eve çağırıp gürültülü bir şekilde eğlendiğinde fark eder. Oğlunu evden kovarak çocukları üzerindeki yaptırım gücünü ortaya koyan Halis Efendi, Abdullah'ın şu cümleleriyle karşı karşı kalır: “-Hayır dedi, gidemem, param yok. Ve şunun için de gitmek istemem ki, bir şarklının çatısı altında bir şarklının oğlunun nasıl her noktada garplı olabileceğini âleme isbat etmek istiyorum. Anladın mı şimdi? Sen bize çok fenâlık ettin. Bizi bir medrese havası içinde yaşattın. Amma durmuş bir saat gibi hep aynı noktayı gösteren bu zihniyet nihâyet beni çileden çıkardı. Artık şark yok, siz de yoksunuz; yalnız garp var, biz varız. Eğer beni

kabahatli buluyorsan bu kabahatini kendinde ara...’’²⁴⁸ Hayatını devam ettirebilmek için paraya muhtaç olduğunu itiraf eden Abdullah’ın babasıyla ilişkisini geçinmeleri için eve getirdiği para üzerinden kurgulaması, babalık kimliğinin birincil görevini okura bir kez daha hatırlatır. Halis Efendi’nin şekle itibar eden katı kuralcı yapısı, sadece onun ailenin geçimini sağlaması ile ilişkili olmamakla beraber, gördüğü medrese eğitiminin ve öğrendiklerinin sathda kalması ve İslamiyet inancını şekli özellikleriyle algılamasıyla ilişkilidir. Bu durum, romanda karşısına çıkarılan Tahir karakteriyle daha da açık bir şekilde anlatıcı tarafından tasvir edilir.

Ayverdi’nin *Mesihpaşa İmamı*’nı merkeze alarak eleştirdiği İslamiyet’e bakış ve onu yaşama şekli, romanın ana çatışmasını oluşturmakla beraber, olumsuzlanan Halis Efendi’nin bir baba olarak baskıcı ve meydan okuyan tutumu, onun henüz kendi varlığına, yaratılışına odaklanmayan bakış açısı ile ilgilidir. Bu durum onu hem bir baba hem de bir insan olarak huzursuzluğa sürüklemektedir. Babalık kimliğine yüklenen sorumlulukların, erkekleri hissettikleri gibi olmaktan alıkoyan akılcı/maddi tarafları, çoğu kez onları çıkmaza sürüklemiştir. Örneğin romanda Halis Efendi’nin kendisi için söylediği “Birden Hâlis Efendi’nin yüreğinde hiç tadını bilmediği bir babalık duygusu tatlı tatlı zonkladı. O, bu hissi hiçbir defa böyle tam lezzetiyle ve ihtiyaç hâlinde duymamıştı.”²⁴⁹ Sevginin ve şefkatin tam manasıyla yaşanılmasına engel olan mesafeli ve yaptırımcı baba imajı, çocuklara olduğu kadar erkeklerin de ikilem yaşadığı bir rol olarak karşımıza çıkar. Hissî özellikleri törpülenmiş akıl üzerine kurgulanan erkek kimliği, görüldüğü üzere romanlarda gizli bir çelişki hâlinde yaşamaya devam etmektedir. Bu noktada *İnsan ve Şeytan*’da Şevket’in romanın ortalarına kadar ailesiyle kurduğu fikrî iletişim, aklına yenik düşmesiyle sona ermiş, *Mesihpaşa İmamı*’nda ise, Halis Efendi’yi her zaman sekteye uğratarak çıkmaza sürüklemiş ve beklenen/istenilen mânâda kurulamayan fikir ve duygu birlikteliği, romanlardaki baba profillerinin olumsuzlanmasına yol açmıştır.

Sonuç itibariyle çalışma kapsamında incelenen Halide Nusret Zorlutuna, Muazzez Tahsin Berkand, Kerime Nadir romanlarında aile reisi olarak konumlanan baba’nın birincil görevi para kazanmak ve ailenin geçimini sağlamak olarak

²⁴⁸ Sâmiha Ayverdi, *Mesihpaşa İmamı*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2000, s. 48.

²⁴⁹ *age.*, s. 50.

belirlenmiştir. Cumhuriyet modernleşmesinde kadınların kamusal alanda yer almasını isteyen modernist zihniyete ve demokratik bir aile yapılanmasını öngören çekirdek aile modeline rağmen, kadınlar ev içine ve duygu alanına ait olan kişilikler olarak kurgulanmış, baba aile içindeki ayrışmalara rağmen, çocuklarına bakmakla yükümlü kılınmıştır. Halide Nusret Zorlutuna, Muazzez Tahsin Berkand ve Kerime Nadir romanlarında birbirine çok benzeyen bakış açılarıyla, dışarıya/kamusala ait olarak kabul edilen erkeklik bilinci aile söz konusu olduğunda da devam etmektedir. Akla ve maddeye dayalı olan para kazanmak/geçim sağlamak bilincinin sahibi olarak kodlanan babalık rolü, erkekleri de aile bireyleri üzerinde nüfuz sahibi yaparak onları özellikle duygusal anlamda mesafeli, yeri geldiğinde otoriter ve yaptırımcı kişilikler olarak ortaya çıkmalarına neden olmuştur. Para kazanmak, babanın kendisini sadece geçim sağlama üzerinden konumlandırmasına ve duygu alanını da sadece bu sorumlulukla tanımlamasına neden olmuştur. Bu noktada romanlarda karşımıza çıkan duygu ve fikir boşlukları, ilişkileri kimi zaman sekteye uğratan kimi zaman da sona erdiren riskli alanlar olarak belirlenmiştir. Dikkat çekici olan husus, romanların kadınlar tarafından yazılmış olmasına rağmen, yazarların aile içindeki ilişkileri zedeleyen böyle bir varoluşu tartışmaya açmak istememeleri ve gelenek-göreneğin alışılmış rol modellerini devam ettirmekteki ısrarcı tutumlarıdır. Özellikle görüntü ve hayat tarzı itibarıyla batılı modelleri referans aldığı yargısıyla yaklaşılan popüler aşk romanlarının aile söz konusu olduğunda takındıkları muhafazakâr ve gelenekçi tutum, Cumhuriyet modernleşmesinin kültür ve medeniyet ekseninde ortaya çıkan ikilemli bakış açısını ortaya koyduğu gibi, modernleşmenin incelenen romanlarda daha çok görüntü ekseninde algılandığını ve ataerkil zihniyetin özellikle aile içi ilişkilerde devam ettirildiğini ve eleştiriye açılmadığını belirtmek gerekir. Sâmiha Ayverdi romanlarında diğer romanlarda görülenin aksine, babaların mercek altına alındığını, onları aile bireyleriyle çatışmaya götürecek hâllerinin ve hareketlerinin daima olumsuzlandığını görmek mümkündür. İslamcı-muhafazakâr bir çizgide değerlendirilebilecek Ayverdi romanlarında, annelik ve babalık kimliklerinin erkek ve kadının üstlendiği roller olarak değerlendirilmediği, dolayısıyla anneyi, babayı ve çocukları, ailenin üyeleri gibi bir tanımlamanın içine hapsetmek yerine onları ayrı ayrı şahsiyetleri olan ve birbirleriyle derinlikli ilişkiler kurabilecek şekilde idealize etmek ister. Bu noktada aile reisi görevinin verildiği babanın, geçim sağlamanın

getirdiği maddi yükümlülüğü aile içi bir hegemonya oluşturma aracı olarak kullanması eleştirildiği gibi, böyle bir durumun ortaya çıkma nedenlerini erkeklik eleştirisi yapmak yerine kişinin ihmâl ettiği, özümseyemediği İslam inancı, ikisi arasında denge kurmayı beceremediği akıl ve ruh kavramlarına bağlar. Bu yüzden onun romanlarında babaların ailelerine karşı sergileyebilecekleri her türden mesafeli, otoriter, duygu ve fikir alışverişinden yoksun davranışlar olumsuzlanmakta ve bu tip karakterler roman boyunca kendilerini fark edecek bir dönüşüm yolculuğuna çıkarılmaktadır.

2. Otoriter Aile Reisi Olarak Baba

Aile, sosyal değerlerin özünü taşıyan, bu değerleri kuşaktan kuşağa aktaran önemli kurumlardan biridir. Sosyal özü değiştirmeden, fenomenlere müdahalede bulunmayı kolaylaştıran aile, bir “ara değişken” durumundadır. Aile, biçimi ve içeriği ile sağlıklı toplum süreçlerini oluştururken, bir “ara değişken” olarak yakın çevreyi de etkisi altına alır. Şüphe yok ki, ailenin etki alanında öncelikle aile bireyleri olacaktır. Aile, kişiliğin gelişiminde doğrudan etkilidir. Sağlıklı aile içi ilişkilerinin, kişilik gelişiminde önemi çok büyüktür. Bu ilişkiler içinde aile, kişilerine yeni hedefler ve idealler verir. Hatta aile, kendi beklentilerini, fertlerinin beklentileri haline dönüştürebilir. Öyle ki, aile, bünye içi ilişkilerle ferdî beklentileri etkileme gücüne ve sosyalizasyon sürecine sahiptir. Bu sayede, onun sosyalizasyon süreci içinde sağlıklı-kişisel özellik sağlayabilmesi de mümkündür. Bütün bunların aksi de söz konusu olabilir: yani, aile kalıbı, toplumda sağlıklı ve bunalımlı süreçler de oluşturabilir. (...) O bakımdan “aile bir sosyal sigorta’dır.”²⁵⁰ ‘Sosyal bir sigorta’ olarak aileye atfedilen işlevler, toplumsal açıdan onu önemli bir noktaya taşıırken, çoğu zaman, fertlere biçilen görev/rol dağılımı belli bir sistematik içine hapsedilmesiyle davranışları bir ‘genel-geçerlik’ içerisine hapseder. Bu durum, kadın için daha çok ‘maruz kalma’ şeklinde iken, erkekler, hemcinsleri tarafından üretilen erkeklik eleştirileri ile hem ‘maruz kalma’ hem de ‘maruz bırakma’ arasında kalarak patolojik ve çelişkili davranışlar gösterir. Bu patoloji, ‘erkek olmak’ ile ‘baba olmak’ sorumluluğu arasında, kendisine elverişli bir mecra da bulur.

²⁵⁰ Nihat Nirun, *Sistemantik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, S. 73, Ankara, 1994, s. 91.

Sosyal kurum olan ailedeki rol dağılımının kadın ve erkek için çatışmalı bir süreci beraberinde getirdiği söylenmelidir. Çatışma, sorumlulukların yerine getirilmesinin zorluğundan çok, belirlenmiş görevlerin kişinin duygu ve düşüncelerini bastırmasına, saklayıp hiç kimseye paylaşmamasına neden olmalıdır. O nedenle, aile, Bourdieu'nün "ilişkisel akıl yürütme tarzına dayanan alan"²⁵¹ tanımlaması etrafında bir kez daha düşünülmelidir. Bourdieu, toplumsal hayatın çatışmalı bölgeleri üzerine konuşurken 'kurum' yerine 'alan' kavramını kullanır. Çünkü, "kurum fikri mutabakatı akla getirir. (...) Söz gelimi eğitim, temel toplumsal işlevlerin oluşturduğu bir merkez etrafında toplanan düzenli faaliyetlerden oluşur. Oysa 'alan', temel işlevlerden ziyade, mücadele alanlarını ifade eder. Bu bakımdan, "Bourdieu'nün çerçevesi, kurumlarla ilgili geleneksel işlevselci anlayışın ötesine geçer." Belirli normlar etrafında oluşan bir 'mutabakat' olan aile, belirli vazifelerden oluşan, ulus adına 'sosyal sigorta' olarak görülse de ailede babanın aile reisliği ve otoritesi üzerinden daha açık bir şekilde görülen iktidar alanı, mutabakat fikrini gölgeleyen ve onu tartışmalı bir hâle getiren bir olguya dönüştürür.

Osmanlı toplumunda "baba (peder), eski düzenin ana özellikleri olan 'hierarchy', 'değişmezlik' ve 'mutlak otorite'yi temsil eder. Modern ve yeni erkek ise, bu değerlerin yıkıldığı, eşler arasındaki duygusal mesafenin azalıp yerini sevgi ve arkadaşlığa bıraktığı, eşlerin çocuklarıyla ilgili ve onlara yakın olduğu, büyüklerinden özerk bir aile ortamına özlemi ifade eder. O nedenle, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinin konağı, aile reisi ve geleneksel hayatı modernlik özlemi, çekirdek aile, apartman yaşamı ve Batılı eğlence biçimlerinin tehdidiyle karşı karşıyaydı."²⁵² Nitekim, Cumhuriyet'le birlikte 'babalık rolü' modern erkekler için yeniden tanımlandı. Mesafeli ve otoriter baba kimliği, yerini çocuklarına; özellikle kız çocuklarına daha yakın olan bir babaya bırakmaya başladı. Modern babanın değer verdiği, eğittiği ve yetiştirdiği kızlarıyla özel bir bağı vardı: Böylece erkekler, Cumhuriyet'in yeni kadın tipinin toplumsal doğuşunun da öncülüğünü üstlenmişlerdi. Yeni baba tipinin duygusal tonu, en iyi Ziya Gökalp'in Malta sürgünlüğünde kızına yazdığı mektuplarda görülebilir. Erkek çocuk tercihinin

²⁵¹David Swartz, *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi* (çev: Elçin Gen), İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 170.

²⁵²Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 124.

tartışmasız bir norm olduğu bir toplumda, Atatürk'ün manevi çocuklarını kızlardan seçmesi de bu anlamda simgesel bir anlam taşır.²⁵³ Modern babanın tekrar tanımlanması, onun ailenin biricik reisliği statüsünü değiştirmemiştir. Teferruatlardaki birtakım yenilikler ise, çoğu kez *baba*'nın yeni ile eski rolü arasında bocalamasına yol açmıştır. Bu noktada, Freud'un uygarlık ve haz ilişkisini tartışırken öne sürdüğü argümanlar, bu konudaki değişimin güçlüğünün nedenlerini de ima eder. Freud'a göre ilk insan kümesi, bir bireyin diğerleri üzerindeki zorbaca yönetimi tarafından kurulmuş ve yönetilmiştir. Baskıcı olmayan bir uygarlık kavramının mümkün olamayacağını söyleyen Freud, egemen olmayı başaranın erkek/baba olduğunu söyler. "Baba, kadınla oğullar ve kızlar üretmiş ve yaşatmış olan adamdır. Baba, kendisi için kadını (en üstün haz) tekelleştirmiş olan ve hordanın öteki üyelerine kendi gücü karşısında boyun eğdirmiş kişidir."²⁵⁴ Egemenlik fikrini oluşturan önkoşullar, Freud'un tahmin ettiği gibi, varoluşsal bir bilinçaltını ifade ediyorsa, *baba*'nın ve *oğul*'ların uygarlık ve kültürün oluşum sürecinde otorite olarak kabul görmesi rasyonelleşir.

Akılcı eylemlerin daha çok erkekle aynileştiği ve eski felsefecilerin çoğunun kadınları erkeklere göre daha az rasyonel buldukları bilinmektedir. Şu halde, erkeğin baba olduğunda kendisine aktarılan otorite, onun neden kendi duygusallığını olduğu gibi ifade etmekten kaçındığını da anlaşılabilir bir davranışa dönüştürür. Eski felsefeciler, rasyonaliteyi de erkek paradigması çerçevesinde formüle etmişlerdir. Buna göre, erkeklik ve kadınlık meselesi hakimiyet, üstünlük, olumlu-olumsuz, özsel olan- tamamlayıcı olan ikilikler arasında tartışılmıştır. Yani, erkek-kadın ayrımı betimleyici bir sınıflandırma ilkesi olarak değil, değer ifadesi olarak kullanılmıştır.

Erkekliğin üstünlükle bir tutuluşu, Pisagorculara kadar götürülebilir. Değerli sayılan her şey, hemen erkeklikle özdeşleştirilmiştir; çift sayılara karşı tek sayılar, "besleyip büyütme" ile ilgili vasıf ve yetilere karşı "saldırganlık", duygulara karşı akıl gibi. Erkekliğin, üstün sayılan özelliklerle donatıldığı bu bağlam içerisinde, kadınsı özelliklerin aşağı -ya da aşırı kurnaz bir biçimde "tamamlayıcı"- sayılması,

²⁵³ age., s. 126-127.

²⁵⁴ Herbert Marcuse, *Eros ve Uygarlık: Freud Üzerine Felsefi Bir İnceleme* (çev: Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 61.

sadece bir rastlantı olmasa gerek. O yüzdendir ki, rasyonalite kavramı, kadınlığın aşılması olarak anlaşılmıştır.²⁵⁵

Aklı erkeğe ait bir yeti kabul eden anlayış, kadını ise duygularla tanımlayarak onu ikincillığe iter. Bu ise, kadın ve erkeği toplum ve aile hayatı içerisinde varoluşsal bir mücadele alanına sürükler. Kadınlığı, özellikle anneliği bir ‘his’ olarak gören anlayış karşısında akılla özdeşleşen erkeklik, aile içerisinde ayrışmalara neden olan bir ilişki sürecini, gizli bir mücadeleyi oluşturması açısından önemlidir. Erkeğin evin geçimini sağlamakla yükümlü olması, bunu sağlayamadığı zaman onun kendini eksik hissetmesine neden olmakta, ayrıca, aile reisliğini ve otoritesini, erkekliğini tartışmalı bir noktaya taşıyabilmektedir. Bu durum aslında kadınlar için kanıksanmış “yuvayı dişi kuş yapar” sözünün harekete geçirdiği “fedakârlık” şekline benzer bir şekilde, erkeği baskılayan ve kontrol eden duygusal bir yüke dönüşür. Geleneğin normları, bu çerçevede onlara kadınlardan daha özgürce hareket etme hürriyetini, önemli kararları alma erkini vermiştir. Eğitimde olsun, iş hayatında olsun onların çıkarları ön planda tutulur. Toplumda ve siyasette olup bitenleri takip etmek için daha fazla vakit ayırabilirler. Toplumsal bir faaliyet söz konusu ise, öncelik onlara verilir. Ailedeki önemli harcamalara onlar karar verir. İş hayatında önemli ve sorunlu görevler, genellikle onlara verilir. En yüksek maaşlar onlara verilir. Özel sektörde veya kamu sektöründe, özellikle seyahat gerektiren denetim ve yönetim görevlerine erkekler tercih edilir. Evin erkeğinin sözü dinlenir; çünkü aileyi geçindiren odur.²⁵⁶ Tüm bunlar, aslında erkeği baskı altına alan, kimi zaman bunalıma sürükleyen “akıl” merkezli bir kurgulamanın izleri olarak değerlendirilmelidir. Duygularını kontrol etmek, çoğu zaman da belli etmemekle bir görülen erkeklik, babalık/aile reisliğiyle birlikte artık hata yapma lüksünü de elinden geçirir.

Böyle bir erkek anlayışı, nispeten Cumhuriyet dönemine de taşar. Kızlar özgürlüklerine, sosyal yaşama katılarak üstlerine düşen uygarlaştırma misyonunu yerine getirmeye ‘milletin babası’ rolündeki Mustafa Kemal’in koruyuculuğu altında kavuşur. (...) Mustafa Kemal, her okul sınıfından, her devlet dairesinden, her

²⁵⁵ Genevieve Lloyd, *Erkek Akıl: Batı Felsefesinde ‘Erkek’ ve ‘Kadın’*, (çev: Muttalip Özcan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996, s. 132.

²⁵⁶ Elisabeth Özdalga, “Kadın ve Sosyal Demokrasi”, *Bilsak’da Yapılan Bir Konuşma*, İstanbul, Nisan 1987, s. 11-12.

meydandan halkını gözler ve planladığı modernliği gerçekleştirmek amacıyla erkeklerle eşit kıldığı kadınları kamu alanına girmeye davet eder.”²⁵⁷

Cumhuriyet rejimi, öncelikle ev (aile) yaşamını güçlendirmek istemiştir. Orta sınıftan bir erkeğin ailesinin diğer üyeleri ile evde, kadın erkek ayrımı gözetmeden bir arada olması, modernliğinin en önemli göstergelerinden sayılmıştır. Cinsler arası mesafenin korunmasını zorunlu kılan kültürel ve psikolojik engellerin aşılmasına yönelik hiçbir ön hazırlık olmadan erkeklerin kendilerini ev içi yaşamına dahil etmeleri bu kez cinsiyet çatışmalarını ev’e taşır. Bu ise, geleneksel aile yapısının kadına tanıdığı hâkimiyet olanaklarını sınırlamıştır. Böyle bir ortamda kadın hâkimiyet alanının kısıtlanmasından rahatsızlık duyarken, erkek de evin içerisine, kadın dünyasına dahil oluşuyla cinsel bir belirsizlik hissi yaşar. Yani, “aile reformunun kendilerini ait oldukları dünyalardan yoksun kalan modern Türk kadın ve erkekleri, ev içi yaşamının alışılmış cinsel sınırlarını yok sayan bu burjuva ev kültürünü derin psikolojik zorlanma duyguları ve sıkıntılarıyla yaşıyorlardı.”²⁵⁸ Bu zorluk, Osmanlı’nın son dönemlerinden itibaren otoritesini yitirmeye başlamış baba figürünün, Cumhuriyet döneminde aile reisi kimliğiyle daha eşitlikçi ve demokratik özellikler yüklenerek tekrar karşımıza çıkmasıyla bağlantılı olabilir. Öte yandan, kadın da erkek de bir yandan önceki devrin genetiğini, geleneğini miras olarak taşımak istememe, diğer yandan onun güvenli şemsiyesinden vazgeçememe ikilemiyle malüldür.

Ahmet Çiğdem’in *Bir İmkân Olarak Modernite* adlı çalışmasında, “Tarihsel varlığımızı belirleyen geçmiş, bugünün gerçek mücadeleleri tarafından üstesinden gelinemeyecek bir uğrak kalabilseydi, kendimizi bugüne getiremezdik. Algılayabildiğimiz gelecek bugünün sorunlarını çözebilecek bir safiyane iyimserliği barındırıyor olsa bile, bu iyimserliğin hangi mekanizmalarla harekete geçirebileceği konusunda tereddüd sahibiyiz.”²⁵⁹ der. “Osmanlı kültürünün Batılılaşmasının ilk aşamalarında da hem siyasal, hem de edebî söylem olarak yoğun bir baba

²⁵⁷ Ayşe Saraçgil, *Bukalemun Erkek*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 246.

²⁵⁸ age., s. 253-254.

²⁵⁹ Ahmet Çiğdem, *Bir İmkân Olarak Modernite: Weber ve Habermas*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s. 75.

arayışını”²⁶⁰ hisseden oğulların, Cumhuriyet dönemine gelindiğinde baba, otorite, koruyucu arayışından kurtulduğu söylenemez. Cumhuriyet döneminin baba otoritesinin keskin şekilde hissedildiği bazı romanlarında, bu güce direnen ya da onun koruyuculuğunu arzulayan çocukların bunalımlarıyla tekrar karşılaşılır. Babanın somut varlığı romanlarda ayırt edici bir nitelik olarak karşımıza çıkmazken, ölmüş ya da hiç tanışılmayan babaya duyulan özlem ilginçtir. Bu durum, otoriteye alışmış olan kültürel hafızanın bütün batılılaşma pratiklerine rağmen, “baba”yı bir “akıl ve güç” kaynağı olarak görmesiyle ilgili gibidir. Halide Nusret Zorlutuna, Muazzez Tahsin Berkand, Kerime Nadir ve Sâmîha Ayverdi romanlarında, yazarların kadın olmasına rağmen, “baba”nın genellikle çocuk ve eşler için vazgeçilemez bir kimlik olarak görülmesi, bu figürü tartışma konusu haline getirmemeleri dikkat çekicidir.

Halide Nusret Zorlutuna’nın *Sisli Geceler* (1925) adlı romanındaki Fikret, Zehra için böyle bir erkek/kocadır. O, romanda şefkatli bir erkek olarak resmedilir: “Evde kaldığı günlerin akşamında Fikret, onu sokak kapısı önünde bulur, alnını yanaklarını öper; sonra küçük çocuklar gibi elinden tutup odaya getirirdi. Hele yemekten sonra mehtaba karşı baş başa verip pencerede oturmak en sevdikleri bir şeydi; bu yalnızlık içinde tamamen ve birbirlerine kâfi geldiklerini duyarak yaşamak, onlara sonsuz bir lezzet veriyordu.”²⁶¹

Zehra, “Kalbiyle beraber istikbalini de Fikret’in ellerine teslim ettikten sonra hayat yolunun karanlığı içinde, rehberiyle baş başa yürüdüğüne emin olarak ilerlemişti. Asîl ve alicenap (şerefli) Fikret, onun nazarında her şeydi.”²⁶² Zehra’nın kendisini kocasına tamamen teslim etmesi, onu ‘hayat yolunun karanlığı içinde’ bir ‘rehber’ olarak görmesi, kızı Gaye için bile olsa, kocasından ayrılamaması, buna cesaret edememesi sonucunu doğurur. Bu örgü, romandaki “baba” figürünün aile için vazgeçilmez bir değer olarak çizilmesinin bir sonucudur. ‘Vazgeçil(e)mez koca’ figürü, söz konusu bağlamda ancak ‘gönüllü itaat’ anlayışıyla açıklanabilir. Weber’e

²⁶⁰ Jale Parla, *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 16.

²⁶¹ Halide Nusret Zorlutuna, *Sisli Geceler*, Kenan Basımevi, İstanbul, 1938, s. 98.

²⁶² age., s. 182.

göre gönüllü itaat, çeşitli süreçler sonrasında meşruluğu kabul edilmiş otorite karşısında ortaya çıkan bir itaat biçimidir.²⁶³

Baba, aile reisi olarak otoritenin ve fiziksel olduğu gibi mânevî/duygusal güç'ün de temsilidir. Duygu alanına ait olduğu kabul edilen kadın ise, duygularını kontrol altında tutabilecek bir güce; bu gücün kaynağı olan akıl ve iradeye sahip değilmiş gibi düşünülür. Böylece, “baba”, fiziksel olduğu kadar manevî olarak da ‘mücadeleci’, ‘kendisine inanılan’ ailenin kahraman unsuru olarak kurgulanır; çocukları ve eşi için merkezî bir pozisyona yerleşir. *Büyükanne* (1971) romanındaki Paşababannın evliliğiyle ilgili sorulan “-Hiç bezginlik getirmediniz mi Paşababa?...”²⁶⁴ sorusuna verdiği cevap, erkeklik ve güç eşleşmesini çok açık ortaya koyar: “-Benim lugatımda böyle şey yazmaz. Bezginlik getirmek, ölmek demektir çocuklar. Muvaffak olmak için yılmadan çalışmak lâzım. Siz, zorluklardan korkmayacaksınız, zorluklar sizden korkacaklar.”²⁶⁵ Bu sözler, baba olmak ile ‘kahramanlık’ın eş anlamlı görüldüğünü de ima eder. Örf ve alışkanlıklara uygun olarak kurgulanan babalık kimliği, ister istemez erkeği otorite’yi elinde tutmaya zorlar. O, savaşta ve hayatta hep galip olan demektir: “İhtiyar Paşa, İstiklâl Savaşında kazandığı zaferlere yenisini eklemişcesine, başı yukarda konuşuyordu.”²⁶⁶ Bu cümle, Cumhuriyet ideolojisinin cesur ve kahraman asker kimliğinin “baba” kimliğiyle eşitlendiğinin kanıtıdır. Gérard Mendel’in “Mustafa Kemal’in ‘Atatürk’, ‘Türklerin Babası’ olması, yalnızca biçimsel bir anlam değil, belirgin ve belirleyici bir anlam da edinir. Günümüzde Türkiye’nin her yerinde, kamusal alanlarda ve aile ocaklarında asılan fotoğrafı, güçlü bir koruyucu baba fotoğrafıdır.”²⁶⁷ şeklindeki düşünceleri, Atatürk’ün askerliğiyle toplumun babası olmak arasında kurulan ilişki açısından anlamlıdır. *Büyükanne* romanında Paşa ve baba kelimelerinin ‘Paşababa’ olarak bitişik kullanımı, siyasi otorite olmak ile babalık rolü arasındaki bütünleşik ve işlevsel ilişkiyi gösterir. Bu noktada, denebilir ki otorite’nin insanlara güven vermesi

²⁶³ Richard Sennet, *Otorite* (çev: Kamil Durand), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 32.

²⁶⁴ Halide Nusret Zorlutuna, *Büyükanne*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1971, s. 189.

²⁶⁵ age., s. 189.

²⁶⁶ age., s. 189.

²⁶⁷ Gérard Mendel, *Bir Otorite Tarihi: Süreklilikler ve Değişiklikler* (çev: Işık Ergüden), İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 288.

ve yaptığı işin sağlamlığına olan inanç²⁶⁸ aile içindeki baba fotoğrafına aktarılan bir görüntü olarak karşımıza çıkar.

Muazzez Tahsin Berkand'ın *Saadet Güneşi* (1944) adlı romanında, Cemil Bey'in kızı Semra'nın bazı kararlarına müdahale etmesi, sözünü dinlememesi üzerine onu evlatlıktan men etmekle tehdit etmesi, aile içinde babanın sahip olduğu otoriteyi, yaptırım gücünü açıkça gösterir:

“Beni hiçe sayan Semra artık benim kızım değildir.”

“-...Mademki annen için beni feda ediyorsun, benden izin istemeye lüzum görmeden başlı başına işler görüyorsun, seni tanımıyorum artık. Çekil git!”

“-Baban değil miyim? Seni birçok şeylerden menedebilirim ve edeceğim de... İşte sana son teklifim: Ya çalışmaktan, vazgeçer, gelir benim yanımda oturursun, yahut da çalışır, annene bakar ve bir daha benim yüzümü göremezsin. İşte bu kadar. Düşün, kararını ver. Bu ikilikten bıktım usandım artık.”

-... Senin ya babanım ya değilim. Karar ver!”²⁶⁹

Cemil Bey'in bir baba olarak kendisini 'biricik muktedir' gördüğünün kanıtı olan tehditleri, bir öfke krizi neticesinde açığa çıkmış olsa bile, romanın yazarının kabuller dünyasının yahut da baba imgesiyle ilgili toplumsal kabulün yankısı olarak değerlendirilmelidir. Söz konusu yankıda babalık, 'otorite' ve 'yaptırım' kavramlarıyla kulağa çarpar.

'Akıl' ve 'maddi güç' olarak kurgulanmış erkek'in otoriter kimliği, Cumhuriyet döneminde yumuşatılır, demokratik, merhametli, şefkatli ve çocuklarına bakmakla yükümlü erkek şekline tahvil edilmeye çalışılır. Ali Kami'nin 1927-1928 tarihli *Yurt Bilgisi*'nde “kazancı temin etmekle yükümlü olan erkek' 'evin reisi'dir, dolayısıyla 'onun aile içinde bir de büyük hakkı vardır ki o da itaat olunmaktır.' Yine aile içindeki çatışmalarda 'hakem', aile reisi olan erkektir.” dindikten sonra, erkeğin tüm bunları yaparken “kendini 'zorbalıkla' değil, 'fazilet ve adaletle

²⁶⁸ Richard Sennet, *Otorite* (çev: Kamil Durand), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 29.

²⁶⁹ Muazzez Tahsin Berkand, *Saadet Güneşi*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978, s. 251-252.

sevdirmeli'dir"²⁷⁰denmesi, kabul gören anlayışın "fazilet" ve "adalet" kavramlarıyla sevimlileştirerek meşrulaştırma gayretinden başka bir şey değildir. Bu açıdan, Cumhuriyet döneminde de anne ve baba rollerinin cinsiyetçi kalıp içinden tanımlandığını söylemek gerek. Kadınlık ve erkeklik vurgusunun ana-baba kimliklerini de tesiri altına alan yönü, erkekler için yasal olarak tanınan aile reisi kavramının sürekli beslenmesine ve erkeklere/babalara ait bir hakimiyet alanının oluşmasına zemin hazırlar.

Berkand'ın *Lâle* (1945) romanında, babanın kızına yazdığı mektuptaki ifadeler ve Lâle'nin kendi tercih ettiği evlilikte mutlu olamaması, ailesine ve eski nişanlısına geri dönmesi kadının aslında gizliden gizliye otoriteye duyduğu ihtiyacın bir göstergesidir: "Kızım, senin seçtiğin yol iyi midir, kötü müdür? Bunu tayin etmek bizim gibi yaşını başını almış insanlar için güçtür. Biz, eski terbiye ile büyütülmüşüz. İyi bir aile kızının bir oyuncu olmasını hoş görmeyiz. Bilâkis, bunu aile için bir leke, bir ayıp sayarız. Sen bize san'attan, heyecandan bahsediyorsun. Biz bunu anlayamıyoruz. Bizim anladığımız bir tek şey var; Biricik kızımız bizden gitti, giderken ailemizi de dillere destan etti. Seni görmeğe gelmiyeceğim Lale. Bugüne kadar benim sözümünden ve istediğimden dışarı çıkmamış olan kızım ile karşılaşmak hem onun hem benim için çok acı olur. Bu mektubu aldığın zaman biz artık gitmiş olacağız. Biz, bir kızımız olduğunu unutmağa çalışıyoruz. Sen de annenle babanın bu dünyada olduklarını hatırlamadan dilediğin yolda yürü! Mademki saadet, senin için, o yolda imiş!"²⁷¹ Berkand, çoğu romanında kadınların sanat alanında yer almasını teşvik eder. Böylece, bunu ayıp/günah gören geleneksel düşünceye karşı bir duruş sergilemesine rağmen, ailesinden tiyatrocü olmak uğruna kopan Lâle'yi romanın sonunda tekrar aile içerisinde ve ailenin onayladığı bir damat adayı ile mutlu eder. Oysa Lâle, başta otoriteye karşı çıkmış, evi terk ederek tiyatrocü olmuştur. Yaptığı evlilikte mutsuz olunca anne-babaya, eski nişanlıya döner. Bu, mutluluğun ancak otoriteyi onaylamakla mümkün olabileceğine olan inancı pekiştirir.

Baskıcı bir anne babada görülen gücün güven duygusuna, yargılamada üstünlük izlenimi bırakmaya ve korkuya neden olduğunu söyleyen Richard Sennet,

²⁷⁰ Füsün Üstel, "Makbul Vatandaş"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 187.

²⁷¹ Muazzez Tahsin Berkand, *Lâle*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1959, s. 26.

otorite'nin somut bir şeyin katılığını arayan bir yorum süreci olduğuna ve onda gerçekte zamanın asla izin vermediği bir tesellinin arandığına²⁷² dikkat çeker.

Lâle'nin babasına karşı çıkmasının ardından sürüklendiği belirsiz, huzursuz yaşam ve ardından baba ocağına dönmesi, yaşanan öykünün ardındaki güvenli ve teselli veren alanın baba otoritesi etrafında kurulduğunu gösterir. Böylece otoritenin Sennet'in yorumuyla aslında bir taraftan içten içe arzu edilen bir güç alanı olduğu fikri doğrulanmış olur.

Baba olmakla eşdeğer görülen aile reisi kimliği, bu kimliği haiz özellikler, Kerime Nadir'in romanlarında da karşımıza çıkar. Onun aşk etrafında kurgulanan romanlarında çocukların evlilik, meslek seçimi gibi hayati kararlarının merkezinde baba yer alır. Çocukların duygusal dünyalarıyla yakından ilgili olan anne karakterlerine karşılık babalar, çocukların pratik kararlarını denetim altına alan, yöneten ve yönlendiren karakterlerdir. Çocuklarının evliliklerinde bile onların belirleyici olması, eril tahakkümün aile içindeki gücünü ortaya koyar. "Sözün sahibi baba/erkek", gerek toplumsal hayatta gerekse onun minyatürü sayılabilecek aile hayatında, politik-cinsiyetçi hiyerarşinin üst noktasında her zaman kendini görmeyi arzulamaktadır. Dolayısıyla, kadın-erkek eşitliği ya da vatandaşlık bilgisi kitaplarında sözü edilen aile içi demokrasi, geleneğe ve onun katılaştırdığı toplumsal mekanizmaya yenik düşmüştür. Cumhuriyet'e geçiş, ciddi bir kopuşu ifade etmesine rağmen, erkek olmak deneyiminin baskınlığı, birey olmanın bastırılmışlığı ve araya sıkıştırılan kadınlık, Cumhuriyet döneminde aile içinde sağlıklı ve bütünlüklü ilişkiler zincirinin kurulmasına engel olmuştur. Buna bağlı olarak, medenî hayatın öncülüğünü yaptığı varsayılan popüler aşk anlatılarında medenî bedenler çoğalırken kadınlık ve erkeklik bilinci konusundaki zihinsel karmaşa devam etmektedir. Ayrıca, bu romanlarda erkeklerden çok kadınların gözyaşı döktüğü fark edilirse, dönüşümün daha çok kadınlar üzerinden ve ciddi duygusal acılar etrafında gerçekleştirilmeye çalışıldığını söylemek yanlış olmaz. Erkeklerin, özellikle babaların ya görünürlüklerini kaybettiği ya da bir otorite olarak romanda birdenbire ortaya çıkışları, bu iki uçluluk, toplumsal mânâda erkek/baba iktidarını çok fazla sorgulamaya açmak yerine olduğu gibi kabul eden bir tavrın sonucu olarak

²⁷² Richard Sennet, *Otorite* (çev: Kamil Durand), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 29-30.

görülmalıdır. Gerçekten, insanın kendisi olabilmek deneyiminde bir yandan baskıya karşı durmak isterken bir yandan itaat'e duyduğu arzu, iktidar karşısında bireyin yaşadığı temel bir karmaşadır. Sennet, bunu insanların kendilerine önerilen düşünce, kural ya da kişilere inanmaya meyilli olan mizaçlarıyla ilişkilendirir. Bir nevi kolayca kaçma şeklinde görülebilecek bu mizaç, aynı zamanda, insanların inanma gereksinimleriyle ilgili bir sorundur. Otorite gereksinimi, kısaca belirtmek gerekirse, psikolojik eğilimin yanı sıra tarih ve kültür tarafından biçimlenir.²⁷³ Kerime Nadir'in *Yeşil Işıklar* (1933) adlı romanında, emekli bir general olan babanın, kızı Sinâ'nın evlenmek istediği Sahir'e karşı çıkması, bu birlikteliğin gerçekleşmemesi için kızını tehdit etmesi, müşfik otoritenin karşı konulduğu taktirde acımasız bir figüre dönüştüğünü gösterir. “-Seninle evlendiğim takdirde, babam hem seni, hem de beni vuracağına yemin etti!...”²⁷⁴ Korkuyu bünyesinde barındırmasına rağmen, otoritenin tarihî, kültürel geçmiş ya da psikolojik eğilim gibi değişkenlerin etkisiyle yaşamda varoluşsal bir merkez oluşturabilecek kadar etkin olması, onu salt “kamu dünyasının pratik bir yansıması değil; bu dünyaya yöneltilen, hayal gücüne dayalı bir talep”²⁷⁵ olarak gören anlayışa yakınlaştırır.

Nadir'in *Seven Ne Yapmaz* (1940) adlı romanında da Macar Kontu Peter Golgonski'nin, kızı Matmazel Pola'nın Hüber Gran'la evlenmesine razı olmaması, kızının babasına karşı gelmesi üzerine onu evlatlıktan reddetmesi, babanın gücünü kullandığı bir diğer sahne olarak karşımıza çıkar: “-Çok bedbahtım Hüber!... dedi. Babam beni reddetti!... -...-Evlenmemize razı olmayınca ben isyan ettim... Her şeyi anlattım... Yalvardım... Aşkım için her fedakârlığı göze aldığımı söyledim... Fakat onu ikna edemedim.”²⁷⁶

Özellikle kız çocuklarının evlenmeleriyle ilgili meselelerde babaların takındığı bu otoriter tavır, soyun devamından daha çok erkeğin sorumlu görülmesiyle ilgili bir mesele olabilir. Kadınların ahlâklarını denetleme erkine sahip olan erkeklerin kız çocuklarının koca adaylarında sergiledikleri bu türden davranışları, babanın gücüne bir atıftır. Kerime Nadir'in romanlarının babayı geleneksel otoriter

²⁷³ age., s. 35.

²⁷⁴ Kerime Nadir, *Yeşil Işıklar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1985, s. 57.

²⁷⁵ Richard Sennet, *Otorite* (çev: Kamil Durand), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 198.

²⁷⁶ Kerime Nadir, *Seven Ne Yapmaz*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1992, s. 54.

kimliğiyle buluşturması, Cumhuriyet'in demokratik aile anlayışı içinde erkek/baba iktidarının devam ettiğini gösterir. Aile içindeki kadınların dışarı ile olan münasebetlerini denetlemeye yetkili görülen erkekler, hele de eşleri söz konusu olduğunda birinci dereceden kişilerdir. Nadir'in *Funda* (1941) adlı romanındaki Vedat, yabancı bir erkeğin tacizlerine maruz kalan karısını anlayıp dinlemeden onu ahlâksızlıkla suçlar. Onu çocuğunu görmekten men eder.

“-(...) Dünyada her şeyden temiz olan dudakların nasıl en kirli yalanları söylüyor?...Ve nasıl bu dudakları yabancı dudaklar öpüyor?...Söyle, söyle bana!Hiç onun oldun mu?..”²⁷⁷

“-Her şeye rağmen namusunu koruyabilirdin!.. Sen istemesen çocuğumun anası temiz kalırdı. Artık senden nefret ediyorum, tiksiniyorum... Gözlerimin önünde bundan sonra yaşayamazsın!...Yatağında ve kollarımda vücuduna tahammül edemem. Sen sadece bir günahkâr değilsin. Sen sadece kocasına ihanet etmiş bir vicdansız değilsin... Masum yavrusunun şerefini kirletmiş bir kadınsın... Verdiğin saadetleri böyle geri almamalydın! Beni değilse, yavrunu düşünmeliydin!...”²⁷⁸

Otorite üst başlığında birbirinden ayrı düşünülemeyecek evin geçimini sağlama, namusunu koruma ve çocuklarından sorumlu olma gibi özellikler, aile içinde babanın otorite ve yaptırım sürecini besler. Onu aile içinde iktidar noktasına taşıyan bu yönler, Tanzimat dönemi romanlarında kaybedilmiş ataerkil babayı, Cumhuriyet'in tüm modernleşme çabalarına rağmen, ihtiyaç duyulan bir güç merkezi yapar.

Sâmiha Ayverdi'nin romanlarında ise babanın aile içinde en önemli otorite olduğu görüşünün benimsenmediği görülür. *Batmayan Gün* (1939) adlı eserde baba-kız ilişkisi resmedilirken bu ilişki “otorite” dinamiğinden çıkarılıp birbirlerinin beklenti, fikir ve ruh dünyalarını anlamaya çalışma ilişkisi şekliden sunulur. Bu bakımdan, otorite kavramıyla bir arada düşünülen hiyerarşinin, duygusal mesafe ve yaptırım tehdidinin Ayverdi'nin makbul baba anlayışında yer almadığını söylemek gerekir. Hatta, anne ve baba eşitlikçi bir bakış açısıyla verilir. Romanda Aliye'nin

²⁷⁷ Kerime Nadir, *Funda*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978, s. 99.

²⁷⁸ *age.*, s. 101.

arayışı, anne ve babasının onun salt maddi ihtiyaçlarında değil, manevî ihtiyaçlarında da yanında olmasını istemesi etrafında kurgulanır. Bunu Aliye şöyle ifade eder: “Bildiğim bir şey varsa, ne sen, ne de annem, ruh hayatıma bir istikamet vermediniz. Sen sadece rahatımı sıhhatimi düşündün. Disiplinli bir hayat içinde yalnız sistemli ve müspet bir zihnî terbiye verdin. Fakat maddenin mekanik hudûdunu aşmadın, bu suretle de ruhi bünyemin teşekkülü hâsıl olmadı. Böylece de yalnız bilginin sathında kaldım. Kazandığım bu sermaye ile hayatta bir mevki sahibi olabilirim, fakat bir insan olamam.”²⁷⁹ Aliye’nin eleştirileri onun babasıyla ilişkilerini hiç sekteye uğratmamış, Sezai Bey her zaman kızının yanında ve onu anlamaya çalışan bir baba figürü olarak çizilmiştir. Büyükbabası İrfan Bey’in defterlerini okumak isteyen kızını yalnız bırakmayan baba, bunları anlayabilecek manevî bir derinliğe sahip olmamasına rağmen, kızını yalnız bırakmamaya gayret eder. Bu açıdan Sezâi Bey, Halide Nusret Zorlutuna’nın, Muazzez Tahsin Berkand’ın ve Kerime Nadir’in baba profillerinden ayrıdır. Duygu ve düşüncelerini babasına açan Aliye ve babası arasındaki diyalog, baba tarafından tam anlaşılmasa bile, roman boyunca devam eder.

Ayverdi’nin romanları, birbirlerini dinleyen ve sağlıklı iletişim kurmaya çalışan karakterlerle doludur. Bunun yanında, iletişimin dışında kalmayı tercih eden karakterler, daha çok maddi dünyanın öğeleriyle meşgul bir hayat sürdürmeyi tercih etmiş olanlardır. Örneğin, *Mesihpaşa İmamı*’nda (1948) Halis Efendi’nin otoriterliği, tıbbiyeli oğlu Abdullah’ın Batılı bir hayat yaşamak istemesiyle ortaya çıkar. Arkadaşlarını eve davet ederek eğlenen Abdullah’a Halis Efendi müdahâle eder ve ardından oğlunu evden kovar. Halis Efendi, başta, kanunlar yoluyla oğlunu kapı dışarı etmek istemişse de mahalle baskısı, onu bundan vazgeçirir: “Fakat o zaman da mahallede adını iki paralık edecek dedikodulara can dayanmayacaktı.”²⁸⁰

Halis Efendi’nin kimseyi dinlemeyen, kuralcı ve şekilci mizacı, karısı Gülsüm Hanım’ı, çocuklarıyla kocası arasında bırakmıştır. “Eğer Halis Efendi bu derece burnunun doğrusuna gider bir adam olmasaydı, iyi kötü yuvarlanıp gidiyorlardı. Amma, onun karşısındakine ağız açtırmamak huyu çok fenâ idi. Sanki

²⁷⁹ Sâmiha Ayverdi, *Batmayan Gün*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2009, s. 17.

²⁸⁰ Sâmiha Ayverdi, *Mesihpaşa İmamı*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2000, s. 49.

kendisini adam yerine koyup lâfını dinleseydi günah mı olurdu? Oğulları için ne zaman bir çift söz söyleyecek olsa hemen ağzına tıkamıştı. –Efendi, çocuklar büyüdüler. Artık dizinin dibine oturtup, bir halleşsen fenâ etmezsin... demiş de alay ve hakareten başka ne cevap alabilmişti?” Görüldüğü üzere, Ayverdi, *Mesihpaşa İmamı*’nda, Halis Efendi üzerinden onaylamadığı bir baba kimliği kurgulamış ve bu kimliğin en belirgin özelliği olarak da “otorite”yi işaret etmiştir. Çocukların ve karısının karşı çıkışlarına romanda oldukça geniş yer veren yazar, aileyi kurumsal bir kimliğin ötesinde, öncelikle, birbirleriyle derinlikli ilişkiler kurmaları gereken bireylerden oluşan bir topluluk olarak görmek istemektedir. Bu noktada, aile içi hiyerarşik kategorizasyona kapılarını kapatan Ayverdi, babanın egemen olma arzusunu tartışmaya açtığı gibi, kavramın odak noktasına karşılıklı anlayış ve hoşgörüyü yerleştirmiştir. Babasına direnç gösteren oğul, onun romanında aslında baba imgesi üzerinden şekilci İslamiyet’e eleştiri getirir: “Amma belki yine seninle anlaşamayacağız; çünkü ben, senin görmediğin Allâh’a değil, aklın da, ilmin de, gönlün de kapısına varabildiği Allâh’a inanıyorum ve bu kapıdan uzanan el, bana her şeyden evvel ferâgat lezzetini tattırdığı için sevdiğim kızı sana bırakıyor, sana bağlıyorum.”²⁸¹

Ayverdi, “Mesihpaşa İmamı’nın Hâlis Efendi’sinin şahsında Kur’ân’ın anlamını ve dolayısıyla İslâm’ın rûhunu kavrayamamış dar kafalı din adamlarının bâzan hatalı davranışlarda bulunabileceğini göstermek istemiştir. Romanda, esas itibariyle müslümanlığı salt ibâdetlerden ibâret zanneden mahdut bilgili, sıradan bir imam ile gönül insanı Tahir karşılaştırılır.²⁸² Bu vesileyle, pek çok romanda bir iktidar biçimi olarak karşımıza çıkan baba kimliğine yazar, toplumsal ve bilinçaltı çatışmalarının dışında, tasavvufî bir bakışla çözüm getirmek ister. Aklın ve ilmin maneviyatla birleştiğinde ayrılığın, kaba hiyerarşinin ortadan kalkacağı fikri, geleneksel cinsiyet rejimini ve doğurduğu kimlik ve hayat bunalımlarını fark eden realist bir bakış açısını ifade eder.

Erkeklik alanına ait ve kaynağını fizik ve akıl gücünde bulan otorite, incelenen romanlardaki baba tiplerinde öğrenilen ve nesilden nesile aktarılan kültürel

²⁸¹ age., s. 237.

²⁸² Necmeddin Hacıeminoğlu, *Mesihpaşa İmamı (Önsöz)*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2000, s. 8.

bir bellek fotoğrafı olarak etkisini sürdürmektedir. Bilgi, akıl ve gücün kendilerinde olduğunu varsayan eril düşüncenin yapılandığı bu sistem, imparatorlukta sultanın mutlak otoritesinde siyasal bir kimlik kazanırken, Tanzimat romanında bu figüre ağıt yakılır. Cumhuriyet döneminde bu figür, biraz demokrat bir nitelik kazanmış olarak romanlarda yeniden ortaya çıkar. Aklın ve gücün simgesi olarak kodlanan erkeklik/babalık, bu dönemde sadece aile üyelerine rehberlik eden bir kimliğin temsilcisi olmamış, yaptırım tehdidi kozunu mümkün merteye elinden kaçırmamaya özen göstermiştir. Bu ise, diğer aile bireylerinin gözünde onu kaygı verici bir merkez hâline getirmiştir. Örneğin, Halide Nusret Zorlutuna'da rehberliği hayati görülen koca, kadının sorgusuzca kabul ettiği bir varlıktır. Böylece, toplumsal gerçeğin babaya yüklediği rol ile annelik rolü, romanlar vasıtasıyla bir kere daha pekiştirilmiş olur. Batılı kadın ve erkek modellerinin sunulduğu Muazzez Tahsin ve Kerime Nadir romanlarında bile, baba ve otoritesi tartışmaya açılmaz; ataerkil kabul, gönüllü bir itaate dönüşür. Eş ve çocuklarıyla iletişim kurma gereksinimi duymayan babalar, ailede karar verme ve yargılama mekanizmasının başındaki yerlerini almış, bu esnada, ailenin geçimini sağlamak görevi ise, iktidarlarını güçlendirirken kullandıkları ciddi bir enstrüman olmuştur. Baba ve onun tehdit söylemiyle kurduğu yaptırım gücü, eleştiriye açılmamıştır. Cumhuriyet döneminde baba merkezinde yaşanan bu endişe verici ilişki şekilleri, Ayverdi'nin *Batmayan Gün* ve *Mesihpaşa İmamı* örneklerinde duygu ve maneviyat etrafında organize edilir. Salt akılcı kontrolün varoluşun pek çok süreçlerini ihmal ve hatta tehdit ettiği üzerinde duran Ayverdi, otorite'nin tedirgin edici varoluşunu babayı da bu söylem içine çekmek suretiyle aşmaya çalışır. Şu halde Ayverdi, erken bir vakitte babaya atfedilen otoritenin bir süre sonra ailesi için olduğu gibi, kendi şahsiyeti için de çelişkili ve kaotik bir durum oluşturacağını sezmiş gibidir. Başkalarının gücünde bir sağlamlık ve güvenlik arayışı neticesi ortaya çıkan otorite ihtiyacı, Ayverdi'de Allah'ın rızasına evrilir.

3. Bilginin ve Gücün Sahibi Olarak Görülen Baba

Sosyal kurallar ve normlar, anne babalık söz konusu olduğunda kültüre ve zamana göre değiştiği gibi, kültürel değişmelere ve zamana bağlı olarak da değişir. Gerçekten de, ana babanın denetim vazifeleri, sosyokültürel norm, değer ve âdetlere göre değişiklik arz edebilmektedir. Buna karşılık değişmeyen bir olgu olarak ana baba sevgisi ve şefkati, bilhassa türün devamını sağlamak için çocukların bakım ve korunmasını içeren biyolojik/evrimsel temelle ilgilidir.²⁸³ Bakım ve korunmayı sağlayan davranışların daha çok biyolojik nedenlere bağlı olduğu görülse bile, anne-baba denetimine ilişkin davranışlar, kültürel unsurlara bağlı değişkenler olarak değerlendirilmektedir. Bu yüzden, ana-babalık, bir taraftan kültür ürünü, diğer taraftan kültürü oluşturan insan-kültür ilişkisinin en temel aracısıdır.²⁸⁴ Çalışmamız kapsamındaki romanlarda çizilen aile yapısına ve bu yapı içinde babanın konumuna bakıldığında, Muazzez Tahsin Berkand ve Halide Nusret Zorlutuna'da babanın bilgi ve güç'ü temsil eden kişi olduğu görülür.

Halide Nusret Zorlutuna'da, ailenin bütünlüğünü korumak için kendini feda eden anne tipi yanında, aile için kendisi kadar sorumluluk hisseden bir koca/erkek göremez. Doğrusu, yazar da bu kimliğe karşı eleştirel bir tutum takınmaz. Bunda, erkeği koruyan, onu akıl ve güç ile özdeşleştiren geleneksel bakış açısının rolü olmalıdır. Denebilir ki, ataerkil anlayışın hakim olduğu bu romanlarda yazar, okurun karşısına âşinası olduğu erkek/koca tipini çıkarmakla, bir bakıma okurlarının beklentileriyle çelişmeyerek aslında okunurluğunu teminat altına alır.

Fatmagül Berktaş'ın belirttiği gibi, ataerkil varsayıma göre erkekler, kadınla kıyaslandığında 'doğal olarak' daha akılcı ve güçlüdürler ve yönetmek, egemen olmak için yaratılmışlardır. Buradan hareketle, erkeklerin siyasal olan'ı, yani devleti temsil etmeye daha elverişli oldukları sonucuna varılabilir. Türkiye'de kadınlara uzun süre kaymakamlık hakkının tanınmamasının ardında da bu ataerkil görüşün etkisi olmalıdır.

²⁸³ Çiğdem Kağıtçıbaşı, "Kültür ve Ana Babalık: Kuram ve Uygulama Çıkarımları", *Ana Babalık Kuram ve Araştırma* (der. Melike Sayıl-Bilge Yağmurlu), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 63.

²⁸⁴ agm., s. 61.

Kadınlar ise, yine ‘doğal olarak’ zayıf ve rasyonel yetkiler (akıl) açısından geri, duygusal bakımdan dengesiz kabul edilirler. Bu ise onları “siyasal temsil ve yönetim açısından elverişsiz ve güvenilmez kılar; dolayısıyla, siyasal alanın dışında bırakılmaları, bu bağlamda gerekli ve haklı bir durum sayılır.”²⁸⁵

Geleneğin, erkeğin siyasal ve toplumsal zeminde meşru kabul ettiği egemenliği, kadınları iyice duygusal merkezli bir söylemin içine hapsetmiştir. Ulusal cemaatin, bir erkek kardeşler birliği (fraternity) olarak inşa edilmesi de milliyetçilik ruhunun yaratılmasında erkek bağlarının merkeziliğine ve kadınların toplumsal sözleşmeden dışlanmasına işaret eder.²⁸⁶ Bu durumda, ‘aile reisliği’ ile tanımlanan babalık, akıl yoluyla sahip olunan bilginin ve onun sağladığı maddî gücün alanı içerisinde tahayyül ve tarif edilmiş olur. Açıktan ifade edilmese de ‘otorite’nin baba kimliğine içkin bir kavram haline gelişi bu yüzdendir.

Zorlutuna’nın *Büyükanne* (1971) romanında adı Paşababa olarak geçen “baba”nın gerçek adının hiç zikredilmemiş olması, öncelikle onun ailenin diğer fertleri arasında ayrıcalıklı konumuna işaret etmektedir. Romanda daha çok kütüphanede görülen Paşababa, evin geçimini sağlayan bir figür olduğu gibi, okumayı ve bilgi’yi temsil eder:

“Kütüphânesinde Paşababa, tarih okur, tarih yazardı. Balkan Harbinde, Birinci Cihan Harbinde; İstiklâl Savaşında düşmanla çarpışmış, kan dökmüş, yaralar almış bir gazi generaldi. Emekli olduktan sonra tarihe sevdayı sarmıştı. Durmadan tarih okur; okumaktan yorulunca İstiklâl Savaşına ait hâtıralarını yazar; yazmaktan da yorulunca camdan köşküne geçip siyah güller, mavi karanfiller yetiştirme yolundaki zevkli çalışmalarına başlardı. Kütüphânedeki bulunduğu sırada Büyükanne’yi çağırırsa; bir yazma kitapta rastladığı yepyeni bir bilgiyi ona sunmak için çağırılmış olabilirdi.”²⁸⁷

²⁸⁵Fatmagül Berktay, “Yeni Bir Yurttaşlık Anlayışına Doğru”, *Kadınlar Olmadan Asla* (der. Zeynep Göğüş), Sabah Yayınları, İstanbul, 1998, s. 36.

²⁸⁶Selda Şerifsoy, “Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi, 1928-1950”, *Vatan Millet Kadınlar* (der. Ayşegül Altınay), İletişim Yayınları, 2000, s. 158.

²⁸⁷Halide Nusret Zorlutuna, *Büyükanne*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1971, s. 25.

Akıl ve bilgi, aile içinde, öncelikle babanın/erkeğin sahip olduğu bir değer/meziyet olarak kabul edildiğinden, sadece Paşababa'ya aittir. Büyükanne ise, ancak onun rehberliğinde bu alana dahil olmuş bir kişi olarak tanımlanır. Benzer bir yaklaşımı, Muazzez Tahsin Berkand'ın ana karakter Esra vesilesiyle gündeme taşıdığı Esra'nın asker babasıyla ilgili anlatımlarının yer aldığı *Uğur Böceği* (1974) adlı romanda da görmek mümkündür. Esra, babasının ölümünden sonra ailesinin geçimini üstlenmiştir ve kendisini zayıf hissettiği anlarda, ölmüş baba imgesinden güç almaktadır. Albay olan baba, çocuklarına hayat boyu maddi sıkıntı çektirmemiş, onları istedikleri en iyi okullarda okutarak rahat bir yaşam sürmelerini sağlamıştır. Babasının ölümünün ardından bir süre ne yapacağını bilemeyen ve gitgide paraları tükenen ailenin büyük kızı olan Esra, babasının yerini almıştır. Karşılaştığı zorluklarda, asker babasını hatırlayarak güç kazanmaya çalışmıştır.

“Babası öldükten sonra Esra'nın “Hatırlıyor musun? Çocukluğundan beri güç zamanlarında, meselâ bir dersten fena not aldığın veya bir arkadaşından ummadığın bir söz işittiğin vakit, hatta babanın öldüğü gün, kendine neler söylemiş, başını nasıl dik tutmuştun? -Ben bir Albay kızıyım... savaşlar yapmış bir Türk askerinin kızı... babama lâyük bir evlât olmalıyım... olayların karşısında zayıf düşmemeliyim... omuzları ve başı dimdik, içi her zaman ümit dolu bir Türk kızı...”²⁸⁸

Romanda mesleğinin askerlik olmasıyla güç ve otoritesi somutlaştırılan erkeklik/babalık, sağlamlık, güç ve otorite eksenlerinde tasvir edilmiştir. “Ailesini çok seven babacığım, o sağlam ve güçlü erkek, genç denecek bir yaşta iken neden o menhus hastalığın kurbanı oldu? Neden sevgili karısı ile dört çocuğunu böyle ortada bırakıp gitti? Onun sağlığında farkında bile olmadan rahat ve mesut yaşıyorduk. Onun bizi koruyan gözleri üzerimizde, onun varlığını etrafında hissettiğimiz sürece maddi ve manevî bir eksikimiz yoktu, olamazdı da, çünkü onun bütün güçlükleri giderebilecek kuvveti bizi sarmakta idi.”²⁸⁹

Berkand'ın bu tasvirinin tesadüf olmadığını belirtmek gerekir. Askerlikle pekiştirilmiş bir kimlik olarak erkeklik, bu bağlamda, kendisine meşru bir karşılık da

²⁸⁸ Muazzez Tahsin Berkand, *Uğur Böceği*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1974, s. 8.

²⁸⁹ Muazzez Tahsin Berkand, *Uğur Böceği*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1974, s. 12.

bulmuş olur. Çünkü, “cinsiyetlendirilmiş kurumsal yapılar olarak modern ordular, hegemonik erkeklik değerleri ile militarizm arasındaki ilişkinin inşa edildiği en önemli yerdir. Genç erkekleri savaşçı bir erkek haline dönüştürmek için işleyen bir ‘talim ve terbiye’ süreci olarak askerlik, incelikli teknikler, kurumsal organizasyonlar ve erkekleri ikna olmaya yöneltecek kültürel pratikler içermek durumundadır. Militarist pratiklerin içselleştirilmesi ile erkeklerin ölme ve öldürmeye razı savaşçılar haline gelebilmeleri, askerliğin bir tür ‘erkeklik sınavı’ olarak var olmasına bağlıdır ve bu sınavı başarı ile geçenlerin ‘sağlam erkek’ olarak topluma katılmaya hak kazanacağına dair bir ‘ritüelistik sözleşme’ söz konusudur.”²⁹⁰

Askerlik ile hegemonik erkeklik inşasının daha da belirgin hâle geldiği romanda, albay baba, kahraman olmaya aday, güçlü ve koruyucu bir imgeye dönüşür. Babaya ait bu militarist özellikler, sadece hegemonik erkeklik değerleri değil, militarist politikaların da savaşçı erkekler için gerekli gördüğü ‘karakter’ özellikleridir.²⁹¹ Dolayısıyla, ayrıca erkeğin yurttaşlık vazifelerinden olan askerlik, onun hegemonik niteliğini işaret etmek gibi bir işlevi vardır. Babalık rolü, bu bağlamda askerlik vazifesini yerine getirmiş erkek için, güç ve irade gücünü devam ettirdiği sembolik bir rol olarak değerlendirilebilir.

Kadınların çocuklarının fikrî ya da duygusal sorunlarıyla daha ilgili olduğu romanlarda babalar, çocukların eğitim hayatı, maddî ihtiyaçları ve onları dışarıdaki tehlikelere karşı koruma gibi görevlerle okurun karşısına çıkar. Bu özelliklerle donanmış olan babalar, incelenen romanların çoğunda bir an görünüp sonra kaybolan tipler olarak yer almışlardır. Böylece, aile içindeki önemleri, az görünmelerine rağmen çok etkili oldukları hissettirilmeye çalışılmıştır. *Uğur Böceği*’nde babanın genç kızın hafızasındaki bir ‘güç’ imgesi olarak sunulmasını da bu bağlam içinde değerlendirmek gerekir.

Sâmiha Ayverdi’nin romanlarında çocuk ve eşleriyle diyaloglarına ayrıntılı bir şekilde yer verilen babalar, maddi çerçevede aile reisliği görevlerini yaptıkları

²⁹⁰ Serpil Sancar, *Erkeklik: İmkânsız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*, Metis Yayınları, İstanbul, 2008, s. 155.

²⁹¹ *age.*, 156.

gibi, mânevi güç alanlarına da yakın tiplerdir. Öte yandan, Ayverdi'nin romanlarında bilgi konusunda kadın-erkek ayrımına gidilmemiştir.

Ayverdi romanlarında babalık, geleneksel bir rol değil, insanî bir değer ve sorumluluk olarak ele alınmıştır. Bunda yazarın toplumsal kimliklerden öte, insani değerlere önem vermesinin payı vardır. Ona göre insan olmak, kimliğini hiyerarşik kategorilerden uzak, batının ilim ve metodolojisini bilen fakat kendi millî değerlerinin farkında, bunlara duyarlı, “ayrıca madde plânı ile mânâ plânı arasında bir köprü, zihnî ve ruhî kuvvetler arasında bir vahdet, bir orkestrasyon sağladığına inandığı İslam’ı”²⁹² yaşamak ile ulaşılabilecek bir değerler alanıdır.

²⁹² Sâmiha Ayverdi, *Kölelikten Efendiliğe*, Damla Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 10.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MAKBUL ÇOCUKLAR

1. Çevik Bedenli, Medenî Çocuklar

Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde beden terbiyesi ve spor, sosyal politikanın ayrılmaz bir parçası olarak görünmektedir. Avrupa'da izlediği tarihsel seyre paralel olarak, beden terbiyesi ve sporun erken Cumhuriyet Türkiye'sinde bireysel ve sosyal müdahale mekanizmalarının kesiştiği bir düzlemde geliştiği görülür. Rejimin idarecileri, inkılâbın sağlıklı, becerikli, çalışkan; aynı zamanda da 'uysal' "yeni adam"ını yaratmadan, programatik olarak, planladıkları herhangi bir sosyal ve ekonomik dönüşümü gerçekleştiremeyeceklerinin farkındadır.²⁹³ Bu nedenle, özellikle rejimin emanetçileri, sosyal güvencesi olarak görülen çocukların/gençlerin sporla ilgilenen, spor yapan yurttaşlar olarak yetiştirilmesi önemli bir politika olarak karşımıza çıkar. Örneğin, Şükrü Kaya'nın 21 Şubat 1937'de Ankara Halkevi'nde Halkevlerinin beşinci yıldönümü münasebetiyle yaptığı konuşma, spora ilişkin militarist dili ortaya çıkarır:

'Türk milleti, esas itibariyle sağlam bünyeli bir ulustur. Bunu cihan bilir ve hakikaten de öyledir. Esasta mevcut olan bu adalî kuvveti ve vücut güzelliğini sistemli çalışmalar ve rasyonel teknikle daha kuvvetlendirmek ırkın sıhhat, kuvvet ve güzelliğini artırmak, Halkevlerinde çok çalışılan bir faaliyet sahasıdır. Beynelmilel revaç bulan sporlar dahil olduğu halde en çok ehemmiyet verdiğimiz milletimizin tarihî ananesinde büyük yer tutan güreş, binicilik, avcılıktır. Her köyde, her kasabada harman yerlerinde bulabildikleri meydanlarda, mektep avlularında çocuklarımız mütemadiyen güreşmektedirler. Bir zamanlar iptidaî diye terk edilmek tehlikesine uğrayan, bu güzel ve yaman spor, atavik bir tesir, ana ve babalarımızın teşviki ile bugüne kadar öncülüğünü kaybetmemiştir. Bedenin her kısım adalesini tahrik ve tahkiye eden ve adalenin dimağ ile kullanılmasını isteyen, bu millî spor, memleketin her yerinde şüphesiz ilk safa geçecektir. En çok spor yapan milletlerle savaşlarımızda Mehmetçiğin güreşçilik idmanı kendisine zaferi ve tevevvuku temin etmiştir.

²⁹³ Yiğit Akın, "Gürbüz ve Yavuz Evlatlar": *Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor-*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 43.

Binicilik ve avcılık Türklerin; tarihin ilk günlerinden beri meşgul ve meşhur oldukları iki mühim spordur. Halkevleri yeniden cirit oyunlarını ihya edecek, sürgün avları tertip edecek ve atış poligonları tesis edecektir. Halkevlerinin spor şubesinin yöneldiği bu dallar, Cumhuriyet'in (ve eğitim politikasının) 'millî ve medenî' olma iddiasıyla bütünüyle uyumludur.”²⁹⁴ Cumhuriyet'in “yeni insan” politikasında önemli yer tutan spor'un yeni insan'ın 'millî ve medenî' bedenini işaret eden bir amaca sahip olmasının nedenini, Yiğit Akın şu nedenlerle ilişkilendirir: “Beden terbiyesi ve spor politikalarının erken Cumhuriyet yıllarında temel amacı, bütün nüfusun, özellikle de çocuk ve gençlerin salgın hastalıklar, yoksulluk, kötü beslenme ve diğer problemler yüzünden bozulmuş olan sağlığının düzeltilmesidir. Bu yüzden beden terbiyesi ve spor, Kemalist biyo-politikanın önemli bir bileşenidir. Öte yandan beden terbiyesi ve spor “yeni adam”ı bireysel olarak biçimlendirmek amacıyla da formüle edilmiştir. Bu çaba erken Cumhuriyet yıllarının iktisadi kalkınma ve sürekli askeri teyakkuz atmosferine son derece uygundur. Beden terbiyesi ve spor politikaları, bireyi bu doğrultuda yeteneklerle donatmak amacını taşır. Ancak bu süreç aynı zamanda itaatkârlığı geliştirecek sosyal kontrol ve normalizasyon mekanizmalarını da kapsar. Siyasi elitler, erken Cumhuriyet rejiminin sağlıklı, becerikli ve uysal Cumhuriyet yurttaşını yaratmak için beden terbiyesi ve spor alanına doğrudan müdahale etmişler ve bu alanı rejimin temel prensipleri doğrultusunda şekillendirmeye çalışmışlardır.”²⁹⁵

Sporun bir eğlence aracı olmaktan çok yeni insan'a kazandırılmaya çalışılan millî ve medenî kimliğin önemli bir basamağı olarak kabul edilmesi, onun sadece bir beden değil zihin terbiyesiyle de ilişkilendirildiğini göstermektedir. Ayrıca, sporla çevikleşip güç kazanmış bedenlerin sağlıklı ve uzun ömürlü olması, rejimin ve vatan'ın geleceğinin güvence altına alınması için de çok önemlidir. Tarık Emin Rona'nın 1940 tarihli Yurtbilgisi Dersleri'nde ayrı bir başlık altında incelenen “Milletin En Büyük Düşmanları: Kaçakçılar”, 1930 ekonomik bunalımı, 1932'de kaçakçılığın önlenmesi için çıkarılan yasa ve II. Dünya Savaşı konjonktürünün dayattığı zorunluluklar dile getirilirken “(...)Türk çocuğu! Yurdunu çiğneyen

²⁹⁴ Füsun Üstel, “*Makbul Vatandaş'ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 206-207.

²⁹⁵ Yiğit Akın, “*Gürbüz ve Yavuz Evlatlar*”: *Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor-*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 43-44.

düşmanı ezmek için her zaman dinç olan çelik kolun, kaçakçıları da en büyük düşmanı sayarak gırtlığından kavramalıdır.”²⁹⁶ cümlesinde, düşmana karşı koyarken tasvir edilen ‘dinç olan çelik kol’, çağrışımıyla spor’un ulusal güvenlik açısından da önemli görüldüğünün işaretidir. Yine “1969 Ortaokul Sosyal Bilgiler Dersi Programı ‘Amaçlar’ bölümünün 3. maddesinde ‘makbul yurttaş’ın nitelikleri belirlenirken Program’la hedeflenenin ‘Öğrencileri: (...) Ruh ve beden sağlığını dikkat ve itina ile korumasını bilen kişiler olarak yetiştirmektir.”²⁹⁷ ifadesiyle karşılaşılr.

Cumhuriyet döneminin ‘makbul yurttaş’ının ruh ve beden sağlığı, çalışma kapsamına giren romanlarda da vurgulanmaktadır. Muazzez Tahsin Berkand ve Kerime Nadir’in romanlarındaki çocuk/genç karakterlerin sağlıklı, dinç beden ve zihinlere sahip insanlar olarak çizilmeleri, bu yazarların Cumhuriyet’in ‘millî ve medenî’ yeni insan’ını onayladıklarını, karakterlerin dış görünüşleri vasıtasıyla okur kitlesini bu yönde eğitmeye/bilinçlendirmeye çalıştıkları görülür. Popüler romanlar kategorisinde değerlendirebileceğimiz söz konusu yazarların romanlarının o dönemde geniş bir kitle tarafından okunduğu göz önünde bulundurulursa, bu romanların toplumu Cumhuriyet’in sosyal politikaları çerçevesindeki dönüştürücü ya da yeniden yapılandırıcı yönü daha iyi anlaşılabilir. Öte yandan, bu durum, popüler roman ve gündelik hayat arasındaki yakın ilişkiyi de gözler önüne serer.

Romanlarıyla Cumhuriyet’in makbul yurttaş yetiştirme politikasını destekleyen Muazzez Tahsin ve Kerime Nadir, çocuk ve gençleri toplumun geleceği olarak görürler. Bu bilinçle, romanlarındaki çocuklar mutlaka spor yapar. Romanlarda sıkça karşımıza çıkan ‘sıçrayarak, atlayarak, çevik bir şekilde’ gibi eylem ifadeleri, onların sağlıklı bedenlere verdikleri önemi gösterir.

“Medenî beden” tarifi içinde yer alan modern kıyafet giyimi, romanlarda uzun kıyafet tasvirlerinin yapılmasına yol açmıştır. Gerçekten de, “Cumhuriyetçi kent ve kasaba tasarımının değişmez unsurlarını oluşturan ‘herkesin uyacağı medeni kurallar’, yani ‘sokaklarda kıyafet; tiyatro ve sinema gibi genel yerlerde tavır ve hareket; kalabalık yerlerde alışveriş; tramvaya, trene, otobüs ve vapura binmek,

²⁹⁶ Füsun Üstel, “*Makbul Vatandaş*”ın Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 212.

²⁹⁷ *age.*, s. 262-263.

kalabalıkta bilet vesaire almak, bir yere giriş ve çıkışta tek sıra olmak...’ ayrıntılarıyla bir kez daha anlatılır.”²⁹⁸ Romanlarda kıyafetle ilgili hususların yanında temizliğe işaret eden bir takım ifadelerle de karşılaşmak mümkündür. Çünkü ‘medeni yurttaş, belirli toplumsal kurallara uyacağı gibi, sağlık ve hijyen kurallarına da dikkat edecektir. Çünkü, sağlığı korumak, medeni olmanın ötesinde, ‘milli vazifedir’. 1920’li yıllar boyunca, döneme özgü bazı fiziksel hastalıklar, bedene yönelik zararlarından çok, ‘milletin çalışma kabiliyetini azaltacak fenalıklar’ çerçevesinde değerlendirilir. Başka bir anlatımla, ‘sağlığını korumak’, yurttaşın kendine karşı bir ‘vazifesi’ olmanın ötesinde, ‘vatan ve milletine karşı vazifeler’i manzumesindedir.”²⁹⁹ Örneğin, Muazzez Tahsin Berkand’ın *Sen ve Ben* (1933) adlı romanında Leyla, sabah uyandığında şöyle tasvir edilir: “Küçük çantasını aldı... Pudra... Kolonya... Alelâcele tuvaletini bitirdi ve pencereyi açtı.”³⁰⁰ Başka bir sahnede Leyla’nın ve yanındaki genç arkadaşlarının sağlıklı, enerjik ve neşeli oldukları ise şu şekilde verilir: “Leylâ bir çocuk çaylaklığıyla çamların arasına daldı. İçindeki isimsiz azabı duymamak için koşarak, sıçrayarak, ötede grup grup konuşan, gülen, oynayan arkadaşlarını buldu. Büyükada’dan saat sekizde hareket eden vapur, bütün bu Cuma günü misafirlerini alıp götürdüğü zaman, Leylâ geniş ve rahat bir nefes aldı, iskelenin iki tarafını kaplayan kalabalığı ince vücudiyle yarıp yürüdü.”³⁰¹ Leyla’nın aşk acısını dindirmek için kendisini kalabalık ve enerjik arkadaşlarının arasına atması, ince vücuduyla kalabalığı yarması gibi ifadeler, onun sağlıklı, güçlü bir bedene sahip olduğunu gösterir. Romanın başka bir yerindeki “(...) Fakat bir defa olsun benim çaldığım piyanoyu dinlemek hevesine düşmediği gibi ne benimle tenis oynadı, ne de sandalla birlikte gezdik...”³⁰² cümlesi, genç kızın güçlü bedenini tenis sporuna borçlu olduğunu gösterdiği gibi okuru gezmeyi seven, spor yapan ve enerjik makbul çocuk imgesine özendirir. Berkand’ın *Bahar Çiçeği* (1935) adlı romanında “Kızgın ağustos güneşinin kavurduğu kumlar çatırıyor, görünmeyen bir el bu ince taneleri birbirinin üstünden uçurarak uzaklara serpiyor, genç vücutların balıklar gibi içinde çırpındıkları sonsuz mavi deniz bu kavruk kumlara doğru yavaş yavaş akıyor, bir saniye onları tatlı bir serinlikle okşayarak yine çekiliyor. Sonsuz mavi bir göle

²⁹⁸ age., s. 249.

²⁹⁹ age., s. 192.

³⁰⁰ Muazzez Tahsin Berkand, *Sen ve Ben*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1983, s. 11.

³⁰¹ age., s. 15.

³⁰² age., s. 29.

benzeyen denizde, genç vücutlar kâh yılan gibi kıvrılarak yüzüyor, kâh çırpınarak koşuyor. Şakrak kahkahalar, suları kumları yarararak havada çınliyordu.”³⁰³ şeklinde bir grup genci tasvir ettiği cümleler, onların plajdaki davranışlarını okura aktarır. Denizde balıklar kadar iyi yüzen ve kızgın kumlar üzerinde koşan çocuklar, Cumhuriyet’in kurguladığı sağlıklı ve dinamik çocuklara denk düşer. Bu sağlıklı çocukların bedenleri ise, ilerleyen bölümlerde medenî kıyafetlerle tasvir edilirken geleneksel anlayışa karşı çıkılır. Suriyeli bir gencin sohbet esnasında “-Türk kızı ise ne olmuş? İsterse şalvarını giysin ve haremın kafesi arkasında otursun.”³⁰⁴ diyen sese, romanın kahramanı olan Feyhan, “-Efendi, dedim. Sizi tanımıyorum; fakat şunu biliniz ki bir Türk kızı bugün haremde kapalı bir tutsak değil, hür ve kendine hâkim medenî bir kadındır. Böyle genel salonlara gelirse, herhangi bir yerde kendisini hürmet ettirmesini bildiği ve kendisine güvendiği içindir.”³⁰⁵ şeklinde bir cevap verecektir. Hem hür hem de kendine hâkim olan yeni kadın, sağlıklı bir beden ve ruh dengesine sahip, diğer ifadeyle akıl-ruh ve beden dengesini bulmuş batılı bir model olarak okura sunulur. Tunuslu gencin Osmanlı geleneğine atıfta bulunarak söylediği şalvar-harem ve kafes üçlemesi, Cumhuriyet’in makbul çocuğu olarak kurgulanan Feyhan tarafından âdeta bir aşağılama gibi kabul edilerek olumsuzlanır. Böylece, romanın başlangıcında millî ve medenî eğitilmiş biri olarak tasvir edilen Feyhan, Tunuslu gençle girdiği tartışmada işlevini yerine getirmiş olur.

Feyhan ve arkadaşları üzerinden yapılan beden ve davranış tasviri, Berkand’ın okurlarına Cumhuriyet’in yeni insan’ını/makbul çocuklarını tanıtmak/benimsetme çabası olarak değerlendirilmelidir. Medenî görünmek çabası, bu bağlamda salt bir görünüm olmanın ötesine geçip zihinsel bir formasyona dönüşür.

Cumhuriyet’in erken dönemlerinde yayımlanan (1937) *Sonsuz Gece* adlı romanda Alman işadamının, Mualla hakkındaki görüşleri, bir garplının zihnindeki şark insanını ifade etmekle birlikte, onun ince ve çevik vücudu karşısındaki şaşkınlığını saklayamaz: “-Bayan Dalmen, Şark kadınlarını ben, biz de Şarklı denecek kadar size yakın olduğumuz halde, şişman, ay yüzlü ve ağır vücutlu güzeller

³⁰³ Muazzez Tahsin Berkand, *Bahar Çiçeği*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1976, s. 5.

³⁰⁴ *age.*, s. 68.

³⁰⁵ *age.*, s. 68.

diye bellemişim. Sizi görünce bu bilgim temelinden yıkıldı. Rica ederim tekrar ediniz bana, siz sahici ve tam bir Türk kadını mısınız?”³⁰⁶

Romanın erken Cumhuriyet döneminde yayımlanmış olduğu dikkate alınırca, Muallâ, Cumhuriyet’le beraber yapılan ya da daha doğru bir ifadeyle yakalanması arzulanan beden değişimine bir model olarak sunulur. Berkand, bu değişimin öyle kolayca ve birden olmayacağını farkındadır. O nedenle, romanlarında daha çok genç erkek ve genç kız karakterlerine yer veren yazar, onları medenî bedenli çocuklar olarak kurgulasa da zaman zaman, medenî bedenleriyle uyumlu olmayan zihinsel karışıklığı da kurguya dahil eder. Örneğin, yeğeni Bedia’den farklı olarak Muallâ’nın sosyal ortamlarda daha çekingen ve huzursuz olması, modern Cumhuriyet’in yeni mekânlarına, yeni ilişki şekillerine ve kıyafetlerine uyum sağlamada çektiği zorluğu yansıtır: “-Bedia erkeklerle beraber bulunmayı, onlarla görüşüp konuşmayı tabî buluyor. “Bazan onu öyle kıskanıyorum ki... Geçenlerde plajda da aynı duygu ile çırpınmadım mı? Ona açık hava yakışıyor. Bütün ömrünü su kenarında geçirmiş gibi tabî bir hal alıyor. Halbuki ben mayomu giyince kendimi çırılçıplak sanıyorum da utanarak hemen denize atıyorum. Bana bakan gözler benliğimi delip geçeceklermiş gibi... Bu mutlaka Büyük Harpten sonraki neslin büyük bir iyiliği... Onlar hayatı olduğu gibi alıyorlar... bizse hasta denecek kadar derin ve ezici hisler altında çırpınıp duruyoruz.”³⁰⁷

Harp’ten sonra dünyaya gelmiş çocukların gelenek-alışkanlık gibi kişiyi sürekli kontrol eden bilinçaltı mekanizmalarından büyük ölçüde bağımsız olmaları, içine doğdukları sosyal bilinç atmosferini ve yeni hayat’ı olduğu gibi kabul etmeleri, onların bu hallerini doğal görmeleriyle ilgilidir. Toplumsal hafızası farklı kültürel deneyim izlerini taşıyan kişilerin ise, Muallâ örneğinde olduğu gibi, yeni kültürel bellek oluşturma girişimleri elbet daha sancılı ve çelişkili olacaktır. Bu sancının nedeni, “modernlik” kavramının içinde barındırdığı gelenek ile yeni arasındaki karşıtlık ve sürekliliğin bozulmasıdır. Hep belirtildiği gibi, “modernlik” düşüncesinin özünde gelenek ile bir karşıtlık vardır. Somut toplumsal ortamlarda gelenek ile modernliğin birçok birleşimi bulunabilir. Bazı yazarlara göre de bu ikisi, esasen

³⁰⁶ Muazzez Tahsin Berkand, *Sonsuz Gece*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1959, s. 82.

³⁰⁷ *age.*, s. 17.

herhangi bir genel karşılaştırmayı anlamsız kılacak kadar, sıkı biçimde, iç içe geçmiştir. Geleneksel kültürlerde geçmişe, önceki kuşakların deneyimlerini içerdiği ve sürdürdüğü için saygı gösterilir ve simgelerine değer verilir. Gelenek, düşünümsel davranış izlenmesiyle topluluğun zaman-uzam düzenlenmesinin bir araya getirilme tarzlarından biridir. Yine gelenek, belirli bir etkinlik ya da deneyimi, yinelenen toplumsal uygulamalarla yapılanmış olan geçmişin, bugünün ve geleceğin sürekliliği içine yerleştiren bir zaman ve uzam kullanma yoludur. Bütünüyle durağan da değildir; çünkü kültürel mirasını kendinden önce gelenlerden devralan her yeni kuşak tarafından yeniden icat edilmek zorundadır. Gelenek, değişimin herhangi bir anlamlı biçime sahip olabileceği birkaç ayrılmış geçici ve uzamsal sınırların bulunduğu bir bağlama ait olduğundan, değişime çok fazla bir direnç göstermez.³⁰⁸ Dolayısıyla “(...) geleneksel ile modern arasında süreklilikler vardır ve bunlar birbirinden tamamen ayrı parçalar değildir. Bu noktada, geleneksel ile modern çok genel bir biçimde karşılaştırmının ne kadar yanıltıcı”³⁰⁹ olduğunu ifade etmek gerekir. Hiçbir zaman tam olarak emin olunamayacak bir bilgi değişkenliğini içinde barındıran modernlik düşüncesi, çalışan makbul anne ve baba rollerinde de kendisini zihinsel bir ikilem olarak hissettirmiştir. Ailenin kurumsal yapısı ve anne-baba rollerindeki baskın ataerkil toplumsal alışkanlıklar, modernlikle karşıtlığında çoğu kez geleneğin sürekliliğini korumaya eğilimli olmuştur. Söz gelimi, Berkand’da Cumhuriyet’in yeni nesli ve geleceğin anne ve baba adayları olan karakterler, Şark’ın, açık bir ifadeyle imparatorluğun yaşamsal deneyimlerinden kurtulup yeni insan olmak isterler. Ancak, sıra evlilik deneyimine geldiğinde tam manasıyla gelenekten kopamadıkları, onun genel ilkelerine uydukları bir vakıdır. Özellikle kadınlar, sırtlarına bir şey almadan dışarı çıktıklarında bedenlerinden utanır, üstlük giysisi olmadığında göğüslerini saklamak için başı ve sırtı öne eğik, ezik bir duruşla kamusal alanda görülür. Çarşafa bürünmüş annelerin kızları olan bu kadınların utangaç ve ikircimli tavırları, bir savunma tavrı olarak da yorumlanabilmesine³¹⁰ rağmen, esasen, “modernliğin sürekli sistematik öz-bilgi üretimine doğrudan katılan

³⁰⁸ Antony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, (çev. Ersin Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 41-42.

³⁰⁹ a.g.e. s. 12.

³¹⁰ Yüksel Şahin, “Modernleşme Süreci ve Türk Kadın Giyiminde Moda-Beden İlişkisi”, *ToplumBilim*, S.24, Haziran 2009, s. 30.

düşünümselliği ile gündelik eylemlerde uygulanan bilgi arasındaki ilişkiyi istikrarlı kılmayan yapısı³¹¹ ile yakından ilgilidir.

Berkand'ın *O ve Kızı* (1940) adlı romanında, anne ve babasını kaybettikten sonra girdiği bunalımı atlatabilmek için Ayşe'nin İsviçre'ye gitmesi, yanlarına yerleştiği Alman aile sayesinde sağlığına kavuşup dönmesi, Cumhuriyet'in medenî beden politikasında batının ve batılı yaşam şeklinin sağlıklı ilişkilendirilmesi şeklinde okunabilir.

Kişinin ve toplumun ruh hali ve iyimserlik, Osmanlı'da 19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak, Cumhuriyet'in ilk döneminde de farklı bağlamlarda süren temel bir tartışma konusu olarak ele alınmıştır. İyimser bir ruha sahip olma, hem birey hem de ulus için gerekli bir unsur olduğu gibi, 'değişme' ve 'asrileşme' meselesidir de. Kurulmakta olan Cumhuriyet'in bir nüfus problemi ve beden terbiyesi davası olduğu gibi, mizaç sorunu da vardır. Bu dönemde iyimser bir ruha, mutlu mizaca vurgu yapan pek çok eserin yazıldığı, bunların çoğunun çeviri olduğu³¹² göz önünde bulundurulursa, senaryoda neden ikide bir batıya atıf yapıldığı daha kolay anlaşılabilir. Ayrıca, Cumhuriyet'in ilk döneminde hekimlerin kişinin ruh hali, aile hayatı ve mutlu evlilik konularına ilgi duymaları,³¹³ o döneme ait romanlardaki beden sağlığı ile ruh sağlığı paralelliğini izah eder. *O ve Kızı*'nın anlatıcısının Ayşe'nin İsviçre tecrübelerine ait ifadeleri, bu tespitimizi destekler niteliktedir:

“İsviçre'de geçirdiği ilk altı ay, daha ziyade bir sanatoryum hayatı oldu: Yemek, tenis, kayak, bisiklet. (...) Giderken hasta ruhlu, ölümü bekleyen ve çağırın bir Şark kızıydı; fakat İsviçre'de ölümle koyun koyuna yatan sahici hastaların bile iyi olmak, biraz daha fazla yaşamak ümidi ve iradesiyle her gün bıkmayan, sarsılmayan bir kuvvet ve imanla çarpıştıklarını, ne büyük bir sabır ve tevekkülle şifa beklediklerini gördükten sonra Allahın kendisine verdiği sağlam vücudu, dünyayı,

³¹¹ Antony Giddens, *Modernliğin Sonuçları*, (çev. Ersin Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 46.

³¹² Gül Özsan, “Nikbin Olunuz: Ruh ile Beden Arasındaki Muvazene”, *ToplumBilim*, S.24, Haziran, 2009, s. 102.

³¹³ agm., s. 102.

insanları sevmeği öğrenmiş, neşeli olmayı, gülüp koşmayı, eğlenmeyi ve severek çalışmayı, bir kelimeyle, yaşamayı öğrenmişti.”³¹⁴

Ayşe'nin hayatı, İsviçre dönüşü birden bire değişecektir. Şimdi o, beden sağlığı ile zihinsel durum arasındaki ilişkiyi fark etmiş biri olarak bir yandan doktorasına çalışırken bir yandan da spora devam etmektedir: “Kışın çalışma günlerinin acısını çıkarmak, diploma aldıktan sonra doktora hazırlıklarına başlamadan evvel birkaç ay, başımı dinlendirmek için, kendimi tam mânâsıyla spora vermişim. Sabahtan akşama kadar deniz, sandal, bisiklet, tenis.”³¹⁵

Sporla sağlıklı, neşeli, zinde ve eğitim hayatında başarılı olan Ayşe, böylece hem ulusun geleceğinin emanet edileceği hem de kendisinden sonra sağlıklı nesilleri yetiştirebilecek bir anne adayı olarak romanda âdeta yeniden inşa edilmiştir. Başlangıçta, ölümü bekleyen ‘hasta insan’ Ayşe'nin yeniden hayata dönmesi, Cumhuriyet'in millî ve medenî yaşam şeklini benimsemesiyle mümkün kılınır.

İlk defa 1943 yılında *Perdeler* adıyla yayımlanan *Kızım ve Aşkım* romanında ana karakter Perihan'ın kızının tasvirleri de sağlık ve zindelik dolu bir beden resmi çizer. Kocasından ayrıldıktan sonra uzun zaman kızını göremeyen Perihan, bir süre sonra kızının bir sevgilisi olduğunu öğrenir. O esnada kendisi de sevgilisinin başka bir kadına âşık olduğundan şüphelenmektedir. Bir gün onu takip eder ve gerçekten bir sevgilisinin olduğunu, bu sevgilinin ise kızı olduğunu öğrenir. Kendisini yaşlı bulan Perihan, genç sevgilisi ve kızının çok mutlu olduklarını, birbirlerine yakıştıklarını görür. “Kırkına yaklaşmış bir kadın, kapalı salonlarda, tuvalet, zekâ, süs pahasına, belki bir genç kızla boy ölçüşebilir, hatta bazan onu geride bırakabilir. Açık havada vaziyet böyle değil. Plâjlara hâkim olan genç vücutlardır. Güzellik orada, Allahtan gelen bir ışık kuvvetiyle parlar, etrafa yayılır. Orada kürklerin, ipeklerin, pırlantaların hâkimiyeti tam mânâsıyla suya düşer. Yalnız bir hükümdar kalır: Gençlik!...”³¹⁶

³¹⁴ Muazzez Tahsin Berkand, *O ve Kızı*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1976, s. 14.

³¹⁵ *age.*, s. 25.

³¹⁶ Muazzez Tahsin Berkand, *Kızım ve Aşkım*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1975, s. 255-256.

Perihan'ın kendisi ile gençlik arasında yaptığı mukayesede, gençliğin dinamikliğinin tek "hükümdarlık" olarak yorumlanması, gençliğin ulusun emanetçileri olduğu fikrini pekiştirir. Ayrıca, romanın ilerleyen bölümlerinde kızı ve sevgilisinin plajdaki sağlıklı ve zinde bedenlerini yeniden hatırlaması, aradan çekilip evlenmelerine müsaade etmesi, Berkand'ın karakter kurgularken ulusal bilince dikkat ettiğini gösterir.

"Örneğin Ahmet Fetgeri'ye göre yıpranmış ve özelliklerini kaybetmiş bir ırkı yenilemenin en kestirme yolu, kadınları spor yapmaya teşvik etmektedir. Çünkü 'bütün cihanın tasdik ettiği en büyük hakikatlerden biri de gürbüz çocuğun kuvvetli ve sağlam anneden doğduğu keyfiyettir. Bu yüzden, erken Cumhuriyet yıllarında da sporcu kadınlar üstün fiziksel özellikleri sebebiyle çok çocuk doğurmaya teşvik edilmiştir."³¹⁷ Gürbüz bir gençlikten dünyaya gelecek çocukların sağlıklı olacağına inanan Berkand'ın hem anne hem de yaşını almış bir kadın olan Perihan'ın kızının mutluluğuna gölge düşürmesine izin vermemesi, onun millî ve medenî beden çerçevesinde şekillenen ulusal gelecek anlayışını yansıtır. Bu gelecek, "...ancak spora önem veren ve onu doğru bir şekilde tatbik eden anneler sayesinde" mümkün olacaktır. Dolayısıyla, spor, yalnızca bedene güzel bir görünüm kazandırmak için değil, ulus'un gelecekteki güvenliğini sağlayacak olan sağlıklı çocuklar doğurmak için önemsenir. "Kadınları sağlam, kuvvetli ve sporcu olmayan bir milletin akibeti, erkekleri sporda ne kadar çalışırsa çalışsınlar, vücutlarına ne kadar itina ederlerse etsinler, gene şüphelidir. Sapa sağlam bir anneden doğmamış bir çocuk, bütün ömrünü ilaçlarla idame ettiren bir insan mevki ve vaziyetinden kurtulamaz."³¹⁸ anlayışı, kız çocuklarının ileride Cumhuriyet neslini devam ettirecek sağlıklı çocuklar dünyaya getirmesi arzu edilen anne adayları olarak görüldüğünü ortaya koyar. Bu bağlamda, Perihan'ın kızı ve genç sevgilisi, romanda "Yüzleri neş'eli, gözleri ilerde, omuzları dikti. Hayat mücadelesine hazırlanmış iki gürbüz insan..."^{319*} cümleleriyle fotoğraflanır.

³¹⁷ Yiğit Akın, *Gülbüz ve Yavuz Evlatlar: Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 118.

³¹⁸ age., s. 118.

³¹⁹ Muazzez Tahsin Berkand, *Kızım ve Aşkım*, İnkılâp ve Aka Kitapevleri, İstanbul, 1975, s. 274.

* Muazzez Tahsin Berkand'ın *Saadet Güneşi* (1944), *Büyük Yalan* (1948) ve *Sevmek Korkusu* (1953) adlı romanlarında da sağlam görümlü, spor yapan çocuk tasvirlerine rastlanmaktadır.

Berkand'ın romanlarındaki “anlatıcıların, giyinirken veya güzel giyinmiş bir kadından bahsederken okura bir kadının nasıl giyinmesi gerektiğini anlatma, telkin etme, öğretme gayreti içinde oldukları sezilir.”³²⁰ Berkand, medeni yaşam ile monden yaşamı birbirinden ayırır ve sürekli kendisiyle meşgul olan ‘koket kız’ tipini olumsuzlayarak *ölçülülüğü* vurgular. Ona göre, monden yaşamda Cumhuriyet’in onaylamadığı bazı alışkanlıklar ve davranış biçimleri mevcuttur. Dönemin gazetelerinde de gençlik ve ahlâk üzerine pek çok yazıya rastlamak mümkündür. Gençlerin ahlâkının bozulduğuna dair çizilen karikatür ve yapılan eleştirilerden rahatsız olan Niyazi Ahmet Berkes, 20 Şubat 1942’de yazdığı “Maarif Şûrası Dolayısıyla Gençlikte Ahlâk” adlı yazısında birkaç örnekten hareketle, bütün Türk Gençliği’ni bobstil olmakla itham altında bırakan bir dergiye tepki gösterir. Ona göre “Gençler kendilerinden beklenen vazifelerin belki de haddinden fazla yükü altındadır; birçok güç şartlar altında bu ödevlerini muvaffakiyetle başarmağa çalışıyorlar. (...) İstanbul ve Ankara sokaklarında birer film yıldızına benzemeğe çalışan delikanlılar yok değiller. Ama bunlar, hemen söylemek lazımdır ki, pek ufak istisnalar. İstisnalar da her yerde, her zaman bulunabilir. Fazla olarak, bu istisnalar hiçbir zaman Türk gençliğinin sayı bakımından önemli bir parçası olmadığı gibi, sosyal bakımdan da asla önemli bir uzviyeti teşkil etmezler. Bunlar ancak bir iki şımarık, parası bol ailenin şımarık ve müsrif oğullarıdır.”³²¹ Ayrıca genç nüfusun yüzde 79’unun nüfusu 10,000’den aşağı merkezlerde bulunduğu dikkat çeken Berkes, gençlik kütesinin büyük bir çoğunluğunun büyük şehirlerde, her türlü moda cereyanlarının hâkim olabileceği merkezlerden ziyade, küçük muhitlerde, kasaba ve köylerde³²² yaşadığını söyler. Onların da daha çok iktisadî, kültürel ve sosyal buhran içinde olduklarını ve geniş manası bunların da bütün cemiyetin geçirdiği değişmelerden doğan olaylar³²³ olduğunu vurgular. Böylece Cumhuriyet’in modernleşme yolunda yaşadığı sosyal ve kültürel alandaki bütün değişmelere bir atıfta bulunulur. Mesele koket ya da bobstil olma endişesi haricinde tartışmaya açılmak istense de dönemin eleştirmenlerinin gençlik üzerindeki dikkatleri,

³²⁰ Alpay Doğan Yıldız, *Popüler Türk Romanları: Kerime Nadir-Esat Mahmut Karakurt-Muazzez Berkand 1930-1950*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010, s. 230.

³²¹ Niyazi Ahmet Berkes, “Maarif Şûrası Dolayısıyla Gençlikte Ahlâk”, *Vatan*, 20 Şubat 1942, s. 2.

³²² *age.*, s. 2.

³²³ *age.*, s. 2.

onaylanmayan ve onaylanmayacak olan aşırı davranışlar, öteki özentisi ve taklitçiliği adı altında üzerinde durulan hassas bir mesele olarak gündemdeki ve romanlardaki yerini korumaya devam edecektir.

Sevmek Korkusu (1953) adlı romanında yazarın sözünü emanet ettiği karakterin “Fakat, ekseri zamanlar, konuşma konusu tuvalet, krem, pudra, berber, kumar, davet, vb... Konuşması yalnız monden hayatla ilgili konular olduğu için beni yoruyor.”³²⁴ ifadeleri, onun bu türden bir batılı yaşayışı onaylamadığını göstermektedir. Aynı şekilde, resimle uğraşan Cahit’in, açtığı sergiyle ana karakter Ferhan’ın plaj kıyafetiyle çizdiği portresini satılığa çıkarması karşısında Ferhan’ın “Birdenbire, hayretler içinde donmuş gibi durdum. Cahit’in bana vereceğini vaat ettiği tablo duvarda asılı idi. Yani ben, plâj kıyafetinde orada idim. Satılığa çıkarılmışım. Numaram da seksen iki idi.”³²⁵ şeklindeki tepkisi, Cumhuriyet’in medenîlik algısının beden sağlığı yanında bedenın iffetiyle de ilgilendiğini ifade eder. *Sevmek Korkusu*’nda ideal genç kız olarak çizilen Ferhan’ın “Kendimi sadeliğe bıraktım. Hafif bir yüz tuvaleti, sade elbiseler, çok spor, çok okumak ve ne olduğunu bilerek yaşamak...”³²⁶ cümleleri, Cumhuriyet’in yetiştirmek istediği neslin özellikleri olarak da okunabileceği gibi, bireyin adeta bir eşya gibi vitrinde teşhir edilmesini istemediğini de gösterir. Çünkü, genç kızlar, yarının şerefli ve sağlıklı Türk anaları olacaklardır. O nedenle, abartılı ve teşhirci bir şekilde giyinen, süslenen genç kız, Berkand’a göre analık ve yurt duygularından uzak, müstakbel bir kokettir. Bu vatanın iyi dans eden, bir dolu elbisesi olan, güzel boyanan, hatta kusursuz pasta yapan kızlara değil; ‘vatana şerefli oğullar ve faziletli kızlar yetiştirmek en büyük borcumdur’ diyen kızlara ihtiyacı vardır.”³²⁷

Kerime Nadir’in romanlarında da, Muazzez Tahsin Berkand’ınkilerdekine benzer şekilde, sık sık millî ve medenî bedenli çocuk/genç tasvirleriyle karşılaşılır. *Aşk Fırtınası* (1935) adlı romanının ana karakteri Feriha’nın güzellik ve bakımına çok düşkün olduğunu gören babanın “-Nerede benim uslu, hanım hanımcık Feriham?

³²⁴ Muazzez Tahsin Berkand, *Sevmek Korkusu*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978, s. 75.

³²⁵ age., s. 90-91.

³²⁶ age., s. 15.

³²⁷ Nihal Atsız, “Türk Kızları Nasıl Yetiştirilmeli” *Makaleler IV*, Baysan Basım Yayın, İstanbul, 1992, s. 186.

O da mı artık annesile ablası gibi süsten ve tuvaletten başka bir şey düşünmüyor?”³²⁸ sorusu, bir babanın Berkand’ın da eleştirdiği menden hayata ve koket kadın’a benzemesi karşısındaki tedirginliği yansıtır. Evveliyetle geleceğin anneleri olmaları beklenen kız çocuklarının sadece bedenlerine özen göstermeleri, onları koketliğe, faydasız bir süs bebekliğine sürükleyeceğinden bu tavır olumsuzlanmıştır. Elbette bedenün temiz ve bakımlı olması millî ve medenî yaşamın önemli bir göstergesidir, ancak, koketliğe varan bir aşırılıktan kaçınılmalıdır. Feriha’nın, babasının bir sorusuna karşılık kendisini “Hayır babacığım, korkma! Giyinmek, süslenmek çok tatlı bir zevk... Biliyorum; fakat bunu hayatımın yegâne zevki diye benimsemiyorum. Günlerim okumak ve çalışmakla geçiyor. Kafamın içindeki romanımın mevzuunu yaşıyor, ona aid notlar hazırlıyor, tetkikler yapıyorum.”³²⁹ şeklinde cevap vermek zorunluluğunda hissetmesi, Feriha vasıtasıyla okura millî ve medenî bedenlerin çalışma ve üretmeyle birlikte kabul edilebileceğini ihsas eder.

Genç kız ve erkeklerin modern kıyafetler içinde tasvirine Kerime Nadir’in romanlarında da bolca rastlanması, henüz yapılanma aşamasındaki Cumhuriyet ideolojisinin bir yansımasıdır. Modern giyim, tematik açıdan bakıldığında genç kızların erkeğin dikkatini çekme, kendini ona beğendirme yollarından biri olarak da düşünülebilir.³³⁰

Kerime Nadir’in romanlarının yayımlandığı dönemde erkek ve kadınlar tarafından çok okunduğu göz önünde bulundurulursa, bu romanların Cumhuriyet’in talep ettiği yeni insan tipine modeller geliştirdiği, bunu yaparken aşk’ı bir vesile gibi kullandığını belirtmek gerekir.³³¹

Berkand’da da karşılaşıldığı üzere, Kerime Nadir’in temizliğe, kıyafet ve süse önem veren genç erkek ve kızları aynı zamanda spor yapmayı da ihmal etmeyen tipler olarak sunulur. Böylece, medeniyet veya medeni olmak, zinde ve dinamik

³²⁸ Muazzez Tahsin Berkand, *Aşk Fırtınası*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1935, s. 23.

³²⁹ age., s. 23.

³³⁰ Alpay Doğan Yıldız, *Popüler Türk Romanları: Kerime Nadir-Esat Mahmut Karakurt-Muazzez Tahsin Berkand 1930-1950*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010, s. 230

³³¹ Kerime Nadir’in *Aşka Tövbe* (1945), *Uykusuz Geceler* (1945), *Solan Ümit* (1948), *Kırık Hayat* (1957), *Saadet Tacı* (1963) adlı romanlarında da genç kızların ve genç erkeklerin temiz, bakımlı ve sporla uğraşan kişiler olarak tasvir edilmesine özen gösterilmiş, özellikle genç kızları süs bebek’liğe itecek aşırı süs’ün karşısında bir bakış açısı sergilenmiştir.

bedenlerdeki modern kıyafetler ile belirginleştirilir. Bu bağlamda, *Kahkaha* (1945) adlı romanda Zerrin'in kendisini anlattığı şu cümleler, çocuklarını spora yönlendirmeleri konusunda ailelere bir uyarı niteliği taşır: "...babam beni kendi sahamda, kendi imkânlarım içinde serbest bıraktığı halde, onunla bizzat meşgul olmakta ve hayata iyi bir şekilde hazırlanması yolunda elinden gelen her şeyi yapmaktadır... Evvelâ sıhhatli ve neşeli yetişmesi için çalıştı... Karada ve denizde en güzel sporlara alıştırdı... Her yerde bilhassa Avrupa seyahatlerinde genç bünyesi üzerinde faydalı tesirler hasıl edebilecek hiçbir vesileyi kaçırmamıştır..."³³² Babası tarafından yetiştirilen Zerrin'in kız kardeşi de "iyi bir yüzgeç, fevkalâde bir binici ve bilhassa gayet usta bir atıcı"dır.³³³

Dikkat çekicidir, Muazzez Tahsin Berkand ve Kerime Nadir'in romanlarında genç kız karakterleriyle bütünleştirilen spor yapmak, sağlıklı, dinç ve çevik bir bedene sahip olmak, erkek karakterler söz konusu olduğunda o kadar vurgulanmaz. Vurgunun kadın karakterlerin üzerinde olması, spor yoluyla kadının ev içi kölelikten kurtarılması düşüncesiyle ilişkilendirilebilir. Ancak, asıl neden, kadının doğurganlığı/anneliğiyle ilgilidir.³³⁴ Çünkü, sağlıklı kadınların doğuracağı gürbüz evlâtlar, yeni kurulan Cumhuriyet'in geleceği olacaktırlar.

Cumhuriyet'in makbul çocuk senaryosunda önem atfedilen beden terbiyesi, sağlam beden-sağlam zihin" eşleştirmesini içine alan medeniyet olgusu dairesinde anlam kazanıyor olsa ve bu düşünce, kendisini roman karakterlerine de kabul ettirmiş olsa bile, Hilmi Yavuz'un Türk modernleşmesi ile ilgili aşağıdaki tespitleri meseleyi bir kere daha düşünmemiz gerektiğine işaret ediyor: "Türk modernleşmesi, Batılılaşmayı somut ve görünür simgelerle kavradığı içindir ki, parça'yı 'bütün'ün kendisi zannetmiş; bir medeniyeti temellendirmenin soyut kavramlarla mümkün olabileceğinin ayırdına varamamıştır ya da en azından, bana öyle görünüyor! Benim Türk modernleşmesine, 'metonimik' dememin nedeni de bu. Yaşam tarzı, hiç şüphesiz, bu medeniyetin ayırt edici özelliklerinden biri. Ama, medeniyet hiçbir

³³² Kerime Nadir, *Kahkaha*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1945, s. 27.

³³³ *age.*, s. 15.

³³⁴ Yiğit Akın, *Gülbüz ve Yavuz Evlatlar: Erken Cumhuriyet'te Beden Terbiyesi ve Spor*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 118.

zaman, yaşam tarzına indirgenemez. Onun bir parçasıdır, evet, ama medeniyetle bir ve aynı şey değildir!”³³⁵

Hilmi Yavuz’un *metonimik* ile kastettiği, parça’nın bütün’ün yerini alması, bütünün yerine geçerek onun yerini tutmasıdır. Dolayısıyla piyano çalmak, şapka giymek, Fransızca konuşmak Batılı olmanın bir parçası olabilir; fakat hiçbir zaman bütününü Avrupalı bilinci temsil etmezler. Avrupalılık, ancak kavramsal düzeyde temsil edilebilir. Bu, Avrupalılığın, bir medeniyet olmasıyla ilişkilidir ve bir medeniyet, ancak kendine mahsus kavramlarla temsil edilebilir³³⁶ Bu noktada, spor yapan sağlam, çevik bedenler ya da modern kıyafetler Avrupalı göstergeler olarak yorumlansa, arzu edilen Batılı yurttaş’ı oluşturacak unsurlar olarak görülse de, Yavuz’un ifade ettiği gibi bunlar, medeniyet bakımından ancak metonimiktirler. Nitekim, parçanın bütünün yerini alması ya da aldığı yanılsaması, “Makbul Anne” ve “Makbul Baba” başlıkları altında görüldüğü üzere, ataerkillik ve geleneğin diğer bilinç şekillerinin baskısının devam etmesinden anlaşılmaktadır. Görüntüye ilişkin birtakım değişikliklerle bilinç değişiminin sağlanabileceği takıntısı, sadece parçaların değişimine hizmet etmiştir. Şu durumda, denebilir ki Türk modernleşmesi, “Avrupa medeniyetini bilgiye ya da Althusser’in Marx’tan esinlenerek ifade ettiği bir deyişle, ‘zihinsel somut’a dönüştürecek kavramsal donanımı hayata geçirememiş olmakla maluldür.”³³⁷

Halide Nusret Zorlutuna ve Sâmiha Ayverdi’nin romanlarında ise, millî ve medenî beden kurgulamaları metonimik düzeyde kalmaz. Bu iki yazarın romanlarında soyut, daha doğru bir deyişle zihinsel birtakım göndergelerle Cumhuriyet ideolojisi yorumlanmıştır. Özellikle Ayverdi, maddenin geçiciliği anlayışından hareketle, çocukların manevî dünyalarının olgunlaşmasına, bu yöndeki arayışlara ağırlık vermiştir. Dolayısıyla, onda somut birtakım parçalara, görüntülere yönelik modernlik yerine, maneviyatı, inanç merkezli değerleri göz ardı eden bir neslin yetişmesine yönelik endişeler dile getirilmiştir. Ayverdi’nin endişelerini, söz

³³⁵ Hilmi Yavuz, “Modernleşme Parça mı, Bütün mü? Batılılaşma: Simge mi, Kavram mı?”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce cilt 3 Modernleşme ve Batıcılık*, (der. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 212.

³³⁶ agm., s. 212.

³³⁷ agm., s. 215.

gelimi garplı çocuğu anlattığı şu satırlarda görmek mümkündür: “Garb’ta çocuk ve genç için hayat, organize bir tempo içinde hemen hemen derüni tefekküre yabancı ve uzak bir otomatizm içinde geçer. Çocuk da genç de bu hayâta göre ayarlanmış ve iç tabiatına yabancı olmak alışkanlığını benimsemiştir. Fazlasını düşünmez. Çünkü bilmez. Bilebilecek bir vasat üstünde yetişmemiştir. Ne ailesinden ne cemiyetten, ne kiliseden, kendisine kendisini gözleyeceği bir kapı açılmamıştır.”³³⁸

Kendisini gözlemleyebileceği bir bilinçten ve maneviyattan yoksun olan bedenlerin bir gün çaresiz kalacaklarına değinen Ayverdi, şöyle devam eder: “...Garp’ta hayatın en zorlu devresi ihtiyarlıktır. Öyle ki, Garb’ın içtimâi nizâmı ve dünyâ görüşü içinde yaşlı, işlemekten kalmış bir paslı ve çürük makinedir. O, ihtiyarlık gelip çattığında, deniz kazasından kurtulup canını sahile atmış âfetzedelere benzer.”³³⁹

Ayverdi, Cumhuriyet ideolojisinin de kabul etmediği Frenk usulü koketliği, özellikle kadınları süs bebek’e çeviren aşırılığı reddeder ve ruhu ihmal eden bir bedenin çürüklüğüne işaret eder. Cumhuriyet modernleşmesinin beden sağlığı kadar, ruh sağlığına da dikkat ettiği bilinmekle beraber, Ayverdi’nin bahsettiği ruh/maneviyat vurgusu, bireyin sağlıklı olmak amacına yönelik olmaktan öte, onun kendi varlığını anlamlandırması için gerekli gördüğü İslamî inanç ile ilişkilidir. O, anlamı dışarıda bırakıp şekle odaklanan bir İslamî anlayışı da eleştirir. Bu noktada, İslam bilinci etrafında yazılmış romanlarında ve şahsî yazılarında maneviyat’ı kişinin hem kendisine hem de haricindekilere bakarken kullanması gereken ve literatürde “kâmil” olarak belirlenmiş bir bakış açısıyla ilişkilendirir.

Halide Nusret Zorlutuna’nın romanlarında ise gençlerin millîlik ve medenîlik bağlamındaki beden tasvirleri yerine, daha çok zihinsel planda kazandırılmaya çalışılan ulusal bilinç söz konusudur. Dolayısıyla, onun romanlarında beden sağlığını işaret eden görsel tasvirler, yerini duygusal ve zihinsel bağlılığa bırakmıştır. Örneğin, *Gül’ün Babası Kim?* (1933) adlı romanda, Meclâ’nın dramatik öyküsü ve anlatıcı tarafından cezalandırılarak hatırlatılan toplumsal vazifeler, Zorlutuna’nın

³³⁸ Sâmîha Ayverdi, “Garb’ın ve Şark’ın Elinde İnsan” *Bağbozumu*, Hülbe Basım ve Yayın, İstanbul, 1987, s. 249.

³³⁹ agm., s. 249.

Cumhuriyet modernleşmesini *metonimik* değil, aile ve ilişkileri düzeyinde, baştan kabul edilmiş ulusal ilkeler ve onların değişmez sonuçları olarak değerlendirdiğini gösterir.

Aydınlık Kapı'da (1974), oğlu Sermet'in "Nefret ediyorum. Ben bu muhitte yaşayamam. Gideceğim... Yeni bir hayata... Hürriyete, medeniyete, gideceğim, anlıyor musun?"³⁴⁰ cümleleri karşısında Vildan'ın "-Vatansız!... Benim çocuğum?... Bütün zerreleriyle bu toprağa bağlı bir ananın çocuğu? Niçin? Olur mu böyle şey? Olur mu böyle şey? Mümkün mü?"³⁴¹ şeklindeki haykırışları, Zorlutuna'nın vatana bağlılık ve ona karşı yükümlü olma bilincinden ödün vermeyen bir gençlik talep ettiğini göstermektedir. O, Zorlutuna, Nadir ve Berkand'dan farklı olarak, aile ilişkileri ve sorumluluklar çerçevesinde makbul çocuğu'nu görünür kılmaya çalışır. Dolayısıyla, Batılılaşma karşısında millî kültürü inşa ve muhafaza etme endişesi, Zorlutuna'nın romanlarında daha çok zihinsel bir çaba olarak okurun karşısına çıkar.

2. Millî Eğitimli Çocuklar

"II. Meşrutiyet aydınlarının 'yeni insan-yeni toplum' projesi çerçevesinde üzerinde hassasiyetle durdukları 'okul'da vatandaş eğitimi, Cumhuriyet'in ilanını izleyen dönemde, kurucu önderlerin ulus inşa projesinin önemli bir boyutunu oluşturdu. Kurucu önderlerin yurttaşların ulusal toplulukla bütünleşmesinde özel bir yer tanıdıkları 'okul', Cumhuriyetçi ideoloji ve özelde Fransız cumhuriyetçilerinin bu kurumdan beklentileriyle büyük ölçüde örtüşüyordu. Cumhuriyet seçkinleri için 'okul', öncelikle bireylerin sosyalizasyonunda, yeni toplum projesine eklemlenmelerinde, dolayısıyla da söz konusu projeyi tanımlayan norm ve değerlerin genç kuşaklar tarafından içselleştirilmesinde merkezî bir yere sahipti."³⁴² Dolayısıyla bireylerin özellikle çocukların ve genç kuşakların yetiştirilmesinde okullaşma süreci, Cumhuriyet'in önemle üzerinde durduğu konulardan biri idi. "Eğitimin başat hedefini oluşturan "yurttaşlar topluluğu" oluşturma projesinin pedagojik düsturu ise, "millilik"ti. 1936 tarihli İlkokul programı'nın ortaya koyduğu gibi, ilkokul "milli

³⁴⁰ Halide Nusret Zorlutuna, *Aydınlık Kapı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 263.

³⁴¹ *age.*, s. 264.

³⁴² Füsun Üstel, "*Makbul Vatandaş*"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 127.

yurttaş” tipinin üretim merkezidir. Bu bağlamda ilkokul eğitimine giderek egemen olan ideolojik pragmatizm, programın hemen her bölümünde kendini hissettirir: ‘İlkokul çocuklara milli kültürü aşlamak mecburiyetindedir. İlkokulun, içinde yetişen bütün vatandaşları aynı millî ülkülere, aynı milli gayelere bağlamak için lâzım gelen bütün bilgileri itiyatları, alâkaları, ülküleri, hizmet arzusunu en verimli şekilde kendilerine vermesi ve telkin etmesi en önemli ödevidir. Millet, hayatı ve istikbali için zaruri gördüğü bütün kıymetleri ve ülküleri vatandaşlarına aşılamağı her şeyden önce ilkokuldan bekler.(...) Okulda her derse, milli gayeleri tahakkuk ettirecek birer vasıta olarak bakılmalıdır.’”³⁴³

Halide Nusret Zorlutuna, Kerime Nadir, Muazzez Tahsin Berkand ve Sâmiha Ayverdi romanlarında da genç kuşakların eğitiminde bazı ayrıntılar üzerinde titizlikle durulduğu gözlemlenir. Muazzez Tahsin Berkand ve Kerime Nadir romanlarında eğitim daha çok batılı bir formasyonla karşımıza çıkarken Berkand’ın romanlarının Nadir’in romanlarına nazaran Batılı formasyona daha bir mesafeli olduğu, onun bazı yönlerini makbul bulurken bazı yönlerini ise bir tehdit olarak algıladığı söylenebilir. Bu açıdan, Berkand’ın romanlarının Cumhuriyet’in eğitim politikalarıyla paralel olan pek çok noktasını bulmak mümkündür.

Türkiye’de Batılılaşma sürecinin Tanzimat’tan önceki ve Tanzimat sonrasındaki safhalarında ortaya çıkan gelişme, reform ve benzeri değişikliklerin Cumhuriyet dönemini hazırladığı da bilinen bir gerçektir.³⁴⁴ Bu bakımdan, Cumhuriyet modernleşmesinin medenileştirme projesi içerisinde Batılı eğitim önemli bir sistem olarak karşımıza çıkar. Örneğin, Muazzez Tahsin Berkand’ın romanlarında çocukların/gençlerin batılı eğitim sistemi içerisinde resmedildiği görülür. Bununla birlikte, Berkand’ın ihmâl etmediği ve roman boyunca sık sık okura farkettermeye çalıştığı, batı karşısında asla ödün verilmeyecek olan millî kültür ve millî gaye vurgusudur. Bu açıdan, Berkand’ın çocukları okudukları Fransız ve Amerikan okullarına rağmen, ülkesine ve Cumhuriyet’in vazifelerine önem veren yurttaşlık bilincine sahip nesilleri olarak tasvir edilmiştir. Örneğin *Bahar Çiçeği* (1935) adlı romanında ana karakter olan Feyhan, Dam dö Siyon’da eğitim görmektedir. Açılan

³⁴³ age., s. 138.

³⁴⁴ Osman Kafadar, “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce cilt 3 -Modernleşme ve Batıcılık*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 351.

bir yarışmada birincilik kazandıktan sonra resim eğitimi için Paris'e gider. Babası Türk, annesi Fransız olan Feyhan'ın anne ve babası, kültür farklılıklarından dolayı ayrılmıştır. Bu yüzden, ölmeden evvel babası, Feyhan'a bir Türkle evlenmesi için yemin ettirmiştir ve Feyhan, babasının bu vasiyetini yerine getirecektir. Paris'te tanışıp âşık olduğu Don Joze adlı karakterle sırf Türk olmadığı için birlikte olmak istememiştir.

Berkand'ın romana evlilik meselesi üzerinden yerleştirdiği millilik vurgusu, babanın ve Fransız annenin yaşamsal tecrübesine dayanır. Kültürlerarası farklılıkları kendi ailesinde yaşadığı sorunlar vasıtasıyla tanımış olsa da, Feyhan romanda, garbın şarkı nasıl gördüğü bilgisine sahip ve kendisini ülkesine karşı sorumlu/vazifeli hisseden bir genç kız olarak tasvir edilecektir: “Bana gelince, en sarsılmaz bir azim ve gayretle resme düştüm. Okuldaki öğretmenlerimden, arkadaşlarımdan ve çevremden olanağınca yararlanmak istiyorum. Bunda biraz da millî gururum hâkim biliyor musun? Benim bir Türk kızı olduğumu bildikleri için biraz, başka bir âlemden gelmişim ve batı uygarlığı ve bilgisini kavrayamamışım gibi zannediyorlar. Belki de aşırı hassaslığım beni böyle bir kuşkuya düşürüyor.”³⁴⁵

Batı karşısında Türk kızı vurgusunun öne çıktığı bu satırlarda batının bilim, sanat ve teknolojisinden yararlanmak için çok çalışan, yani batı uygarlığının üstünlüğünü kabul etmiş bir bilinçle karşı karşıya kalırız. Bu üstünlüğün kabul edilmesinin getirdiği gecikmişlik ya da yetersiz görülme duygusu, Feyhan'ın hayatını kontrol eden, fakat bir taraftan azimle çalışmaya sevk eden bir nitelik kazanmıştır. Böylece başarı, bireyselliğin sınırlarından çıkmış ve vatan topraklarına yayılan yüksek bir idealle özdeşleştirilmiştir. Nitekim Feyhan, romanın ilerleyen bölümlerinde başarıya ulaşacak ve Türkiye'nin ilk Türk kadın peyzajcısı olacaktır: “Bir Türk hanımının başarısı –Genç Türkiye Cumhuriyeti her yolda olduğu gibi sanat yolunda da doğru yürüyor. Bu sene salonumuzda sergilenen tablolar arasında Paris Güzel Sanatlar Okulu öğrencilerinden Feyhan Hanımın da güzel bir eseri görülmektedir. Bu eser, bilhassa renklerinin birbiriyle kaynaşması ve sarılması

³⁴⁵ Muazzez Tahsin Berkand, *Bahar Çiçeği*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1976, s. 74.

itibariyle çok başarılı olmuştur. Genç ressamdan memleketi ve bütün sanat âlemi haklı olarak daha güzel şeyler beklemektedir.”³⁴⁶

Eğitimin önemli bir ayağı da sanat eğitimidir. 1948 Programı doğrultusunda düzenlenen ilkököl 5. sınıf Yurttaşlık Bilgisi dersi kitaplarında on üniteye ayrılan konu başlıklarında ‘Halkın Aydınlatılmasına Hizmet eden Kurumlar ve Vasıtalar’ arasında sayılan tiyatro, sinema, konser³⁴⁷ gibi etkinlikler, güzel sanatların halkın aydınlatılmasında önemli bir etkiye sahip olduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla güzel sanatlara olan düşkünlük ve çocukların bu alanda eğitime teşvik edilmesi ve istidadı olanları da bu alanda Cumhuriyet’i temsil edecek millî kimlikler olarak kurgulama bir tesadüf değildir. Yine 1968 İlkööl Programı’nda millî eğitimin yetişmesini sağlayacağı ‘makbul yurttaş tipi’ tarif edilirken ‘ç. Boş zamanlarını, kendisine ve topluma yararlı olacak şekilde okuma, güzel sanatlar, oyun, spor, gezi, eğlence, başka yollarla değerlendirir’ maddesi ile ‘j. Millî ve insanî ruhu aksettiren güzel sanat eserlerini sever, bunların ruh gelişimindeki önemini kavrar, güzel sanat hareketleriyle yakından ilgilenir, bunların yurt içinde ve yurt dışında yayılmasına ve sevilmesine çalışır’ maddesi güzel sanatlara eğitim politikası içinde verilen önemi göstermektedir.

Berkand’ın romanlarında çocuk/genç karakterlerin sanatla ilgilenen kişiler olarak resmedilmesi, bu bağlamda dikkat çekicidir. Güzel sanatların farklı dallarında eğitim olarak sanatı hayatlarının bir parçası hâline getirmeye çalışan çocuklar, hem medenî hayatın bir göstergesi olarak romanlardaki yerlerini alırlar hem de gösterdikleri ulusal ve uluslar arası başarılar ile genç Cumhuriyet’i temsil eden ideal kimlikler olarak sunulurlar. Örneğin, *Büyük Yalan* (1948) adlı romanda³⁴⁸ Verda adlı müzik yeteneği olan genç kıza evlâtlık verildiği aile piyano eğitimi aldırmıştır. Çocuğun kendi yeteneğini fark edemediği durumlarda ailenin devreye girerek ona yol göstermesine dikkat çeken yazar, bunu evlatlık olarak verilen bir çocuk üzerinden kurgular ki, bu, Cumhuriyet ideolojisinde çocukların ister öz ister evlatlık

³⁴⁶ age., s. 155

³⁴⁷Füsun Üstel, “*Makbul Vatandaş’ın Peşinde: II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 249.

³⁴⁸ Sanata ilgi duyan çocuk/genç modelleriyle, Muazzez Tahsin Berkand’ın *Aşk Fırtınası* (1935), *Bir Genç Kızın Romanı* (1938), *Lâle* (1945), *Kırılan Ümitler* (1957) adlı romanlarında da karşılaşılır.

olsun, eğitilip topluma faydalı yurttaşlar olarak kazandırılmasını vurgular. Romanın ana karakteri olan Verda'nın özel dersler ile bu yeteneğinin geliştirilmesi hususunda çizilen ilgili aile profili, bu noktada millî eğitim içerisinde aileye de önemli vazifeler düştüğünü hatırlatmak ister. “-Allah bir insana, sana verdiği büyük istidâdı vermek lûtfunda bulunursa, bu istidadın kıymetini bilmek gerektir. Sen henüz bunu takdir ediyor görünmüyorsun Verdâ. Piyano çalmayı, su içmek, yemek yemek gibi tabii sayıyor ve bunu herkesin aynı muvaffakiyetle başarabileceğini zannediyorsun. Bugüne kadar seni bu yanlış düşünce ile bıraktım amma, artık yaşın on altı, her şeyi anlıyorsun. Seninle açıkça konuşabilirim. Seni küçük yaştan itibaren ben çalıştırdım, hattâ seni konservatuara bile göndermek istedim; fakat şimdi bir konservatuar mezunundan daha ileridesin.”³⁴⁹ Romanda ayrıca *Bahar Çiçeği*'ne benzer bir anlayışla Verda'nın sahip olduğu millî bilinç dikkat çekicidir. Yine Feyhan gibi batılı bir eğitim alan, konserleri ve eğitimi için sık sık yurt dışına giden Verda'nın hazırlamayı düşündüğü proje için Türk folkloründen, efsane ve masallarından yararlanmak istemesi ve bunları opera türü içerisinde sergilemeyi amaçlaması, Türkiye'yi batılı ülkelere tanıtmaya gayesi etrafında şekillenen zihnini göstermesi açısından önemlidir. “Nitekim erken Cumhuriyet dönemi Malumat-ı Vatanîye ve Yurt Bilgisi kitaplarında, yurttaşın bir yandan topraksal-ülkesel (teritoryal), diğer yandan da düşünsel anlamda bir aidiyet eksenini oluşturacağı ‘vatan’ gerçeğinin inşâ edilmesinin önemli bir yer”³⁵⁰ tuttuğu göz önünde bulundurulursa, Avrupa'ya eğitim görmek üzere giden genç kuşakların zihinlerindeki düşünümsel vatan ve ona karşı geliştirilen vazife bilinci, vatan topraklarına dönüşü ve hizmeti tehlikeye atmayan bir yurttaşlık fikrine dayanak sağlayacaktır.

Berkand'ın romanlarında karşılaşılan bir diğer husus da genç kuşağın güzel sanatların yanı sıra yabancı dil eğitimine de teşvik edilmesi ve meslek hayatında yabancı dil kazanımının önemli bir unsur olarak belirtilmesidir. Dönemin eğitim politikasının toplumun sosyal ihtiyaçlarına olduğu kadar çağın gereklerine de uygun olarak belirlenmesi, yabancı dil öğrenimini de önemli ve teşvik edilmesi gereken bir konu olarak ortaya çıkarır. Fakat burada önemli olan durum, Berkand'ın

³⁴⁹ Muazzez Tahsin Berkand, *Büyük Yalan*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1965, s. 51.

³⁵⁰ Füsun Üstel, “Türkiye Cumhuriyeti'nde Resmî Yurttaş Profiline Evrimi”, *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce cilt 4, Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 279.

romanlarında gençlerin daha çok yabancı kolejlerde ya da üniversitelerde eğitim görmüş kişiler olmasına rağmen, bakış açılarının millî değer ve ülkülerle yoğrulmuş olmasıdır. Özellikle hayatını çalışarak kazanan, kolej/üniversite tahsili yapmış, kendi başına ayakta duracak kadar donanımlı ve topluma örnek teşkil eden genç kızların batı kültürüyle doğu geleneklerini -şeklen- birleştiren ideal kadın³⁵¹ tipi olarak sunulması, dönemin batı/öteki karşısında takındığı tavır ile yakından ilişkilidir. 1 Mart 1924’de kabul edilen Tevhid-i Tedrisat kanunu ile birlikte yabancı okullara getirilen yasaklamalar, millî bilinçten asla ödün verilmek istemeyen eğitim anlayışını ortaya koyar. Yeni Türkiye’nin idarecileri, kendi okulları için kabul ettikleri laik esasların azınlık okullarında da aynen uygulanması için büyük titizlik gösterirler. Hükümet, isteklerine uymayan bütün yabancı okulları kapatır. Mustafa Kemal 1924’te bu okullar hakkındaki görüşlerini şöyle açıklar: ‘Biz istiyoruz ki okullarınız kalsın. Ancak oralardaki din propagandasından şüphe edebiliriz. Fakat Türkiye’de bizim okullarımızın bile elde edemediği imtiyazlara yabancı okulların malik olmasını kabul edemeyiz.’ Yine 1933 yılında, devrin sözcülerinden biri sayılabilecek Cumhuriyet gazetesi bu fikirleri şöyle ifade eder: ‘Yabancı okullar hakkında bizim görüşümüz açıktır. Biz yabancı okulların varlığına ve yenilerinin açılmasına karşı çıkmıyoruz. Ancak onların da Cumhuriyetin laiklik prensibine uymasını istiyoruz. Liselerimize Fransa’dan öğretmen çağırıyoruz. Derslerini Fransızca okutacak laik bir okulun açılmasına da karşı değiliz. Bunu memleketimize bir hizmet sayıyoruz. İngiliz, Amerikan ve Alman okulları için de görüşümüz aynıdır. Ama bu okulların bazılarında din dersleri okutulduğu ve buna niyetlendiği bildirilmektedir. Yeni rejimimiz laikliğin modern bir ilke olduğuna inanıyor. Rejimin bu ilkesini bozacak hiçbir harekete izin veremeyiz. Bu okullara yapacak ilk iş kalıyor. Ya din derslerini okutmamak, ya da memleketi terk etmek.’³⁵² Batılı bir tarih, kültür ve din yapılanmasına karşı alınan tedbirler, Cumhuriyet çocuklarının eğitim ve terbiyelerinin tamamen millî kaynak merkezli olmasının istenmesindedir. Dolayısıyla batılı bir tarih, kültür ya da din eğitimi alacak bir çocuğa vatan sevgisi ve vazife bilincinin verilemeyeceği inancı, yabancı okulların sıkı bir denetim altına alınmasına neden olmuştur. Cumhuriyet’in yetişecek yeni kuşaklarını vatan bağlılığı ve

³⁵¹ Ömer Türkeş, “Cumhuriyet’in İlk Dönem Romanlarıyla Aşk Hayatımız Nasıl Batılı Oldu? *Popüler Tarih*, Mayıs 2002, s. 52.

³⁵² İlhan Başgöz, *Türkiye’nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 97-98.

vazifesinden uzaklaştıracak her tür davranış ve düşünce, onun ebediyet ve güvenlik ihtiyaçlarını tehdit edecek unsurlar olarak görülmüştür. Bu açıdan Berkand'ın romanlarında Amerikan kolejlerine, Fransız Liselerine ya da yurt dışına eğitim için giden çocuklar, yabancı dil bilen, sanatın ya da farklı meslek gruplarında başarılı fakat ülkesini gururla temsil etmek isteme duygusuna sahip ve bunun için yorulmak bilmek bir azimle çalışan kişiler olarak okura sunulmuştur. Dolayısıyla Avrupa ülkelerinde ya da Türkiye'deki yabancı okullarda alınan eğitimin şekli, tam da Cumhuriyet'in arzu ettiği şekilde gerçekleştiriliyormuş izlenimi romanlara yerleştirilerek batı karşısında hissedilen tehdit en aza indirgenmeye çalışılmıştır. Örneğin *Sonsuz Gece* (1937) adlı romanında Muallâ'nın iş bulabilmek amacıyla hazırladığı gazete ilanında kullanılan cümleler, yabancı dil bilgisinin yeni neslin eğitiminde gerekli olduğunu vurgular ve genç kızın hayatını da bu öğrenimin getirdiği avantajlar üzerine kurgulamaya özen gösterir.³⁵³ “Türkçe, Fransızca ve Almanca pek iyi bilen, “bu üç dilde tercüme yapmağa ve makinede yazmağa muktedir ve sekiz sene bir ecnebî müessesede çalışmış, dakikada 150 kelime stenografi yazan ciddî bir Bayan iş arıyor. Elinde referansları vardır. Gazetemizde (D) rumuzile müracaat.”³⁵⁴ Muallâ'nın yabancı dil bilgisi vasıtasıyla girdiği şirkette çeviri işi ile meşgul olması ve böylece evin geçimini sağlaması fakat bir taraftan da mizacına hakim olan geleneksellikten kurtulamayan tarafı, yazarın model olarak öne sürdüğü Muallâ karakteri üzerinden kurmaya çalıştığı doğu ve batı dengesini simgeler gibidir. Yine kurgusu Kastamonu'da başlayıp İstanbul'a uzanan *Kezban* (1941) adlı romanda romanın kahramanı Kezban'ın Kastamonu'dan İstanbul'a gelişi, orada gördüğü eğitim ve yaşam tarzı karşısında geçirdiği değişim anlatılır. Annesi öldükten sonra üvey anne, kardeşler ve babasının yanında yaşamaya başlayan Kezban, bu süreç içerisinde birtakım değişimler geçirir. Annesi öldükten sonra üvey anne, kardeşler ve babasının yanında yaşamaya başlayan Kezban, bu süreç içerisinde birtakım değişimler geçirir. Üvey kardeşlerin okuduğu Amerikan koleji ve arkadaşlarının okuduğu Galatasaray Lisesi'ni belirten yazar, Kezban'ın da Boğaziçi Lisesi'nde okuduğunu söyler. Kezban'ın yaradılışında zeki ve uyanık olduğuna değinen yazar eğitim hayatını şöyle anlatır: “...üç sene içinde Fransızca öğrenmeğe de muvaffak

³⁵³ Muazzez Tahsin Berkand'ın *O ve Kızı* (1940) ve *Kırılan Ümitler* (1957) adlı romanlarında da yabancı dil eğitimi gören çocuk profilleriyle karşılaşılır.

³⁵⁴ Muazzez Tahsin Berkand, *Sonsuz Gece*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1959, s. 5.

olmuştu. Yalnız mektepteki derslerle iktifa etmemiş, Ali Beyin kendisine cep harçlığı olarak verdiği paralardan bir kısmı ile hususi Fransızca dersleri almıştı. Bunu yalnız Fazıla Hanım biliyor ve onu teşvik ediyordu.”³⁵⁵ Kezban’ın üvey kardeşi Vivet’in aksi bir profili olarak çizilen Kezban, eğitim hayatında çalışkan ve kendini geliştiren bir çocuk olarak resmedilmiş, Vivet ise okuldan ayrılmak için çeşitli bahaneler üreten ve nihayetinde son sınıfta gittiği Amerikan kolejinden ayrılan bir kız olarak resmedilmiştir. Bu noktada Kezban, yaşlıları arasında eğitimin ne derece önemli olduğunu bilen, bu konuda azim ve sebat gösteren yapısıyla romanda yazarın sözünü emanet ettiği makbul bir çocuk modeli olarak okura sunulmuştur. 1953’de yayımlanan *Sevmek Korkusu*’nda ise ana karakter Feyhan’ın eğitimi şöyle anlatılır: “Beş yaşında babam bana Türkçe yazı öğretmeğe başlamıştı. Bir İngiliz kadını da gündüzleri gelip akşama kadar benimle meşgul oluyordu.”³⁵⁶ Küçük yaşta başlayan yabancı dil eğitiminin ardından başlayan kolej hayatı çalışmak ve öğrenme gayreti içerisinde geçmiştir: “Okul senelerini size anlatmağa daha fazla ne lüzum var? Çalıştım. Çok çalıştım, derslerden en fazla faydalanmak için var kuvvetimi sarfettim. Aynı zamanda, yaşamak, yaşamak için lâzım olan parayı da özel İngilizce ve Fransızca dersleri vererek kısmen olsun kazanmağa muvaffak oldum.”³⁵⁷ Görüldüğü üzere, kendi ayakları üzerinde durmak için çalışan, öğrendiği yabancı dillerden özel ders vererek hayatını idame ettirmeye çalışan Feyhan, bu hâliyle Cumhuriyet’in ilerideki ideal kadın kimliğine de kendini hazırlamaktadır. Okuldan diplomasını alırken öğretmenin Feyhan’a yaptığı konuşma, onun tam olarak hayata hazırlanma amacını vurgulayan ‘kuvvetli ve kudretli’ ibarelerini içerir: “Okul idaresi de senden çok memnundur Ferhan. Şimdi elinde diplomanın ve başının içinde diplomandan daha kıymetli ve önemli bilgilerle sen hayatla karşılaşacak bir kuvvet ve kudretsin. Seni tahminimden çok ve iyi tanıyorum çocuğum.”³⁵⁸ Romanda tam olarak açıklığa kavuşturulmayan fakat ‘kuvvet ve kudret’ kelimeleriyle gereği yerine getirilmiş eğitim hayatı, 1936 tarihli İlkokul Programı’nda Yurt Bilgisi derslerinde belirtilen “Millet mefhumunu ve Türk milletinin karakterini, ululuğunu, kudretini çocuklara kavratmak, Türk milletini sevdirmek, saydırmak, bizim için askerliğin önemini

³⁵⁵ Muazzez Tahsin Berkand, *Kezban*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1967, s. 44.

³⁵⁶ Muazzez Tahsin Berkand, *Sevmek Korkusu*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978, s. 35.

³⁵⁷ *age.*, s. 37.

³⁵⁸ *age.*, s. 51.

kavratmak'tır. Kısacası amaç, çocukları 'Cumhuriyet rejimi için sadık ve fedakâr birer yurtdaş olarak yetiştirmek'tir'³⁵⁹ hedeflerine atıfta bulunan ya da bu hedefleri çağrıştıran bir anlamsal alanla paralellik gösterecektir. Romanın ana karakteri Ferhan, karşılaştığı olaylar karşısında takındığı tutumlar ve evli bir erkeğin kendisine duyduğu aşk karşısında ondan kaçan ve kutsal addedilen aile'nin bütünlüğünü korumak için duygularını saklamayı tercih eden bir kadın tipi olarak çizilecektir. Bu durum, popüler aşk romanlarının vazgeçilmez sıradan bir kurgusu olarak gözükse de aile'ye atfedilen kutsal ve kurumsal kimlik'in nedenselliğini oluşturan vatan çağrışımı ve onunla özdeşleşen aile ve fertlerine yüklenen sorumluluklar, toplumsal roller etrafında, artık sıradan bir kurgu ve aşk öyküsü olmaktan çıkacaktır. Dolayısıyla Feyhan romanın ana çatışması gereğince karşı karşıya kaldığı aile kurumunun bütünlüğünü romanın sonuna kadar korumak adına iradeli ve kuvvetli bir şahsiyet sergileyecek, böylece toplumsal sorumluluklarını yerine getiren vazifeli ve yüksek seviyeli bir yurtdaş olarak okurun karşısına çıkacaktır. Berkand'ın romanlarındaki kimi zaman aşk etrafında yorumladığımız milliyetçilik vurgusunu, Gregory Jusdanis'in *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür* adlı eserindeki şu değerlendirmeye daha iyi anlamak mümkündür: Edebiyat, bölgesel ve siyasal bütünleşmenin sağlanmasından sonra (veya önce), bireylere yüksek bir dayanışma ve son kertede bir milli birlik duygusu yaşama imkânını verir. Edebiyat kültürü ayrıca belli grupların, özellikle de, gecikmiş modernleşme içindeki toplumların güç kazanmalarına izin verir. Edebiyatın milliyetçiliğin hizmetine koşulması da hikâyelerin hem halkın toprak ve tarihle özdeşleşmesini kolaylaştırması hem de millî simgeleri günlük pratiğe geçirme kapasitesine sahip olması yüzündendir.³⁶⁰ Anlatının milliyetçiliğin hizmetinde olması birtakım tarihî hikâyeler vesilesiyle olabildiği gibi, gündelik yaşam içerisinde karşılaşılan olaylar, sergilenen tutumlar ya da Berkand'da gördüğümüz gibi basit bir aşk kurgusu etrafında da derinleşebilen anlamsal ağlarla sağlanabilmektedir.

Kerime Nadir'in romanları incelendiğinde ise, Muazzez Tahsin Berkand'ın romanlarına benzer bir şekilde kolejlerde okuyan, yabancı dil eğitimi alan, güzel

³⁵⁹ Füsün Üstel, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Resmî Yurtdaş Profilinin Evrimi", *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce cilt 4, Milliyetçilik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 281.

³⁶⁰ Gregory Jusdanis, *Gecikmiş Modernlik Ve Estetik Kültür*, Metis Yayınları, İstanbul, 1998, s. 228.

sanatlara ilgi duyan yeni bir nesille karşılaşılır. Nadir'in *Hıçkırık* (1938) adlı romanında ana karakter Nalan'ın ailesi tarafından okula gönderilmediği fakat evde özel Fransızca ve piyano dersleri aldığı görülür: "Nalân'ı okula göndermiyorlardı. Haftada üç gün bir öğretmen gelip ona ders veriyordu. Cumadan cumaya gelen bir kadın piyano hocası vardı."³⁶¹ Yine *O Gün Gelecek mi?* (1948) adlı romanında kazandıkları burslarla parasız yatılı bir kolejde okuyan iki kız kardeşin öyküsü anlatılır. Babalarını kaybettikten sonra dayılarının himayesinde yaşayan kızkardeşlerin başarıları ve çalışkanlıkları ile kazandıkları burslarla tahsil hayatına devam etmeleri ve okullarını bitirdikten sonra öğretmen olarak meslek hayatına girmeleri okura makbul davranışlar dizgesi olarak sunulmuştur. İyi eğitim imkânları verilmiş fakat tembellik yaparak eğlence ve sefahata düşkünlük gösteren, eğitimlerini ihmal eden çocuklar, Nadir'in romanlarında kötü örnekler olarak sunulmuştur. Çünkü Cumhuriyet yurttaşlığında lazım olması gerektiği söylenen 'çalışkanlık' önemli bir özellik olarak vurgulanır. İsmet İnönü'nün 1934 yılında Ankara İnkılâp Kürsüsü'nün açılışı münasebetiyle verdiği ilk derste 'çalışkanlık'a şöyle değinilir: 'Millet efradının beraberlikle ve sevgi ile çalışmak tabiatı, bir cemiyetin yüksek ahlâk farikasıdır. Kendi hayatı, ailesi ve milleti için çalışamayacak halde bulunmak bir felâkettir. Çalışmak imkânı olduğu halde çalışmamak kendini veya cemiyetini diğerlerinin çalışması ile yaşatmak zihniyeti ise en büyük ahlâksızlıktır.' Yine Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in 1940'ta 'Talebe Velilerine, Öğretmenlere ve Bütün Yurtdaşlara Hitabı'nda tembelliğe sosyal Darwinist bir vurguyla değinilecektir: 'Değil yalnız ana ile babanın evlatlarında, bugün her Türkün her Türkte affetmemesi lazım gelen en büyük günah tembelliktir. (...) Yaşamak isteyen her cemiyette tembele hayat hakkı olamaz ve olmamalıdır.'³⁶²

Kerime Nadir'in romanlarında çocukların Berkand'ın romanlarına benzer bir şekilde çalışkan, hayat karşısında kararlı ve kendi ayakları üzerinde durabilen kişiler olarak resmedilmesi, Nadir'in Cumhuriyet'in millî eğitim anlayışına uygun çocuk karakterler kurgulamaya özen gösterdiğini gösterir. Fakat onda Berkand'daki gibi

³⁶¹Kerime Nadir, *Hıçkırık*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1980, s. 39. Nadir'in 1950'de yayımlanan *Posta Güvercini* adlı romanında da yabancı okullarda eğitim gören çocuk modelleriyle karşılaşmaktadır.

³⁶²Füsün Üstel, "Makbul Vatandaşın Peşinde" II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 191.

belirgin bir ‘millîlik’ vurgusunun olmadığını söylemek gerekir. Berkand’ın romanlarındaki çocukların girdikleri pek çok ortamda, kendilerini batı ya da doğu karşısında ifade ederken Osmanlı’nın mirası değil, genç Cumhuriyet’in yeni insan’ı olarak savunmaya çalışmaları ve evlenecekleri kişileri seçerken Türklüğe gösterdikleri hassasiyet ve başarıyı bireysel ölçekte değil, genç Cumhuriyet’i temsil etme gibi, düşünümsel bir vatan bilinciyle arzu etmeleri önemlidir. Kerime Nadir’in romanlarında ise çocukların daha çok çalışkanlık’ı üzerinde durularak tembellik eleştirilmiş ve eğitim hayatını ciddiye alan azimli ve kararlı karakterler model olarak okura sunulmuştur. Fakat Berkand’daki çocukların aldıkları eğitim sonucunda onlardan beklenen sorumluluk ve ülküsel bilinç, Nadir’in romanlarında üzerinde çok fazla durulan bir husus olarak işlenmemiştir. Daha çok ‘aşk’ odaklı olay örgüsünün içinde kalması tercih edilen genç kuşak’ın, Cumhuriyet’in çocukları olduğu ancak satır aralarında sezdirilmiştir. Onlar daha çok ferdî hayatlarında kendi idealleri ve hayalleri doğrultusunda yaşamayı tercih eden çocuklar olmuş, başarı ya da görev duygusu Berkand’daki gibi holistik bir bakış açısıyla ele alınmamıştır. Bu noktada Kerime Nadir’in yeni kurulan Cumhuriyet’e aslında liberal bir teklif getirmiş olabileceğinden de söz etmek gerekir. Taha Akyol “Liberalizm ve Milliyetçilik” adlı yazısında, Cumhuriyet ideolojisinin liberalizme nasıl baktığını ve milliyetçilikle olan ilişkisini şöyle açıklar: “Milliyetçilikle liberalizmin olumlu veya olumsuz ilişkileri özellikle Cumhuriyet devrinde önem kazanmıştır. Çünkü millî devlet kurulmuş ve millî devlet içinde devletin yetkileriyle bireyin hürriyetlerinin nasıl belirleneceği sorusu gündeme gelmiştir. Bu noktada milliyetçilik-liberalizm ilişkisini araştırırken iki husus ayırt edici özelliğe sahiptir: Biri, liberalizmin bireye, bireysel hak ve hürriyetlere öncelik vermesi... Öbürü, Cumhuriyetçiliğin bireye değil ‘vatandaş’a ve vatandaşın hak ve hürriyetlerinden önce de ‘vazifelerine’ önem vermesi... Bizde de bu iki anlayış çatışmış, liberal eğilimli olanlar ‘fert hak ve hürriyetlerine’ önem verirken, Cumhuriyetçiler ‘vazifeler temelinde kurgulanan bir vatandaşlık’ anlayışını savunmuşlardır. Bizde liberal tezler fazla etkili olmazken, Cumhuriyetçilik ‘vazifelerle borçlu bir yurttaş tipi’ yaratmıştır.”³⁶³ Kerime Nadir romanlarında karşılaşılan genç kuşağın, Berkand’ın romanlarıyla karşılaştırıldığında ferdî hürriyetlerine düşkün olmaları, aldıkları eğitimi kendilerini geliştirip

³⁶³Taha Akyol, “Liberalizm ve Milliyetçilik” *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce*, cilt 4 *Milliyetçilik, İletişim Yayınları*, İstanbul, 2009, s. 732.

hayatlarına bir nizam getirebilmek adına önemsemeleri ayırt edici bir özellik olarak karşımıza çıkar. Romanlarda her ne kadar yukarıda bahsedilen millî vurgu kendisini zaman zaman hissettirse bile, bu Berkand'daki kadar açık ve net değildir ve bireysel 'aşk', mutluluk arayışı daha baskın bir özellik olarak işlenir. Bu özellikleri ile Nadir'in Cumhuriyet modernleşmesi ile olan ilişkisi millîyetçilik vurgusu ile liberalizmin ferdin hürriyetini öne çıkararak anlayışı arasında gidip gelmektedir.

Halide Nusret Zorlutuna'nın romanları incelendiği zaman ise Muazzez Tahsin Berkand ve Kerime Nadir'in romanlarına benzer bir anlayışla yabancı okullarda eğitim gören genç bir kuşakla karşılaşılır. Örneğin *Gül'ün Babası Kim?* (1933) adlı romanda Meclâ, Galatasaray Sultanisi'nde yatılı bir öğrenci hayatı sürdürmüştür. Ablası Nezihe ile girdiği tartışmada geçen cümleler, yazarın yabancı okullar hakkındaki eleştirilerini Cumhuriyet ideolojisinin endişeleriyle paralel bir zemine taşır: “-Hürriyet!... Ben, insanların hürriyetine inanırım, Zizi! Anladın mı?... Hürriyet!... Bu ne demektir, bilir misin?...Oh! Bilâ kayt ve şart hürriyet! Yaşasın büyük hürriyet!...”³⁶⁴ Meclâ'nın bireysel hürriyeti hayatın biricikliği hâline getiren düşünceleri, aslında romanda onun ecnebî bir okula devam etmesiyle ilişkilendirilmiştir. Böylece de Cumhuriyet'in yabancı okullarla ilgili getirdiği denetimler ve yasaklamalar, 'millîlik' vurgusundaki ısrarcılığı romanda kendisine esaslı bir dayanak bulmuştur. Hatta Meclâ'nın sürüklendiği travmatik hayat öyküsü, onun gayr-ı meşru bir çocuk sahibi olmasıyla sonuçlanır. Böylece tedirgin ediciliği pekiştirilmiş bir batı algısı romanın temel çatışması olarak dile getirilmiştir. Fakat yabancı bir okula gitme tercihinin Meclâ'nın talebi değil, babanın tercihi ile gerçekleşmiş olması da yazarın düştüğü bir paradokstur. Babanın sorumsuzluğu ve annenin çaresizliği ile tamamen yabancı bir okulun elinde yetişmek zorunda kalan Meclâ, yaşadığı hayat dramını ancak yine beklenmeyen bir çelişkiyle yazar tarafından cezalandırılarak atlatmıştır. Gayr-ı meşru bir çocukla ailesinden uzakta yaşamaya mahkûm edilen Meclâ, toplumdan dışlanmış ve bir bedel ödedikten sonra ödüllendirilmiş ve mutlu bir aile tablosu içerisinde, 'yazar' bir kadın olarak resmedilmiştir. Böylece Zorlutuna, çocuklara verilen eğitimin millî olmadığı sürece, karşılaşılabilecek olumsuz durumlar ile okuru karşılaştırmış ve ülkedeki yabancı

³⁶⁴ Halide Nusret Zorlutuna, *Gül'ün Babası Kim?*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul, 1933, s. 17.

okullar karşısındaki kaygısını hatta onlara karşı takındığı olumsuz tutumu göstermiştir.³⁶⁵ Örneğin *Sisli Geceler* (1925) adlı romanında doktor Fikret'in hemşire Zehra ile evlendikten sonra İstanbul'da kalmak yerine, Anadolu'ya gitmeyi ve oradaki insanlara hizmet etmeyi tercih etmeleri, sahip oldukları vatanî sorumluluğu göstermektedir. “-Hem orada sen ve ben, ne çok iş görebiliriz, Zehra. –Şüphesiz Fikret. Kim bilir, belki doktorsuzluktan ölüp giden Türk çocukları vardır orada... Gidelim Fikret...”³⁶⁶ Zehra'nın Sacide'ye yazdığı mektuptaki şu şatırlar da, okuru ülkesine ve insanlarına karşı sorumlu bir Zehra ile tekrar karşılaştırır: “Görsen ablacığım, buralarda ne çok dul anne, ne çok yetim yavru ve ne çok hasta insan var! Bütün bu zavallılar maddî, manevî, o kadar şeye muhtaç ki... Bizim en fazla elimizden gelen sevmek, okşamak, teselli ve tedavi etmek...”³⁶⁷ Romanın Anadolu'da geçen kısmında genç çiftin, ülkesine ve milletine sevecek hizmet etmekten mutluluk duyan tasvirleri, çiftin birbirlerine duyduğu aşktan öte vatan aşkını/sevgisini öne çıkaran bir duyarlılıkla kurgulanmıştır. Dolayısıyla Berkand ve Nadir'deki medenî yaşam tasvirleriyle bütünleşik bir şekilde sunulmaya çalışan millî bilinç, oluşturulmaya çalışılan doğu ve batı sentezi, Zorlutuna'da Anadolu imgesi, vatan sevgisi ve hizmet bilinciyle daha çok millî kültüre ve onu muhafaza etme duyarlılığına odaklanmıştır. *Aydınlık Kapı* (1974) adlı romanında Büyükanne ve Paşababa'nın çiftlikteki tüm çocuklara olan ilgileri, onlara Türk tarihi ve kültürü ile ilgili bütün bildiklerini anlatmaya çalışmaları, millî bilinç'i aşılama gayretleri yoğunluklu bir şekilde tasvir edilir. “Gençlik bayramından bir gün evvel köşkte bütün onarma, döşeme, ve temizlik işleri tamamlanmış bulunuyordu. Yanan büyük salonun yeni yağlı boyaları, yeni perdeleri ve mobilyası ile eskisinden daha muhteşem bir görünüşü vardı. O gün Ertuğrul, Elif, Banû ve Oruç dört çocukları ile beraber gelmişler, gençlik bayramını kutlamışlar, spor gösterilerinde hazır bulunmuşlardı.”³⁶⁸ Özellikle Büyükanne'nin çiftlikteki çocuklarla yaptığı sohbetlerde düşman işgalinin anlatıldığı hikâyelere yer vermesi, onların sahip olması gerektiğini düşündüğü vatan sevgisi, sorumluluğu, vazife bilincini aşılama amacını taşır.

³⁶⁵ *Aydınlık Kapı* (1974) adlı romanda da yabancı okullar karşısındaki endişe, Sermet karakteri üzerinden gösterilmeye çalışılmış, kardeşi Feza'nın Amerikan Kız Koleji'ne gitmesini isteyen Sermet'in saldırganlığı, vatan ve aile tanımazlığı, onu eserin kötü çocuk'u hâline getirmiştir.

³⁶⁶ Halide Nusret Zorlutuna, *Sisli Geceler*, Kenan Basımevi ve Klişe Fabrikası, İstanbul, 1938, s. 33.

³⁶⁷ *age.*, s. 37.

³⁶⁸ Halide Nusret Zorlutuna, *Büyükanne*, Millî Eğitim Basımevi, Ankara, 1971, s. 111.

“İstiklâl Savaşı’nın en korkulu günlerindeydik. Paşababa o vakit daha binbaşı idi; ikimiz Eser teyzenizi de alıp Ankara’ya kaçmıştık... Ana Vatanın en güzel illerini düşman sarmıştı. Namerd düşman.”³⁶⁹

Sâmiha Ayverdi romanları incelendiği zaman, genç kuşağın okudukları okulların, aldıkları eğitimin ayrıntılı tasvirlerine Berkand’ın ve Kerime Nadir’in romanlarındaki kadar yer verilmediği görülmekle beraber, onun kadın veyâ erkek kahramanlarının pek çoğunun Batı ilim disiplini ile yetişmiş, metod görerek meslek sâhibi olmuş insanlar olduğu görülür. Mesela *Batmayan Gün*’de Aliye’nin felsefe tahsili yapması, *Yolcu Nereye Gidiyorsun*’da Adli’nin hukukçu olması, *Yaşayan Ölü*’de Leylâ’nın öğretmen, *İnsan ve Şeytan*’da Murat’ın doktor, *Son Menzil*’de Melek’in ressam olması bu mânâda tesadüf değildir. Yabancı dil bilirler, Avrupa’da rahatça yaşar ve yabancı dostları kendilerine hayran ederler. Feminizm ve Freudizm gibi Avrupa’dan gelmiş cereyanları cemiyetimiz için faydalı bulmazlar. Buna mukâbil Eflatun, Pisagor, Marc Aurel ve Shakespeare gibi sâdece Batılı değil insanlığın temsilcisi olmuş şahısların fikirlerini beğenirler. Ama milletimizin yarattığı ve inandığı değerlere ters düşmezler. Ne dini, ne de örfü ihmal ederler. Bilâkis onları yaşatmanın çarelerini ararlar.”³⁷⁰ Maddi bilgiler kadar mânevî bilginin de önemli ve gerekli olduğuna değinen Ayverdî, *Batmayan Gün* (1939) adlı romanında, ana karakter Aliye üzerinden bir çocuğun kendisinde hissettiği manevî eksikliği şöyle dile getirir: “- Bildiğim bir şey varsa, ne sen ne de annem, ruh hayâtıma bir istikâmet vermediniz. Sen sâdece rahatımı ve sıhhatimi düşündün. Disiplinli bir hayat içinde yalnız sistemli ve müspet bir zihnî terbiye verdin. Fakat maddenin mekanik hudûdunu aşmadın, bu sûretle de rûhî bünyemin teşekkülü hâsıl olmadı. Böylece de yalnız bilginin sathında kaldım. Kazandığım bu sermâye ile hayatta bir mevki sâhibi olabilirim, fakat bir insan olamam. Rûhunun şu eksik, çürük çarık sîmâsını, İstanbul’a gelip de büyük babamın dünyâsı ile karşılaştığım zaman gördüm.”³⁷¹ Felsefe tahsilini Avrupa’nın çeşitli yerlerinde yapmış olan Aliye, İstanbul’a döndükten sonra büyükbabasının tabloları ile karşılaşmasıyla o ana kadar gördüğü eğitimin maddî bilgilerden ibaret olduğunu anlar çünkü büyükbabasının

³⁶⁹ age., s. 124.

³⁷⁰ Semâ Uğurcan, “Sâmiha Ayverdi’nin Eserlerinde Batılılaşma ve Medeniyet Krizi”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ekim, 1988, s. 148.

³⁷¹ Sâmiha Ayverdi, *Batmayan Gün*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2009, s. 17.

yapmış olduğu ‘Secde Eden Kadın’, ‘Tefekkür’, ‘Aşk ve Bakış’ Ders Çalışan Mektepli’, ‘O ve Ben’ adlı tabloları ve ona bıraktığı defterde yazılı olanları hayatına nasıl tatbik edeceği konusunda sıkıntıya düşer. “Dünyâda her şey güzeldir. Çirkinlik yoktur. Mâdemki her şey bir sebep ve maksat uğrunda, aynı kuvvet tarafından yaratılmıştır, o halde bu büyük kuvvetin fenâ ve çirkin bir şey îcat etmesi imkânsızdır. Fenâlık ve çirkinlik denen şey, güzellik ve iyiliğin derecesinden ibârettir.”³⁷² şeklinde büyükbabasına ait olan cümleler karşısında genç kız, “Farazâ insanlar tarafından yapılan fenâlıklara, hilelere, zulümlere, iyilik nâmı nasıl verilebilir? O halde büyük babamın bu düstûru, çirkinliği ve fenâlığı kökünden nasıl kesip atabiliyor?”³⁷³ şeklinde ifade edilen bir dizi sorgulama süreci geçirmek zorunda kalır. *Batmayan Gün*’de manevî eğitim üzerine yoğunlaşan Ayverdi’nin *Mesihpaşa İmamı*’nda (1948) da Halis Efendi’nin sözünü geçiremediği tıbbiyede okuyan büyük oğlu Abdullah’ın konuşmaları etrafında aynı eksikliğe temas edilir. Abdullah’ın “Artık şark yok, siz de yoksunuz; yalnız garp var, biz varız. (...) Allah da yok... Sâde madde var!”³⁷⁴ şeklindeki haykırıışları, Ayverdi’nin şahsi yazılarında savunduğu eğitimin millî ve manevî olması konusundaki uyarılarını hatırlatır: “Türk’ün, Batı’ya dönük fikir mihrabını yıkarak kaybolmuş kendi kiblesini arayıp bulabilmesi için, alınına dayanmış materyalizm putundan baş çevirilmesi gerekir. Türk gençliği, hâlâ sol ile bağlantısını kesmemiş bulunan bir maârif çarkının içinde dönüp duruyor. Tanzimat’tan beri hattâ daha da evvel başlamış bulunan materyalizm hegemonyası, son devir kültür ihtilâli ile bin yıllık târihini, redd-i mîras yolu ile adem sahrâsına atmıştır. İşte bu yüzden de, kütleleri lehimleyen müşterek hâfıza ve kolektif irâde ve şuur zinciri parçalanıp dağılmıştır. Cemiyetten koğulan millî iffetin, hikmet ve irfânın yerini, his ve fikir sefâhati, döl veren hatâlar, yalınkat düşünceler, ithal malı heyecanlar, harâmiler, haram-zâdeler ve müesseseseleşen habâset kervanları almıştır. İşte bu dipten gelen tazyiki de durdurup yok edecek gene, mâzinin emzirip besleyeceği bir eğitim ve öğretimdir.”³⁷⁵ Gençleri materyalizme sürükleyen anlayışın, maârifin sol ile bağlantısını kesmemiş olmasına bağlayan Ayverdi, batı ile alışverişin inkârının fayda sağlamayacak bir gerçek olduğunu belirtmesinin yanında

³⁷² age., s. 18.

³⁷³ age., s. 18.

³⁷⁴ Sâmiha Ayverdi, *Mesihpaşa İmamı*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2000, s. 48.

³⁷⁵ Sâmiha Ayverdi, “Eğitim Üzerine Bir Sohbet”, *BağBozumu Hâtıralar-Makaleler*, İstanbul, 1987, s. 255.

maârif meselelerine bir düzen ve şekil vermenin gerekli olduğunu çünkü kaybolan millî ve manevî değerlerin teminatının, nesilleri sağlama alacak önemli işlerden biri olduğunu söyler. Maârif çarkının, siyâsi iktidarların düşüremeyeceği millî ve manevî bir zeminine oturtulmadan, memleketin hiçbir derdine çözüm bulunamayacağını önemle belirtir.³⁷⁶ Bu amaçla okul kitaplarını, ecdâda ve geçmişe lânetler ve nefretler yağdıran muharrirlerin elinden kurtarmanın, bilhassa hoca yetiştiren öğretmen okullarının öğretim kadrolarında çok sıkı ayıklama yaparak gençleri sola angaje olmuş öğretmenlere kurban ettirmemenin³⁷⁷ yapılacak ilk işler olduğuna vurgu yapar. Sola angaje olduğunu düşündüğü eğitim sistemine getirdiği bu eleştiriler, Ayverdi'nin tamamen batıyı reddettiği mânâsında değerlendirilmemelidir. O, “batı ile bizim aramızdaki ilim ve teknik eksikliğinin kapatılmasından tarafadır. Ama Avrupa'nın arka kapısından kovulmuş fikirlerin, bizimkilerle uzlaşmayı kabul etmeden, bayram, seyran, düğün, din, imân, gelenek, eskiden kalma ne varsa bir kaleme süpürmesine karşı çıkar.”³⁷⁸ Romanlarında Avrupa'nın çeşitli yerlerinde eğitim gören ve batının ilmini ve metodolojisini öğrenen çocuk karakterlerle karşılaşılmasına rağmen, bu ilmîn kendilerine yeterli olmadığını farketmeleri, onun romanlarının temel çatışmasıdır. Ayrıca bu durum sadece çocuk/genç karakterler için değil, erkek ve kadın pek çok karakter etrafında geçerliliğini korur. Bu yüzden onun romanlarında Necip Fazıl'ın da belirttiği gibi, vak'a terkiplerini, cümle ve üslûp edasını bazan haksız ihmellere götürecek derecede aynı davaya ve çok defa zâhiri mantık cephesinden bir saplanış görülmekle beraber, ötelerden gizli olandan ses alabilme değeri³⁷⁹ romanlarına varoluşçu mânâda felsefî bir bakış açısı da kazandırır. İnsanın maddî hayatını mükemmelleştirebileceğine dair teklifler içeren karakter kurgulamalarında çocuklara verilen eğitimin de sadece madde sathında kalmasına karşı çıkar. Çünkü sıhhatli bir şahsiyet mîmarîsinin gerekliliğine her vesîleyle değinen Ayverdi, bunun yolunun, insanın kendi kendisiyle tanışması ve içindeki cevherin keşfi ile başladığına inanır. Fikir sistemini tasavvuf temeli üzerinde inşa eden Ayverdi için, Hak ile yakınlık kurulmasının, kin, nefret, kibir, riyâ gibi

³⁷⁶ agm. s. 253-254.

³⁷⁷ Sâmiha Ayverdi, “Eğitimimizi Millî Hüviyete Nasıl Kavuşturabiliriz”, *Hâtıralarla Baş başa*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2008, s. 116.

³⁷⁸ Semâ Uğurcan, “Sâmiha Ayverdi'nin Eserlerinde Batılılaşma ve Medeniyet Krizi”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ekim 1988, s. 146.

³⁷⁹ Necip Fazıl Kısakürek, “Bir Kadın Muharrir”, *Son Telgraf*, 21 Haziran 1942.

bizzat insanın kendi ayağına vurduğu zincirlerinden kurtulmanın³⁸⁰ esas olduğunu düşünür. Bu yüzden batı onun eserlerinde somut bir mesele değil, soyut, zihinsel bir problem olarak yer alır ve “roman kahramanlarının onu benimsemi ölçülerine göre, hareketlerinde, diyaloglarında, birbirleriyle münasebetlerinde önemli bir rol oynar. Eserde çatışma unsurunu yaratır ve roman vak’alarının kurulmasına yol açar.”³⁸¹

Ayverdi’nin romanlarında hem millî eğitim hem de millî terbiye konularında değinilmesi gereken farklılıklardan bir diğeri de ‘merhamet’ kavramıdır. Merhamet’in edebiyatın, özellikle de romanın ana temalarından biri olduğunu ifade eden Orhan Okay, batılı büyük romancıların, Victor Hugo’nun, Dostoyevski’nin, Tolstoy’un eserlerinde merhamet duygusunun zengin bir şekilde işlendiğine ve aynı zamanda bu yazarların mümin bir Hristiyan olduklarını belirterek Sâmiha Ayverdi’nin romanlarının da belirgin özelliğinin merhamet ve merhameti doğuran aşk’ın bazen esas tema ve bazen de eserin fonunda güçlü bir duygu olarak işlendiğini söyler.³⁸² Bu özellikleriyle Sâmiha Ayverdi’nin hem eğitime hem de onunla ilintili, onunla şekillenecek insan’a olan bakış açısı bütün bu etkenler etrafında oluşur. Dolayısıyla Ayverdi’nin genç neslin yetiştirilmesine dair dikkatlerini gerek Halide Nusret Zorlutuna’nın gerekse Muazzez Tahsin Berkand’ın ve Kerime Nadir’in bakış açısı ve karakter kurgulamalarından ayrı tutmak ve onu Cumhuriyet’in ‘yeni insan’ kurgusuna getirdiği tasavvuf, ruh ve mânâ teklifleri çerçevesinde anlamaya çalışmak gerekir.

3. Millî Ahlâklı Çocuklar

Türkiye Cumhuriyeti millî terbiye’yi modern bir devlet olmanın en önemli gereklerinden biri olarak görmüş, eğitimini de buna uygun bir şekilde kurgulamıştır. Nihad Sami Banarlı *Devlet ve Devlet Terbiyesi* adlı eserinde aydınların yetişmesinin, mânevi kalkınmaya katılmasının ancak millî dil, millî edebiyat ve millî eğitim

³⁸⁰ Kenan Gürsoy, “Sâmiha Ayverdi’nin Tefekkür Dünyâsı ve İnsan”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ekim 1988, s. 51.

³⁸¹ Semâ Uğurcan, “Sâmiha Ayverdi’nin Eserlerinde Batılılaşma ve Medeniyet Krizi”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ekim 1988, s. 146.

³⁸² M. Orhan Okay, “Mesihpaşa İmamı Üzerine Bâzı Dikkatler”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, S. 2 Nisan 2004, s. 24.

bileşenlerinden oluşan bir millî terbiye politikası ile mümkün olabileceğini belirtmiştir.³⁸³

Cumhuriyet dönemi yurttaşlık bilgisi kitaplarında da millî terbiye ile ilgili pek çok madde bulmak mümkündür. Kültür Bakanlığı (1935-1941) döneminde Milli Eğitim Bakanlığı'nın adı) dergisinde yayımlanan 'İlköğretim ve Eğitim Meselesi' başlıklı yazıda, ilkokullarda 'hakim olması lazımgelen prensipler' arasında zikredilen 'millî terbiye' konusunda şu değerlendirme yapılmaktadır: 'Çocuğun ciddi bir disipline, deruni ahlâk anlayışına alıştırılması ve ona millî bir terbiye verilmesi için, ilkokulun çocuğa, her şeyden evvel yurtdaşlarına (önce muhitindeki yurtdaşlarına) bağlanabilmek kabiliyetini kazandırması gerektir. Her çocuğa içinde bulunduğu topluluğun bir parçası olduğu ve ancak o topluluk içinde bir varlık olduğu ve olabileceği sezdirilmeli, milleti içinde faydalı eleman olmak için nasıl hareket edeceği şuurlandırılmalı ve bu şuur iş halinde meydana çıkarmasına yardım etmelidir. Bunun için de çocuklara, karşılıklı sempatilerini artıracak ve onları birbirlerine her vakit biraz daha yaklaştıracak şekilde müşterek vazifeler vermek, onları hemen her iş etrafında birleştirmek ve birbirlerini tamamlamak fırsatını hazırlamak, ilkokulun terbiye ve tedris işlerinde daima göz önünde tutacağı bir esastır.'³⁸⁴ Yine 1969 Ortaokul Sosyal Bilgiler Dersi Programının, 'Amaçlar' bölümünün 3. maddesinde 'makbul yurttaş'ın niteliklerinden de şöyle bahsedilir: Program'la hedeflenen, 'Öğrencileri: a. Sosyal münasebetlerde saygı, sevgi, müsamaha ve anlayış sahibi, b. İşbirliğinin lüzumunu ve gereklerini kavramış ve birlikte çalışma zevkini ve alışkanlığını kazanmış, c. Nefsine güvenen, başkalarına inanabilen, d. Medeni cesaret sahibi (bildiğini ve inandığını çekinmeden söyleyebilen ve yapabilen), e. Hakka saygı gösteren, hakkı ve haklıyı koruyan, f. Vatandaş sorumluluklarını kavramış, g. Memleket hizmetlerini dürüstlikle yapan, bunların yapılış tarzını kontrol eden; bu hizmeti yapanlara kolaylık gösteren ve gerektiğinde yardım edebilen, h. Sosyal ve kanuni kurallara uygun yaşamak zorunluluğunu kavramış, i. Ruh ve beden sağlığını dikkat ve itina ile korumasını bilen kişiler olarak

³⁸³ Nihad Sami Banarlı, *Devlet ve Devlet Terbiyesi*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1985, s. 15.

³⁸⁴ Füsun Üstel, "Makbul Vatandaş"ın Peşinde –II Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, İletişim Yayınları, 2009, s. 139-140.

yetiştirmek'tir.”³⁸⁵ Okulda demokratik yaşayış'ta öğrencilere düşen görevler arasında yer alan 'okul dışı münasebetler' de aynı şekilde kamusal bir makbul davranışlar bütününe gerektirmiştir. 'Okul dışı hayatımızda her gün türlü insanlarla karşılaşmaktayız. Onlar ve biz, hepimiz Türk milletinin meydana getirdiği büyük bir topluluğun evlâtlarıyız. Küçükler sevmek ve korunmak, büyükler de saygı ve itibar görmek isterler. (...) Büyüklerimiz ve öğretmenlerimiz, her vesile ile sokakta, taşıt araçlarında, sinema, park ve stadyumlarda, ne yolda hareket etmemiz gerektiğini söylemektedir.”³⁸⁶ şeklinde belirlenen makbul davranışların tümü çocuklara, yurttaşlara verilmesi gereken millî bir terbiye anlayışını imler.

Yurttaşlık düşüncesinin fikir, beden ve ahlâk yönlerinden kurgulandığı anahtar bir kavram olarak karşımıza çıkan 'terbiye', parlamentodaki oturumlarda eğitimin okuma, yazma ve tahsil; terbiyenin ise 'fikir, beden ve ahlâk' yönünden yeni neslin inşası anlamlarında kullanılır. Maarif Vekâleti'nin görevleri ya da 'terbiyenin esası'na yönelik yapılan tanımlamalardan bazıları şöyledir: 'Cemiyetin yeni esaslara göre kurulması, yeni tip vatandaşlar yetiştirme, bugünü teşkilatlandırma... İnkılâplarımızın ruhunu kavrayarak, bu sahada kabiliyetini âlet gibi kullanacak gençliğin, yeni vatandaşın teşkili', 'Dimağa ehemmiyet verildiği kadar ele, vücuda ve harekâta ehemmiyet vererek, atılgan, müteşebbis ve her türlü beden ve el hareketini yapabilecek, doğrudan doğruya amelî mahiyette yetişecek bir gençlik kütlesi vücuda getirebilme', 'Hakiki milli şuur ve milli heyecan ve gençlikte daha büyük fedakârlık, feragat ve hakseverlik uyandırma', 'Yaratma', 'teşkil etme', 'forme etme', 'kurma', 'vücuda getirme', 'aşılama', 'yetiştirme' gibi sözcüklerin ön planda çıktığı tanımlamalar, dönemin politik seçkinlerinin topluma ilişkin tahayyüllerini ve pozitivist ideoloji çerçevesinde yüklendikleri pozitivist ideoloji çerçevesinde yüklendikleri toplumsal mühendislik nosyonunu gösterir niteliktedir.³⁸⁷

TBMM üyelerine yaptığı konuşmalarda 'terbiye mefhumunda biz bedeni ayrı ahlâkı ayrı fikri ayrı telakki etmemekteyiz. Bedeni terbiye ederken ahlâkı ve fikri terbiye ederken bedeni ve ahlâkı, ahlâkı terbiye ederken diğer ikisini gözden ayrı tutmak

³⁸⁵ age., s. 262-263.

³⁸⁶ age., s. 268.

³⁸⁷ Halise Karaaslan Şanlı, *Hasan Âli Yücel Konuşmaları Ulusal Kimlik İnşası ve Politik Retorik*, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara, 2012, s. 259-260.

bizce hatadır.”³⁸⁸ diyen Hasan Âli Yücel, ‘terbiye’ kavramını bir bütün olarak tarif etmek ve uygulamak gerektiğine işaret etmiştir. Fakat romanlar üzerinden yürütülen bu çalışmada eğitim, okuma-yazma, tahsil; terbiye ise beden ve ahlâk olmak üzere iki açıdan ele alınarak dönemin işaret ettiği vurgular ve romanlardaki karşılık ya da karşıtlıklar daha yakından incelenmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyet ideolojisi, çocukların tahsilli, ruhen ve bedenen sağlıklı, kendisine ve çevresine saygılı, kibar ve hoşgörülü, ülkesine ve milletine karşı sorumluluklarının bilincinde yurttaşlar olarak yetiştirilmesine çok önem vermiştir. Çalışma kapsamındaki romanlarda da çocukların millî bir ahlâk terbiyesiyle yetiştirildiklerini imâ eden ifadeler, onların ‘sade, kibar, temiz ve yüksek seciyeli’ diye tanımlandığı cümlelerde kendisini gösterir. Örneğin Muazzez Tahsin Berkand’ın *Sen ve Ben* (1933) adlı romanında Avrupa’da eğitim görmüş ve yıllar sonra Türkiye’ye dönmüş olan Bedi Muammer’in kendilerine karşı mağrur ve snop bir tavır takınacağından şüphe eden Leyla’nın onunla ilgili soruları, aslında Cumhuriyet aydınlarının kaygısıyla da paraleldir. “-Acaba ahlâkı nasıl teyze? Bize karşı mağrur bir tavır takınır mı dersin? Öyle ya, bunca senedir Avrupa’da yaşamış bir adam, ne de olsa bizi küçük görecektir... Kimbilir Avrupa’nın kötü şeylerini kendine mal etmedi mi? Bakarsın züppe, snop bir adam olmuş. -Zannetmem Leylâ, o çok temiz, doğru, sade bir çocuktur. Yüksek bir seciyesi vardı. Herhalde Avrupa’da bulunduğu müddet oranın iyi şeylerini almıştır zannederim.”³⁸⁹ Leyla’nın, Avrupa’dan gelecek olan Bedi Muammer’in karakteri hakkındaki kaygıları, hem teknoloji ve uygarlığının örnek alınması hem de sakınılması gerektiği düşünülen batı imgesi ile ilgilidir. Bedi Muammer’in Leyla hakkındaki düşüncelerine de yer verilen romanda, Avrupalılar ile Türk kızları arasındaki farklılık Avrupa görmüş Bedi Muammer’in ağzından anlatılarak hem anlatının inandırıcılığı artırılmaya çalışılır hem de okurun ya real hayatında ya da okuduğu romanlarla tanımaya çalıştığı, hayranlık duyduğu batı karşısındaki duruşu sezdirilir. Böylece genç Cumhuriyet’in ve erkeklerinin istediği, arzu ettiği yeni kadın’ının özellikleri de ifade edilmiş olur. “Fakat Bedi Muammer bu sefer yalnız gitmiyordu. Bütün benliğinde, bir fidan gibi ince, bir tablo gibi güzel... Yalnız bir Türk kızının olabildiği kadar mağrur... Her

³⁸⁸ age., s. 262.

³⁸⁹ Muazzez Tahsin Berkand, *Sen ve Ben*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1983, s. 25.

halinde masum bir temizlik okunan ateş gözlü bir kızın hayalini de beraberinde götürüyordu. Bu hayal ona ne kadar yakındı. Bunda şimdiye kadar tanıdığı kadınların, ilk bakışta kendini veren gözleri, onların yılışkan sokuluşları yoktu. Bunda asil bir kanın, kim olduğunu bilen bir kibarlığı vardı; ve işte bunun içi Bedi Muammer, kanının son damlasına kadar, bu hayalle kaynaştığını duymuştu.”³⁹⁰ Batı ile doğu arasında sıkışıp kalmamış, kim olduğunu bilen, iffetli ve asil bir Türk kızının vurgulandığı bu satırlarda ancak böyle bir kızla kanının son damlasına kadar kaynaştığını hisseden Bedi Muammer’in aşkı ile okur bir yandan romantik ve cazip bir öyküye sürüklenirken bir yandan da ‘aşk’ etrafında ulusal bir bilinç, terbiye ile karşı karşıya bırakılarak şekillendirilmeye çalışılmıştır. Kime ve nasıl birine âşık olunması gerektiği imâsının sık sık yer aldığı Muazzez Tahsin romanlarında, aşk etrafında ciddi bir yurttaş inşasının yapıldığı görülmektedir. Okur açısından düşünüldüğünde ise, toplumun büyük bir çoğunluğu tarafından okunan aşk romanlarının, kişilerin yaşam şekilleri, davranışları ve istekleri konusunda yönlendirici bir etkisinin olduğu kabul edilmelidir. Dolayısıyla Berkand romanlarının aşk’tan öte, toplumu özellikle Cumhuriyet yurttaşlığı bağlamında yetiştirme görevi, romanlarının belirgin bir özelliği olarak karşımıza çıkar. *Aşk Fırtınası* (1935) adlı romanında da Cumhuriyet’in çalışkan makbul çocuğunun özellikleri şöyle sıralanır: “Yüksek seciye, kuvvetli kalemin ve hassas kalbinle bu yolda ilerleyeceğine şüphe etmiyorum. Çalış kızım... İstikbal senindir.”³⁹¹ Çalışkanlığın yanında, duyarlı bir kalp ve yüksek seciye diye belirtilen nitelikler, Cumhuriyet’in yeni insanını/neslinin esaslı özellikleri olarak belirtilmiştir. Ayrıca romanda Doktor Refik üzerinden olumsuzlanan ahlâkî özelliklere de yer verilmiş, sadece paraya değer veren düşünceleriyle eleştirilen Refik onaylanmayan bir karakter olarak kurgulanmıştır: “Dünyada yalnız para, yalnız para var. Ve onu nerede bulursak orada aramalıyız. Doktorluktan kazanamazsam komisyonculuk, tüccarlık, avukatlık yaparım. O da olmazsa başka çareler düşünürüm. Bu asırda hâkim olan biricik kuvvet paradır amca. Bunu kazanmak için de herhangi bir yola başvurmaktan bir saniye çekinmemek lazımdır. Fırsatı kaçırdık mı bir daha onu ele geçirmek için peşinden ne kadar koşsak nafiyledir.”³⁹² Refik’in bu düşüncelerini onaylamayan Feriha’nın “Dünyada gurur ve

³⁹⁰ age., s. 42.

³⁹¹ Muazzez Tahsin Berkand, *Aşk Fırtınası*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1935, s. 11.

³⁹² age., s. 101.

izzeti nefis olmasaydı, bunca bedbahtlar, zavallılar, ne kadar çabuk toprak olacaklarmış.³⁹³ şeklindeki düşünceleri de, bir süre sonra aralarındaki nişanın bozulmasına neden olacak ve Refik derbeder bir hayat içerisinde resmedilerek cezalandırılacaktır. Aynı tarihte yayımlanan *Bahar Çiçeği* adlı romanında da Fransız bir annenin ve Türk bir babanın kızı olarak dünyaya gelen Feyhan'ın babasının ve annesinin vasiyeti üzerine yabancı bir erkekle aşkına rağmen evlenmeyi reddetmesi, ahlâk anlayışında da kendisini gösteren Türklük, millîlik vurgusunu ortaya koyar. Fransız annenin “Babanı sevdim; fakat onun tam bir Türk, benim tam bir Fransız olan görgü, terbiye, his ve bağlantılarımız bizi ilk aşk yıllarından sonra birbirimize kaynaştıramadı. Mademki sen, Fransız bir ananın kızı olduğun halde daima babanla, onun Türk terbiyesi altında, Türk topraklarında ve Türk havasında yaşadın, seveceğin adamı da aynı muhitten, aynı kandan seç ve bir Türkten başkasıyla evlenme!”³⁹⁴ sözleri, Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında ‘millî seciye’ye yapılan atfi göstermesi bakımından önemlidir. Yine aynı romanda kazandığı burs ile Avrupa'ya giden Feyhan'ın hakkında yapılan şu değerlendirmeler, onu diğer ulusların kızlarından ayırt eden özelliklerini belirtir: “Aramıza giren bu yeni genç kızın ne ahlâkı, ne yüzü, ne de terbiyesi ötekilerine benzemiyor. Onlara bakarken daima karşımda bir kadın vardır diye düşünüyorsun değil mi? Fakat bu öyle değil, konuşurken bir erkek gibi, herhangi bir konuyu seninle serbestçe münakaşa ediyor. Gereksiz utangaçlık ve koketlik yapmıyor. (...)”³⁹⁵ Gereksiz utangaçlık ve koketlik yapması istenmeyen genç kızlar görüldüğü üzere ancak erkek davranışları üzerinden tanımlandığında makbul olabilmektedir. Kadın olmasına rağmen, kadın olduğunu hissettirmeyecek olan yeni bir kadın kimliği kurgulanır. Koket olmayan fakat kadın da olduğu belli olmayacak bu *yeni kadın*'ın kamusal hayatta yer alması ancak bu şartlar altında mümkündür. Yeni Türkiye'nin Kemalist idarecilerinin büyük çoğunluğu erkeklerden oluşur. Kemalist kadın ise bir erkek imajı içinde faaliyet göstermek zorunda kalmıştır. Eğer ağırlıklı bürokratik elit içinde yer almak, kadınlar için, belirli anlarda geleneksel feminen rolleri aşmayı, başka anlarda ise erkeklerin kadın bedenleri üzerindeki neredeyse ‘formel’ kontrolüne boyun eğmeyi

³⁹³ age., s. 102.

³⁹⁴ Muazzez Tahsin Berkand, *Bahar Çiçeği*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1976, s. 49-50.

³⁹⁵ age., s. 125.

gerektiriyordu. Kemalist kadınların, özellikle öğretmenlerin giydikleri üniforma benzeri tayyörler, bu olgunun somut bir tezahürü³⁹⁶ olarak düşünülmelidir.

Berkand'ın 1943'te yayımlanan *Kızım ve Aşkım* adlı romanında da kızı İnci ile gurur duyan anne Perihan'ın düşünceleri İnci'nin makbul bir Cumhuriyet çocuğu olduğunu imler: "...İnci ne sevimli, ne cana yakın bir kızmış! Vaziyetimizi bir facia şekline sokmaktan kaçtığı için ona karşı içimde büyük bir minnet duydum. Tam mânasiyle sağlam karakterli, sağlam görüşlü, sağlam duygulu ve modern bir genç kız... Lüzumsuz hassaslıklara kapılmadan hayata cepheden bakıyor."³⁹⁷ Berkand'ın romanlarında görüldüğü üzere, lüzumsuz hassaslıklara takılmadan hayata realist bakan fakat etrafına karşı duyarlılığını yitirmemiş, koketlikten uzak ama medenî giyinip davranabilen çocuklar makbul addedilmiştir.³⁹⁸ *Sevmek Korkusu*'nda (1953) yardımcı karakter olarak romanda yer alan Turhan'ın kolejdeki hâli anlatılırken onun fenalık yapmayan ve hoşgörü sahibi bir genç kız olduğu ifade edilir: "Turan'ı düşünüyorum. Kolejde iken dümdüz, candan iyi bir kızdı. Ne çok zeki, ne de budala... Hayır, hiç budala değil. Durgun, gösterişsiz bir zekâsı vardı. Parlamiyordu ama hiç de sönük ve donuk değildi."³⁹⁹ Bugün ise onun dünyaya anlayışlı gözlerle bakan iyi bir erkek ruhuna⁴⁰⁰ sahip olduğundan bahsedilerek ana karakter Ferhan'ın ideal erkeği de genç kadın Turan üzerinden kurgulanmış olur. "Onun yanında, onun gözlerinin önünde bir kimsenin fenalık yapmağa cesaret etmesine imkân göremiyorum. Tatlı bakışları, hoşgören gülümseyişleri, insanları seven ve anlayan sözleri bütün kötülükleri önliyecek kadar kuvvetli ve hâkim..."⁴⁰¹ Fakat burada dikkat çekici olan durum, Turan'ın yardımsever, sakin tabiatının erkek ruhu ile özdeşleştirilmiş olmasıdır. *Bahar Çiçeği* adlı romanda da Feyhan adlı genç kızın genç erkekler tarafından tanımlanırken erkekler gibi rahat konuşmasına dikkat çekilmişti. Berkand'ın bu durumda romanlarında, kadınların makbul görülen davranışlarını daha çok erkek davranışları üzerinden kurguladığını ve kadınları çoğunlukla erkekler tarafından gözetlenen, değerlendirilen konumda resmettiği

³⁹⁶ Ayşe Durakbaşı, *Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 120.

³⁹⁷ Muazzez Tahsin Berkand, *Kızım ve Aşkım*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1975, s. 230.

³⁹⁸ Muazzez Tahsin Berkand'ın *O ve Kızı* (1940), *Bir Gün Sabah Olacak mı?* (1972) adlı romanlarında da benzer davranışlar makbul addedilmiştir.

³⁹⁹ Muazzez Tahsin Berkand, *Sevmek Korkusu*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978, s. 68.

⁴⁰⁰ age., s. 68.

⁴⁰¹ age., s. 68.

görülmektedir. 1941 tarihli *Vatan* gazetesinde Neriman Hikmet, “Genç Kızlarımız Argo mu Konuşuyor?” başlıklı yazısında, tramvayda iki genç kızın argo konuştuklarına dair bir gözlemi bulunan Şükûfe Nihal’e karşılık Hukuk fakültesi ikinci sınıfta okuyan bir genç kızın mektubunu paylaşır: “-Şükûfe Nihal lüzumsuz yere tasalanıyor!... O âdeta genç kızların ahlâk ve terbiyelerinden ehemmiyetli bir surette kaybettiklerini kuruntu ederek, kâbuslu bir rüya görmüş... Hayır, hayır, ortada böyle bir şey ve böyle bir endişeye mahal yoktur. Bunu kendilerine her surette ispat edebiliriz. Çünkü Şükûfe Nihal’in söylediğine göre, tramvayda konuşan o iki meçhul kızın kullandıkları kelimeler hiçbir genç kızın, hem de bir talebenin sarfedeceği kelimeler değildir. Bunlar belki cemiyette ve düşük bir seviyede bulunan kadınların ağzından çıkabilir ki, galiba onlar da bu gibi lâfları tramvaylarda konuşmazlar. (...) Ben Şükûfe Nihal Hanım’ın şiirlerini çok severim. Fakat bu şekilde bir isnadda bulunmasını, bir tek Türk kızına da olsa yine kabul edemem. Hem keleş, kokoz, paralar, efem gibi tabirler hiçbir Türk kızının, talebesinin lügatine girmemiştir ve hattâ bunlarda eskimiş, küflenmiş bir argonun izleri var.... Biz analarımızdan aldığımız ahlâk ve faziletleri torunlarımıza hiç bozmadan tevdi etmiye and içmiş Türk kızlarıyız. Çünkü biz de biliriz ki bir millet ancak ahlâk ve fazileti ile yükselir ve bundan dolayı bize emanet edilen bu yüksek kıymetleri nesilden nesle ulaştırmayı ideal edinmiş bulunuyoruz.”⁴⁰² Neriman Hikmet’in bir anlık da olsa kapıldığı endişeyi, Cumhuriyet’in yeni nesli olarak addedilen genç bir kızın görüşlerine yer vererek gidermeye çalışması, gençlerin özellikle de genç kızların davranışlarının yeni kurulmuş Cumhuriyet için son derece önemli bir mevzu hâlinde gündemde tutulduğunun ciddi bir örneğidir. Bu ve bu türden gazete yazılarıyla okurlara sürekli hatırlatılmak istenen millî ahlâk vurgusu, Cumhuriyet’in medenileşme ile kültürel özü muhafaza etme arasında kurmaya çalıştığı ve zaman zaman kuramadığını düşündüğü tedirginliğini yansıtır. Çünkü bu durum ancak yeni şartlara göre yetişen neslin yapısı, oluşturduğu kimlik ile gözlemlenebilecek bir olgu olarak düşünülür. Bu duruma bağlı olarak romanlar da çoğu kez, makbul çocuk ve makbul olmayan çocuk ikiliği üzerinden kurgulanmıştır. Örneğin *Kezban*’da (1941) *Kezban*’ın üvey kardeşi *Vicdan*’ın okuldan kaçan, eğlenceye düşkün, müsrif hayatı eleştirilirken karşısına çıkarılan *Kezban* örnek bir model olarak sunulur. ‘Sade ruhlu,

⁴⁰² Neriman Hikmet, “Genç Kızlarımız Argo mu Konuşuyor?”, *Vatan*, 8 Ocak 1941, s. 5.

alâyişten hoşlanmayan⁴⁰³ çalışkan ve tutumlu mizacıyla tasvir edilen Kezban, istikbalini düşünen bir Cumhuriyet kızı olarak tasvir edilmiştir. Kezban'a âşık olan genç Ferit'in onu kıskanan ve "Niçin bu kadar metin ve iradene hâkimsin?"⁴⁰⁴ şeklindeki sorgulamaları da yine Berkand romanlarında da karşılaşılan 'iradeli, asil ve mağrur' Türk kızı imgesini pekiştirir. Böylece genç kızlar için 'millî ahlâk', kadınlar için makbul görülen aşırılıklardan kaçınma, ölçülü olma vurgusuyla kendine daha geniş bir çağrışım alanı oluşturmuştur. Kerime Nadir'in *Saadet Tacı*'nda (1963) yeni kuşak 'hayatın zorluklarını tanıyan, o zorluklar içinde pişen ve ne yapmak istediğini bilen'⁴⁰⁵ kişiler olarak tanımlanmış, eski terbiye ile yeni terbiye arasında sıkışıp kalmış bir önceki kuşağın ise aşırı hassaslığından söz edilmiştir. Dolayısıyla hayat karşısında aşırı duygusallık ve hassasiyet onaylanan bir özellik olarak görülmemiş, çalışkan, iradeli, tutumlu ve realist bir duyarlılığa sahip kişilik özellikleri makbul görülmüştür.

Halide Nusret Zorlutuna'nın romanlarında ise millî ahlâk'ın daha çok millî eğitim ile bir bütün olarak düşünüldüğü görülmektedir. Örneğin *Gül'ün Babası Kim?*'de (1933) Meclâ'nın vatan ve aile tanımaz kimliği, gayr-ı meşru bir şekilde çocuk sahibi olması neticesinde toplum dışına itilerek anlatıcı tarafından cezalandırılması, millî ahlâk kaidelerine uymaması neticesinde yaşadıklarıdır. *Aydınlık Kapı*'da (1974) Sermet'in annesi Vildan'a ve kardeşlerine meydan okuyan davranışları olumsuzlanmıştır. "Büyük ne kadar ağır başlı, uslu, temkinli, düşünceli bir genç ise; küçük o kadar serseri ruhlu, aklına eseni yapan, apaş, zıpır bir çocuktur. Her an, bütün manevî kıymetleri çiğnemeye hazır bir pervasız hali vardı ki Vildan'ı en çok bu harap ederdi."⁴⁰⁶ şeklinde anlatılan Sermet'in Meclâ'ya benzeyen bir söylemle yaşadığı muhiti beğenmemesi ve hürriyet istediğini ifade eden haykırıışları, annesi Vildan'a çok acı vermiş olmasına rağmen, onun yine de memleketine dönerek kurtulmasına sevinir. Çünkü Sermet babasından kendisine kalan serveti yabancı memleketlerde tüketir ve sonra da kendinden hayli yaşlı zengin bir kadınla evlenir. Zorlutuna'nın *Gül'ün Babası Kim?* ve *Aydınlık Kapı* adlı romanlarında bahsedilen

⁴⁰³ Muazzez Tahsin Berkand, *Kezban*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1967, s. 44.

⁴⁰⁴ *age.*, s. 135.

⁴⁰⁵ Kerime Nadir, *Saadet Tacı*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1980, s. 11.

⁴⁰⁶ Halide Nusret Zorlutuna, *Aydınlık Kapı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 259.

olumsuz çocuk örnekleri üzerinden millî ahlâk'a verilmesi gereken öneme dikkat çeker.

Genç nesillerin yetiştirilmesi üzerine dikkatle eğilen yazar, annenin çocuklarını eğitmesi üzerinde titizlikle durur. Halide Nusret, Cumhuriyet'in 46. yılı münasebetiyle yazdığı yazıda, annenin çocuğunu eğitmesi konusundaki fikirlerini anlatmıştır. Her anne çocuğuna, Türk tarihi ile gurur duymasını öğretmelidir. Halide Edib, çocuğunu eğitecek olan annenin iyi bir eğitim alması gerektiğini sık sık vurgularken, Halide Nusret bu konuya değinmez. Halide Nusret'e göre, çocuklara millî duyguyu aşılama çok önemlidir ve bu öncelikle annenin görevidir.⁴⁰⁷ Eğitimi, çocuğun oluşacak ahlâk anlayışından ayırmayan Zorlutuna, bir annenin ilmî bilgiye, metodolojiye sahip olmasa bile çocuğuna Türklük bilincini ve bu bilince ait düşünceleri aşılıyarak onda bir terbiye anlayışını oluşturabileceğine inanır. "Her Türk annesi, imanlı göğsünden taşan ak sütle birlikte bu ak ve berrak duyguyu da çocuklarının damarlarına akıtmamış olsaydı, nesilden nesile iftiharla devrettiğimiz o muhteşem mazinin sahibi olabilir miydik? Büyük Türk milletinin aydın geleceği de yine, millî duygularının sağlam temel üstünde emniyet ve kuvvetle yükselecektir. Biz Türk anaları buna inanmışız, buna inanıyoruz, buna inanacağız!"⁴⁰⁸ Onda vurgulanan vatan merkezli ahlâk düşüncesi, hem ait olduğu milletin sorumluluğunu hem de bireysel yaşam alanının sorumluluğuna tesir edecek şekilde yayılan bir bilinci imler. Bu yüzden romanlarında vatan'a bağlılık eğitim ve ahlâk anlayışının temel dinamiği olarak tekrarlanmıştır. Sâmiha Ayverdi'nin romanları incelendiği zaman ise onun karakter inşasının daha şahsî planda oluştuğunu ifade etmek gerekir. Kişilerin duygu ve düşünce dünyasının daha yoğun bir şekilde resmedildiği Ayverdi romanlarında, çocuklar ya da genç kuşak, aldıkları ilmî eğitimlerin yanında, hayatlarına tatbik edebilecekleri, onları fert ya da yurttaş yapmaktan öte, şahsiyet yapabilecek bir anlayış ekseninde kurgulanmaya çalışılır. Bu yüzden, romanlarda ahlâk, bir taraftan topluma karşı yükümlülükleri olan yurttaş diğer yandan imân eden kişi etrafında bütüncül bir bakış açısıyla konu edilir. Nitekim onun "Eğitimde ahlâk imân ordusundadır... Memleketin içtimâî ve ahlâki ayarsızlığının başlıca devâsı, din

⁴⁰⁷ Kelime Erdal, *Halide Edip Adıvar ve Halide Nusret Zorlutuna'nın Eserlerinde Öğretmen ve Eğitim*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Bursa, 2005, s. 405.

⁴⁰⁸ Halide Nusret Zorlutuna, "Cumhuriyet'in 46. Yılında", *Ayşe*, S. 10, Ekim 1969, s. 3.

adamıdır. Tekrar edelim ki onun da kaliteli, kifâyetli, taassubundan arınmış bir hürriyete sâhip olması şarttır. Halbûki bugün bu vasıfta bir îmân ordusuna sâhip değiliz. 1925'ten bu yana ziyan olan zamanın bu kıtlığa sebep olduğunu kabul eylemek insaf olur.⁴⁰⁹ ifadeleri, toplumda ahlâk'ın din adamlarının elinde olduğunu göstermesiyle beraber, ahlâk çöküntülerinin de hep ufaktan başlayan fenâlıklar yüzünden olduğunu⁴¹⁰ belirtirek bu konuda anne ve babalara önemli görevler düştüğünü işaret eder. İnsanın tâbi halinde esir olduğuna ve hür olabilmesi için kötü ahlâktan kurtulup yerine iyisini getirmekle⁴¹¹ mümkün olduğunu ifade eder. Bu bakımdan eğitim gibi ahlâk söz konusu olduğunda da garp ile zihinleri ve ruhları şartlanmış olan genç insanların memleket realitelerinden uzaklaşmış olmalarını da eleştirir. Dolayısıyla toplum duyarlılığını kaybederek millî mesuliyetleri unutmayı da millî bir ahlâk problemi olarak gündemine taşımayı ihmâl etmez. Örneğin *Mesihpaşa İmamı*'nda (1948) dinî bir taassub içerisinde bulunan Hâlis Efendi'nin oğlu Abdullah'ın aldığı garplı eğitim ve ihmâl edilen mânevî gelişimi, babasının baskıcı ve denetleyici davranışları onun materyalizme saplanıp kalmasına yol açmıştır. Yine *Batmayan Gün*'de (1939) Aliye'nin metodolojiye, tekniğe dayanan ilmî bilgilerinin büyükbabasının ardında bıraktığı tablo ve defterleri anlamasına yetmemesi noktasında farketmediği eksiklik tamamen Ayverdi'nin tasavvufa dayalı İslam anlayışı ile ilgili düşüncelerine temas eder. Onun terbiyeciliği yâni insan yetiştirmek için kullandığı metod, İslâm'ın ve tasavvufu 20. Asırdaki idrak ile, îman ve aşka dayanan yolu, bir nefes ayrı kalmadığı Hocası Kenan Rıfâî'nin yolu olmuş ve bu konularda nasihat etmek ya da uzun konuşmak yerine dâima kısa söz ve hâdiselerin dili ile yol göstermeye çalışmıştır. Âileden başlayarak okula ve orduya uzanan sosyal müesseselerde fertlerin karşılıklı hak ve vazifeleri, dünkü ve bugünkü müesseselerimiz, bu müesseselerin temel yapılarında günün sosyal ve târihî şartları içinde kaybedilen ve kazanılan yanlarını sert, katı bir mâzi dâussılasına kapılmadan, asrın ilim ve tekniğini göz önünde bulundurarak, yarının yapıcılığına ışık tutmuştur.⁴¹² Bu açılardan Sâmiha Ayverdi ile aynı dönemlerde eser vermiş olan Halide Nusret Zorlutuna'nın millîlik konusuna bakış açılarının benzer olduğunu söylenebilir. Vatan ve aile

⁴⁰⁹ Kemâl Y. Aren, *Sâmiha Ayverdi'nin Eserlerinde Ahlâk*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1997, s. 96.

⁴¹⁰ age., s. 11.

⁴¹¹ Sâmiha Ayverdi, *Aşk Budur*, Marifet Basımevi, İstanbul, 1938, s. 210.

⁴¹² Nâzik Erik, "Sâmiha Ayverdi'de Eğitim", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ekim 1988, s. 84-85.

konusuna yaptıkları vurgular, toplumsal vazifeler ve batıya bakış açıları hemen hemen benzer olan bu iki yazarın ayrıldıkları nokta ise Sâmiha Ayverdi'nin maddenin ötesindeki mânevi güce yaptığı yoğun vurgunun yaşamak meziyetini oluşturan asıl öz olarak belirlenmesinden kaynaklanır. Bu yüzden Zorlutuna'nın romanlarında karakter kurgusu fizikî realitelere göre şekillenirken, Ayverdi'de daha soyut bir İslamî inanç, kişilere madde-ruh arasında bir denge-birliktelik kurma imkânı tanıyarak şahsiyet kazandırma gayesi taşıyan bir bilince rastlanır. İki yazar arasındaki İslamiyet'e bakış açısı en açık bir şekilde Zorlutuna'nın *Aydınlık Kapı* (1974) romanında Vildan'ı yaşadığı trajik hayat öyküsünün sonunda kendini nihâi olarak Allah'a adayan, onu çıkış noktası olarak gören bakış açısında bulunur. Oysa İslamiyet ve tasavvuf, Ayverdi'nin romanlarının hepsinde kişilerin davranışlarına, eleştirilerine yani hayatlarının her alanına sirayet eden bir şahsiyet şekli olarak konu edilir. Dolayısıyla ahlâk da hem anne-babanın, hem din adamlarının hem de hak ve vazife temelli bir yurttaşlık bilincinin oluşturulmasında en temel öge olarak görülen millî bir eğitimin toplamı olarak değerlendirilir.

SONUÇ

Dünya tarihinde olduğu gibi Cumhuriyet tarihinde de bir ulus inşa projesi olarak görülen “aile”, modernleşme hareketlerinin üzerinde titizlikle durduğu, yurttaşlık bilincinin okuldan önce verilmeye başlandığı, çocukların sosyalizasyon sürecinin önemli bir parçası olarak görülen, bu yüzden devlet tarafından korunan ve toplum tarafından kutsal sayılan bir kurum olması itibariyle üzerinde pek çok araştırmanın ve tartışmanın yapıldığı konulardan biridir. Aile, sadece devlet tarafından korunan bir kurum olmadığı için, toplumsal denetim mekanizmaları olarak karşılaşılan gelenekler ve görenekler, aile fertlerini denetleyen, onları devletin modernleşme pratiklerinden ayrı bir alanda şekillendirmeye çalışan etkili bellek alanları olarak karşımıza çıkar. Ulus inşa sürecinin temel yapı taşı olarak görünen aile, toplumsal pek çok alışkanlığın dönüştürülmeye çalışıldığı aşamada, yaşanan çelişkileri, bunalımları yansıtan bir özelliğe sahiptir. Edebiyat eserleri üzerinden takip edilen süreçte, kurmaca metnin toplumsal gerçeklik ile arzu alanını yansıtan ikili yapısı, yaşanan gerçeklik ile talep edilen ve de etkisi altında kalınan sürecin iç içeliğini göstermesi bakımından âdeta dolanık bir izdüşüm özelliği taşır. Bu yüzden toplumsal gerçeklik ile kurmaca gerçeklik arasındaki boşluk’u değerlendirmek çoğu zaman beraberinde pek çok yanılgı ve yanılsamayı beraberinde getirme riskini taşımasına rağmen kurgu, sürecin çok değişkenli hayat hikâyeleri üzerinden sunulmasına izin veren, çoğu kez romantik yalanların romansal olduğu kadar toplumsal hakikatleri de gizlediği alanlar olduğu bilinmektedir. Bu yüzden çalışmada (1925-1983) tarihleri arasında eser vermiş olan Halide Nusret Zorlutuna, Muazzez Tahsin Berkand, Kerime Nadir ve Sâmiha Ayverdi’nin romanlarında aile fertleri/karakterleri, Cumhuriyet ideolojisinin oluşturmaya çalıştığı yeni insan, makbul vatandaş tipi ile karşılaştırılarak incelenmeye çalışılmıştır.

Makbul Anneler başlığı altında belirlenen ‘Eşine Sadık ve Arkadaş Olma’, ‘Çocuklarından Sorumlu Olma’, ‘Fedakâr ve Tahammüllü Olma’, ‘Eğitimli ve Ahlâklı Olma’ şeklindeki özellikler, Cumhuriyet’le beraber değiştirilmeye çalışılan kadın modeline göre belirlenmiştir. Eşine sadık ve arkadaş olma, kadın için ilk defa Cumhuriyet’le beraber karşılaşılan bir durum olmasa da sadakat ve arkadaşlık, Cumhuriyet döneminde kadınlardan talep edilen fakat içeriği Tanzimat ve Meşrutiyet

dönemi anlayışından farklılık gösteren bir çehre kazanmıştır. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi romancılarından Ahmet Mithat Efendi'nin, Fatma Âliye'nin ve Halide Edip Adivar'ın romanlarında 'hoppa ya da süs bebeği' kadın tiplerini eleştirilmiş, yerine mücadele eden, etrafında olan bitenden haberdar kadın tiplerini çizilmiştir. Fakat bu kadın karakterler, daha çok geleneğin kadını eve kapatarak onu âdeta evin bir bekçisi, çocuk doğurucusu olarak gören, kadını metalaştıran anlayışa bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. II. Meşrutiyet yıllarında hız kazanan modernleşme hareketlerinde ise kadınların kendilerini ifade etme biçimi değişmiş, sadakat ve arkadaşlık, kendilerini bir birey olarak görme, şahsiyet ve şeref sahibi olduklarını ifade etme üzerinden şekillenmiştir. Böylece 'sadakat' kadın cinselliğini denetim altında tutan, düşüncelerini paylaşmamayı ifade eden bir hapislik psikolojisini ifade etmemesi gerektiği vurgusuna kaymıştır. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise 'sadakat ve arkadaşlık' daha çok kadın ve erkeğin duygu-fikir birlikteliği ve bunları açık bir şekilde ifade edebilme yetisi etrafında şekillenmiştir. Özellikle II. Meşrutiyet yıllarının üzerinde sıklıkla durduğu eşitlik arzusu, dönemin romanlarında kendine yoğun bir şekilde yer bulamamış olsa da Cumhuriyet dönemi romanlarında kadın/anne, kazandığı sosyal ve siyasi haklar ile birlikte, daima bu türden bir birliktelik ve uyumu arar olmuştur. 1925-1983 yılları aralığında eser vermiş olan Halide Nusret Zorlutuna, Muazzez Tahsin Berkand, Kerime Nadir ve Sâmîha Ayverdi romanlarında kocaya sadık ve ona arkadaş kadın olma, romanların ana meselesi hâline getirilmemiş olsa dahî, olay örgüleri etrafında değişen vurgularla okura hissettirilen bir durum olarak karşımıza çıkar.

Halide Nusret Zorlutuna'nın romanlarında eşine sadık ve arkadaş olmak, holistik bir bakış açısı ile aile'ye yani vatan'a sadık, bağlı olmak merkezinden ele alınmıştır. Bu yüzden yuvanın kurucusu, çocuklarının anası olmak ile vazifelendirilen anneler, aile içindeki karşılaştıkları sorunlara rağmen, yuvanın düzenini korumaya ve devam ettirmeye çalışan fedakâr kadınlar olarak resmedilmişlerdir. Hatta bu fedakârlık sınırları bazen onların kadınlık gururlarını ve cinsiyetlerini yok sayacak ve onları hastalık nöbetlerine vardırarak dereceye ulaşmıştır. Kerime Nadir'in ve Muazzez Tahsin Berkand'ın romanlarında ise sadakat, yabancıya duyulan aşk ekseninde sınanmış, yuvasında duygu ve düşünce birlikteliği bulamayan kadınların arayışı dışarıya yönelmiş fakat onlar bu yasak

duyguları kendi içlerinde yaşayıp karşı tarafa belli etmekten kaçarak yaşamayı tercih etmişlerdir. Zorlutuna'da olduğu gibi onlar, kendilerini tamamen çocukları için yuvalarına adayan anneler olmamışlardır. Kendilerini yasak addettikleri bu duygulanımlara sürükleyen asıl nedenin kocalarının onlara yakınlık göstermeyen hâllerinden kaynaklandığını okurla satır aralarında paylaşmışlardır. Bu durumda Zorlutuna'nın, Nadir ve Berkand'dan ayrılan en belirgin özelliğinin, ulusun erken inşa sürecinde aile'nin vatan ile özdeşleştirilen vurgusuna bağlı olarak annelerin yuvanın sarsılmaz bekçileri ve mücadeleçileri olarak resmedilmesidir. Bu özellikleri ile Zorlutuna'nın anneleri, romanlarda birer kadın hatta karakter olmalarının dışında bütün zedelenmişliklerine rağmen, yine de bunlarla baş etmeye çalışan kahraman kadınlar olarak inşa edilmişlerdir. Sâmiha Ayverdi romanlarında ise anneler, Cumhuriyet'in erken döneminde görülen militarist söyleminden uzak, batılılaşmayı sadece metodoloji düzeyinde kabul eden ve tasavvuf felsefesini hayatın merkezine koyarak annelik'e/kadınlık'a dair anlamları çoğaltmak isteyen bir bakış açısını okura sunar. Kadın ya da erkek ayırt etmeksizin kişilerin birey ya da yurttaş olmasının ötesinde, şahsiyet olmasına önem veren bir anlayış içerisinde olan Ayverdi, kaynağını İslamiyet ve tasavvuf felsefesinden alan romanlarında, kadınlara ayarlı/ölçülü bir kadınlık gururunu telkin ederken varoluşlarının zedelenmesine müsaade etmedikleri, hayat içerisinde etkin/aktivist olabilecekleri bakış açılarını işaret etmiştir. Milliyetçi ve İslamcı bir çizgide olan Ayverdi, bu bakımdan Zorlutuna'nın aile'de çizdiği cinsiyetçi ve militarizme kayan bir hiyerarşi içinden annelik'i değerlendirmedeği gibi, eşler arasındaki uyumu maddi ve manevî dünya arasında kurulması gereken dengede aramıştır. Bu yüzden Ayverdi'nin romanlarında kadının annelik rolü, onu yuvasının sorumlulukları altında ezen ve şahsiyetini belirsizleştiren bir bakış açısıyla resmedilmekten uzak, kocası ve çocuklarının maddi eksiklikleri kadar manevî boşluklarını da sezebilen ve onları bu konuda yönlendirebilecek yetkinlikte kişiler olarak kurgulanmıştır. Bu profilin dışındaki anne profilleri anlatıcı tarafından olumsuzlanmış ve bu olumsuzluklar romanın kimi zaman anlatıcısı bazen de romanın diğer karakterleri tarafından gözlemlenip eleştirilen özellikler olmuştur. Şahsi yazılarında ve röportajlarında aile ve özellikle çocuklar üzerinde dikkatle duran Ayverdi, romanlarında da kurguyu özellikle aile ilişkileri üzerinde yoğunlaştırmaya özen göstermiştir.

Çocukların sosyalizasyon sürecinin önemli bir parçası olarak görülen aile’de, çocukların bakımı, onların yaşadıkları duygusal değişimler ve düşünceleri ile yakından ilgilenen anneler, çocukların sorumluluğunu babalara göre daha fazla yüklenmiş karakterler olarak tasvir edilmişlerdir. Zorlutuna’nın romanlarında çocuklarından sorumlu olmak, onların romanlarda kendilerini yok sayacak derecede fedakâr olmalarına ve bu yüzden annelik vazifesinin daha çok sorunlu bir duygusallık, şefkat ve merhamet alanına hapsolmasına, çocuklarının eğitim ve terbiyelerinin ihmal edilmesine yol açmıştır. Kerime Nadir ve Muazzez Tahsin Berkand romanlarında ‘sorumluluk’ bilinci, Zorlutuna’ya göre daha rasyonel bir bakış açısıyla ele alınmaya çalışılmış, çocukları üzerinde baskı uygulayarak onların meslek seçimlerine müdahalede bulunan anneler olumsuzlanmış, daha çok onlara duygu ve fikir planında destek olabilen anne modelleri desteklenmiştir. Fakat kimi zaman kocalarıyla yaşadıkları duygusal sancılar ve onlardan gördükleri anlayışsız tavırlar karşısında yuvalarını korumak adına gösterdikleri tahammül, çocuklarını benzer duygusal eğilimler etrafında yetiştirmelerine neden olmuştur. Böylece fedakâr olmak, tahammül etmek gibi aile içinde kadınlarla özdeşleştirilen bu duygu alanına ait özellikler, görerek öğrenilen davranış kalıpları olarak yeni kuşaklara aktarılmıştır. Böylece ataerkil anlayışın erkek’i akıl, kadın’ı duygu alanına ait özelliklerle tanımlayan bakış açısı, kırılması zor bir geleneksel yapı olarak Cumhuriyet’in modern aile anlayışı içerisinde varlığını devam ettirmiştir.

Popüler aşk romanı yazarları olan Kerime Nadir ve Muazzez Tahsin Berkand romanlarında okurun karşısına sık sık çıkan gözyaşı, kadınların annelik deneyimleri göz önüne alındığında, sorguladıkları ve karşı çıkmak istedikleri durumları işaret eder bir anlam içerir. Nitekim bu romanlarda eğitilmiş ve kendi geçimlerini sağlayabilecek anneler, çoğu zaman yaşadıkları bunalımları/gözyaşlarını okurla paylaşmayı tercih ederek kendileri gibi olma isteklerini dile getirmişlerdir. Onların benlikleri Zorlutuna’nın anneleri gibi yok olmayı göze almaktan ziyade, varılmayı arzulayan fakat ikide bir ayağı annelik’e yüklenen toplumsal normlara, davranış kalıplarına takılmaktan kurtulamaz. Fakat özellikle annelik ile ilgili hususlarda, Kerime Nadir ve Muazzez Tahsin Berkand romanları, Zorlutuna’yla karşılaştırıldığında, kadınlık ve annelik olgularını tartışmaya açmak istediklerini, bir kadermiş gibi onlara ‘kutsal aile’ mitolojisi ile yüklenen sorumlulukların ortaya

çıkardığı formel ve fiili eşitsizlikleri okura gösterme potansiyellerinin yüksek olduğunu söylemek gerekir. Sâmiha Ayverdi romanlarında ise kadınların/annelerin, İslam inancı ve tasavvuf geleneğine bağlı olarak onları bunalıma sürükleyecek, kendileri ile çelişkiye düşürecek davranış kalıpları içerisinde resmedilmediği görülür. Annelerin aile içinde yaşadıkları zorluklar karşısında, zorluğun Hakk'tan geldiğine dayalı inançları, onları sürüklenebilecekleri ruhsal karmaşadan korumuş, sorunlar karşısında iradeli ve kararlı kadınlar olmalarını sağlamıştır. İnsan'ın huzuru bulabilmesi ve hayatında bir âhenk oluşturabilmesi için akıl ile ruh arasında bir dengenin olması gerektiğine inanan Ayverdi, salt maddi dünyanın bilgisi ile yetinen kişilerin karmaşaya sürüklenmesinin kaçınılmaz olduğuna işaret ederek Cumhuriyet modernleşmesinin yeni insan-yeni toplum projesine eleştirel bir bakış açısı getirmiştir. Kişileri maddenin/akıl bilgisi ile sınırlayan eğitim anlayışının da karşısında olan Ayverdi, romanlarında kadın, erkek ve çocuk ayırt etmeksizin onları benzer manevî yolculukların peşinde resmetmiştir.

Ayverdi romanlarının öne çıkan bir diğer özelliği de kadın ve erkek karakterlerin toplumsal cinsiyetçi bir ayrım ile sunulmamasıdır. Medenî ve millî bir hayatın yaşam pratiklerini tasavvufî öğretilerle yoğurarak kendine has bir kimlik inşa eden Ayverdi, bu noktada roman karakterlerinden ne tam anlamıyla Cumhuriyet'in arzu ettiği, onu sadece hak ve vazife temelli tanımlayan bir yurttaş profili oluşturmak istemiş ne de başlıbaşına insanın hürriyetini merkeze alan bireyci bir anlayışı benimsemiştir. Onda yurttaş ve birey kavramlarından farklı olarak kişilerden birer şahsiyet oluşturma endişesi vardır. Bu şahsiyet ise, topluma duyarlı, kendi hak ve vazifelerini bilen, millî değerlere bağlı, batının metodolojisinden haberdar, vicdâni muhasebesini devreye sokabilecek, akıl ve ruh birlikteliğini tasavvuf ve İslâm inancına dayalı olarak kurma çabasında olan bir anlayış ile mümkün olacaktır.

Cumhuriyet döneminde yuvanın yapıcı özellikleri olarak belirlenen sadakat, arkadaşlık, fedakârlık ve tahammüllü olma gibi özellikler, ailede daha çok kadınlık alanına ait özellikler olarak belirlenmiş, eğitilmiş olmanın gereği ise kadının iffetinden taviz vermeyecek ve çocuklarını iyi yetiştirecek anne tahayyülü üzerinden kurgulanmıştır. Bunun yanı sıra modern ailede erkekler/babalar, evin geçimini sağlayan aile reisleri olarak konumlanmışlardır. Akıl'ı ve irade'yi salt erkeklik

alanına ait bir özellik olarak benimseyen geleneksel görüş, kadın'ı kocası tarafından bakılması, korunması ve sevilmesi gereken bir kişilik olarak görerek erkeğin aile reisliğini meşru bir zemine taşımak istemiştir. Cumhuriyet'in aileyi modernleştirme çabalarına rağmen, geniş aileden çekirdek aile'ye geçiş, ataerkil anlayışın terk edilmesine izin vermediği gibi, baba'ya velâyet ve vesayet sahibi erkek sıfatını kazandırmıştır. Ayrıca babalık, sadece ev içine bağlı olarak tanımlanan bir rol değil, aile, piyasa ve sokak arasındaki ilişkileri birbirine bağlayan hatta bu ilişkiler açısından ortaya çıkan toplumsal bir dolayım, bir pratik olarak görülmüştür. İncelenen romanlarda erkeklik alanına ait olan geçim sağlamak sorumluluğu, annenin kendini çocuklarına feda etme olgusuna benzer bir anlayışla, babalık'ın önemli ve büyük bir kısmını oluşturan görev addedilmiştir. Fakat bu durum romanlarda birtakım çelişkilerle karşımıza çıkar. Halide Nusret Zorlutuna'nın, Muazzez Tahsin Berkand'ın, Kerime Nadir'in romanlarında babalık deneyimi, aile fertleri ile araya konulan duygusal mesafede yaşanan bir ilişki biçimine dönüşür. Başka bir deyişle, annelik duygusunun yuvası için kendisini feda etmeye hazır hâli, baba'da büyük ölçüde para kazanarak ve ailesini geçindirerek kendisini tatmin eden bir kimlikte tanımlamaya çalışmıştır. Bu durum, onların zaman zaman aile fertleri üzerinde nüfuz sahibi, otoriter ve yaptırımcı kişiler olarak ortaya çıkmalarına neden olmuştur. Dikkat çekici olan husus, roman yazarlarının kadın olmalarına rağmen, babanın/erkeğin, bu iktidar alanını tartışmaya açmak istememeleri ve ancak kendine otorite kavramının dolanık söyleminde bir neden bulmaya çalışmalarıdır. Otorite, çoğu zaman insanların inanmaya olan gereksinimleri neticesinde ortaya çıkmakta fakat bu gereksinim otoritenin kendini meşrulaştırdığı şartların dışında tarih ve kültür tarafından biçimlenen özellikleri taşımaktadır. Kişiye korku ile güveni bir arada veren tekinsiz yapısına rağmen, onun kamu dünyasına değil de hayal gücüne dayalı bir talep olmasından ötürü çoğu kez kişilerin gönüllü bir razı oluşla bağlandıkları bir kavram hâline gelir. Bu yüzden babanın incelenen yazarlarca sarsılmak istenmeyen otorite'si ancak bu türden çelişkili bir talebi kaybetmeme endişesinden kaynaklanıyor olabilir.

Cumhuriyet'in modernleşme projeleri, politik söylemleri itibariyle demokratik bir aile yapılanmasını arzu ediyor olsa da Osmanlı İmparatorluğu gibi otoritesi mutlak olan bir tarihi ve kültürel hafızanın bıraktığı "baba" imajı, bizi bu

tarihi köklerden tamamen koparamayan güçlü bir bilinçaltı izleğine götürür. Otorite’de aranan güvenceli ve istikrarlı güç arayışı, aslında onda somut bir şeyin katılığını arayan bir yorum sürecidir ve onda zamanın yani Cumhuriyet’in asla izin vermek istemediği bir tesellinin arayışı söz konusudur. Bu yüzden Osmanlı İmparatorluğunun çöküşüyle kaybedilen ‘mutlak otorite’, Cumhuriyet döneminde demokratik bir söylem alanı içerisinde kendisini yeniden yapılandırmaya çalışır. Bu da en belirgin şekliyle kendisini Zorlutuna’nın, Berkand’ın ve Nadir’in aile ve baba kimlikleri içerisinde ifade etmiştir. Ayrıca babaların bilgi’nin ve güç’ün sahibi olarak gösterilmeleri, onları çoğu zaman ulusal inşa sürecinin militarist söylemine yaklaştırmıştır. Özellikle mesleği asker olarak kurgulanan babanın hem akıl hem de fiziksel anlamdaki gücü ve iradesi, aile fertlerine zorluklara katlanma gücü aşıl原因 bir imaj olarak resmedilmiştir. Cumhuriyet dönemi romanlarının baba merkezli yaşadığı bu otorite arzusu ve endişesi Sâmiha Ayverdi romanlarında referans noktasını akıldan, maneviyat alanına çekerek bir denge kurma çabası içerisinde. Onun romanlarında, babalar, diğer üç yazardan farklı olarak anne ve çocuklar kadar sahnede olan, salt aklın kontrolündeki varoluşu reddeden bir izlek içerisinde sunulmuştur. Çünkü ona göre akıl ve madde alanından beslenen bir güvenlik arayışı, anne ve çocukları olduğu kadar baba’nın da varoluşunu tehdit eden, onun bir şahsiyet oluşturmaya engel olan kaotik bir süreci doğuracaktır. Bu yüzden Ayverdi, insan merkezli bir güvenlik ve sağlamlık arayışı yerine, Allah’a inanılarak oluşturulmaya çalışılan bir birlik’i tercih ederek otorite kavramını romanlarının dışında bırakmıştır.

Ulusal inşa projesinin önemli aktörleri olarak görülen çocuklar, incelenen romanlarda gerek aile içinde gerekse okulda eğitim, terbiye ve ahlâklarına önem verilen karakterler biçiminde tasvir edilmişlerdir. Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde önem kazanan beden politikaları, yurttaşların özellikle rejimin emanetçileri, sosyal güvencesi olarak görülen çocukların sağlam bedenli, millî eğitilmiş ve millî ahlâklı yetişmeleri hususuna dikkatle eğilmiştir. Cumhuriyet’in yeni insan’ının oluşturulmasında programlı davranan Kemalist politika, öncelikle yeni insan’ı biçimlendirerek sosyal ve ekonomik dönüşümleri gerçekleştirmeye çalışmışlar ve bunun için spor’u sağlam ve gürbüz çocuklar/yurttaşlar yetiştirmek için bir beden politikası hâline getirmişlerdir. Beden terbiyesi, bir taraftan nüfusu salgın

hastalıklardan, kötü beslenmeden koruyan bir amaç öte yandan Kemalist politikanın uysal yeni insan'ını oluşturmak amaçlı düşünülmüştür.

Sağlığı korumanın medenilik göstergesi olmasının yanı sıra, millî bir vazife olarak vurgulandığı yurttaşlık bilgisi kitaplarında, milletin çalışma kabiliyetini azaltacak hastalık gibi fena durumlardan ancak, temizlik, spor, sağlıklı beslenme sayesinde korunulabileceğine işaret edilir. Dolayısıyla sağlığı korumak kişinin kendisine karşı bir vazifesi olmaktan ziyade, vatan ve milletine karşı vazifeleri bağlamında önem kazanır. Cumhuriyet'in makbul çocuk inşasında karşılaşılan beden terbiyesi, dönemin çalışma kapsamındaki romanlarında da karşılaşılan bir kurgudur. Muazzez Tahsin Berkand'ın ve Kerime Nadir'in romanlarında sıklıkla karşılaşılan, spor yapan, temizliğine önem veren modern kıyafetli çocuk tasvirleri, Berkand ve Nadir romanlarının popüler aşk romanı kategorisinde olmasına rağmen, ulusal inşa sürecine hizmet eden bir formasyona sahip olduklarını ortaya koyar. Yine bu romanlarda medenî giyim ve davranışlar konusunda, özellikle genç kızların koketliğe kaçan davranışlardan uzak durmaları öğütlenir. Böylece geleceğin toplumsal vazifelerinin bilincinde, eğitilmiş ve ahlâklı anneleri olarak kurgulanmak istenen genç kızlar, Türk çocuğu, Türk kızı vurgulamaları etrafında kendilerini diğer milletlerin çocuklarından ayıran “asil bir duruş” ve “yüksek seciye” tanımlamaları etrafında bulur. Bu ise onların ancak millî bir eğitim ve terbiye sisteminden geçmeleri ile mümkün olacaktır.

Muazzez Tahsin Berkand'ın ve Kerime Nadir'in romanlarındaki çocuklar, çoğunlukla yabancı okullarda okuyan, yabancı dil bilen kişiler olarak resmedilirler. Cumhuriyet'in eğitim anlayışında benimsediği millîlik, eğitimin başat hedefi olarak karşımıza çıkar. Yurttaşlar topluluğu oluşturma projesinde özellikle ilkökul programlarında belirtilen, aynı millî gayelere bağlanmak ve bunun için hizmet arzusunun en verimli şekilde çocuklara verilmesi, laiklik gibi vurgular dikkat çekmektedir. 1 Mart 1924'de kabul edilen Tevhid-i Tedrisat kanunuyla birlikte yabancı okullara getirilen yasaklamalar da milli bilinçten ödün verilmeyen anlayışı ortaya koyar. Muazzez Tahsin Berkand'ın romanlarında çocuk karakterlerin yabancı okullara devam etmelerine ve yabancı dil eğitimine önem veren bir anlayış çerçevesinde yetiştirilmelerine rağmen, sıklıkla vurgulanan Türklük bilinci,

kazandıkları başarıların bireysellik alanının dışında ulusal bir çerçevede yansıtılması, yazarın dikkat çekmek istediği millî eğitime işaret eder. Kerime Nadir'in romanlarında da çocuklar, benzer bir şekilde yabancı okullarda tahsil hayatlarına devam eden çalışkan çocuklar olarak gösterilmiş fakat Nadir'de Berkand'daki kadar kuvvetli bir millîlik vurgusuna rastlanmamıştır. Bu durum ise onun romanlarının makbul çocuklarını daha çok ferdi hürriyetler etrafında kurguladığını, böylece onun erken modernleşme döneminde milliyetçi-muhafazakâr politikaların karşısındaki liberal bakış açısına daha yakın bir yerde durduğuna işaretir.

Halide Nusret Zorlutuna'nın ve Sâmiha Ayverdi'nin romanlarında millî beden inşası, Kerime Nadir ve Muazzez Tahsin Berkand'ın romanlarında olduğu gibi metonimik bir anlayışla ele alınmamıştır. Onlar, beden kuvvetliliğini, sağlığını işaret eden görsel tasvirler yerine, çocuklara kazandırılmaya çalışılan millî bilince işaret etmişlerdir. Zorlutuna'da batılı eğitim sistemi içerisinde yetişmiş, toplumsal duyarlılıklardan yoksun çocuklar, anne-baba sözü dinlemeyen, ailesini, vatanını reddeden karakterler olarak okurun karşısına çıkartılmıştır. Millî bir eğitimle yetiştirilmemiş çocukların sürüklendiği trajik hayatlar, okura âdeta ibretlik hikâyeler olarak anlatılmış ve romanın bir yerinde cezalandırılmayan çocuklar, mutlu bir sonla resmedilmemişlerdir. Zorlutuna'nın Berkand ve Nadir'den ayrılan en belirgin özelliği, millî bilincin yoğunluklu olarak Anadolu imgesi üzerinden kurgulanması, millî kültürün ve onu muhafaza etme duyarlılığının zihinsel planda daha yoğun bir izlek etrafında ele alınmasıdır. Oysa Berkand'ın ve Nadir'in romanlarında medenî yaşam tasvirleri ile bütünleşen ulusal duyarlılık daha çok doğu ve batı sentezini kurabilme endişesi üzerinde yoğunlaşır. Milli ahlâk da bu anlayış çerçevesinde ortaya çıkan ve millî eğitimden bağımsız olmayan bir kurgusal planda ilerler.

Sâmiha Ayverdi'nin romanları ise, Cumhuriyet'in modernleşme anlayışına getirdiği tasavvufî öğretilerle, kişileri çoğu zaman kısaç altına alan, onları duygusal anlamda eşikte bırakan çelişkilerden arındıran bir anlayış üzerinden kurgulanmıştır. Çocukların eğitimi ve ahlâk anlayışı üzerinde hassasiyetle duran Ayverdi, Zorlutuna'da olduğu gibi millî bir eğitim ve ahlâk anlayışının gerekli olduğuna işaret eder. Batının tekniğinin, metodolojisinin öğrenilmesine karşı çıkmayan Ayverdi, millî bilincin oluşturulabilmesi için okul kitaplarının geçmişi kötöleyen izleklerden

arındırılmasını teklif eder. Batılı eğitim sistemine getirdiği eleştiriler de daha çok gelenek ve göreneği dışarıda bırakarak sadece maddenin bilgisiyle yetinmeye çalışan anlayışla ilgilidir. Onun bakış açısında eğitim'in ve ahlâk'ın millî olması demek, hak ve vazife temelli bir yurttaşlık bilincinin kazandırılması anlamına geldiği gibi, bayram, düğün, din gibi eskiden gelen alışkanlıkların, gelenek ve göreneğin de gelecek nesillere aktarılması demektir. Tarih ve gelenek anlayışını yok sayan bir eğitime karşı çıkan Ayverdi, akıl yoluyla ulaşabilen bilginin dışında, çocukların ruhlarını olgunlaştıracak vicdan muhasebesi yapabilecek bir maneviyât içerisinden yetiştirilmeleri üzerinde önemle durur. Sola angaje olmuş eğitim sisteminin aksaklıkları üzerinde sıklıkla duran Ayverdi, eğitim sistemine dair eleştirilerini daha çok maneviyatı göz ardı eden algının üzerinde yoğunlaştırır. Romanlarında çizdiği çocuk karakterlerinin hepsi ya yabancı okullarda okumuş ya da yüksek öğrenimine Avrupa'da devam etmiş olduğu halde, yaşadıkları çevreye anlam veremeyen ve kendilerine has bir bakış açısı, iç görü geliştiremeyen kişiler olarak okurun karşısına çıkmışlardır. Bunda batılı eğitim sistemi kadar anneleri, babaları ve din adamlarını da eleştiren Ayverdi, eğitimde ahlâk'ın imân ordusunda olduğunu ifade ederek taassubundan arınmış, kifayetli din adamlarına olan ihtiyacı dile getirmiştir.

Millî eğitim ve mesuliyetler etrafında Zorlutuna'yla benzeşen Ayverdi, İslam anlayışı bakımından farklılaşır. Zorlutuna'da kadın, erkek ve çocuk ayırt etmeksizin bir şahsiyet kazanma endişesi etrafında değerlendirilmeyen İslamiyet, kişilerin maddi dünyada rotalarının kaybolduğu noktada daha çok bağlanılan âdeta bir çıkış kapısı olarak görülen bir algıyla konu edilir. Ayverdi'de ise İslamiyet ve tasavvufî bakış açısı, yaşamın bütün alanına etki eden, karakterlerin yaşam felsefesî hâline gelerek onları çelişkili ve yaşamsal bunalımlar karşısında irade geliştirmelerine olanak sağlayan, kişiler arası hiyerarşiyi ortadan kaldıran ve milli mesuliyet ve ahlâk anlayışı ile aynı yolda yürüyen bir ifadede hüviyet kazanır.

Genel olarak çalışmanın ana meselesini oluşturan aile, aynı tarih aralıklarında (1925-1983) eser vermiş olan Cumhuriyet dönemi kadın yazarlarından Halide Nusret Zorlutuna, Muazzez Tahsin Berkand, Kerime Nadir ve Sâmiha Ayverdi'nin romanlarında ailenin millî olması hususunda ortak özellikler göstermelerine rağmen, kadına ve erkeğe annelik-babalık rolleri açısından yükledikleri sorumluluk alanları

bakımından farklılık gösterir. Bu sorumluluklar, Cumhuriyet'in makbul yurttaş yetiştirme projesine ve modernleşme çabalarına bağlı olarak ortaya çıkar. Zorlutuna'da belirgin bir Türkçülük vurgusu etrafında ortaya çıkan aile modeli ve buna göre şekillenen aile içi ilişkiler, Muazzez Tahsin Berkand'da vurgusu medeniyetçilik ile kültürel özü muhafaza etme endişesi etrafında şekillenen ilişkiler ağına dönüşür. Kerime Nadir'de, milliyetçi ve muhafazakâr bir anlayışın daha uzağında olmakla beraber, sürekli olarak toplum ve kültürel bellek tarafından denetlenen bir annelik ve babalık rolü ile karşılaşıldığını söylemek gerekir. Nadir'in makbul çocuk anlayışının, Cumhuriyet'in daha çok medenileşme politikaları ile uyumlu olduğunu, milli bilincin holistik bir vatan algısına kayan düşünömselliğine rastlanmadığı söylenmelidir. Zorlutuna'da ve Muazzez Tahsin Berkand'ın romanlarında aile merkezli daha belirgin bir makbul yurttaş tahayyülü söz konusu iken, Nadir'de bu, ferdi hürriyetleri daha sık vurgulayan liberal anlayışın bireysel algısıyla daha ilintili bir hâle gelmiştir. Sâmîha Ayverdi'de ise Cumhuriyet'in modernleşme pratiklerine, İslam ve tasavvuf temelli teklifler sunulmuştur. Makbul yurttaş'a, hak ve vazifelerinin yanında, onu iç çelişkilerinden ve modernlik sancılarında koruyabilecek ve insanlar arası hiyerarşiyi ortadan kaldıracak madde ve mânâ birlikteliğinin izleri gösterilmeye çalışılmıştır. Ailedeki ilişkiler ağı, anne, baba ve çocuğun şahsiyetlerini zedeleyebilecek davranış kalıplarından arındırılması gerektiği fikri ve teklifi üzerine kurulmuştur.

Bu çalışmanın önemli sonuçlarından biri diğeri de bundan sonra yapılacak olan çalışmalarda, mesela 1980 sonrası romanlarda, aile'yi yakın bir mercek altında incelemek olabilir. Yine Servet-i Fünûn dönemi romanlarında aile'ye, kadın ve erkek ilişkilerine ataerkillik, kültürel hafıza ve gelenek bağlamında yaklaşmak da o dönem yazarlarının kadın, erkek ve aile tahayyüllerini, eleştirilerini ortaya çıkarmak adına önemli olacaktır. Böylece Cumhuriyet öncesi ve sonrasındaki dönemlerde, aile'ye, anne-baba ve çocuk rollerine, kadın ve erkek kimliklerine ait değişimlerin takip edilmesi, araştırmacılara Tanzimatla başlayan modernleşme serüvenin kimliğini/cinsiyeti hakkında da önemli ipuçları verecektir.

İNCELENEN ROMANLAR

Ayverdi, Sâmiha, (1938), *Aşk Budur*, İstanbul.

Ayverdi, Sâmiha, (1939), *Batmayan Gün*, İstanbul.

Ayverdi, Sâmiha, (1941), *Ateş Ağacı*, İstanbul.

Ayverdi, Sâmiha, (1942), *Yaşayan Ölü*, İstanbul.

Ayverdi, Sâmiha, (1942), *İnsan ve Şeytan*, İstanbul.

Ayverdi, Sâmiha, (1943), *Son Menzil*, İstanbul.

Ayverdi, Sâmiha, (1944), *Yolcu Nereye Gidiyorsun*, İstanbul.

Ayverdi, Sâmiha, (1948), *Mesihpaşa İmamı*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1933), *Yeşil Işıklar*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1934), *Kalp Yarası*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1935), *Solmuş Çiçekler (Sonbahar)*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1936), *Gönül Hırsızı*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1938), *Hıçkırık*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1938), *Günah Bende mi?*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1940), *Seven Ne Yapmaz*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1941), *Funda*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1941), *Samanyolu*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1943), *Gelinlik Kız*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1945), *Aşka Tövbe*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1945), *Uykusuz Geceler*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1945), *Kahkaha (Aşk Hasreti)*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1946), *Balayı*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1948), *O Gün Gelecek mi?*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1948), *Solan Ümit*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1948), *Ormandan Yapraklar*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1950), *Posta Güvercini*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1953), *Ruh Gurbeti*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1955), *Pervane*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1956), *Son Hıçkırık*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1957), *Kırık Hayat*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1957), *Esir Kuş*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1958), *Dehşet Gecesi*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1959), *Aşk Rüyası*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1959), *Aşk Bekliyor*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1960), *Gümüş Selvi*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1962), *Boş Yuva*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1962), *Bir Aşkın Romanı*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1963), *Saadet Tacı*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1964), *Suya Düşen Hayal*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1967), *Sisli Hatıralar*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1970), *Güller ve Dikenler*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1973), *Zambaklar Açarken*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1973), *Karar Gecesi*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1973), *Dert Bende*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1975), *Kaderin Sırrı*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1978), *Bir Çatı Altında*, İstanbul.

Azrak, Kerime Nadir, (1983), *Aşk Fısıltuları*, İstanbul.

Berkand, Muazzez Tahsin, (1933), *Sen ve Ben*, İstanbul.

Berkand, Muazzez Tahsin, (1935), *Aşk Fırtınası*, İstanbul.

Berkand, Muazzez Tahsin, (1935), *Bahar Çiçeği*, İstanbul.

Berkand, Muazzez Tahsin, (1937), *Sonsuz Gece*, İstanbul.

Berkand, Muazzez Tahsin, (1938), *Bir Genç Kızın Romanı*, İstanbul.

Berkand, Muazzez Tahsin, (1940), *O ve Kızı*, İstanbul.

Berkand, Muazzez Tahsin, (1941), *Kezban*, İstanbul.

Berkand, Muazzez Tahsin, (1943), *Perdeler (Kızım ve Aşkım)*, İstanbul.

Berkand, Muazzez Tahsin, (1944), *Saadet Güneşi*, İstanbul.

- Berkand, Muazzez Tahsin, (1945), *Lale*, İstanbul.
- Berkand, Muazzez Tahsin, (1948), *Büyük Yalan*, İstanbul.
- Berkand, Muazzez Tahsin, (1953), *Sevmek Korkusu*, İstanbul.
- Berkand, Muazzez Tahsin, (1957), *Kırılan Ümitler*, İstanbul.
- Berkand, Muazzez Tahsin, (1958), *Bir Rüya Gibi*, İstanbul.
- Berkand, Muazzez Tahsin, (1960), *Yılların Ardından*, İstanbul.
- Berkand, Muazzez Tahsin, (1963), *Gençlik Rüzgârı*, İstanbul.
- Berkand, Muazzez Tahsin, (1972), *Bir Gün Sabah Olacak mı?*, İstanbul.
- Berkand, Muazzez Tahsin, (1972), *İki Kalp Arasında*, İstanbul.
- Berkand, Muazzez Tahsin, (1974), *Uğur Böceği*, İstanbul.
- Berkand, Muazzez Tahsin, (1980), *Yabancı Adam*, İstanbul.
- Zorlutuna, Halide Nusret, (1925), *Sisli Geceler*, İstanbul.
- Zorlutuna, Halide Nusret, (1939), *Gül'ün Babası Kim?*, İstanbul.
- Zorlutuna, Halide Nusret, (1964), *Aşk ve Zafer*, İstanbul.
- Zorlutuna, Halide Nusret, (1971), *Büyükanne*, Ankara.
- Zorlutuna, Halide Nusret, (1974), *Aydınlık Kapı*, İstanbul.

KAYNAKÇA

“Eşinize hoş görünmek mi istiyorsunuz?” *Yeni Sabah*, 29 Mayıs 1938.

Abadan Unat, Nermin, *Women in the Developing World: Evidence From Turkey*, University of Denver, Colorado, 1986.

Akdeniz, Safiye, “Tanzimat Dönemi Edebiyatçılarının Kadın Problemine Yaklaşım Biçimleri”, (http://cws.emu.edu.tr/en/conferences/2nd_int/pdf/safiye%20akdeniz.pdf)

Akın, Yiğit, “*Gürbüz ve Yavuz Evlatlar*”: *Erken Cumhuriyet’te Beden Terbiyesi ve Spor*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

Akşit, Elif Ekin, *Kızların Sessizliği: Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Aktan Küçük, Deniz, *Aylaklık*, Boğaziçi Üniversitesi (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, 2007.

Akyol, Taha, “Liberalizm ve Milliyetçilik” *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Milliyetçilik*, cilt 4 (der. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Althusser, Louis, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Alver, Köksal “Edebiyatın Sosyolojik İmkânı” *Edebiyat Sosyolojisi*, (ed. Köksal Alver), Hece Yayınları, Ankara, 2007.

Arat, Zehra F., “Kemalizm ve Türk Kadını”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (Fatmagül Berktaş-Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.

Aren, Kemâl Y., *Sâmiha Ayverdi’nin Eserlerinde Ahlâk*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1997.

Aslan, Kadir, “Değişen Toplumda Aile ve Çocuk Eğitiminde Sorunlar”, *Ege Eğitim Dergisi*, (<http://egitim.ege.edu.tr/efdergi/issues/2002-1-2/2002-1-2-3.pdf>), 2002.

Aşa, Emel, “1869-1923 Yılları Arasında Yayınlanan Türk Kadın ve Aile Dergileri,” *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, cilt:3, T.C Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1993.

Atsız, Nihal, “Türk Kızları Nasıl Yetiştirilmeli” *Makaleler IV*, Baysan Basım Yayın, İstanbul, 1992, s. 186.

Ayda, Adile, “Türk Kadınlığının Şuuru ve ‘Kadın Gazetesi!’”, *Cumhuriyet*, 30 Mart 1948.

Aytaç, Ahmet Murat, *Ailenin Serencamı: Türkiye’de Modern Aile Fikrinin Oluşumu*, Dipnot Yayınları, İstanbul, 2007.

Ayverdi, Sâmîha “Eğitim Üzerine Bir Sohbet”, *BağBozumu: Hâtıralar-Makaleler*, Hülbe Basım ve Yayın, İstanbul, 1987.

Ayverdi, Sâmîha *İnsan ve Şeytan*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2009.

Ayverdi, Sâmîha *Son Menzil*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2007.

Ayverdi, Sâmîha, “Ebeveyn ve Evlât Münâsebetlerine Dâir”, *Hatıralarla Başbaşa*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2008.

Ayverdi, Sâmîha, “Eğitim Üzerine Bir Sohbet”, *Bağbozumu: Hâtıralar-Makaleler*, Hülbe Basım ve Yayın, İstanbul, 1987.

Ayverdi, Sâmîha, “Garb’ın ve Şark’ın Elinde İnsan” *BağBozumu Hâtıralar-Makaleler*, Hülbe Basım ve Yayın, İstanbul, 1987.

Ayverdi, Sâmîha, “Kadın Ediplerimizle Röportajlar”, *O da Bana Kalsın: Röportajlar, Anketler*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2013, s. 51.

Ayverdi, Sâmiha, “Kadın Hakkında Röportaj”, *O da Bana Kalsın: Röportajlar, Anketler*, Kubbealtı Neşriyâtı, İstanbul, 2013.

Ayverdi, Sâmiha, “Sâmiha Ayverdi ile Konuşma”, *O da Bana Kalsın: Röportajlar, Anketler*, Kubbealtı Neşriyâtı, İstanbul, 2013, s.107.

Ayverdi, Sâmiha, *Aşk Budur*, Marifet Basımevi, İstanbul, 1938.

Ayverdi, Sâmiha, *Batmayan Gün*, Kubbealtı Neşriyâtı, İstanbul, 2009.

Ayverdi, Sâmiha, *Kölelikten Efendiliğe*, Damla Yayınevi, İstanbul, 1978.

Ayverdi, Sâmiha, *Mesihpaşa İmamı*, Kubbealtı Neşriyâtı, İstanbul, 2000.

Ayverdi, Sâmiha, *Milli Kültür Meseleleri ve Maarif Davamız*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2003.

Ayverdi, Sâmiha, “Eğitimimizi Millî Hüviyete Nasıl Kavuşturabiliriz”, *Hâtıralarla Baş başa*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2008.

Banarlı, Nihad Sami, *Devlet ve Devlet Terbiyesi*, Kubbealtı Neşriyâtı, İstanbul, 1985.

Başgöz, İlhan, *Türkiye'nin Eğitim Çıkması ve Atatürk*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2005.

Bayraktar, Sevi, *Makbul Anneler, Müstakbel Vatandaşlar*, Ayizi Yayıncılık, Ankara, 2011.

Berkand, Muazzez Tahsin *Lâle*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1959.

Berkand, Muazzez Tahsin, *Aşk Fırtınası*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1935.

Berkand, Muazzez Tahsin, *Bahar Çiçeği*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1976.

Berkand, Muazzez Tahsin, *Büyük Yalan*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1965.

Berkand, Muazzez Tahsin, *Kezban*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1967.

Berkand, Muazzez Tahsin, *Kırılan Ümitler*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978.

Berkand, Muazzez Tahsin, *Kızım ve Aşkım*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1975.

Berkand, Muazzez Tahsin, *O ve Kızı*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1976.

Berkand, Muazzez Tahsin, *Saadet Güneşi*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978.

Berkand, Muazzez Tahsin, *Sen ve Ben*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1983.

Berkand, Muazzez Tahsin, *Sevmek Korkusu*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978.

Berkand, Muazzez Tahsin, *Sonsuz Gece*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1959.

Berkand, Muazzez Tahsin, *Uğur Böceği*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1974.

Berkes, Niyazi Ahmet, “Maarif Şûrası Dolayısıyla Gençlikte Ahlâk”, *Vatan*, 20 Şubat 1942.

Berkday, Fatmagül, “Cumhuriyet’in 75 Yıllık Serüvenüne Kadınlar Açısından Bakmak”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (der. Fatmagül Berkday-Ayşe Berkday Hacimirzaoğlu, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

Berkday, Fatmagül, “Yeni Bir Yurttaşlık Anlayışına Doğru”, *Kadınlar Olmadan Asla* (der: Zeynep Göğüş), Sabah Yayınları, İstanbul, 1998.

Berkday, Fatmagül, *Tarihin Cinsiyeti*, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

Bozdoğan, Sibel, *Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür*, Metis Yayınları, 2012.

Canetti, Elias, *Kitle ve İktidar*, (çev. Gülşat Aygen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.

Caporal, Bernard, *Kemalizm ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını*, Cumhuriyet Yayınları, cilt: I-III, İstanbul, 2000.

Coşkun, Betül, “Türk Modernleşmesini Kadın Romanları Üzerinden Okumak – Tanzimat’tan Cumhuriyet’e”, *Turkish Studies*, Volume 5/4 Fall, 2010.

Çakır, Serpil, *Osmanlıda Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, İstanbul, 1994.

Çiğdem, Ahmet, “Türk Batılılaşması”nı Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkalığı Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık*, cilt 3 (der. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Çiğdem, Ahmet, *Bir İmkân Olarak Modernite: Weber ve Habermas*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

Çoğun Karabulut, Sezen, “Türk Basınında Kadın Gazetesi’nin Yeri (1947-1962)”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, cilt IV, S. 11, 2005.

Durakbaşa, Ayşe, “Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve Münevver Erkekler”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (Fatmagül Berktaş-Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

Ecevit, Yıldız, “Aile, Kadın ve Devlet İlişkilerinin Değerlendirilmesinde Klasik ve Yeni Yaklaşımlar”, *İ.Ü Kadın Araştırmaları ve Uygulamaları Merkezi Dergisi*, S.1, İstanbul Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, 1992, İstanbul.

Erdal, Kelime, *Halide Edip Adıvar ve Halide Nusret Zorlutuna’nın Eserlerinde Öğretmen ve Eğitim*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış doktora tezi), Bursa, 2005.

Erik, Nâzik “Sâmiha Ayverdi’de Eğitim”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ekim 1988.

Esen, Nûkhet, *Türk Romanında Aile Kurumu*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1997.

Esen, Nüket, *Modern Türk Edebiyatına Üzerine Okumalar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Fehmi, Cevat “Sabiha Hanım Evlenme Kanunlarını Beğenmiyor!”, *Cumhuriyet*, Teşrinisani 15, 1931.

Gans, Herbert J., *Popüler Kültür ve Yüksek Kültür*, (çev. Emine Onaran İncirlioğlu), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

Gellner, Ernest, *Uluslar ve Ulusçuluk*, Hil Yayın, İstanbul, 2013.

Giddens, Antony, *Modernliğin Sonuçları*, (çev. Ersin Kuşdil), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010.

Gökalp, Ziya, “Aile Ahlâkı Asri Aile ve Milli Aile”, *Yeni Mecmua*, cilt 1, S. 20, Kasım 1917.

Göle, Nilüfer, *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*, Metis Yayınları, İstanbul, 2010.

Gül Özsan, “Nikbin Olunuz: Ruh ile Beden Arasındaki Muvazene”, *ToplumBilim*, S.24, Haziran, 2009, s. 102.

Gümüş, Semih, *Roman Kitabı*, Adam Yayınları, İstanbul, 1991.

Güneş, Aslı, *Kemalist Modernleşmenin Adab-ı Muaşeret Romanları: Popüler Aşk Anlatıları*, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2005.

Güngör, Nazife (der.), *Popüler Kültür ve İktidar*, Vadi Yayınları, Ankara, 1999.

Gürsoy, Kenan “Sâmiha Ayverdi’nin Tefekkür Dünyâsı ve İnsan”, *Akademi*, Ekim 1988.

Hacıeminoğlu, Necmeddin, *Mesihpaşa İmamı (Önsöz)*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2000.

Hikmet, Neriman, “Genç Kızlarımız Argo mu Konuşuyor?”, *Vatan*, 8 Ocak 1941.

Hoyl, İbrahim, “Kadın Romancılarımızla Mülâkat” *Son Posta*, Birinci Teşrin 1941.

Hoyl, İbrahim, “Kadın Romancılarımızla Mülâkatlar”, *Son Posta*, Birinci Teşrin 25, 1941.

İmamoğlu, E. Olcay, “Aile İçinde Kadın-Erkek Rollerı”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, Türkiye Yazarlar Birliği Vakfı, Ankara, 1991.

Jusdanis, Gregory, *Gecikmiş Modernlik Ve Estetik Kültür*, Metis Yayınları, İstanbul, 1998.

Kafadar, Osman, “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık* cilt 3 (der. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Kafadar, Osman, “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık* cilt 3 (der. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem “Kültür ve Ana Babalık: Kuram ve Uygulama Çıkarsamaları”, *Ana Babalık Kuram ve Araştırma*, (der. Melike Sayıl-Bilge Yağmurlu), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

Kahraman, Hasan Bülent, “Bir Zihniyet, Kurum ve Kimlik Kurucusu Olarak Batılılaşma”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık*, cilt 3 (der. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Kandiyoti, Deniz, “Aile Yapısında Değişme ve Süreklilik: Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım”, *Türkiye’de Ailenin Değişimi -Toplumbilimsel İncelemeler-*, (yay. haz. Türköz Erder) Türk Sosyal Bilimler Derneği, Ankara, 1984.

Karaaslan Şanlı, Halise, *Hasan Âli Yücel Konuşmaları: Ulusal Kimlik İnşası ve Politik Retorik*, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara, 2012.

Karagöz, Mustafa Sıddık, “Samiha Ayverdi’nin “Batmayan Gün” Romanında Kadın Kimliği Üzerine Bir İnceleme”, *Turkish Studies*, Volume 7/3, Summer 2012.

Kırkpınar, Leyla, *Türkiye’de Toplumsal Değişme*, Zeus Kitabevi Yayınları, İzmir, 1999.

Kısakürek, Necip Fazıl, “Bir Kadın Muharrir”, *Son Telgraf*, 21 Haziran 1942.

Koptagel-İlal, Günsel, “Toplumsal Değişim İçinde Türk Kadının Psikososyal Kimliği”, *Yeni Türkiye’de Kadın* (yay.haz. İffet Halim Oruz), Ankara, 1933.

Kurtoğlu, Ayşenur, “Tanzimat Dönemi İlk Kadın Yayınında Dinin Yer Alış Biçimleri”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadının Tarihi Dönüşümü*, (der. Ayşenur Kurtoğlu, Nevin Meriç, Mualla Gülnaz, Nazife Şişman, Yıldız Ramazanoğlu, Cihan Aktaş, Elif H. Toros, Sibel Eraslan), Pınar Yayınları, İstanbul, 2000.

Küçük, Deniz Aktan *Aylaklık*, Boğaziçi Üniversitesi, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul, 2007.

Leyla Kırkpınar, “Türkiye’de Toplumsal Değişme Sürecinde Kadın”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* (der. Fatmagül Berktaş-Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

Lloyd, Genevieve, *Erkek Akıl: Batı Felsefesinde ‘Erkek’ ve ‘Kadın’*, (çev. Muttalip Özcan), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.

Marcuse, Herbert, *Eros ve Uygarlık: Freud Üzerine Felsefi Bir İnceleme* (çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınevi, İstanbul, 1998.

Mendel, Gérard, *Bir Otorite Tarihi: Süreklilikler ve Değişiklikler* (çev. Işık Ergüden), İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Meriç, Nevin, “Kadında Meydana Gelen Değişimlerin Tarihselliğinden Bir Kaç Kesit”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadının Tarihi Dönüşümü*, (der.Ayşenur Kurtoğlu, Nevin Meriç, Mualla Gülnaz, Nazife Şişman, Yıldız Ramazanoğlu, Cihan Aktaş, Elif H. Toros, Sibel Eraslan), Pınar Yayınları, İstanbul, 2000.

Nadir, Kerime, *Funda*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978.

Nadir, Kerime, *Gönül Hırsız*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978.

Nadir, Kerime, *Güller ve Dikenler*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1977.

Nadir, Kerime, *Hıçkırık*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1980.

Nadir, Kerime, *Kaderin Sırrı*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1991.

Nadir, Kerime, *Kahkaha*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1945.

Nadir, Kerime, *Kırık Hayat*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978.

Nadir, Kerime, *O Gün Gelecek Mi?*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1966.

Nadir, Kerime, *Posta Güvercini*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1950.

Nadir, Kerime, *Ruh Gurbetinde*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1989.

Nadir, Kerime, *Saadet Tacı*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1980.

Nadir, Kerime, *Seven Ne Yapmaz*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1992.

Nadir, Kerime, *Sisli Hatıralar*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978.

Nadir, Kerime, *Son Hıçkırık*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1971.

Nadir, Kerime, *Yeşil Işıklar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1985.

Nadir, Kerime, *Zambaklar Açarken*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978.

Nirun, Nihat, *Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, S. 73, Ankara, 1994.

Oğuz, Aylin Kılıç, *Fedakâr Eş-Fedakâr Yurttaş: Yurttaşlık Bilgisi ve Yurttaş Eğitimi*, 1970-1990, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.

Okay, M. Orhan, “Mesihpaşa İmamı Üzerine Bâzı Dikkatler”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, S. 2 Nisan 2004.

Oktay, Ahmet, *Türkiye’de Popüler Kültür*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1994.

Onger, Beria (Avukat), “Kadın, Özgürlük ve Siyaset”, *Atatürk Devrimi ve Kadınlarımız*, Türkiye İleri Kadınlar Derneği Kitaplığı:1, İstanbul, 1965.

Oskay, Ünsal, *Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998.

Önsöz, Zeki Milletimizi Ayakta Tutanlar, (<http://www.samihaayverdi.org/>).

Özdalga, Elisabeth, “Kadın ve Sosyal Demokrasi”, *Bilsak’da Yapılan Bir Konuşma*, İstanbul, Nisan 1987.

Parla, Jale, *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Sadullah, Naci, “Kızlarımız sahneyi niçin hor görüyorlar?”, *Son Posta*, 13 Mart 1937.

Sağlık, Şaban, *Popüler Roman Estetik Roman*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.

Saigol, Rubina, “Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri”, *Vatan Millet Kadınlar*, (der. Ayşe Gül Altınay), İletişim Yayınları, 2000.

Saktanber, Ayşe, “Kemalist Kadın Hakları Söylemi”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce*, *Kemalizm* cilt 2, (der.Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Sami, Şemsettin, *Kadınlar*, (haz: İsmail Doğan), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996.

Sancar, Serpil, *Erkeklik: İmkânsız İktidar -Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler-*, *Metis Yayınları*, İstanbul, 2011.

Sancar, Serpil, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Saraçgil, Ayşe, *Bukalemun Erkek*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Sennet, Richard, *Otorite* (çev. Kamil Durand), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.

Sirman, Nükhet, “The Making of Familial Citizenship in Turkey” Challenges to Citizenship in a Globalizing World: European Questions and Turkish Experiences, (der.F.KeymanveA.İçduygu),Routledge,Londra,2005,(<http://books.google.com.tr/books?id=qi5hr88lecwC&pg=PA1977&lpg=PA1977&dq=%E2%80%9CThe+Making+of+Familial+Citizenship+in+Turkey%22&source=bl&ots=gqCAhaM7Dd&sig=BIp5Q47nOfyyZx1NU31VmvVf4TI&hl=tr&sa=X&ei=nmX2UqXvBcK4hAf46IHQBg&ved=0CDIQ6AEwAg#v=onepage&q=%E2%80%9CThe%20Making%20of%20Familial%20Citizenship%20in%20Turkey%22&f=false>), E.t: 8 Şubat 2014.

Swartz, David, *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi* (çev. Elçin Gen), İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.

Şahin, Yüksel, “Modernleşme Süreci ve Türk Kadın Giyiminde Moda-Beden İlişkisi”, *ToplumBilim*, S.24, Haziran 2009, s. 30.

Şerifsoy, Selda “Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi, 1928-1950” (der. Ayşe Gül Altınay), *Vatan Millet Kadınlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Tekeli, Şirin ve Meryem Koray, *Devlet, Kadın, Siyaset*, Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, Aralık 1991.

Tekeli, Şirin, “İdeolojiler ve İdeolojilerin Üstbelirleyiciliği”, *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*, Birikim Yayınları, İstanbul, 1982.

Turhan, Mümtaz *Garplulaşmanın Neresindeyiz?*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1972.

Türkeş, Ömer, “Cumhuriyet’in İlk Dönem Romanlarıyla Aşk Hayatımız Nasıl Batılı Oldu?”, *Popüler Tarih*, Mayıs 2002, s. 52.

Uğurcan, Semâ, “Sâmiha Ayverdi’nin Eserlerinde Batılılaşma ve Medeniyet Krizi”, *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ekim, 1988.

Üstel, Füsün “Türkiye Cumhuriyeti’nde Resmî Yurttaş Profiline Evrimi”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Milliyetçilik*, cilt 4 (der. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.

Üstel, Füsün, “Makbul Vatandaş”ın Peşinde: II Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, İletişim Yayınları, 2004.

Yavuz, Hilmi, “Modernleşme Parça mı, Bütün mü? Batılılaşma: Simge mi, Kavram mı?”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce Modernleşme ve Batıcılık*, cilt 3 (der. Tanıl Bora, Murat Gültekingil), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Yıldız, Alpay Doğan, *Popüler Türk Romanları: Kerime Nadir-Esat Mahmut Karakurt-Muazzez Berkand 1930-1950*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2010.

Zihnioğlu, Yaprak, *Kadınsız İnkılâp*, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

Zorlutuna, Halide Nusret, “Cumhuriyet’in 46. Yılında”, *Ayşe*, S. 10, Ekim 1969.

Zorlutuna, Halide Nusret, *Aydınlık Kapı*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 1974.

Zorlutuna, Halide Nusret, *Büyükanne*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1971.

Zorlutuna, Halide Nusret, *Gül’ün Babası Kim?*, Remzi Kitaphanesi, İstanbul, 1933.

Zorlutuna, Halide Nusret, *Sisli Geceler*, İkbâl Kütüphanesi, İstanbul, 1341 (1925).

Zorlutuna, Halide Nusret, *Sisli Geceler*, Kenan Basımevi, İstanbul, 1938.

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : FERDA ZAMBAK

Doğum Yeri : SINDIRGI

Doğum Yılı :1982

Medeni Hali :BEKÂR

EĞİTİM VE AKADEMİK BİLGİLER

Lise 1997 -2000 :KARŞIYAKA ANADOLU LİSESİ

Lisans 2000-2004 : MUĞLA ÜNİVERSİTESİ

Yüksek Lisans 2004-2007 : MUĞLA ÜNİVERSİTESİ

Yabancı Dil : İNGİLİZCE

MESLEKİ BİLGİLER

2005- : ARAŞTIRMA GÖREVLİSİ, MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ.